This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

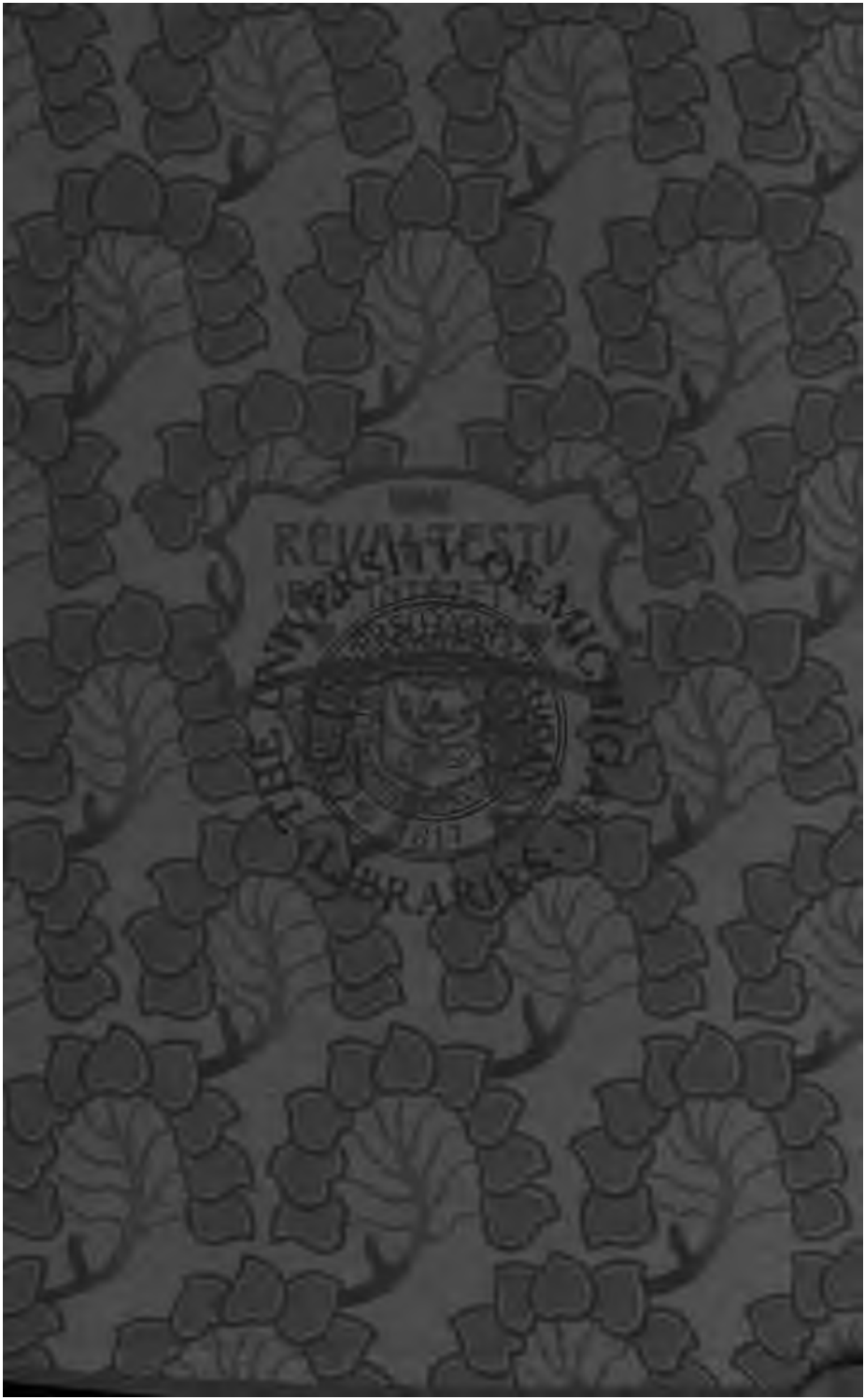

RÉVAL TESTU
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES

BÁRÓ
EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES

BARÓ
EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI

Báró Eötvös József
Összes munkái
x. kötet

BESZÉDEK

harmadik kötet

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

ÖSSZES MUNKÁI

X.

BESZÉDEK

HARMADIK KÖTET

POLITIKAI BESZÉDEK II.

BUDAPEST MDCCCCII
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

*

BESZÉDEK

HARMADIK KÖTET

POLITIKAI BESZÉDEK II.

BUDAPEST MDCCCCII
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18 SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

PH
3220
.A1
1901
V.10

AZ ÖSSZES JOGOK FENTARTÁSÁVAL

AZ EÖTVÖS-ALAP TULAJDONA

Révai és Salamon könyvnyomdája, Budapest, VIII., Üllői-út 18.

8 38291-23 U

I.

A FELIRATI JAVASLAT ÜGYÉBEN.

Ha van valami, mi e rendkívüli körülmények között, melyekben országunkat látjuk, a hazafinak vigasztalást nyújthat; ha van valami, mi a felelősség terhét elviselhetőbbé teszi, melyet a nemzet vállainkra rakott, midőn jövőjét épen e válságos pillanatban bizta reánk: ez azon meggyőződés, hogy a feladat, mely e törvényhozásnak jutott, nehéz, de hogy azt tisztán kijelölve látjuk magunk előtt és sem törekvéseink czélja, sem a kiindulási pont iránt, melynek helyes választásától e czél elérése függ, — kétségben nem lehetünk.

Az elsőt a nemzet egyhangú akarata jelölte ki.

A második a törvényhozó testnek állásából következik.

S valamint senki, ki e nemzet magaviseletét az utolsó tizenkét év lefolyása alatt figyelemmel követé, az iránt kétségben nem lehet, hogy a törvényhozás csak annyiban számíthat támogatására, a mennyiben az ország alkotmányos önállásának s függetlenségének teljes biztosítékát tűzi ki törekvési czéljául, úgy bizonyosan át fogja látni mindenki, miként minden törekvéseink sikere attól függ, hogy a törvényhozó test eljárásában szigorúan a törvényhez tartsa magát, s joggal mond-

hatjuk, miként a fontos kérdések között, melyeknek megoldása ránk bizatott, nincsen egy, melyre nézve véleménykülönbség vagy csak kétely léteznék közöttünk.

Egészen fölöslegesnek tartom tehát, hogy Deák Ferencznek előadása után, melyben helyzetünket szokott alaposságával kifejté, újra elősoroljam azon tárgyakat, melyeket ő e Ház első felszólalásába felvétetni kiván.

Mi azon kérdéseknek törvényes oldalát illeti, melyek közöttünk s a birodalom között fenforognak, senki sem lehet kétségben, ki a megczáfolhatatlan okoskodást, melylyel tisztelt barátom nézeteit támogatá, figyelemmel követte s nem szükség mást mondanom, mint azt, hogy mind elveit, mind azon következtetéseket, melyeket azokból vont, egész kiterjedésökben elfogadom.

De jelen helyzetünk lényegesen különbözik attól, melyben az ország máskor állt. Törvényhozásunk a szathmári békekötéstől 1848-ig kizárólag belügyekkel foglalkozott, melyek minden fontosság mellett más országok s főkép Európa helyzetére semmi direct befolyást nem gyakoroltak. Jelenleg oly kérdések fekszenek előttünk, melyeknek megoldása az egész birodalom, sőt Európa jövőjére tagadhatatlanul befolyást fog gyakorolni.

Nagy előny ez kétségkívül, mert küzdelmeinkben a civilisált világ sympathiáira, sőt — a mennyiben jogaink fentartása, melyekért küzdünk, érdekökben fekszik — támogatására számíthatunk, de egyszersmind nagy nehézség is, mert azon összeköttetés, melyben a hon viszonyai más országok, sőt Európa helyzetével állnak, kötelességünkké teszi, hogy elhagyva a kizárólag országos szempontot, melyből törvényhozásunk eddig az egyes kérdéseket tekinté, ne csak a haza külön érdekeit és történelmi jogainkat, hanem azon befolyást is tekintsük, melyet határozataink tágabb körben gyakorolni fognak s a tisztelt Ház e tekintetből talán nem tartja hely-

telennek, ha figyelmét a kérdésnek ez oldalára fordítom, annál inkább, mennél kevésbbé ignorálhatjuk, hogy követeléseink egy bizonyos oldalról úgy állíttatnak a világ elébe, mintha azok az osztrák birodalom népeinek érdekeivel ellentétben állnának s egész Európa államviszonyainak felbomlását fognák magok után vonni, mi, ha való lenne, ügyünk jogi állását nem változtatná ugyan meg, de elhatározó befolyást gyakorolna annak eldöntésére; mert századunkban oly ügy, mely mellett csak régi törvények holt betűje szól, de mely a népek érdekeivel s az európai közvéleménynyel ellentétben áll, diadalra nem számíthat.

Nem vonhatja senki kétségbe, hogy azon több mint három százados együttlét szoros összeköttetésénél fogva, melyben minden anyagi érdekeink s főkép egész pénzügyi állapotunk a birodalom hasonló érdekeivel áll, oly viszonyok léteznek köztünk s a birodalom között, melyeket rögtön megszakítani vagy egyoldalúlag megváltoztatni nem lehet, s mind e viszonyok, mind közös érdekeink közös egyetértés útján kiegyenlítése oly kötelesség, mely alól akár a méltányosságot, akár saját érdekeinket tekintsük, magunkat fölmentenünk nem szabad. De vajon abból, hogy ezer évi függetlenségünkhöz ragaszkodva, az osztrák birodalomba beolvadni nem akarunk, az következik-e, hogy e kötelességet magunktól elutasítjuk?

A magyar nemzet egy más alkalommal ünnepélyesen nyilatkozott e kérdés iránt, 1848 szept. 15-én, midőn e hon s a birodalom kormánya között a feszültség a legmagasabb fokra hágott, s ez által előidézve az ország több részeiben már polgárvér folyt, egy küldöttséggel járult a bécsi törvényhozáshoz azon utasítással, hogy minden, Magyarország s a birodalom között fenforgó kérdések- s összeütköző érdekekre nézve, az egyik nemzet

a másikkal egyezkedjék. És ha akkor visszautasíttattunk is, s közöttünk a harcz véres koczkája elvettetett, melynek következtében e hon s az egész birodalom szabadsága elveszett, mit tettünk, sőt mit szóltunk azóta, akár az egyes törvényhatóságok tanácskozásaiban, akár e teremben, miből valaki azt következtethetné, hogy akkor ünnepélyesen kimondott szándokunk megváltozott? S ha senki ily valamit nem hozhat föl, ha mint akkor, úgy most nemzet és nemzet közötti szerződés útján készek vagyunk minden fenforgó viszony békés kiegyenlítésére, készek még áldozatokra is, a mennyiben azokat tőlünk a birodalmi tanács testvérnépeinek java s a méltányosság kivánják, vajon ki emelhet igazságos vádat ellenünk, midőn a kiegyenlítés minden lehető módjai között csak egyet utasítunk vissza, azt, hogy az örökös tartományok és saját materiális érdekeinknek ezredéves önállásunkat hozzuk áldozatul.

Még kevesebb alappal bir azon állítás, mintha az által, hogy a birodalom számára a február 26-iki patens által felállított alkotmányos rendszerben részt venni nem akarunk, a nem magyar tartományok alkotmányos kifejlődésének akadályokat gördítenénk elébe.

Tagadhatatlan, hogy Magyarország az államtanácsban részt venni nem csak vonakodik, hanem e részvétet saját nemzeti léte feláldozásának is tekinti.

Ellenzésünknek oka százados alkotmányunkban fekszik, melyet egy új, kegyelemből adott s azért mindig bizonytalan állapottal felcserélni nem akarunk, s helyesen ítélnek viszonyainkról, kik ez ellenzést legyőzhetetlennek hiszik.

A százados tölgyet fejszével ledönteni lehet, el lehet hordani maradványait, úgy hogy hatalmas törzsének helye is alig látszik, de egy más csemetét ültetni helyére, az nem áll senkinek hatalmában. A mély gyökerek

kihajtanak, mihelyt a fejsze nyugszik s elölik a gyönge ültetvényt: így van az alkotmányokkal is, s ha a világtörténetben elég példát hozhatunk föl, hogy a szabadság lerontatott, nem fogunk találni egyet, hogy helyébe más, mint önkény lépett volna, vagy hogy a szabadság máskép, mint a régi formákban adathatott volna vissza. Cromwell és Napoleon megkisérték ezt s még az ő hatalmuk is gyöngének találtatott e vállalatra, mely hazánkban bizonyosan ép oly kevéssé fog sikerülni, mint bárhol a világon.

És így, minthogy a február 26-iki patens a birodalmi tartományok politikai jogainak teljes élvezetét hazánk részvétéhez kötötte, el kell ismernünk, miként az állás, melyet elfoglalunk, az örökös tartományokat a február 26-iki patens által egy bizonyos formában engedményezett alkotmányos jogok élvezetében akadályoztatja; de vajon az alkotmányos szabadság az osztrák tartományokban csak épen azon formák alatt lehetséges-e, melyeket a patens felállított? Ki fogja mondani, hogy az, mit e patens Ausztria népeinek nyújt, a szabadságnak maximuma, melyre e népek képesek, vagy ha csak az opportunitást tekintjük is, hogy az ott megállapított forma a legalkalmatosabb, mely alatt az alkotmányosság a birodalomban létesíthető, s vajon mi vagyunk-e okai, hogy az alkotmányos szabadságnak élvezete a birodalomban oly feltételekhez köttetett, melyekről legalább február 26-án már mindenki tudhatá, hogy azoknak teljesítése lehetetlen?

Jól tudom, vannak, kik máskép vélekednek s az ellenzést, mely a február 26-iki patens ellen hazánkban mutatkozik, legyőzhetni remélik.

Gondoskodva van, hogy ha a magyar, horvát és erdélyi törvényhozás a választásokat megtagadná, azok a választó kerületek által közvetetlenül eszközöltessenek.

De ha ez történnék, ha a birodalmi tanácsban Erdély-, Horvát- és Magyarország százhúsz választó kerületéből erőszak, fenyegetések vagy megvesztegetés útján választva néhány követ jelennék meg, vagy ha ez országok követei megjelennének mind, de csak azért, hogy saját supremátiájokat kivívják, vagy az egész institutiónak tarthatatlanságát bebizonyítsák, s ha a birodalmi tanács minden a birodalomban létező ellentét küzdhelyévé válván, az egység helyett csak új surlódásokat idézne elő, csak azon meggyőződést erősítve meg, hogy az egység e birodalomban lehetetlen, mi lenne akkor az alkotmányos szabadságból, mely után Ausztria népei méltán vágyódnak? S ha segédkezet nyújtani nem akarunk e kisérlethez, melynek eredménye meggyőződésünk szerint csak azoknak szolgálna új erősségül, kik az alkotmányos szabadságnak behozatalát az osztrák birodalomban lehetetlennek hirdetik, vajon illethet-e akkor a vád, hogy az örökös tartományok alkotmányos kifejlődésének útjában állunk, illethet-e minket, kik valamint 1848-ban, úgy most a szomszéd tartományok alkotmányosságában saját szabadságunk legbiztosabb garantiáját látjuk, de kik ép azért nem akarhatjuk, hogy Ausztria népeinek a szabadság helyett annak árnyéka nyújtassék s ez is oly feltételekhez köttessék, melyek Magyarország fennállásával ellentétben állnak s még azon esetben is, ha erről lemondanánk, nem teljesíthetők és pedig azért nem, mert a február 26-iki patens foganatosítása oly kérdésekkel áll a legszorosabb összeköttetésben, melyeknek eldöntése, valamint Magyarország, úgy az egész birodalom jogkörén kívül fekszik.

Röviden megmagyarázom állításomat. Tény, hogy a német szövetség 1815 óta az európai államrendszer kiegészítő része.

Tény, hogy az említett szerződések által az osztrák

birodalom nem a magyar koronához tartozó tartományainak legnagyobb része a német szövetségbe vétetett föl s a magyar koronának minden országai abból kihagyattak.

S e kétségbevonhatatlan tényekből következik:

Hogy mivel az osztrák birodalomnak több tartománya oly szövetséges államnak integrans részét teszi, mely az európai államjog által elismertetett, a viszony, melyben e tartományok a magyar korona országaihoz állanak, csak annyiban változtathatik meg, a mennyiben ez azon viszony sérelme nélkül lehetséges, melyben e tartományok Németországhoz állnak.

Tekintsük már most az október 20-iki diploma elfogadásának következéseit.

Az első — hisz ez a diplomának főczélja — kétségkívül az, hogy az eddig létezett dualismus megszünvén, az egész birodalom egységes állammá egyesül, melynek minden részei, közös kormánynyal és törvényhozással birván, ugyanazon constitutionalis jogokban részesülnek s közösen gyakororolják befolyásukat mindazon tárgyakra, melyek a törvényhozás köréhez tartoznak, s melyek között az osztrák birodalomban kétségkívül fontos részt foglalnak el azon viszonyok is, melyek a birodalomnak a német szövetséggel való összeköttetéséből fejlődnek.

Tekintve a naponkint hatalmasabbá váló irányt, mely Németországban azt tűzte ki czélul, hogy az államszövetséget szövetséges állammá alakítsa át, minden valószinűség a szövetségi szerkezet ily értelemben változtatása mellett szól, és pedig annál hamarább, mennél nagyobb azon példának hatása, melyet azok, kik a német egységen dolgoznak, Olaszország sikerült törekvéseiben találnak.

Ez esetben a viszony, melybe Magyarország jutna,

ha az október 20-iki diploma értelmében az örökös tartományokkal egy törvényhozásban egyesül, merőben fentarthatatlan, s nem is képzelhető oly államszerkezet, mely mellett a birodalom minden részei egymáshoz s a fejedelemhez ugyanazon viszonyban álljanak s azoknak mégis egyik fele egyszersmind oly szövetséges állam integrans része maradjon, melyhez a birodalom másik fele nem tartozik. Oly államszerkezet, mely szerint a birodalomnak német tartományai az osztrák birodalmi s a német országgyűléshez egyszerre küldenek követeket, hogy e két helyen ugyanazon tárgyak fölött határozzanak, míg a magyarok, kiknek Németország törvényhozására semmi befolyásuk nincs, mégis a német szövetség határozatainak minden következéseit viselnék, s mely által az osztrák birodalom egyszerre egy volna s mégis két egészen külön választott egész, azaz oly valami, mit, mint az egységes Ausztria politikai vallásának főhitágazatát, hinni lehet, de érteni, megmagyarázni vagy törvényekben formulázni bizonyosan nem.

Ha pedig felteszszük is, hogy a német szövetség, daczára az ellenszenvnek, mely irányában a német népnél mutatkozik, mostani szerkezetében megmarad, az anomalia kevésbbé feltünő, de azért nem kisebb. Mert ha a német szövetség, mint eddig, úgy ezentúl is csak a kormánynak utasított küldötteiből fogna is állni, kétséget nem szenved, hogy Németország egyes részeinek népe, mihelyt az alkotmányosság inkább kifejlődik, legalább az által fogja gyakorolni természetes befolyását, hogy a szövetség előtt fenforgó tárgyakat az egyes országok törvényhozásánál discussio tárgyává teszi s a kormányokat a szövetséges tanácsban elfoglalandó állásukra nézve felelősségre vonja. Mi, azon esetben, ha az október 20-iki diploma szerint az osztrák

törvényhozásban Magyarország is részt vesz, oda vezetne, hogy a befolyás, melyet az osztrák törvényhozás a német szövetségre gyakorol, oly tartományok szavazatától függne, melyek a szövetségnek nem részei.

S ily anomalia nem állhat meg. Németország nem tűrheti, hogy legfontosabb érdekei fölött olyanok határozzanak, kiket Németországhoz csak az köt, hogy fejedelmök a német szövetség tagja, de kik egyébiránt sem nemzetiségök, sem kötelességeik által Németországhoz kötve nincsenek, s így a magyar korona országainak a birodalommal való összeolvadása szükségkép a két lehetőség között egyet tételez föl, vagy azt, hogy Ausztria minden tartományaival, ide értve Magyarországot is, a szövetségbe belép; vagy azt, hogy Ausztria német tartományaival is e szövetségből kilép.

Az október 20-iki diplomának elfogadása tehát szükségkép az egész német szövetség lényeges átalakítását vonja maga után, s nem fogja senki állítani, hogy ez jogköréhez tartozik, ha csak mindazon hatalmasságok, melyek a bécsi congressust aláírták, vagy legalább a német szövetség, abba bele nem egyeznének.

És vajon feltehető-e az?

Mi az egész birodalomnak a magyar koronaországokkal együtt a szövetségbe való belépését illeti, erről tisztában lehetünk. Európa nagyhatalmasságai között nincs olyan, mely egy több mint hetven millióból álló államnak alakulását — minővé a német szövetség ez esetben nőne — Európa közepett tűrhetné, s midőn 1851-ben e terv szóba hozatott, Anglia és Franciaország február 9-én beadott jegyzékeikben a kérdés iránt világosan kimondták nézetöket. S bizonyosak lehetünk, hogy Ausztriának a szövetségből kilépése legalább Németország részéről hasonló ellentállásra fogna találni.

Mert vajon a kilépés mi volna egyéb, mint Németország egy tetemes részének, mely egy ezred óta Németországhoz tartozott, mely Németország egyik nagy folyóját magában foglalja, mely Németországot a középtengerrel összeköti s mely népességére nézve legnagyobb részben tiszta németekből áll, elszakadása.

A német nép számos és nagy jeleit adta türelmének s ha a bécsi congressus s az arra következett időknek történetét tekintjük, nem tagadhatja senki, hogy ily nagy s művelt nemzet még idegen ellenségek járma alatt sem szenvedett talán soha nagyobb megalázást, mint a német, győzelme pillanatában azon congressus által, mely létezését s hatalmát e nép hazafiúi feláldozásának s hős tetteinek köszönte. De az idők megváltoztak s azok, kik most, midőn a nemzetiségi elv az előtérbe lép, s a legkisebb nemzeteket lelkesedésre ragadja, most, minthogy Olaszország egygyé vált, a németek előbbi politikai közönyösségre számítnak, s Ausztria, vagy, nem bánom, Európa érdekében, mely egy hatalmas Ausztriát kiván, Németországnak egy részét az egésztől el akarják szakítani, tapasztalni fogják, hogy roppant anachronismust követtek el, s azon Németország helyett, melynek területe és népei a mediatisatioi acta alkalmával kótya-vetye útján elcsereberéltettek, azon Németországot fogják találni, mely eszmékért lelkesülve, a reformatiót keresztülvivé, századunkban a világtörténet legnagyobb hatalmát porba döntötte. Én legalább meg vagyok győződve, hogy a német jelenleg nem fogja tűrni, hogy területe egy nevezetes részének elszakítása által az egész világ előbb arczul csapassék.

Jól tudom, hogy Németországban tetemes párt létezik, mely a német-osztrák tartományoknak a szövetségből való kilépését sürgeti, s meg vagyok győződve, hogy e

párt nem csak zászlóin, de szivében hordja Németország egységét, s hogy az út, melyen jár, ha nem mondhatjuk is egyenesnek, legalább biztosan a kitűzött czélhoz vezet.

Ha Ausztria egész területével a német szövetségből kilép, e birodalom Németország irányában ugyanazon helyzetbe jut, melyben az olasz tartományaira nézve Olaszország irányában állt s áll, míg Velenczét birja, jelenleg is. Azaz: az osztrák birodalom oly részeket foglalván magában, melyek mind multjoknál, mind nemzetiségöknél fogva Németországhoz tartoznak, a német egységgel ellentétbe állítja magát, mely később vagy előbb, de elkerülhetetlenül harczra fog vezetni, s én nem bámulom, ha főkép Németországban sokan e küzdelemnek ugyanazon eredményeire számítnak, melyekhez egy egészen hasonló helyzet Ausztriát Olaszországban vezette. De ha felteszszük is, hogy az egységes Ausztria minket, elleneit legyőzne, s daczára azon rokonszenvnek, mely tartományainak egy részét Németországhoz köti, azt Németországtól végkép el fogja szakítani: vajon e nagy küzdelemben, melynek elébe megyünk, ki fog állni első sorban, ki viselendi annak legnagyobb terheit?

Nem mi magyarok-e?

És mi czélból?

Hogy a német nemzetnek egység utáni törekvéseit megsemmisítsük, hogy ellentétbe lépjünk azon eszmével, melynek létesítése európai szükség, s melynek igazságáról senki sem kétkedhetik kevésbbé, mint mi, kik a nemzetiség eszméjeért másoknál inkább lelkesülni tudunk, kik készek vagyunk feláldozni mindent inkább, mint hogy hazánk területéből egy talpalatnyit elveszítsünk.

Ismerem mindazon előnyöket, melyeket némelyek

hazánknak a birodalommal szorosabb egyesülésétől várnak.

Ha azon kötelék, mely Ausztriát jelenleg Németországhoz fűzi, megszakadván, a természetelleni túlsúly, melyet jelenleg a német tartományok a birodalomban gyakorolnak, megszűnnék s a monarchiának egyes részei azon helyzetbe lépnek, mely őket aránylagos fontosságuknál fogva megilleti, Magyarország a birodalom súlypontjává válik, s a vezető szerep bizonyosan a mi kezünkbe jő, nem ügyesség vagy erőszak, hanem a dolgok természete által, melynek állandóan ellentállani nem lehet.

De bármennyire lelkesüljünk is nemzetiségünkért, bármi készek legyünk minden áldozatra, midőn annak fennállása forog kérdésben, ki az, ki a magyar nemzet felsőbbségét más nemzetek jogos követeléseinek megsemmisítésére akarná alapítani; ki az, ki meg nem elégednék inkább azon szerény helyzettel, melyet századokig elfoglalánk, ha a szebb állás, mely igértetik, csak úgy érhető el, ha a magyar mások helyére lépve poroszlóként áll Európa közepében, leigázva testvér népeit s csak az által biztosítva nagyságát, hogy egy részről a lengyel népnek feltámadását, másikról az olasz, a harmadikról a német egységet semmivé teszi?

A magyar nemzet nem vágyódik e nagyság után, mely multjával ellentétben áll, és saját felfogása szerint nem lenne egyéb a legnagyobb gyalázatnál.

Meglehet, hogy ez eljárás nem politikai, s hogy saját nemzeti érdekeinket talán jobban mozdíthatnók elő, ha a február hó 26-iki pátens értelmében az államtanácsba lépve, a kinálkozó alkalmat arra használnók, hogy uralmunkat az egész birodalom fölött megalapítsuk, vagy mi még könnyebb volna, hogy azon túlnyomó befolyást, melyet a nem-német tartományokkal együtt

a birodalmi tanácsban nyernénk, a birodalom feloszlására fordítanók, de vajon ha ezt tenni nem akarjuk, nem tudjuk, mert e szerep nemzeti jellemünkkel ellenkezik, vádolhat-e valaki azzal, hogy a birodalom érdekeit, hogy a világ nyugalmát hiúságunknak feláldozzuk?

Igaz, hogy a szilárdság miatt, melylyel a sanctio pragmaticához ragaszkodunk, az egységes Ausztria ábrándja nem létesülhet, s hogy a dualismus, mely a birodalomban három századig létezett, nem szünhetik meg; de vajon e dualismus, ha az egységnél rosszabb is, nem jobb-e mégis a zavar permanentiájánál, mely a birodalom két egészen különböző részeinek erőltetett egyesítéséből támadna?

Igaz, hogy a pénzügynek kétfelé osztása s a magyar budgetnek egészen külön kezelése, melyet kivánunk, bizonyos nehézségekkel jár: de e nehézségek nem jobbak-e a közös banqueroutenál, melynek széléhez az utolsó tizenkét évnek összeolvasztási kisérletei a birodalmat vezették?

Igaz, hogy a magyar hadügynek elkülönzése s azon kivánatunk, hogy a hazánkban tanyázó hadsereg kizárólag honfiakból álljon, melynek alapját nem az 1848-iki törvény, hanem I. Ferdinándtól a XVIII. századig hozott régibb törvényeknek egész sora képezi, bizonyos hátrányokkal van összekötve, de vajon e hátrányok nem fejlődnek-e azon viszonyból, melyben a birodalomnak egy része Németországhoz áll s melyek, ha csak Ausztria a német szövetségből kilépni nem akar, mindenesetre a hadsereg elkülönzését fogják vonni magok után, s pedig, ha azon erős tendentiát, mely Németországban a szövetséges had új organisatiója mellett nyilatkozik, vagy a német közvéleményt, mely már a múlt évben a német szövetséges várakban magyar ezredek elhelyezése ellen nyilatkozott, tekintjük, valószínűleg rövid idő mulva.

Egy szóval igaz, hogy a helyzet, melyet a birodalom dualismusa miatt elfoglal, rendkívüli, hogy az az alkotmányos formák által, melyek most a birodalom másik felébe behozatnak, még nehezebbé válik; de bizonyos az is, hogy e bajt nem mi idéztük elő, s hogy ha azon segíteni akarunk, ezt nem az által tehetjük, hogy a létező viszonyokat ignorálva a birodalmat az ábrándozott egység alapján újból construáljuk, hanem az által, ha azt azon alapokra vezetjük vissza, melyeken az 1848-ig minden veszélylyel daczolt.

S midőn azt teszszük, midőn hivatkozva törvényeinkre, azon szerződések egyoldalú megváltoztatása ellen tiltakozunk, melyek e nemzetet három század óta a dynastiához kötik, s melyeket mi, legalább a történet tanusága szerint, a legnehezebb időkben híven megtartottunk, midőn tekintetbe véve a viszonyt, melyben a birodalom Németországhoz áll, oly szervezési kisérleteket elutasítunk magunktól, melyek e viszonyok felbontását vonnák magok után, kétségkívül hazánk függetlensége főczélja fellépésünknek, de midőn ez után törekszünk, azon öntudattal tehetjük azt, hogy ez által egyszersmind a birodalom legfőbb garantiáit tartjuk fenn, melyeknek elseje az, hogy Magyarország azon összeköttetésben, melyben a personalis unio által a birodalommal áll, legfőbb kincseit biztosítva találja, s melyeknek második azon támasz, melyre a birodalom a német nemzetnél épen azon összeköttetésnél fogva, melyben Németország áll, számíthat, s melyet Németországtól elszakadva, elvesztene.

Félek, hosszasabban szóltam, mint talán kellett; szolgáljon mentségemül a tárgynak fontossága, mely fölött tanácskozunk s mely kötelességünkké teszi, hogy mielőtt határozunk, azt minden oldalról felvilágosítsuk. Miket felhoztam, talán nem erősítettek meg senkit

meggyőződésében — mert hisz erre szükség nem vala — de megmutatták, hogy e kérdést egy más oldalról tekintve, ugyanazon resultatumhoz jutunk s helyzetünkben talán ez sem fölösleges.

Egyébiránt ismétlem, hogy tisztelt barátom, Deák Ferencz indítványát egész kiterjedésében elfogadom, lényegében szintúgy, mint a formára nézve, melyben a Ház által teendő nyilatkozatot szerkeszteni kívánja.

S most engedje a tisztelt Ház, hogy ámbár türelmét fárasztám, az utóbbira nézve még néhány szót mondjak.

Tisztelt barátom, Csáky Tivadar, a felirat ellen felhozta a törvényesség szempontját; felhozatott az tegnap is több szónok által, említtetvén, hogy a felirás nem annyira felel meg e Ház s a nemzet méltóságának, mint ha nyilatkozatunk más formában lenne. Én részemről azon nézetben, mely az ellenvetéseknek alapul szolgál, tökéletesen osztozom. Felfogásom szerint a törvényesség főkincsünk, abban fekszik titka egyetértésünknek, ez az, mi erőssé tesz. A törvényességhez való ragaszkodás reánk nézve a legjobb politika és meg vagyok győződve arról is, hogy a nemzetnek méltóságát, melyet az ország más kincsekkel reánk bizott, megőrizni szent kötelességünk és hogy mi nem tűrhetjük, hogy azon csorba ejtethessék, hogy rossz képviselői volnánk hazánknak, ha valamit tennénk, mi annak méltóságával nem volna megegyeztethető. És én megengedem, hogy ha most, midőn törvényeink még helyreállítva nincsenek, midőn az ország integritása még nem létezik, midőn tettleg a legnagyobb törvénytelenségek történnek, midőn financialis tekintetben oly hatóságoknak befolyása alatt állunk, miket magyar törvény soha nem ismert, és politikai tekintetben is oly hatóságok által kormányoztatunk, melyeket Magyarország 1848-ban ismerni megszűnt, hogyha, mondom, most az ország ez állásában egy

stereotyp felirással járulnánk ő felségéhez, ha megfeledkeznénk első kötelességünkről, mely az, hogy a törvényt megőrizzük és oltalmazzuk: akkor csakugyan állana az ellenvetés, hogy a felirás sérti a törvényt. De kezünkben s az egész nemzet kezében fekszik azon felirat, melyet Deák Ferencz tisztelt tagtársunk a Háznak asztalára letett, és én kérdem, ha mi kimondjuk, hogy a magyar király csak koronázás által lesz törvényes magyar király, a koronázásnak pedig törvényszabta feltételei vannak, minek előleges teljesitése múlhatatlan szükséges; ha mi kimondjuk, hogy alkotmányos önállásunk sértetlen fentartása, az országnak területi s politikai integritása, az országgyűlésnek kiegészítése; alaptörvényeink tökéletes visszaállítása, parlamentaris kormányunk és felelős ministeriumunk isméti életbeléptetése s az absolut rendszer minden meglevő következményeinek megszüntetése oly előleges feltételek, miknek teljesítése nélkül tanácskozás és egyezkedés lehetetlen; kérdem én, ha mi ezt kimondjuk, tisztelettel, de nyiltan, mint a nemzet képviselőihez illik, ha kimondjuk a legnagyobb helyen a végett, hogy szavunk annál tágasabb körben hallassék; ha kimondjuk mi, kik mellett csak a törvény áll, csak a jognak szentsége, kimondjuk annak, ki egy nagy birodalomnak minden hatalmával rendelkezik, kimondjuk most, midőn az utolsó tizenkét évig viselt lánczok nyomai még kezeinken vannak és midőn az alkotmányos szabadságnak semmi garantiájával még nem birunk: akkor lehetnek talán, kik azt fogják mondani, hogy mi kevesebb óvatossággal jártunk el, mint — személyünket tekintve — talán kellett volna, de azt, hogy a nemzet jogait feláldoztuk, hogy a nemzet méltóságát sértettük, azt teljes meggyőződésem szerint nem fogják mondhatni. Mi pirulás nélkül emlékezhetünk őseinkre, kik alkotmányos szabadságunkat örökségül

hagyták nekünk; nyugodtan nézhetünk gyermekeinkre, kik tőlünk e szent hagyományt várják; bátran léphetünk a nemzet elé: mert azon kincsekből, melyeket az reánk bizott, mi nem áldoztunk föl egyet sem és követtük tisztán és egyedül azon ösvényt, melyet, az én felfogásom szerint, a nemzet eddig elkövetett eljárása elénkbe szabott. Méltóztassanak megengedni, hogy röviden természetesen csak saját nézetemet mondjam el, hogy' fogom én föl a nemzetnek gondolkozását azokból, a mikből az kivonható, azaz a nemzet tetteiből. Mit tett a nemzet október 20-ika óta? Senki sem volt az országban, ki az október 20-iki diplomát a magyar alkotmány helyreállításának tekintette volna; nem volt senki,. ki az ott adott alapot törvényesnek tekintette volna. Mit tett a nemzet? A nemzet tudta, hogy az, mit az októberi diploma ad, nem törvény; a nemzet az októberi diplomában egy útat látott, mely a törvényességhez visszavezethet, és ámbár akkor főkép a nyilt felszólalás nem volt veszély nélkül, ámbár az sok feláldozással járt, az összes nemzet mégis kezet fogott, hogy tért foglaljon el az október 20-iki diploma által és azt a tért a törvényesség visszaszerzésének útjául használta. És mit tett a nemzet a január 16-iki leirat után? A nemzet minden fenyegetés ellenében nyiltan és világosan megmaradt a törvényes alapon, nyiltan és világosan kinyilatkoztatta, hogy attól eltérni soha nem fog. És vajon a nemzet, mondom a nemzet — mert ha Magyarország törvényhatóságainak csaknem összessége egy útat követ, azt mondhatjuk, hogy ez a nemzet nyilatkozata — miért tette a nemzet ezt? Kétségkívül az elmult idők után nincs senki, kinél erőlködésbe ne kerülne az, hogy a fájdalmat elfojtva, a multra fátyolt borítson s a nemzet jövőjéért feláldozná azt, mi legnehezebb — szenvedéseit! De a nemzet tette ezt, mert meg volt győződve, hogy

ha jövője forog kérdésben, a végsőig kell teljesíteni minden kisérletet és elkövetni mindent, a mi a törvényes úthoz visszavezethet. És mit teszünk mi, midőn e feliratot felküldjük? Épen azt, ugyanazt teszszük, csak más formában, mit a nemzet október 20-ika óta mostanáig tett. Az mondatik, hogy ez eljárásunknak nem lesz sikere; én megengedem azt — ha ugyan Ausztriának helyzetét tekintem, én oly érdeket látok a legitimitás mellett, annyira meg vagyok győződve, hogy az osztrák birodalomnak egyedüli alapja a legitim jog, hogy épen nem foghatom meg, hogy' találkozhatik valaki, ki ily legitim jog irányában, mint a miénk, a birodalom érdekeit merné felhozni, melyek azon pillanatban semmivé lesznek, melyben a legitim jognak tisztelete megszünt. Nem foghatom meg, hogy a birodalom részéről hogy' adhat valaki ily tanácsot. De megengedve, hogy felirásunknak nem lesz közvetlen sikere, én azért nyugodtan tekintek a jövőbe. Ügyünk nem olyan, mely egy pár napnak jobb vagy rosszabb kedvétől függ; ügyünk nem olyan, melyet a kegyelem adhat, vagy a hatalom megsemmisíthet; ügyünk a legszorosabb összeköttetésben áll az osztrák birodalom minden népének érdekeivel, ügyünk összeköttetésben áll mindazon nemzetiségek ügyével, kik részint e hazában, részint e haza környékén laknak. Ügyünk feltétele Olaszország egységének; egyik feltétele a német egységnek. Ügyünk a legszorosabb összeköttetésben áll azon nagy ügygyel, melyért Európa népei három század óta vérzenek — a szabadság ügyével. És egy oly ügy, mely ily érdekekre támaszkodhatik, mely ugyanaz ez ügyekkel: olyan ügy nem veszhet el. Csak egy veszély fenyegethetné mégis jövőnket, és e veszély az volna, ha magunkról lemondanánk, ha elijedve azon nehézségektől, melyekkel találkozni fogunk, materialis

jólétünkért a nemzet függetlenségét árúba akarnók bocsátani; vagy elragadtatva szenvedélyek által, a törvényesség teréről lelépnénk, vagy ha egyes kérdésekre nézve véleménykülönbségben lévén, mi kisebb kérdéseknél kikerülhetetlen, megfeledkeznénk a nagy czélról, mely előttünk áll, mely valamennyinknek az egyetértést teszi első kötelességül. De ha én a nemzetet látom és körültekintek e házban s a képviselőknek nyilatkozatait hallom, én ezen nem kétkedem és azért én, bármi sikere legyen is felirásunknak, teljes biztossággal és nyugalommal nézek azon jövőnek elébe, melyet a magyar nemzettől senki elragadni nem fog, ép oly kevéssé, mint tőlünk multunkat senki elragadni nem fogja.

II.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉSRŐL.

Két beszéd.

1.

Részemről nem tartok semmit károsabbnak és veszélyesebbnek, mint ha ilyen nagy fontosságú kérdések véletlenül kerülnek tanácskozás alá. Ha van fontos kérdés a hazában, kétségkívül a nemzetiségek kérdése a legfontosabb. Milyenek a magyar nemzetnek nézetei e kérdésre nézve, azt a magyar nemzet bebizonyította 1848-ban, midőn törvényeiben kimondotta a legtökéletesebb jogegyenlőséget és e kimondás által minden nemzet elnyomatásának már végképen véget vetett. Ha valaki, én kívánom, sőt tovább megyek, én reménylem, hogy ha az országgyűlés még egy ideig együtt maradhat, a nemzetiségeknek teljes kielégítése lesz annak eredménye; de mi ez eredményt nem az által fogjuk elérni, ha a felirásból egyes szavakat kihagyunk; kihagyásuk által a nemzetiségeket, melyek az előbbi szerkezetet nem is ismerték, megnyugtatni nem lehet. Itt positiv rendszabályokra van szükség; szükség van arra, hogy a nemzetiség kérdését addig is, míg az országgyűlésen elháríttatnak azon akadályok, melyek

a törvényalkotásnak útjában állanak, a Ház tüzetes tárgyalás alá vegye. S hogy ezt én előidézzem, bátor leszek a jövő napokban egy alázatos indítványt előterjeszteni. Addig pedig méltóztassék megengedni azon kérést, ne tárgyaljuk e legfontosabb kérdésünket, melytől milliók nyugodalma s az országnak jövője függ, ne tárgyaljuk véletlenül s incidentalis úton. Legyenek megnyugodva mindazok, a kik más ajkúak, nem mondom más nemzetiségüek, mert bár a hazában különböző ajkú lakók vannak, de itt mást, mint egyenjogú polgártársat, mást, mint magyart nem ismerek annyiban, hogy én a fajnak említésében nem látok semmi sértést, mert van magyar faj, s van más faj, de egyenlő polgárok vagyunk mindnyájan. Ha itt véletlen tanácskozás tárgyául teszszük e kérdést, épen mivel az egyes kitételeket mindenikünk előre meg nem gondolhatta, olyan szavak mondathatnak, melyek sértésnek vagy kicsinylésnek vétethetnének. Tehát meggyőződésem szerint nincs senki, a ki a hazában lakó különböző nemzetiségek iránt mást érezne, mint a legnagyobb testvériséget és jogegyenlőséget, valamint bizonyos, hogy e hazában csak hasonló polgárok vannak, és hogy épen a tökéletes egyenlőségben fekszik a hazának érdeke.

2.

Kétségkívül osztatlan örömmel és megelégedéssel hallotta az egész Ház tisztelt képviselőtársunk, Faur úrnak nyilatkozatát. Engem e nyilatkozatok nem leptek meg, mert valamint igen jól tudom, hogy az 1848. évi dicsőségben e hazának minden nemzetiségű polgárai részt vettek: úgy tudom, hogy e hazában lakó különböző nemzetiségek híven osztoztak velünk tizenkét évi

szenvedéseinkben, híven osztoznak velünk reményeinkben, s hogy azoknak teljesítésében velünk kezet fognak fogni minden pillanatban. Soha e Ház és, mondhatom, e magyar nemzet ezen nem kételkedett kevésbbé, mint most. Sőt teljes meggyőződéssel kinyilatkoztatom, hogy ha a hazában lakó különböző nemzetiségek irányunkban rokonszenvet éreznek, e rokonszenvet nem fecsérlik el méltatlanokra. A magyar nemzet 1848-ban felállította és kimondotta a jogegyenlőség elvét, megpecsételte ez elvet vérével s el van határozva, hogy ez elvet minden következésében keresztül fogja vinni. De épen, mert e Ház, mely a nemzetet képviseli, a hazában lakó egyes nemzetiségeket igéretekkel és puszta szavakkal kielégíteni nem akarja, mert reményeket gerjeszteni nem akar s nem akar igéreteket tenni, melyeket teljesíteni hatalmában nem áll: azért e Ház épen a nemzetiségi kérdésre nézve csak megfontolva, csak kellő tanácskozás után mondhatja el nézeteit. Egyes szavak pillanatra lelkesedést gerjeszthetnek, de valóságos megnyugtatást csak a törvény adhat, valóságos megnyugtatást csak az idézhet elő, mi nem egy pillanatnyi fellobbanásnak, de megfontoló tanácskozásnak eredménye volt s a mi nem egy pillanatnyi lelkesedés, de mi resultatuma e Ház valóságos meggyőződésének. E meggyőződést pedig, a mint már utolsó tanácskozásunkban is megmondám, mellékesen tárgyalva, ily fontos kérdéseket tisztán kihozni és világosságra deríteni nem lehet. Én tehát most is ismétlem azt, a mit már tegnapelőtt elmondani szerencsés voltam: méltóztassék a tisztelt Ház ez igen fontos kérdésnek tárgyalására egy külön napot kitűzni. Én az utolsó ülésben bátor voltam bejelenteni, hogy én e tárgyban a nemzetiségeket illetőleg egy alázatos indítványt fogok előterjeszteni, azt ezennel teljesítve, indítványomat a Ház asztalára leteszem.

III.

DEÁK FERENCZ ÜDVÖZLÉSEKOR.

Hazánk viszontagságos történetében alig találunk időszakot, mely a nemzet jövőjére elhatározóbb következéseket vont volna maga után, mint az utolsó két év.

Miután nehéz tapasztalások azon meggyőződéshez vezettek, hogy egy nagy birodalomnak, melyet ellenségek környeznek, hadseregének fegyelmezett vitézségén kívül s népeinek hallgatásain kívül más támaszokra van szüksége; s miután az osztrák birodalomban az előbb uralkodott absolutismus helyett azon kormányformák behozatala határoztatott el, melyek alatt Európa egyes országai a hatalomnak s jólétnek legmagasabb fokára emelkedtek: a fejedelem 1860-iki október 20-án kiadott diplomájában kimondá ősi alkotmányunk helyreállítását és a nemzet, mely tiz évnél tovább egykori szabadságának még csak említésétől is eltiltatott, új nyilatkozásra hívatott fel.

Mindnyájan emlékezünk a hatásra, melyet ezen, inkább óhajtott, mint várt rögtöni változás az egész országban előidézett; és ha az öröm közé, melylyel e hír általán véve fogadtatott, aggodalmak vegyültek, ezek onnan eredtek, mert ha az alkotmányosságban azon egyedüli eszközt láttuk is, mely hazánk s a birodalom

jólétét és hatalmát a jövőre biztosíthatja, nem titkolhattuk el magunk előtt azon nehézségeket, melyekkel alkotmányunk tettleges helyreállítása, főkép az októberi diplomában kijelölt úton, járni fog.

A királyi levél ebben régi intézményeink helyreállítását mondá ki, de oly rendelkezéseket foglalt magában, melyek alkotmányunk alapelveivel ellenkezésben álltak. Ősalkotmányunk maga is az 1848-ban királyilag szentesített törvények által lényeges átalakulásokon ment keresztül, melynek új formái akkor csak alapvonalaikban határoztattak meg, s midőn a nemzet, mely politikai életre felszólíttatott, az első pillanatban kétkedve az irány fölött, melyet követnie kell, körültekintett, csak azt látá, hogy azok közül, kiket egykor mint vezetőit követe, a legtöbben hiányzanak.

Soha nemzetnek több egyetértésre, soha helyzetének higgadtabb megfontolására nagyobb szüksége nem vala és soha nemzet nem állt oly viszonyok között, melyek erre kevesebb kilátást nyújtottak.

Azon intézvények közül, melyek alatt a nemzet századokon át élt, nem volt egy, melyet az egymást követő provisoriumok helyéből ki nem forgattak; az országban nem volt egy ember, kinek szivében az elmúlt évek keserű emléket nem hagytak magok után; s mégis, ha ezen emlékeknek határozatainkra befolyást engedünk, ha csak személyes érdekeinket tartjuk szem előtt, vagy egyéni, bármi jogosított érzelmeinket követjük, minden egyetértés lehetetlenné válik!

Egy útunk maradt, melyen e veszélyt kikerülhettük: az, ha háttérbe szorítva mindent, kizárólag csak egyet tartunk szemeink előtt: kötelességünket.

A múlt egynek szivében több keserűséget hagyott maga után, más fényesebb reményekkel tekintett a jövőbe, egyet érdekei, mást bizalmatlansága túlvitt engedékeny-

ségre, vagy túlzó szigorra csábíthattak talán és sokaknak úgy látszott, hogy azon kilátás, mely az októberi diploma után előttünk nyílik, nem elég oly szenvedések díjául, minőkön a nemzet 1848 óta keresztülment. De arra nézve, miben áll kötelességünk, nem lehettek eltérő nézeteink; s azoknak, kik honunk szebb jövőjét csak az 1848-iki törvények teljes életbeléptetésétől várták, mint azoknak, kik ezen törvények által a nemzet függetlenségét vagy a birodalommal való kapcsolatunkat eléggé biztosítva nem vélvén, ezen törvényeknek némi módosítását óhajtották, meg kelle egyezniök azon meggyőződésben, hogy kétségbevonhatlan az, hogy a nemzet által hozott s királyunk által szentesített törvények megtartásától magunkat fölmentenünk nem szabad s hogy e szerint a kiindulási pont, mely a rendezett állapothoz visszavezet, csak a törvényesség helyreállításában keresendő. Ez egyre nézve a haza minden részében minden osztály, minden párt s véleményárnyalat között véleménykülönbség nem létezhetett, s ennek köszönhető, hogy oly országban, mely a legnagyobb megrázkodásokon ment keresztül, s tíz évnél tovább minden eszköztől megfosztatott, mely által a vélemények egyesítése lehetségessé válik, midőn hosszú hallgatás után végre felszólalt, a legnagyobb egyetértésben nyilatkozott, s hogy ezen egyetértést sem az országgyűlési tanácsosok, sem az azokat követő események, s egyeseknek erőlködései nem zavarhaták fel. Feltünő talán, hogy midőn azért szólok, hogy az utolsó országgyűlés tagjainak nevében tiszteletünk emlékét nyújtsam át, közügyeinkről mindenki által ismert dolgokat hozok fel; de épen mert nevedet kimondani nem lehet a nélkül, hogy a hazáról ne szóljunk, s mert érdemeidet említve, oly dolgokat mondunk el, melyeket e hon legszegényebb polgára is ismer, ez az, miben dicsőséged alapja fekszik.

Nem egy nagyszerű pillanat, melyben a nemzet élére álltál, egész életed igazolja tiszteletünket. Mert azon nevezetes időszakban, mely alatt a nemzet, kibontakozva középkori állapotaiból, a jogegyenlőség elvét tűzte ki zászlójára, te álltál élén, mert a nemzet közérzületének te adtál mindig legtisztább kifejezést, mert nem magasztalhatunk a nélkül, hogy némi önérzettel ne tekintsünk saját múltunkra is; ez az, miért nemcsak a haza, de a világ, mióta törekvéseink figyelmét magokra vonták, igazságos ügyünk legtisztább kifejezését s az egész nemzet képviselőjét benned látja. Dicső sors, minő kevés embernek jutott, s melyért szerencsésnek mondanálak, ha nem tudnám, hogy valamint minden sugár, mely borús egünkön áttör, először reád esik, ki közöttünk legmagasabban állsz, úgy e hon egész keservét s minden aggodalmait hordod szivedben. És valóban, ki hazánk jelen helyzetét tekinti, nem nézhet a jövőbe aggodalom nélkül.

Európa azon nagy krizisek egyikén megy keresztül, melyek egész időszakokra elhatározó befolyást gyakorolnak. Soha talán annyi s oly nagyszerű kérdés nem közelgett egyszerre megoldásához, mint a jelen pillanatban, s ha a szerepre gondolunk, mely ennél, már geographiai helyzetünknél fogva, a birodalomra és hazánkra vár, be kell vallanunk, hogy sem amaz, sem Magyarország nincsenek azon állásban, hogy a nekik jutott nagy feladatnak megfeleljenek.

A sebek, melyeket az utolsó nagy rázkódások hazánkon s a birodalmon ejtettek, még nem hegedtek be; az egymást követő provisoriumok csak az általános bizonytalanságot növelték, s bár a közcsend a jelen pillanatban nem zavartatik, oly épület, melynek minden egyes köve helyében megrendíttetett, nincs előkészülve arra, hogy az idő erős rohamainak ellentálljon, s elcsüggednénk, ha helyzetünk nehézségeire gondolva, nem jutna

eszünkbe, hogy valamint a nemzetre talán soha nehezebb pillanatok nem vártak, nem is volt soha annyira egyesülve, nem csak honszeretetében — mire történetünkben több példát találunk — de nézeteiben és szándokaiban is. S minthogy azt főként neked köszönhetjük, neked, ki, mit ezeren éreztek s gondolának, megczáfolhatatlan okokkal bebizonyítva, a haza közmeggyőződésévé emelted, és a nemzet jogainak s kötelességeinek körét szabatosan meghatározva, kijelölted az útat, melyen haladnunk kell, s melyen haladva, fáradozásaink czélját talán nem érjük el, de nem fogjuk elveszteni soha azon férfias öntudatot, mely minden jólétnél s hatalomnál többet ér. Valóban, csak méltányos, ha mi, kik az utolsó törvényhozásnál társaid s az általad kijelölt irányban követőid voltunk, párt- és véleménykülönbség nélkül azért egyesülünk, hogy irántad hálánkat s tiszteletünket kifejezzük.

Szokatlan hódolat ez, mely a politikai pályán küzdőre többnyire csak halála után vár, de nem rendkívüliebb, mint helyzeted és érdemeid.

A népek sorsa Isten kezében van, s bármi szép jövő vár e hazára, tudjuk, hogy sok küzdelemre, sok áldozatra lesz szükségünk, mielőtt azt elérhetjük, sőt egész nemzedékünknek talán csak azon feladat jutott, hogy e szebb jövőnek útjait előkészítse; de valamint erős meggyőződésünk, hogy czélunk más úton, mint melyet utolsó országgyűlésünk kijelölt, el nem érhető: úgy el vagyunk határozva, hogy ettől, melyre vezetésed alatt léptünk, eltérni nem fogunk.

Egyes kérdésekre nézve véleményeink szétágazhatnak, s mi az alkotmányos élet körében másképp alig lehet, pártokra oszolhatunk, de a mi a jog és törvények iránti tiszteletet, s mi ebből foly, azon meggyőződésünket illeti, hogy minden lépéseinknek, melyekkel külön

czéljaink felé törekszünk, közös kiindulási pontjok csak a törvényesség lehet: az iránt minden párt, bármi távol álljon másban egymástól, egyaránt híven fogja teljesíteni kötelességét.

Ezt kívánja tőlünk a haza, mely annyi viszontagságok között csak törvényeihez való szilárd ragaszkodásának köszönheti fenmaradását, ezt hűségünk a trón iránt, mely csak míg a jog s törvény szilárd alapjain áll, daczolhat a veszélyekkel, melyek azt századunkban környezik, ezt azon népek érdekei, melyekkel három századnál tovább kapcsolatban élünk, s melyek tőlünk joggal követelhetik, hogy azon viszonyok, melyektől jólétünk függ, oly alapokra fektettessenek, melyeknek jogszerűségét senki kétségbe nem vonhatja; ezt parancsolja nekünk, egyeseknek, azon igéret, melyet — az utolsó országgyűlés feliratait elfogadva — a nemzet és világ előtt ünnepélyesen tettünk, s melyhez becsületünk köt.

Legyen ez emlékkönyv, melyben az utolsó törvényhozás tagjainak arczképeit találod, egyszersmind jelképe azon egyetértésnek, mely arra nézve közöttünk létezik; legyen záloga azon hűségnek, melylyel a nemzet jogszerűleg fennálló törvényeihez ragaszkodik, s mint eddig, úgy ezentúl is ragaszkodni fog minden, de csak azon viszonyhoz — teljesítni fogja minden, de csak azon kötelességét, melyet törvényes formában magára vállalt.

És most engedd, hogy midőn ez emléket átnyújtva, azon meggyőződéssel mondom ki általános tiszteletünket, hogy az összes nemzet érzelmeit soha hívebben nem képviseltük, rövid szavakban az egész hazának kívánatát fogjam össze.

Élj sokáig, tisztelt férfiú, s élj boldogul, ezt nem barátaid, ezt a haza kívánja neked; mert hisz egész életed a hazáé, te boldog nem lehetsz, míg e nemzetet megelégedve nem látod.

IV.

KÉPVISELŐVÁLASZTÁSKOR.

Ha hosszasabban szólok, a tárgynak fontossága s azon törekvés szolgáljon mentségemül, hogy saját nézeteimet tehetségem szerint világosan adjam elé.

Nem állítok újat, ha kimondom, hogy hazánk állami viszonyai a közbirodalomhoz a jelen pillanatban nem kielégítők. Erre nézve a Lajtán innen s túl, sőt egész Európában nincs véleménykülönbség; de téved, ki e helyzetet újnak gondolja, s annak okait csak az újabb idők nagy mozgalmaiban s ezeknek következéseiben keresi. Fájdalom, régi állapotunk ez s bár annak káros következményei soha nem voltak érezhetőbbek, mint az utolsó években, a negyedfél század alatt, mióta a birodalommal összeköttetésben állunk, nem találunk pillanatot, melyben e viszonyainkat kielégítőknek mondhatnók, s azon összeköttetés, melyben hazánk a birodalommal áll, reánk s a birodalom többi részeiben oly jótékony befolyást gyakorolt volna, minőt ily gazdag országok s nagy képességű népek békés egyesülésétől joggal várni lehetett.

Nem szólok hazánkról; az állapot, melyben e század nemzetünket találta, fölöslegessé teszi azt; de ha figyel-

münket kizárólag az úgynezett örökös tartományokra fordítjuk is, helyzetök ugyanezt bizonyítja.

Magyarország nem lévén szabadon megadóztatható, Ausztria államférfiai egyik feladatuknak tekinték, úgy rendezni viszonyainkat, hogy azok az örökös tartományok anyagi kifejlődésének kedvezzenek, s azokat nagy adók elviselésére képesebbé tevén, a birodalmi kincstárba hozzák azon összegeket, melyeket közvetlenül Magyarországtól behajtani nem lehetett. Az angol gyarmatokon kívül nincsen példa, hogy ily kiterjedésű s annyi jövedelmi forrással biró ország, minő hazánk, ily hosszú ideig kizárólag mások érdekében kormányoztatott volna. Németország más részei bizonyosan nem részesültek hasonló kedvezésben s mégis, ha az osztrák tartományokat 1848 előtt Németország bármely részével összehasonlítjuk, tagadhatatlan, hogy azok akár a földbirtoknak becsét s művelését, akár a gyáripart tekintsük, mely Magyarországban századokig biztosított piaczra számíthatott, Németország csaknem minden részeinél hátrább álltak s velök az ipar mezején nem versenyezhettek. Azon állapotokról, melyek a birodalomban a szellemi kifejlődést és polgári szabadságot illetőleg léteztek, nem is szólok, hisz épen ezek okozták, hogy az előnyök, melyekkel Ausztria népei anyagi érdekeik kifejlesztésére birtak, nem használtattak fel.

S ha, midőn az osztrák sajtó szabadabban nyilatkozik, e hátramaradásnak okát azon kormány-rendszerben keresik, mely 1848 előtt a birodalomban uralkodott, kétségtelen az is, hogy maga e rendszer nagy részben azon viszonynak volt következése, melyben Magyarország a birodalom többi részeihez állott vagy helyesebben mondva, következése azon zavarnak, mely e viszonyokra nézve 1848-ig, három századnál tovább, mindig létezett, s a birodalomnak kifejlődését akadályozta.

Midőn utolsó országgyűlésünk azon állítása támogatására, hogy a viszony Magyarország s a birodalom között 1848-ig mindig csak personalis unio volt, I. Ferdinándtól V. Ferdinándig alkotott törvényeink hosszú sorát hozta fel: akkor azok, kik a birodalom egységét vitatták, a törvények ellen azon tényekre hivatkoztak, hogy Magyarország kül- és kereskedelmi ügyei egészen, s a had- és pénzügynek fontos részei a birodalom hasonló természetű ügyeivel együtt kezeltettek, s így a viszony, mely hazánk s a birodalom között 1848-ig létezett, a personalis unio természetéből nem magyarázható. Mindez nagy részben áll, s ha országos sérelmeink hosszú során végigtekintünk, melyeknek orvoslását három századon át egy nemzedék a másik után hasztalan sürgette, nem tagadhatjuk e tényeket; de vajon tagadhatják-e ők, hogy azok törvényeink világos szavaival, hogy azon szerződések értelmével soha nem egyeztek meg, melyek a birodalommal való összeköttetésünk alapját képezik, s hogy mindazon bajok, melyek hazánkat s a birodalmat kifejlődésökben akadályozták, főképen azon ellentétből fejlődtek, mely törvényeink s tényleges állapotaink között mindig létezett.

Három század alkotmányos küzdelmeink között folyt el; fejedelem fejedelem után, országgyűlés a másiknak nyomán fáradt, hogy ez ellentéteket kiegyenlítse; fejedelmeink azon, hogy a magyar törvényeket a birodalmi egység érdekében módosítsák; országgyűléseink azon, hogy állami önállásunkat új alkotmányos sánczokkal fogják körül; de miután annyi fejedelemnek törekvései czélhoz nem vezettek s az új alkotmányos sánczokon mint burján, csak az új sérelmek tömkelege tenyészett, s miután a törvény s tényleges állás közötti ellentét minden pillanatban új küzdelmekhez vezetett, s századokon át alig találunk időszakot, midőn a lázadás vagy

alkotmány elleni merényletek a lehetőségek közé nem számíttattak s minthogy ezért a kormány csaknem mindig arra irányozta törekvéseit, hogy a nemzetet gyöngeségében tartsa meg, s a nemzet, hogy kormánya felette hatalmassá ne váljék: vajon bámulhatjuk-e, ha e hosszú tusának, mely alatt nemzedékek türelme, tevékenysége s ereje fogyott el, nem is lehetett más következése, mint az, hogy hazánk tespedésbe süllyedett, s a birodalom soha azon hatalmi állásra nem emelkedett, melyre Magyarországgal való egyesülése által hivatva látszik.

Ha azon hosszú korszakra visszatekintünk, mely alatt a birodalom tartományaival fejedelmünk egysége által szoros összeköttetésben állunk, azt találjuk, hogy minden, mi ellen méltán panaszkodánk s minek káros következéseit a birodalom s mi is viseljük, ez egy forrásból eredt.

A százados harczok, melyekkel őseink alkotmányukat megtarták s a még károsabb veszteglés, melyre magunkat később kényszerítve láttuk, mert alkotmányunk védelmét az úgynevezett vis inertiaeben kelle keresnünk, mind egy okhoz vezethetők vissza, s ez az, hogy a viszony, melyben hazánk a birodalomhoz áll, soha tisztán meghatározva, hogy azon határvonal, mely a birodalom közös és Magyarországnak külön ügyeit egymástól elválasztja, soha szabatosan kijelölve nem volt, s hogy azon jogok s kötelességek iránt, melyek a birodalommal való összeköttetésünkből származnak, Magyarország s a birodalom között soha egyetértés nem létezett. — Ideje, hogy végre tisztába jőjjünk, s hogy ezt eszközölje, ez az, miben jövő törvényhozásunk legfontosabb feladatát látom. Nem új e feladat, nem olyan, mely csak az utolsó idők eseményei vagy jelen körülményeink által vált szükségessé; a feladat azon viszonynak követ-

kezése, melyben hazánk több mint három századja a birodalomhoz áll, s épen azért ugyanazok maradtak a feladat megoldásának feltételei is, és minden erre czélzó törekvéseinknek sikere attól függ, hogy azokat teljesítsük.

És e feltételek meggyőződésem szerint a következők:

Először, hogy a birodalomhoz való viszonyaink meghatározásánál mindenek előtt azon elvet tartsuk fenn, mely azoknak eddig is alapjául szolgált és melyet az 1791-iki X. törvényczikk e szavakban fejez ki, hogy noha az 1723-iki I. és II. czikkelyek értelmében Magyarországban s a hozzá kapcsolt részekben az utódi örökösödés ugyanazon fejedelmet illeti is, kit a többi országokban és tartományokban, s noha Magyarország és kapcsolt részei ennélfogva az örökösödés megállapított rendje szerint a felséges uralkodó ház tartományaival elválaszthatatlanul s felosztható atlanul birandók: Magyarország mindazáltal a kapcsolt részekkel szabad ország és egész törvényes kormányformájára nézve (ide értve minden kormány hatóságait) független, azaz semmi más országnak vagy népnek alatta nem áll, hanem saját önállással és alkotmánynyal bir.

A második feltétel az, hogy midőn alkotmányunk alapelveihez ragaszkodva, hazánknak törvényeken s nemzetközi szerződéseken alapuló önállását s önkormányzási jogát fentartjuk és Magyarország számára a birodalom közös ügyeiben épen annyi befolyást követelünk, a mennyit arra a birodalom más részei gyakorolnak, soha azon összeköttetést se veszítsük szemünk elől, melyben hazánk, fejedelmének egysége által, a birodalom többi részeivel áll. — Ugyanazon törvények, melyek önállásunkat biztosítják, elválaszthatatlannak s felosztható atlannak rendelték ez összeköttetést, s mivel ez által hazánk jóléte és biztossága az összes biroda-

lomnak hatalmi állásával válhatatlan kapcsolatban áll, saját érdekeink kivánják, hogy közös viszonyaink úgy rendeztessenek el, hogy ez által az összes birodalom jóléte és hatalmi állása csorbát ne szenvedjen.

A harmadik feltétel az, hogy a közöttünk fenforgó kérdések megoldásánál azon meggyőződésből induljunk ki, hogy az kielégítő csak úgy lehet, s csak akkor számíthat állandóságra, ha az által az alkotmányos befolyás, melyet nemzetünk közügyeink elhatározására eddig gyakorolt s melyet a fejedelem szava a birodalom minden népeinek biztosított, nem szoríttatik meg.

Erős meggyőződésem, hogy fenforgó állami kérdéseink végleges megoldása csak e feltételek alatt lehetséges, s hogy minden, mi ezeknek meg nem felel, csak provisoriusnak tekinthető.

S pedig azért, mert valamint Magyarország a birodalom közügyeinek oly módon elrendezésében megnyugodni soha nem fog, mely által ezredéves önállása megsemmisíttetik: úgy a birodalom többi népei oly viszonyokat csak kényszerűségből fogadhatnának el, melyek által a birodalom hatalmi állása, jólétök s biztosságuknak ez alapja, csorbát szenvedne, s mert, hála a Mindenhatónak, oly században élünk, melyben minden, a mi az alkotmányos szabadsággal megegyezhetetlen, a provisoriumnak jellegét viseli magán.

Mikor várhatjuk államközi viszonyaink végleges megállapítását, attól függ, hogy előbb vagy később jövünk-e tisztába e feltételek iránt; de arról, hogy ez csak e feltételek alatt lehetséges, arról meg vagyok győződve s habár átlátom a nehézségeket, melyek helyzetünk nyugodt méltánylását nehezítik, sokkal inkább bízom Ausztria népeinek józanságában és igazságszeretetében, és sokkal inkább meg vagyok győződve a hatalomról,

melyet a tények a szenvedelmek felett is gyakorolnak, semhogy ez időszakot távolnak gondolnám.

Nem a szétválás, hanem az egyesülés korszaka ez. — Soha azon hatalom, melyet az egyesülés ad, tisztábban felfogva, soha az emberi tevékenység különböző mezején ily kiterjedésben alkalmazva nem volt; s a nagy eredmények, melyekre korunk öntudattal hivatkozik, ennek következései.

De korunk egyszersmind a szabadságnak korszaka is, s épen mert az egyesülésnek eszközét nem az erőszakban, mely minden egyes erőt elbénít, hanem az egyéniségek szabad elhatározásában keresi, ebben fekszik az előny, melylyel századunk más korszakok felett bir. S mit társadalmi mozgalmakban általánosan látunk, azt tapasztaljuk az állam körében is, mely végre mindig csak a társadalom irányát követi. Korunk itt is inkább az eddig különállók egyesítése, mint a már egyesültek szétszakítása után törekszik, s materialis érdekeik- s függetlenségüknek biztosítása mindenütt arra inti a népeket, hogy nagyobb államokat alkotva, azon alárendeltségtől meneküljenek, melyben Európa roppant birodalmaival szemközt máskép állanak. — Csakhogy itt is az egyesülési törekvés mellett a szabadságnak ösztöne áll s hogy az egyesülésnek eszköze itt is nem az erőszakban, hanem csak a népek szabad megegyezésében kereshető. Korunk pyramisokat építhetne, kevesebb erők felhasználásával s magasabbakat, mint melyeket Egyiptomban bámulunk, s korunk különböző népekből s országokból Rómánál hatalmasabb államokat alkothat; de valamint vasutaink s csatornáink, melyek előtt az ó-kor legbüszkébb művei eltörpülnek, nem rabszolgák, hanem szabad munkások által épülnek, úgy az idő lejárt, melyben nagy államok proconsulok vasvesszeje által tartattak össze.

Századunkban minden, a mi nagy s miről azt akar-

juk, hogy állandó legyen, csak szabad egyéniségek működésének műve lehet, s ezért a hazánk s a birodalom közötti viszonyok végleges elhatározásának első feltétele az vala, hogy Magyarország szabad egyéniségnek ismertessék el.

Átláttuk, s átlátjuk mi, hogy a jelen kornak feladata nem az, hogy a haza s az osztrák birodalom között századokig fennállt kapcsolatok felbontassanak. — Bármiként alakuljanak viszonyaink, úgy azok nem alakulhatnak soha, hogy teljes különállásunk s elszigeteltségünk a nemzet érdekében legyen. — Roppant birodalmak közé állítva, melyek tömör nemzetiségekre alapítvák, függetlenségünk s minden érdekeink biztosítása azon szövetségnek szilárdságától függ, melyben nemzetünk más népekkel s országokkal áll, s én nem ismerek természetesebbet annál, mely köztünk s Ausztria között már is századokon át számtalan viszonyok alakulásának alapjául szolgált s nem oldathatnék fel sok érdekeink kára, sőt minden viszonyaink convulsiója nélkül.

Ismétlem, feladatunk nem a köztünk s Ausztria népei között létező kapcsok felbontása, hanem az, hogy közös viszonyaink szilárdabbakká, s hogy így a birodalom, melynek felét képezzük, melynek meghódított rabjai soha nem voltunk s mely azért a mi birodalmunk szintúgy, mint másoké, saját érdekeink védelmére képesebbé váljék; — — — de épen mert állásunkat így fogjuk fel;

mert azon kölcsönös bizalmatlanságnak, s csaknem ellenségeskedésnek, mely a birodalom két nagy része között csaknem századokig létezett, káros következéseit ismerjük; mert azon veszélyek iránt, melyek a birodalmat szint' úgy, mint hazánkat Európa jelen helyzetében fenyegetik, magunkat nem ámítjuk;

mert tudjuk, hogy a birodalom a nagy feladatnak,

mely reá vár, csak úgy felelhet meg, ha annak teljesítésében nem csak népeinek passivitására, hanem teljes feláldozó közremunkálására számíthat;

mert ha már azon nagy változások után, melyek az újabb időben történtek, a köztünk s a birodalom többi részei között fennállt viszonyok némi módosítása, azoknak szabatosabb, az új kor alkotmányos eszméinek megfelelőbb meghatározása kivántatik, nem akartuk, hogy újabb megállapodásaink minden alkalommal, melyben a birodalom nehéz helyzetekbe jő, újra ismét kérdésbe vonassanak; mert nem akartuk, hogy hazánk, mint XIV. Lajos korában, Európa nagy politikusának kezében ismét kártyaként tekintessék, melyet valahányszor hasznát látja, kijátszhatik, nem bánva, ha azt megütik, csak saját játékát nyerhesse meg;

mert végre nem egy új provisoriumot, de a kérdés végleges megoldását kivántuk, oly megoldást, mely valamint a birodalom más tartományaiban, úgy hazánkban minden időben kötelezőnek tartassék: azért ragaszkodtunk nézetünkhöz, hogy a köztünk s a birodalom között fenforgó kérdések csak a jogfolytonosság elvének fentartása mellett, csak azon úton oldathatnak meg, melyen elődeink 1687-ben a fiörökösödést és 1723-ban a sanctio pragmaticát elfogadván, a viszonyt, mely Magyarország s az örökös tartományok között fennállt, többször megváltoztatták.

Nem annyira jogunk, mint kötelességünk volt ez, mely tőlünk azt követelé, hogy teljes őszinteséggel járjunk el, s én nem hiszem, hogy valaki lenne a hazában, ki azon kétkednék, hogy minden változás, mely hazánk s a birodalom kölcsönös viszonyaiban nem ily módon eszközöltetett, a nemzet nagy többsége által végleges megállapodásnak, olyannak, melyhez magát a törvény s becsülete által kötelezve érzi, tekintetni nem fog.

A fejedelem szept. 20-iki nyilatkozatában azon meggyőződésből indulván ki, hogy »az összes állam érdekei csak oly alkotmányos jogalakulásban találják fel biztosságukat, mely erejét s jelentőségét valamennyi nép szabad részvétében találja«, kimondá határozatát, hogy azon módosításokat, melyek a birodalom közös ügyei vezetésének módjára nézve szükségesnek látszanak, Magyarország törvényhozásának szabad tanácskozás és elfogadás végett elébe fogja terjeszteni; s az által elhárítá azon legnagyobb, azon legyőzhetetlen akadályt, mely államviszonyaink kielégítő megoldásának előbb útjában állott.

A jogfolytonosság elve az, mely törvényhozásunk jogosultságának alapját képezi, s csak miután ez elismertetett, teljesíthetné törvényhozásunk azon kívánatot, hogy közös viszonyainkat a birodalom hatalmi állásának tekintetbe vételével rendezze el, s a mennyiben ez némely fennálló s jelesen egyes 1848-iki törvények módosítását követelné, ezt eszközölje.

S ez az, mi jövő törvényhozásunknak egyik első s legfontosabb feladatát teszi.

Röviden elmondom tehát nézeteimet e fontos kérdésre nézve is.

Sok vita folyt az 1848-iki törvényekről, de egy kétségtelen, az, hogy a törvények, a mennyiben bennök Magyarország s a birodalom kölcsönös viszonyai határoztatnak meg, csak azon elveket foglalják magokban, melyekhez e nemzet mindig ragaszkodott.

Midőn Szent István koronáját I. Ferdinánd fejére tette, s midőn 1687-ben királyválasztási jogáról lemondva az örökösödés sorát meghatározá s azt a sanctio pragmatica elfogadása által a leányágra is kiterjesztve, a birodalom örökös tartományaival fennálló kapcsokat még szorosabbá füzé, a nemzet mindig világosan kikötötte magának,

hogy mi teljes önállását illeti, az ország jogaiban ez által semmi változást el nem fogad.

Az 1848-iki törvények az 1791-iki törvényeknek csak a törvényesen fennálló viszonyok új, szabatosabb formulátióját foglalják magokban, de a nélkül, hogy az által akár az ország jogainak, akár kötelességeinek köre változott volna. Az ország 1848-ban sem követelt mást, mint a mit a fennálló szerződéseknél fogva követelni jogában állott, s nem vonta semmiben kétségbe azon kötelességeket, melyek a birodalommal való felosztathatatlan összeköttetésnek következései, s ennek bebizonyítására nem szükség más, mint azon törvényre hivatkoznunk, mely a birodalom közös ügyeinek vezetésére a felség személye mellett egy különös ministert állított fel, mi által az 1848-iki törvényhozás megmutatta, hogy részéről legalább az akarat nem hiányzott, hogy saját függetlenségünk a birodalom érdekeivel megegyeztessék.

Nem azon viszonynak természete, mely köztünk s a birodalom között századok óta fennállott, változott az 1848-iki törvények által.

A jog, melyet a sanctio pragmatica a fejedelemnek arra adott, hogy Magyarországot, a birodalom többi tartományaival együtt, indivisibiliter et inseparabiliter birja, szint' úgy mint a nemzeté, hogy hazánk semmi más országnak vagy tartománynak alá nem vetett független ország, mely saját alkotmánynyal bir, épségben tartattak. A változás csak abban állott, hogy azon garantiák helyébe, melyek századok tapasztalásai után jogaink fentartására elégtelennek mutatkoztak, újak, a kor igényeinek s azon nagy socialis változásnak megfelelőbbek állíttattak fel, s épen mert a nemzet 1848-iki törvényeiben csak azon elveknek tisztább s félremagyarázhatatlan kifejezését látta, melyekhez mindig ragaszkodott s

melyeket egy több mint háromszázados küzdelem, tíz nemzedéknek hasztalan törekvései után az 1848-iki törvények által végre biztosítva látott: ez az ok, melyért azok lelkesedéssel fogadtattak, még olyanok által is, kiket a törvények kiváltságaiktól fosztottak meg, vagy kik belátták, hogy az új közigazgatási forma a megyei rendszer tetemes megszorítását fogja maga után vonni, melyekhez a nemzetnek egy része annyi kegyelettel ragaszkodott. Ez magyarázza azon közértelmet is, melyet a nemzet, midőn 1860-ban új politikai életre hivatott fel, az 1848-iki törvényeket választá jelszavául, s én teljesen meg vagyok győződve, hogy ha e törvények soha nem hozattak volna, vagy ha valamely törvényhozás azon elvektől eltérne, melyek az 1848-iki törvényeknek e tekintetben alapul szolgálnak, ennek nem lehetne más következése, mint az, hogy a nemzet újra folytatva a küzdelmet, melyet akkor bevégezettnek gondoltunk, egy új, a 48-ikihoz hasonló convulsión menne keresztül, mert míg a nemzet multját nem tagadja meg, addig azon viszony iránt, mely közte s a birodalom között az egyedül jogszerű, nem tarthat s nem fog tartani más elveket soha, mint melyeket az 1848-iki törvények felállítottak, s melyekről lemondva egyszersmind önállását, azaz nemzeti létét áldozná fel.

Hasonló a nézetem azon elvekre nézve is, melyeket az 1848-iki törvények az ország igazgatási formájára nézve felállítottak, értem a ministerialis rendszert. Mert ha természetes is a kegyelet, melylyel egyesek azon rendszer iránt viseltetnek, mely alatt multunk lefolyt s melynek a nemzet századokon át alkotmányos szabadságának fentartását köszöné s ha azon ellenvetéseket méltányoljuk is, melyek a ministerialis rendszer s az avval összekötött nagyobb centralisatio ellen felhozatnak; miután a jogegyenlőség elvét elfogadva, megyei rend-

szerünket azon alakban, melyben az alkotmányunk biztosítékául szolgált, helyreállítani hatalmunkban nem áll, s miután, ha Európa más nemzeteivel a haladásban lépést tartani kivánunk, mint másban, úgy közigazgatásunk formáiban sem térhetünk el azon rendszertől, mely épen a kor igényei által szükségessé vált: bizonyos, hogy az átalakulás, melyen 1848-ban közigazgatási rendszerünk átment, szintén csak az ország helyzetének szükséges következése vala. Erős meggyőződésem ennél fogva, hogy bármik legyenek egyeseknek óhajtásai, azon elvektől, melyeket az 1848-iki törvényhozás követett, nem térhetünk el sem a köztünk s a birodalom között fennálló viszonyokra, sem azon közigazgatási rendszerre nézve, melyet az 1848-iki törvények felállítottak.

De más a nézetem az 1848-iki törvények egyes rendelkezéseire nézve. Mi ezeket illeti, már az 1861-iki törvényhozás e törvények revisiójára késznek nyilatkozott s én az ország érdekében kivánatosnak, sőt szükségesnek tartom azt.

Kivánatosnak, mert 1848 óta sok tekintetben nagy változások történtek, és mert azon befolyást, melyet Magyarország a közügyek elintézésére igényelhet, több fontos ügyre nézve, mint p. o. a had-, a kül- és közös pénzügyre, az 1848-iki törvények által kellőleg biztosítva nem látom.

És szükségesnek tartom a revisiót, mert midőn a közös ügyek létezése épen az 1848-iki törvények által oly világosan ismertetik el, mint azt előbbi törvényeinkben nem találjuk, mellőzhetetlennek látszik, hogy e közös ügyek a törvényben szabatosan körülirassanak, s mert mindenben, mi a birodalom többi népeinek ép úgy érdekében fekszik, mint nekünk, nem csak a méltányosság, hanem a szoros igazságosság is azt követeli, hogy fentartva önállásunkat, ily ügyek a birodalom

népeinek érdekei s kivánatainak tekintetbe vételével s azon törvényhozásnak megegyezésével határoztassanak el, mely a birodalom Lajtán túli népeit képviseli.

1847-iki országgyűlésünknek, melyben a nemzet privilegiumos osztályai kizárólagos törvényhozási jogukat utolszor gyakorolták, egyik legszebb dicsősége az, hogy belátva az összeköttetést, melyben hazánk jóléte és szabadsága a birodalom többi részeinek állami viszonyaival áll, ünnepélyesen kijelenté, hogy alkotmányos szabadságunk legbiztosabb garantiáját az összes birodalom alkotmányos szabadságában találja, s mi nem utasíthatjuk el magunktól ezen meggyőződésünk szükséges következéseit.

A befolyás, melyet az osztrák tartományok alkotmányossága hazánk szabadságára gyakorolni fog, egészen ettől függ; ha a mód, mely szerint közös ügyeink ezentúl vezetendők, a két törvényhozás egyetértésével határoztatik el, egész alkotmányunk ez által oly garantiákat nyert, minőkkel ez soha nem birt; de az ellenkező esetben a birodalomnak alkotmányossága csak egy új akadály, egy új veszély, mely hazánkat fenyegeti, s azért én állami önállásunk és függetlenségünk kivételével nem ismerek áldozatot, melyet meghoznunk ne kellene, hogy ezen egyetértést elérjük.

Talán hosszasabban mint kellett, de remélem, világosan adtam elő nézeteimet; engedjék önök, hogy azokat még egyszer röviden összefogjam.

Miután párt nem létezik az országban, mely az 1791-iki X. t.-czikket változhatatlan alaptörvénynek nem ismerné el s nem akarná, hogy hazánk, valamint eddig független, semmi más népnek vagy tartománynak alá nem vetett ország volt, mely csak saját törvényei szerint kormányozható, úgy ezentúl is az maradjon: törvényhozásunk feladása lesz őrködni a felett, hogy

a nemzet önállása és függetlensége fentartassék, s azért őrködni a felett is, hogy a mennyiben birodalmi összeköttetésünknél fogva bizonyos érdekek s kérdések közösek, Magyarország e kérdések elhatározásánál semmivel se birjon kevesebb befolyással, mint a birodalomnak másik fele; és végre őrködni, hogy teljes biztosságot nyerjünk az iránt, miként a közösség, mely bizonyos tárgyakra nézve a dolgok természetében fekszik, továbbra ne terjedjen, mint azt a birodalom hatalmi állásának fentartása szükségessé teszi s így e közösség által önállásunk, melyhez minden egyebekben ragaszkodunk, szűkebb korlátok közé ne szoríttassék.

De valamint törvényhozásunk feladata mindezekre nézve törvényeink s a nemzet egyértelmű akarata által tisztán kijelölve áll előttünk: úgy világos az is, hogy minthogy e birodalom a magyar nemzetnek birodalma is, minthogy hatalmi állása szint' úgy a mi, mint a birodalom többi népeinek érdekében fekszik, s minthogy jólétünk azon tartományok jólétével, melyekhez fejedelmünk egysége köt, szoros kapcsolatban áll: nem kevésbbé feladata törvényhozásunknak őrködni a felett is:

hogy a közös birodalom azon eszközöktől ne fosztassék meg, melyektől hatalmi állása függ;

hogy a birodalom népeinek jóléte csorbát ne szenvedjen;

s hogy Magyarország önállásának biztosítása ne kerestessék oly eszközökben, melyek által a birodalom másik felének alkotmányos szabadsága veszélyeztetnék.

A fontos kérdés, mely jövő törvényhozásunkra vár, csak úgy oldathatik meg, s valamint erős meggyőződésem az, hogy minden intézkedés, mely által Magyarország függetlensége szűkebb korlátokba szoríttatnék, mint melyeket annak az 1791-iki X. törvényczikk kijelölt, soha a nemzet helybenhagyására s így állandó-

ságra nem számíthat: úgy nyiltan kimondom, hogy míg hazánk állása a birodalommal oly szoros összeköttetésben marad, mint jelenleg, minden intézkedést károsnak tartok, mely által a birodalomnak hatalma, alkotmányos szabadsága veszélyeztetnék, ha az látszólag alkotmányos függetlenségünknek érdekében történnek is.

A feladat nem az, hogy mi csak az osztrák birodalom irányában, hanem hogy vele együtt mindenki irányában biztosítsuk függetlenségünket; megelégedésünkre nem elég, hogy az alkotmányosság formáit, hanem hogy annak lényegét birjuk, s az elsőre szükséges, hogy a birodalom erős maradjon, a másodikra, hogy valamint minden egyéb, úgy azon ügyek is, melyek köztünk s a birodalom többi részei között közösek, alkotmányosan kormányoztassanak.

De vajon fog-e törvényhozásunk megfelelni nagy feladatának?

Nem ámítom magamat azon nagy nehézségek iránt, melyekkel e kérdések eldöntése jár.

Tudom, hogy ha hazánkban talán egyesek találkoznak, kik a birodalom érdekeit nem méltatják eléggé, határainkon túl sokkal számosabban, a birodalom közös érdekeinek nevében, Magyarország függetlenségének feláldozását kivánják.

Jól tudom, hogy a törekvések, melyeknek káros következéseit az utolsó tizenöt év alatt tapasztaltuk, most is léteznek, s teljesen méltánylom a veszélyeket, melyekkel azok a birodalmat s hazánkat fenyegetik.

Sok s nehéz küzdelmek várnak reánk, de erős meggyőződésem, hogy csüggedés nélkül nézhetünk eléjök.

Ha multunk zivataros történetébe visszatekintünk, lehetetlen, hogy szivünk mély hálával ne teljék el az isteni gondviselés iránt, mely nemzetünket ennyi viszontagságok között csaknem csodálatosan tartá fenn.

Nemzetünk egész története egy hosszú küzdelem. A tatár elődeink százados tevékenységének gyümölcseit egy csapással semmisítette meg s másfél századnál tovább viseltük a töröknek lánczait. Ha körültekintünk határainkon, nincsen hely, melyet bizonyos időszakban egy vagy más idegen sajátjának ne nevezett volna; de nemzetünk azért fentartotta magát s hazájának határait, mit Isten kegyelmén kívül csak annak köszön, mert soha jövőjén nem kétkedett, mert a legnehezebb megpróbáltatások alatt nagy reményeiről nem mondott le, mert soha hazaszeretetében nem ingadozott. Nemzetünk fentartotta magát, sőt az újabb időben erős fejlődésnek indult.

Mert ha fátyolt borítva a szenvedésekre, melyeken keresztülmentünk, hazánk jelen állapotát összehasonlítjuk avval, melyet ifjú korunkban ismertünk, ki tagadhatja ezt?

Többen vannak e körökben, kik még elevenen emlékeznek vissza azon harmincz, sőt több év előtti időre, midőn Ráth Péter barátom és én a budai gymnasium padjain egymás mellett ültünk, s könyveinkkel a bástyán együtt sétáltunk haza felé. Mik voltak e városok akkor és mik most. S a mi a városokról áll, az áll egész hazánkról, s nem csak anyagi kifejlődésre nézve, hanem alkotmányos és társadalmi tekintetben is.

Még távol vagyunk a ponttól, melyet hazafiságunk elérni törekszik; de gondoljunk vissza az időre, midőn e nemzetnek még nem volt irodalma; midőn néhány százezeren kívül a nemzetnek nem volt alkotmánya; midőn az, hogy saját hazánkban egy darab földet magunkénak nevezhessünk; az, hogy hazánkat csak szolgálhassuk, nemesi kiváltságnak tekintetett, melyből milliók ki voltak zárva; midőn nemzetünk, mintha a százados harcz után, melyet a törökkel vívott, kifáradva,

elszunnyadott volna, magáról is megfeledkezett, s határainkon túl még léte is feledékenységbe ment, s hasonlítsuk ez időt a jelenhez. Igaz, nem fényes ez; de az osztályok helyett, melyek akkor egymással szemben álltak, nem látunk-e most egy nemzetet, mely erejének öntudatához jutott, s mely, mert férfiasan tenni s nemesen szenvedni tudott, kivívta magának, hogy senki által ne ignoráltassék. S ez összehasonlítás után van-e okunk elcsüggedésre, főkép ha jelen helyzetünket nyugodtan megfontolva, azon meggyőződéshez jutunk, hogy egy része azon nehézségeknek, melyekkel eddig küzdöttünk, még előttünk áll ugyan, de hogy azon czélhoz, melyért elődeink nemzedékről nemzedékre fáradtak, s melynek egész életünk szentelve vala, soha közelebb nem álltunk, s hogy soha annyi s oly hatalmas érdek közre nem működött, hogy azon kérdések, melyeknek megoldásától jövőnk függ, törvényeink s méltányos kívánataink szerint oldassanak meg.

Ezt kívánja a dynastiának fénye, melyről valóban csodálatos fogalmakkal van, ki azt úgy véli biztosíthatni, ha a két koronából, melyet az isteni gondviselés fejére tett, az egyiket izmokra töri, hogy darabjaival a másikat ékesítse föl.

Ezt kívánja a birodalom biztossága, melynek hatalma nem bizonyos formákon, hanem két nagy részének egyetértésén alapszik, melynek biztossága attól függ, hogy azon népek s országok összege, melyeket Sz. István koronája egyesít, s azok, melyek ezeken kívül a birodalmat képezik, mint két épület, mely egymás mellett áll, egymást támogassa, s melynek jövőjéről rosszul gondoskodik, ki az épületek egyikét lerontva, azt a másiknak tetejére újra akarja felépíteni, elfeledve, hogy az egészet elviselni egyik sem képes, mert erre mindkettőnél szűk az alap s gyöngék falai.

Ezt kivánja az osztrák népek érdeke, kik, habár később, de végre át fogják látni bizonyosan, hogy a szabadságnak vajmi gyönge garantiáját birják oly alkotmányos formákban, melyeknek keresztülvitele s fentartása a birodalom felében csak ostromállapot, vagy a polgári szabadságnak ehhez hasonló megszorítása mellett lehetséges.

Ezt kivánja végre azon nagy ügy, melynek eldöntésétől meggyőződésem szerint Európa nyugalma, de mindenesetre az osztrák birodalom jövője függ, a német egység kérdése, melynek végleges és kielégítő megoldása csak úgy lehetséges, ha a viszony, melyben Szent István koronájának tartományai a birodalom azon feléhez állnak, mely Németország kiegészítő részét képezi, ismét régi törvényeink s szerződéseink alapján rendeztetik el.

S hol annyi érdek együtt jár, ott az ellenkező vélemények, bármi őszinték legyenek azok, bármily szépen kikerekített theoriákra alapítvák s bármily hatalmas egyéniségek által támogattassanak, a dolgok természetes folyamának nem fognak ellentállani.

Maradjunk mi saját törvényes jogaink védelmében szilárdak s kitartók, de legyünk igazságosak s méltányosak a velünk századokon át szövetségben élő népek érdekei iránt, nem feledve sem azt, mivel e nemzet multjának s jövőjének tartozunk, sem azt, hogy az előttünk fekvő nagy kérdések véglegesen csak akkor lesznek megoldva, ha a megoldás után mi s a birodalomnak többi népei egyaránt megelégedve érezzük magunkat, és a jövő, s erősen hiszem egy közel jövő, meghozza fáradozásaink jutalmát.

V.

KÉPVISELŐ-IGAZOLÁSOK ÜGYÉBEN.

Két beszéd.

1.

Vélekedésem szerint az igazolási kérdéseknél a Ház tisztán mint biró ítél. A biró első kelléke, hogy ítéljen tisztán és világos törvény szerint. Kérdés tehát köztünk csak a törvény magyarázatára nézve létezhetik; mert ha arra nézve egy véleményben vagyunk, akkor természet szerint minden véleménykülönbség megszűnt és az, hogy valamely választásnál a pártok valamiben megegyeztek, ránk nézve semmi hatással nem lehet, mert a választó, midőn képviselőt választ, nem magának választja a képviselőt, hanem az országnak, és nem csak jogot gyakorol, hanem kötelességet is teljesít. Az tehát, hogy a pártok miben egyeztek meg, reánk nézve semmi hatással nincs; a kérdés csak az, mit rendel a törvény; ebben pedig nem lehetek egy véleményben azokkal, kik azt mondják, hogy a mit a törvény nem tilt, törvényellenesnek mondani nem lehet. Kérem, t. Ház, ha a törvény formákról rendelkezik, mindazon törvényforma, mely a törvényben nem foglaltatik, valósággal törvényellenes, mert forma csak egy

lehetvén, ez egy forma törvényes, minden más forma világosan törvénytelen. Midőn a vitatkozás kezdődött, más véleményben voltam. De a t. előadótól hallottam, hogy itt jegyző neveztetett ki az elnök által, holott a törvénynek 26-ik §-a világosan ezt mondja: »A központi választmány minden választókerületre a választás vezérletére egy elnököt és jegyzőt és szükség esetére helyetteseket is választ.« Minthogy tehát itt a törvény világosan gondoskodott azon esetről, ha a jegyző nem akarna, vagy nem tudna részt venni a választásban; minden esetre pedig a választásnak vezetését egy választott elnök- és jegyzőre bizta: én ez esetben olyast látok, mi a törvényben kimondott formával nem egyezik meg, tehát a törvényben kimondott formával világosan ellenkezik. Formahibát látok itt, és, mint már egyszer szerencsém volt a t. Ház előtt kijelenteni, eljárásunkat az igazolási esetekben tisztán birói eljárásnak tartom; ezért én nem érzem magamat feljogosítva a képviselőt ez esetben igazoltnak nyilvánítani. Elfogadom az osztály véleményét.

2.

Én igen szivesen elállok minden alkalommal szavamtól, hanem ez alkalommal nem állhatok el; nem pedig azért, mert az egész kérdés már most nem csak mint egyszerű igazolási kérdés áll előttünk, minthogy a többi közt t. barátom, Somsich Pál ezt használta okul véleményének támogatására, hogy mivel a Ház tegnap egy esetben így ítélt, ő ezt praecedensnek tekinti és ez által kötelezve érzi magát követni a tegnapi praecedenst. Én nem akarok az igazolás alkalmából azon kérdés vitatásába ereszkedni, mit lehet praecedensnek tekinteni

és mennyiben kötelezi a Házat egy külön esetben s egy napon hozott határozata másnap hozandó határozatára nézve. De azt mondom, tisztelt Ház, ha mi egyes határozatokat praecedensnek tekintünk, akkor csak azon esetben érezheti magát a Ház kötelezve a praecedens által, ha a két eset tökéletesen ugyanaz. Én pedig, megengedve, hogy a mai meg a tegnapi eset között analogia létezik, mégis figyelmetessé teszem a t. Házat, hogy a mai eset csakugyan tovább megy, mint a tegnapi. Én más véleményben voltam tegnap is, mint a többség; de a leggyőzőbb ok a többségre tegnap is az volt, hogy a szavazás egy helyen történt, hogy minden egyes község leszavazván, a szavazati jegyzőkönyvek összehasonlíttattak és ez által tisztába hozatott az, hogy a szavazás tulajdonkép egy elnök felügyelése alatt történt. A mai esetben ezt nem állíthatja senki. Itt világosan nem egy, hanem két elnök van. Már, tisztelt Ház, tegnap hoztunk egy határozatot, mely az én meggyőződésem szerint nem szigorúan ragaszkodott a törvény betűjéhez. Ma azt állítjuk: a tegnapi határozat praecedens, és egy lépéssel tovább megyünk. Tegnap megerősítette a Ház a választást, habár két asztalnál, de egy elnök alatt történt a szavazás; ha ma praecedensnek tekintjük ezt arra nézve, hogy a szavazás két egészen különböző helyen történt, melyeket széles utcza választ el, akkor holnap azt mondhatjuk: három helyen is történhetik. Ha ez ok nem adatik elő, nem szóltam volna a dologról, hanem szavaztam volna meggyőződésem szerint; de mivel ezen ok felhozatott, figyelmessé teszem a t. Házat, hogy véghetetlen vigyázattal járjunk el e kérdésben, mert a praecedensnek elméletét egyszer elfogadva, azt kivánom, hogy minden ilyféle praecedens és döntvény irányadó legyen, de csupán oly esetre, mely annak tökéletesen megfelel.

VI.

FELIRATI JAVASLAT ÜGYÉBEN.

Avval kezdem beszédemet, hogy én a Ház asztalán fekvő felirati javaslatot nem föltételesen, nem, mert abból bizonyos dolgokat kimagyarázni lehet, de általánosan elfogadom, minden részleteiben.

Elfogadom azért, mert magában foglalja mindazt, mit jelen helyzetünkben kimondanunk kell s lehet. Okaim épen nézetemben fekszenek jelen helyzetünkről, s azért megengedi a t. Ház, hogy e nézeteimet előadjam. Talán soha törvényhozás ennyi s ily fontosságú kérdések megoldására nem hivatott fel. Feladatunk, ha azt Európa más törvényhozásának feladataival hasonlítjuk, csakugyan rendkívüli. De épen oly bizonyos, hogy mivel mindezen kérdések eldöntése főkép a köztünk és a birodalom között fennálló viszonyok meghatározásától függ, az, a mi feladatunk legnehezebb részét képezi, nem új, hanem ugyanaz, mit törvényhozásunk századokon át feladatának ismert s min folyvást dolgozott; mert azon időszaktól, melyen a felséges uralkodó ház Magyarország királyi székét elfoglalá, a nemzet főbb törekvései mindig arra voltak irányozva, hogy az ország állami önállása csorbát ne szenvedjen, s hogy mindazon ügyekben, melyek a birodalommal összeköttetésüknél fogva

Magyarországra is fontossággal birnak, hazánknak azon befolyás biztosíttassék, mely azt, mint az összbirodalomnak nem tartományát, hanem hasonjogú tagját megilleti.

Fölösleges, hogy ennek bizonyításául egyes esetekre hivatkozzam. A törvényeknek száma, melyek majd a magas portával kötött békekötéseknél, majd a portához a császári követ mellé egy magyarnak küldéséről szólnak, melyekben igértetik, hogy ő felsége hadi s udvari tanácsában magyar tanácsnokokat s diplomatiájánál magyar embereket fog alkalmazni, fölment ez állítás bizonyításától, s kétségtelen, hogy a nemzet e részben soha nem változtatta nézetét, s ugyanazon czélok felé törekszik most, melyek törekvéseinek mindig czéljai valának.

Nem azért hozom fel ezt, hogy a múltból azon sérelmek emlékét újítsam meg, melyek úgy szólván egész alkotmányos történetünket képezik; de miután nehéz feladatunk megoldásának első föltétele meggyőződésem szerint annak helyes felfogása, azon aggodalmak megnyugtatására is, melyekkel sokan jelen törvényhozásunk határozatainak elébe néznek: jó, ha kitüntetjük, hogy az, mire a fejedelem által felszólíttatánk, csakugyan az, mit törvényhozásaink századokon át legfőbb feladatuknak ismertek, s hogy így arra, hogy e feladatnak eleget tegyünk, nem szükséges eltérni az elvektől, melyeket törvényhozásunk eddig követett.

Nem a feladat, melyet a fejedelem megnyitó beszédében elönkbe tűzött, hanem csak helyzetünk új; s ha ezt tekintjük, főkép két körülmény tűnik föl:

1. az, hogy a nemzet, mely eddig, midőn a viszonyokra, melyek Magyarországot s a birodalmat közösen érdeklik, s melyekért vérével s vagyonával áldozott, az őt megillető befolyást követelé, kitérő válaszokkal utasíttatott el, most a fejedelem által ezen viszonyok tisztába hozására felszólíttatik;

2. az, hogy a birodalom minden országa alkotmánynyal ajándékoztatott meg,

hogy ennélfogva köztünk s ő közöttök fenforgó kérdések eldöntésére nem, mint előbb, csak a magyar nemzet s királya közti egyetértés szükséges, hanem hogy arra most a birodalom népeinek megegyezése is kivántatik.

És nem szenved kétséget, hogy ezen változások az előttünk álló feladatra nagy befolyást fognak gyakorolni; de az meggyőződésem szerint abban áll, hogy a megoldás az által könnyebbé válik.

A mi az elsőt illeti, magában világos, hogy ily fontosságú kérdések csak a törvényhozás minden tényezőinek egyetértésével oldhatók meg. Hasonló nézetem azon változások befolyásáról is, melyek a birodalom alkotmányos viszonyaira nézve történtek.

Sokszor hallottam, hogy helyzetünk legfőbb nehézségei Ausztriának alkotmányos átalakulásából származnak. De saját meggyőződésem az ellenkező.

Megengedem, hogy azon viszonyoknak helyreállítása, melyek hazánkban 1848 előtt léteztek, a birodalom alkotmányossága által lehetetlenné vált; megengedem, hogy jelen zavarainkból hamarább bontakozhatnánk ki, ha erre csak a nemzet s királya közötti egyetértés lenne szükséges, ki azt, mire a magyar nemzettel megegyezik, mint Ausztria absolut uralkodója, a birodalom másik felében megparancsolhatná; s hogy hamarább juthatnánk oly valamihez, mit kiegyenlítésnek nevezünk; — de hogy ezen úgynevezett kiegyenlítésnek nem volna s nem lehetne állandó eredménye, arról szintén meg vagyok győződve, s bátran kimondom, hogy viszonyaink békés kiegyenlítésének lehetősége csak azon a napon kezdődik, melyen a fejedelem bölcseségében azon absolut hatalomról, melyet ezen országok felett gyakorolt, önkényt

lemondott, s hogy azon napon, melyen Ausztria népeit egy valóságos alkotmány élvezetében látom, oly alkotmány élvezetében, mely a 13. §. helyett a kormányi felelősség elvét foglalja magában, hogy azon naptól kezdve — mondom — melyen a birodalom népei valóban az alkotmányos népek sorába léptek, a köztünk s közöttök fenforgó kérdések kielégítő megoldása meggyőződésem szerint már csak az idő kérdése lehet. S hiszem ezt azért, mert azon pillanatban, melyben a birodalom két fele egyaránt alkotmányossá vált, a közöttök létező ellentét megszünt, a csalódások fő okai eltávolíttattak s a birodalom két felének népei között a legnagyobb érdekegység támadt.

Az utolsó három századnak története egy a harczmezőn s tanácstermeinkben folytatott hosszú küzdelem; de csalódik, ki az osztrák kormánynak alkotmányunk elleni törekvéseiben, melyek ezt okozták, a birodalom egysége utáni törekvéseket keres. A birodalom egységének eszméje úgy, mint maga az osztrák birodalom fogalma, új, mely tulajdonkép csak akkor támadt, midőn fejedelmi családunk a római császárság czíméről lemondott, s a hosszú küzdelmek, melyek alatt hazánk annyit szenvedett, csak az absolutismus és alkotmányosságnak harcza, melyet folytatva, nemzetünk története másokétól legfeljebb azon szívósságban különbözik, melylyel alkotmányának minden részleteit védelmezé.

Azon percztől, melyen a fehérhegyi ütközet után Csehországnak szabadsága elenyészett, s az alkotmányos jogok, melyekkel az örökös tartományok hajdan birtak, tiszta formaságokká törpültek, s a magyar király, ki egyszersmind e tartományok fejedelme volt, ott korlátlan uralkodásra jutott: királyainknak, vagy legalább kormányaiknak törekvései arra voltak irányozva mindig, hogy az örökös tartományokban birt absolut hatalmukat

Magyarországra is kiterjeszszék. 1791-iki törvényünk híres szavai: »Ne Hungaria ad norman aliarum provinciarum gubernetur«, melyet Lajtán-túli szomszédaink ellenséges indulataik bebizonyítására annyiszor felhoznak, csak a nemzetnek ünnepélyes válasza azon folytonos törekvésekre, melyeknek czélja az volt, hogy hazánk »ad norman aliarum provinciarum«, azaz absolut rendszer szerint kormányoztassék.

Az ellentét s küzdelem a dolgok természetének kifolyása, mely szerint minden hatalom terjeszkedni törekszik; s én teljesen meg vagyok győződve, hogy ha az előbbi viszonyok megújulhatnának, s lehetséges lenne, hogy Magyarország alkotmánya visszaállíttatván, a birodalom többi tartományai ismét absolut rendszer szerint kormányoztassanak, e viszonynak ismét ugyanazok lennének következései. Nem, mert az absolutismus terjesztését a fejedelem érdeke kivánja, kinek a legszabadabb alkotmány is mindig több és nagyobb jogokat ad, mint melyeket a legkitünőbb emberi egyéniség teljesen gyakorolni képes; de mert ezt kivánja érdeke azoknak, kik absolut országban a fejedelem nevében kormányoznak, s hatalmokat saját érdekökben mindig terjeszteni iparkodnak.

Míg a birodalom egyik felében ily elemek uralkodnak, az egység utáni törekvések nem szünhetnek meg soha, s pedig azért nem, mert tagadhatatlanul érdekében fekszik a bureaucratiának, hogy absolut hatalmát, melyet a birodalom egyik felében gyakorol, a másikra is kiterjeszsze.

De mihelyt az alkotmányosság elve a birodalom minden részeire kiterjesztetett, az okkal, melynek minden, hazánk önállása ellen irányzott kisérleteket tulajdoníthatunk, meg fognak szünni a kisérletek is.

Nem fekszenek azok sem a fejedelem érdekében,

ki ha a Lajtán túl is alkotmányos népek felett uralkodik, Magyarország beolvasztása által nem nyerne semmivel több hatalmat, mint a melyet mint alkotmányos király hazánk felett gyakorol, sem Ausztria népének érdekében. Sőt miután az önállás, melylyel Magyarország saját ügyeit kormányozza, a birodalom másik felének hasonló állását föltételezi: biztosan előre látható, hogy saját jogainak védelmében Ausztria alkotmányos népeinek támogatására számíthatunk, mindaddig, míg az a birodalom hatalmának és érdekének veszélyeztetése nélkül lehetséges.

Tagadhatlan, hogy ez utóbbi tekintet Ausztria népei előtt nagy fontossággal bir. Nem csak a természetes önérzet, melyért semmi nép az egyszer elfoglalt állásból lejebb szállni nem akar, de a birodalom anyagi érdekei, melyek annak hatalmi állásával a legszorosabb kapcsolatban állanak, megmagyarázzák, hogy Ausztria népei e tekintetnek minden egyebet alárendelnek; csak egy van, mit azok, kik ezt kiemelve, ebből érdekeink ellentétét akarják kimagyarázni, elfelejtenek, s ez az, hogy azon perctől fogva, midőn a birodalom mindkét fele alkotmánynyal bir, s Magyarország befolyása a birodalom közös ügyeibe biztosítva van, e részben is a legnagyobb érdekegység létezik.

Kétségtelen, hogy ez eddig nem volt így, s hogy a birodalom hatalmi állásának, melynek fentartásáért e nemzet annyiszor ontotta vérét, hazánkban nem nagy fontosság tulajdoníttatott. Minthogy a birodalom hatalmi állása nem csak nem Magyarország érdekében, de sokszor ellenünk használtatott, s a tapasztalás azt mutatja, hogy alkotmányunkat soha nagyobb veszélyek nem fenyegették, mint valahányszor a birodalom külső megtámadásoktól biztosnak érzé magát, természetes, ha ez ország a birodalom hatalmi állásáért nem lelkesült;

sőt ha egyesekben azon meggyőződés támadt, hogy a birodalom hatalmi állásának fentartása nem fekszik érdekünkben; de épen oly bizonyos az, hogy mihelyt e természetelleni helyzet megváltozik, meg fog változni az állás is, melyet nemzetünk e tekintetben elfoglalt.

Mert minthogy azon kapcsokat, melyek e hazát a birodalom tartományaival a sanctio pragmatica értelmében összekötik, felbontani nem akarjuk, míg e viszony megmarad, az állás, melyet nemzetünk Európa népei közt elfoglal, a birodalom hatalmi állásától függ.

Minthogy ennek fentartása anyagi érdekeinkkel is a legszorosabb kapcsolatban áll, s ha a multra tekintünk, nemzetünk e hatalmi állás megszerzéséért legalább ép annyit tett, mint a birodalom bármely más népe, s ha a jövőre hazánkat, főkép a keleti kérdés megoldásánál, legalább ép annyi veszély fenyegeti, mint a birodalom bármely más részét: én nem láthatom át, miért viseltetnék nemzetünk a birodalom hatalmi állása iránt kevesebb érdekkel, mint más nemzetek azon viszonyok iránt, melyek külső állásuk felett határozók.

Legyen az önzés, melyet elleneink szemünkre hánynak, még nagyobb; legyen a szívósság, melylyel alkotmányunkhoz ragaszkodunk, még oly kiméletlen; legyen nemzeti büszkeségünk még oly határtalan: azon pillanatban, melyben a birodalom közös ügyeinek kormányzására a hazánkat megillető befolyás megadatott, s biztosságot nyertünk az iránt, hogy a birodalom hatalmi állása saját önállásunkat s alkotmányunkat veszélyekkel nem fenyegeti, mindazon tulajdonok, melyeket elleneink szemünkre hánynak, csak azon erélyt fogják nevelni, melylyel a birodalom hatalmi állását védjük, s a magyar nemzet, épen mert büszke, nem fogja tűrni, hogy a birodalom, melynek felét képezi, gyenge legyen. Nem, mert a nemzet nagylelkűsége, melyre, valahányszor arra

szükség van, mindig hivatkoznak, ezt úgy hozza magával; nem, mert a magyar nép áldozatokra kész: de mert érdekei kivánják, s most századunkban nincsen nép, mely legfontosabb érdekeinek nagy áldozatokat hozni kész ne volna.

Áldozatokról szóltam, nem akarok félreértetni. Meggyőződésem szerint a magyar nemzet kész vérével és vagyonával áldozni királyáért és a hazáért, de nem készül áldozatot hozni alkotmányából; s a mi engem illet, ez saját érzelmem is.

Nem látom át, miért kellene a birodalom hatalmi állásának fentartására mindig csak Magyarországnak áldozni, miért kellene a magyar nemzetnek többet áldozni, mint másnak, miért ne követelhetne saját érdekében ő is áldozatokat másoktól; s mert ezt nem látom át, nem is érzem magamat feljogosítva, hogy hazám alkotmányos érdekeit, nemzeti önállásunkat bármily érdeknek feláldozzam.

Azonkívül a kegyelet, melylyel egy rég fennállott birodalom iránt viseltetünk, azon felebaráti szeretet, melylyel saját érdekeinket másokért föláldozzuk, nem is azon alap, melyen egy nagy birodalom hatalma felépülhet.

Mi, kiket Magyarország népe, és nem más választott képviselőiül, csak Magyarország érdekeit s nem másokat tarthatunk szemünk előtt.

Első kötelességünk tehát követelni hazánk számára mindazon önállást, melyet nemzetünk törvényeink értelmében igényelhet, s mindazon szabadságot, mely Európa egyik legrégibb alkotmányos népét megilleti;

kötelességünk követelni, hogy miután Magyarország soha a birodalomnak alávetett tartománya nem volt, hanem az 1791. törvény értelmében szabad, külön alkotmánynyal biró ország, hazánk számára a kellő befolyás

biztosíttassék mindazon viszonyok elhatározásában, melyek a pragmatica sanctióval felvállalt közös kötelességekből folynak;

kötelességünk őrködni a felett, hogy a mennyiben a a megváltozott körülmények egyes intézkedéseket tennének szükségesekké, melyek az eddigi gyakorlattól eltérnek, Magyarország önállása ez által ne veszélyeztessék, s mint eddig volt, úgy ezentúl ne a birodalomnak tartománya, hanem annak hasonjogú fele maradjon.

Csakhogy midőn a kötelességeket teljesítjük, nem feledhetjük el, hogy saját szabadságunk legbiztosabb garantiáját csak a birodalom minden népeinek alkotmányos szabadságában kereshetjük, s hogy azon befolyásnak becse és haszna, melyet a birodalom közös ügyeinek kormányzására nyerhetünk, az összbirodalom állásától függ; s így habár legfőbb kötelességünket, melynek minden egyebet alávetendünk, csak hazánk minden érdekeinek biztosításában találjuk, nem biztosíthatjuk saját érdekeinket a nélkül, hogy egyszersmind a birodalom érdekeit ne tartsuk szemünk előtt.

Valamint addig, míg a birodalom másik felében absolut rendszer uralkodott, hazánk alkotmányos léte s a birodalomnak kormánya természetes ellentétben álltak egymással; valamint akkor, midőn a birodalom hatalma egész Európában minden absolutismus támaszának tekintetett s a magyar nemzet azon viszonyokra, melyek a birodalom minden országait közösen érdeklik, minden befolyástól kizáratott, legfeljebb királyai iránti hűségből küzdhetett a birodalom hatalmi állásának fentartásért: úgy azon pillanatban, midőn az alkotmányosság a birodalom minden részeiben biztosítva van és mindenben, a minek fentartásához járulunk, jogos befolyásunk elismertetik, a káros ellentétnek okai s velök maga azon ellentét elenyészik, s épen érdekeink

ez ugyanazonossága az, miben én az előttünk fekvő nagy kérdések megoldhatásának lehetőségét, sőt biztosságát látom. Mert minthogy a birodalom, mely alakulását nem az erőszaknak, hanem szerződéseknek köszöni, s csak azon szigorúság által tartatott fenn, melylyel a legnehezebb időben a jogfolytonosság elvéhez ragaszkodott, ezentúl is csak a jog alapján állhat fenn biztosan; s minthogy századunkban, midőn a korlátolt hatalomnak az a foka, mely egy nagy birodalomnak kényszer általi fentartására szükséges, lehetetlenné vált: a birodalomnak feloszthatatlan együttmaradását csak minden népeinek közös szabadsága s azon meggyőződés biztosíthatja, melylyel az összbirodalom minden része a közös egészhez ragaszkodik, mert benne látja legfőbb érdekeinek támaszát. Meg vagyok győződve, hogy az, mit a birodalom jól felfogott érdekei s a nemzet megnyugtatása egyaránt kíván, így végre létesülni fog.

A fejedelem ekként fogta fel magas feladatát, s midőn trónbeszédében e határozatát velünk közölve, felhí, hogy e dicső munkában, mely egy nagy birodalom alkotmányos szabadságának megállapítása, segédjei legyünk, köteleségünkké tevé, hogy tisztán s őszintén fejezzük ki nézeteinket azon módok iránt, melyek által e szándéka meggyőződésünk szerint elérhető. S mert azon felirati javaslat, mely e Ház előtt fekszik, e kötelességnek megfelel, ez az, miért én azt egész kiterjedésében elfogadom, mint olyant, mely mindent magában foglal, mit e pillanatban kimondanunk kell és lehet. Mert midőn e feliratunk a sanctio pragmaticát fogadta el kiindulási pontul, kiemeli ez alapszerződésünknek czélját, mely a nőörökösödésen kívül az vala, hogy »a megállapított trónöröklés rendje szerint egy közös uralkodó alatt álló s feloszthatatlanul s elválaszthatatlanul együtt birtoklandó országok s tartományok együttes

erővel könnyebben és biztosabban ellenállhassanak minden külső s belső ellenségnek«; s mikor ünnepélyesen kimondja, hogy »e czélnak biztosítására mindent híven teljesítendünk, mit kötelességünk parancsol s hazánk közjava kíván«; s midőn elismeri, hogy »léteznek oly viszonyok, melyek Magyarországot s az ő felsége uralkodása alatt álló többi tartományokat közösen érdeklik«: kijelenti, hogy igyekezetünk oda lesz irányozva, hogy »e viszonyok megállapítására s mikénti kezelésére nézve oly határozatok jöjjenek létre, melyek alkotmányos önállásunk s törvényes függetlenségünk veszélye nélkül a czélnak megfelelnek, s hogy haladék nélkül hozzáfogunk e tárgyra vonatkozó javaslat kidolgozásához«.

Kijelöltük az elveket, melyek meggyőződésünk szerint hazánk jólétének s a birodalom hatalmi állásának egyedül biztos alapját képezik, s kinyilatkoztattuk készségünket mindenre, mit alkotmányunk iránti hűségünk megenged, s a birodalom közös érdeke kiván.

Hangzatosabb szavakkal élhettünk volna és szebb szókötésekben mondhattuk volna ki hűségünket s a hálát, melylyel a fejedelem iránt viseltetünk; de nem mondhattuk volna ki ezeket tisztábban s oly módon, mely érzelmeinket hívebben fejezze ki.

Tovább vettem igénybe a t. Ház figyelmét, mint önök és magam is óhajtottam. Szolgáljon mentségemül a pillanatnak fontossága. Hazánk jóléte, e birodalom állása s az alkotmányos elveknek szilárd megállapítása Európa e részében talán e törvényhozás határozataitól függ, s az előttünk fekvő felirat első nyilatkozatunk. Tartozunk felvilágosítással a nemzetnek, mely legfontosabb érdekeit kezünkbe tette le, s tartozunk azon népeknek, kikkel fejedelmünk egysége által szoros kapcsolatban állunk, kiknek egyetértése nélkül az előttünk fekvő fontos kérdéseknek megoldása lehetetlen, s kiknél az

egyetértés semmi által sem eszközöltetik előbb, mint ha azon nézeteket, melyek Magyarország törvényhozását vezetik, teljesen ismerik.

Azonkívül van még egy ok, mely engem a felszólalásra indított, s ez az, hogy ha mindent elfelejtünk is, mi a birodalom Lajtán-túli felének képviselőházában az utolsó évek alatt történt, nem fogjuk elfelejteni a rokonszenvet, mely hazánk elnyomott jogai iránt ott egyesek által kimondatott, s illőnek tartom, hogy most, midőn a szólás rajtunk van, kimondjuk mi is, hogy nem csak saját alkotmányunk legerősebb támaszát, hanem a birodalom nagy jövőjének biztosságát csak minden jogok tiszteletében, csak a birodalom minden részeinek alkotmányos szabadságában látjuk, s ha annyi reményekkel tekintünk a jövőbe, ezt csak azért teszszük, mert a fejedelem azon elvekhez kötötte nevét s uralkodásának dicsőségét.

Nagy nehézségek állanak előttünk; a sebek, melyeket a korlátlan hatalomnak hibái, mely felettünk tizenhárom évig uralkodott, hazánkon ejtettek, a birodalomnak hasonló okok által előidézett állapota, a természetes bizalmatlanság, mely a Lajtán innen a birodalommal való érintkezés iránt a múlt tapasztalásai által előidéztetett, s azon előítélet, mely a Lajtán túl uralkodik, s a birodalom hatalmát, sőt fennállását csak a birodalom nagyságában látja, s mindezekhez a birodalomnak egészen sajátságos helyzete, mely miatt az alkotmányos életnek formái nálunk változás nélkül nem alkalmazhatók: mindez látszólag legyőzhetetlen akadályokat gördít feladatunk elé. De ha a birodalom csakugyan, mint a világ hiszi, európai szükség, s ha annak fennállása, mint mi meg vagyunk győződve, csak az alkotmányos szabadság által lehetséges, a formák fel fognak találtatni, melyek által ez létesíthető.

Nem rögtön talán, mert hosszú törekvések után, de bizonyosan; mert egyről meg vagyok győződve, s ez az, hogy a fejedelmi szó, melylyel alkotmányunk jogalapjai elismertettek, s a birodalom minden népei alkotmányos szabadságra hivattak fel, a szó, mely a trónról mondva annyi milliók meggyőződésévé vált, s melyet a történet feljegyzett lapjaira, honnan semmit kitörülni nem lehet, minden nehézségek, fondorkodások, ellenszegülések daczára végre teljesülni fog.

VII.

AZ INSÉG ÜGYÉBEN.

Ha a nagy alkotmányos kérdések képeznék jelen tanácskozásaink tárgyát, akkor czélszerűnek tartanám retrospective szólani a múltról és előadni igen sokat annak megmutatására, mily káros befolyást gyakorolt hazánkra nézve azon rendszer, mely itt tizenhét éven át alkalmaztatott. Ha általánosságban az alkotmányosság hasznairól és az absolutismus kárairól vitatkoznánk, akkor elmondanám, hogy a legjobb alkotmány sem képes ugyan az inséget elhárítani, de hogy szabad alkotmány alatt élő nemzet az inségnek is könnyen szemébe néz és igen könnyen orvosolhatja saját erejével. Így például Európa mintaalkotmánya, az angol, nem akadályozhatta azt, hogy midőn az amerikai háború kitört, Angolország munkásainak nagy része inséget ne szenvedjen; de ez az inség nem adott alkalmat semmi aggodalomra, csak a nemzet vagyonosabb osztályainak adott alkalmat arra, hogy érdemeket szerezzen magának polgári s keresztyén kötelességének teljesítése által. Ha arról volna a szó, mitől várhatjuk és mitől várja a népnek nagy része bajainak gyökeres orvoslását, azt hiszem, elmondhatnám, mint egy előttem szóló tisztelt férfiú, azt, a mire nézve valamennyien egyetértünk,

hogy t. i. bajaink gyökeres orvoslását csak a törvényhozás minden tényezőjének egyetértésétől várjuk. De, t. Ház, nem ez áll a napirenden: én tehát e magában véve igen érdekes és nagy kérdések tárgyalását nem tartom szükségesnek. Főkép nem tartom szükségesnek azért, mert e kérdéseket a Ház már tárgyalta, s mert ezekre nézve, mint a jelen alkalommal tapasztaltuk, köztünk alig van véleménykülönbség. Valamennyien meg vagyunk győződve, hogy ez ország jóléte más úton, mint alkotmányos állásunk teljes helyreállítása által, el nem érhető; valamennyien meg vagyunk győződve, hogy ez ország virágzó állapotba, olyanba, melyben egy pár heti aszály a nemzetet az inség veszélyének nem teszi ki, mindaddig nem jöhet, míg ez országnak alkotmányos kormánya nem lesz. Ezt a kérdést tehát közöttünk vitatni meggyőződésem szerint fölösleges.

A kérdés, mely fölött határoznunk kell, egyedül az, mit tegyünk a népet fenyegető veszély elhárítására a jelen állapotban? És fölfogásom szerint válaszunk e kérdésre nem lehet más, mint az, hogy tennünk kell mindent, a mit tehetünk.

Én, tisztelt Ház, nem irígylem senkitől azon boldogító érzetet, hogy magát a néphez közelebbnek érzi, magát a nép különös képviselőjének gondolja. Szintúgy nem irígylem azon boldogságát sem, hogy magát a jövő eszméjének egyedüli szószólójául tekinti. Egyébiránt részemről azt hiszem, hogy a népnek képviselői vagyunk valamennyien, hogy a néphez egyaránt közel állunk valamennyien, és hogy valamint ebbe helyezzük büszkeségünket, úgy a kötelességeket is, melyek ezzel járnak, híven fogjuk teljesíteni valamennyien.

De nekem úgy látszik, hogy főkép e kérdésnél nem a jövő eszméinek fejtegetése képezi föladatunkat. Lelkesülni

tudok én is a jövő eszméje iránt; de azért hiszem, hogy a jelenről sem szabad megfeledkeznünk, és hogy e kérdést tisztán a jelen szempontjából kell megítélni.

Felfogásom szerint a képviselőház bizonyosan soha sem érezte azon abnormis helyzetet, melybe nem saját hibájából, de mások által jutott, annyira, mint épen e pillanatban, midőn segíteni kellene. Nem ez az egyedüli eset az, melynél a képviselőház fájdalmasan érzi, hogy mert felelős kormánya nem lévén, azon viszony, melynek alkotmányos országban a kormány és a képviselőház között létezni kell, nem létezik és nem létezhetik, a nemzet képviselői sem tehetik azt, mire magokat más viszonyok alatt fölhíva éreznék.

De ha nem tehetünk is annyit, a mennyit tenni óhajtanánk, tennünk kell mindent, a mire képesek vagyunk, s így az első és főkérdés az: mennyire terjed e lehetőség?

Minthogy felelős kormányunk nincs, mely a törvényhozó testtel érintkezésbe állván, avval a bajnak mily módon való elhárítása fölött tanácskoznék, a jelen pillanatban nem tehetünk mást, mint hogy ő felségét, mint a ki a végrehajtó hatalommal rendelkezik, megkérjük, tegyen meg mindent, a mit a baj enyhítésére czélszerűnek tart, és kinyilatkoztatva részünkről, hogy a mennyiben az inség enyhítésére szükséges intézkedésekhez a képviselőház közreműködése kivántatnék, a képviselőház kész mindenre, mi az alkotmány határai között lehetséges, hogy a nép inségén gyökeresen segítve legyen. Ennél többet a jelen körülmények közt nem tehetünk, s a képviselőház ily értelemben szerkesztett föliratban fejezte volna ki e határozatát, ha tudomására nem jutott volna, hogy ő felsége értesülvén az ország szomorú állapotáról, fejedelmi kötelességei e legszebb részének teljesítéséhez, minden fölszólítást meg-

előzve, már hozzáfogott. Ily viszonyok alatt nem marad egyéb hátra, mint hogy nézeteinket határozatba foglalva, ebben egyszersmind kifejeznünk azon reményünket, hogy a szükséges segélyezés mielőbb eszközöltetvén, az a nép szivét és bizalmát megnyerő pontossággal és gyorsasággal és kizárólag a kitűzött czélra fog fordíttatni, és hogy a mennyiben a képviselőház a fejedelem magas szándékait elősegítheti, kész mindenre, mi a törvény és alkotmány körén belül hatalmában áll. Mást a képviselőház fölfogásom szerint nem tehet, s épen azért, mert mást nem tehetünk, egész kiterjedésben elfogadom Deák Ferencz tisztelt képviselőtársunk indítványát.

Mondottam itt, hogy ha ez indítvány elfogadtatnék, ez által olyasmi határoztatnék el, mi t. képviselőtársunk Deák Ferencz más alkalommal kifejezett nézeteivel meg nem egyez. Én részemről épen nem érzem magamat fölhíva arra, hogy e tisztelt képviselőtársunk következetessége mellett szót emeljek; a mennyiben azonban a képviselőháznak eddigi nyilatkozatai épen úgy a mi factumunk, kik azokat, miket Deák Ferencz indítványozott, elfogadtuk, én részemről tiltakozom a következetlenség vádja ellen. Én ugyanis eddigi és mostani eljárásunkban semmi következetlenséget nem látok; sőt abban, a mit most teszünk, látom világos és egyenes következését előbbi határozatunknak. Azt hiszem, t. Ház, hogy a következetesség nem abban áll, hogy mindig egyet és csak is egyet mondjunk el, hanem abban, hogy híven ragaszkodva elveinkhez, szem előtt tartva kötelességeinket, tegyük minden pillanatban azt, a mit a nép érdeke, a mit kötelességünk tenni parancsol. Vannak körülmények, hol ugyanazon állítások ismétlése czélszerű; s épen azért igen czélszerűnek tartom, hogy az indítványozott határozatban mondassék ki, hogy az ország minden bajainak gyökeres orvos-

lását csak valóságos alkotmányosságtól, törvényeink tettleges helyreállításától várja. Czélszerűnek tartom, hogy ez a határozatban megemlíttessék, mert oly helyzetben vagyunk, hogy meggyőződésem szerint, valahányszor a képviselőház felszólal, ez alapelvet nem hallgathatja el. De ha jó e meggyőződésünket minél többször minden alkalommal kimondanunk, egyedül ez elveknek kimondása által még nem tettünk eleget kötelességünknek, s most legyen szabad nekem is egy latin idézettel élnem. A nagy Cato minden alkalommal elmondá: »Carthaginem censeo esse delendam«. Kövessük e példát, s mondjuk el mindig, hogy ez ország soha megelégedett, soha boldog, soha biztos nem lesz addig, míg az alkotmány helyre nem állíttatik, míg viszonyainknak törvényes alapja nem lesz. De ne felejtsük el, hogy midőn a nagy római minden beszédét a »Carthaginem esse delendam«-mal kezdette vagy végezte, e mellett pontosan teljesítette minden egyes pillanatban kötelességét, arra fordítva gondját, hogy a római nép úgy kormányoztassék, hogy egykor sokszor ismételt óhajtása teljesülhessen. Ekként cselekedjünk mi is.

VIII.

FELIRATI INDÍTVÁNYOK ÜGYÉBEN.

A két indítvány, mely a Ház asztalára letétetett, megegyezik abban, hogy mind a kettő kimondja, hogy az ország súlyos sérelmei a kegy. kir. leirat által orvosolva nincsenek. És ez igen természetes. A kegy. kir. leirat kimondja ő felségének azon meggyőződését, hogy a birodalom belügyeinek szervezése állandó alapokon csakis a népek alkotmányos érzületének teljes kielégítése által eszközölhető; a kegy. kir. leirat kimondja ő felségének azon óhajtását, hogy föliratainkban kimondott kivánataink egy felelős ministerium kinevezése és a helyhatósági rendszer helyreállítása által mielőbb teljesíttessenek; és kifejezi ő felségének azon szándékát, hogy a felelős kormányzati rendszert nem csak Magyarországban, hanem általánosan életbe léptetni óhajtaná. De minthogy a népek alkotmányos érzületét bizonyos elvek helyeslése által kielégíteni nem lehet, hanem arra ezeknek alkalmazása szükséges; minthogy kétségbe vonhatatlan, hogy a felelős kormányzat behozatalára rossz előkészület, ha a kormányzat nem felelős kormány által folytattatik; és minthogy a bizodalom, mely minden fontos ügy elintézésének első feltétele, addig nem létezhetik, míg annak

igazolására a fejedelem szándékain kívül semmi egyebet nem hozhatunk fel, és minden, mit az országban magunk körül látunk, az egész kormányzati rendszer, ellenmond azon reményeknek, melyeket a fejedelem szándéka bennünk ébresztett: arra nézve, hogy a leiratot kielégítőnek nem tarthatjuk, csak egy vélemény lehet közöttünk; fölöslegesnek találom tehát az indítványoknak azon részét bővebben indokolni, mely ide vonatkozik.

Tisztelt barátom, Debreczen város képviselője, kormányunk eddigi eljárása módjáról is elmondá nézetét. Erre nézve fölöslegesnek tartom, hogy bővebben szóljak, mert hiszen erre nézve is egyetértünk. Ha én kormányunk eddigi eljárását tekintem: akaratlanul nem ugyan egy államférfiú, de azon nagy tudós jut eszembe, ki akkor, midőn Syracusa bevétetett, a tenger partján a homokba vont köreit méregette. Teljes meggyőződésem, hogy kormányunk egész eljárásában, melyet mi közönséges emberek meg nem foghatunk, csak a haza jövőjét tartja szem előtt, épen úgy, mint Archimedes akkor, midőn köreit méregette, bizonyosan csak Syracusa megmentését tartotta szem előtt. Megengedem azt is, hogy ha jelen kormányunk egy fél századot lát maga előtt, melyben politikáját folytathatja, talán unokáink bámulni fognák a combinatio merészségét, melylyel az alkotmányosságot minden alkotmányos élet felfüggesztése által alapította meg, a birodalom erejét az által, hogy minden részét lehetőleg meggyöngíté, a közmegelégedést az által, hogy minden kivánat teljesítését megtagadá; megengedem, hogy a homoeopathia ez új neme, mely az állambetegség orvoslására használtatik, és mely abban áll, hogy szigorú diéta mellett az alkotmányos szabadságnak orvossága infinitesimalis adagokban nyújtatik, hogy, mondom, a homoeopathia ez új neme még csodákat művelne.

Én nem vádolok senkit a mult csalódásaiért. De minthogy e csalódások többé nem léteznek; minthogy, ha valaki még úgy behunyja is szemét, a boldogító álmot, mely alatt e birodalom a fennálló formák mellett ellenállhatatlannak látszott, senki sem idézheti többé vissza; minthogy e pillanatban, midőn azt minden oldalról veszélyek környezik, senki sem ámíthatja magát azon reménynyel, hogy e sebek orvoslására csak az idő, e veszélyek elhárítására csak a népek kimeríthetetlen türelme szükséges: én azt hiszem, megszünt mind az, mi a kormány eddigi eljárásának mentségéül vagy csak magyarázatául is szolgálhatna.

Minthogy azonban e részben is azt hiszem, egy véleményben vagyunk, fölöslegesnek tartom e tárgyról is tovább szólani; szorítkozom tehát tisztán arra, miben a két indítvány, mely a Ház asztalán fekszik, elágazik; arra, miben én tisztelt barátommal, Debreczen városa követével, nem érthetek egyet.

Megengedi a t. Ház, hogy okaimat elmondhassam.

Minthogy mi a jogfolytonosság elvéből indulunk ki, arra nézve egyet kell értenünk, hogy addig, míg a törvényes állapot tökéletesen helyreállítva nincs, a törvényhozás nincs oly helyzetben, hogy kötelező törvényeket alkothasson. A törvényhozás határozatai kifejezhetik nézeteinket, kifejezhetik a törvényhozásnak készségét, hogy bizonyos föltételek alatt egyes törvények megváltoztatására hajlandó; de se létező törvényeket nem változtathat meg, se újakat nem alkothat. Midőn tehát ő felsége által az utolsó ülésszak kezdetén arra szólíttatunk fel, hogy azon ügyeknek miként rendezésére nézve, melyek hazánk és a birodalom közös érdekeiből folynak, javaslatot tegyünk, az első percztől tudnunk kellett azt, hogy e kivánalmat nem teljesíthetjük az által, hogy ez ügyre nézve törvényeket alkossunk; sőt

meg voltunk győződve arról is, hogy nem alkothatunk még kimerítő törvényjavaslatokat sem, nem lévén körünkben senki a kormány részéről, kitől az egyes kérdésekre nézve a szükséges fölvilágosításokat kérhettük volna. És ha az utolsó ülésszak alatt — ámbár ezt tudtuk és föliratainkban világosan kifejeztük — ugyanazon föliratainkban mégis készségünket nyilvánítók arra, hogy ez ügyek tárgyalásába ereszkedni fogunk; ha e munkálatunknak előkészítésére hatvanhét tagból álló bizottságot küldöttünk ki; és ha a márczius 3-diki leirat után, mely, mint akkor sokan hitték, egyes kormányférfiak által csak azért tanácsoltatott, hogy a vérmes remények, melyek egyes honpolgárokban a törvényes állapot gyors helyreállítása iránt támadtak, lelohasztassanak, ha mondom, e leiratra adott válaszunkban e készségünk kinyilatkoztatását ismételtük: ennek oka kétségkívül nem lehetett az, hogy akkor a törvényes állapot helyreállítása iránt vérmes reményekkel viseltettünk. A törvényhozásnak arra, hogy azt tegye, más okainak kellett lenni, oly okainak, melyek előtte czélszerűnek mutatták, ha e fontos kérdésekre nézve nyilatkozik, még akkor is, ha e nyilatkozatnak közvetlen eredményét nem várja. Ez okok pedig, legalább azok, melyek engem arra határoztak, hogy ez ügyek tárgyalásába még a törvényes állapot tettleges helyreállítása előtt is belebocsátkozzam, a következők:

Először meg voltam győződve, hogy, miután az országnak képviselői ez ügyeket tárgyalva a sanctio pragmaticából ránk háramló kötelességeken kívül csak az ország érdekeit tarthatják szem előtt, a törvényhozás ez ügyekre nézve semmi esetre sem állíthat föl oly elveket, melyeknek elfogadása az országra nézve bármily körülmények között veszélyes volna. Egyesek csalatkozhatnak, de a legnagyobb bizonyossággal merem

állítani, hogy ebben a Ház többsége csalhatatlan. A Ház többsége a közös ügyek miként tárgyalására nézve nem állíthat föl soha olyan elveket, melyek Magyarország érdekeivel, s melyek főképen ez érdekek legfőbbikével, törvényes függetlenségünkkel s önállóságunkkal ellentétben állnának.

Ha tehát a t. Ház a törvényes állapot helyreállítása előtt is belebocsátkozott e kérdések tárgyalásába, ezt azért tette, mert ezt az országra nézve teljesen veszélytelennek tartotta.

És ez volt első okuk.

A másik ok az volt, hogy e kérdéseknek tárgyalását nem csak veszélytelennek, sőt kivánatosnak tartottuk; kivánatosnak azért, mert épen e kérdések megoldásának módja az ország jövőjére nézve a legnagyobb fontosságú, a pragmatica sanctiónak elfogadása óta a magyar törvényhozás soha fontosabb kérdésről nem tanácskozott; szükségesnek tartottuk tehát, hogy e kérdésekre nézve az országban egy erős, szilárd közvélemény alakuljon. Egyéb kérdéseknél is ily közvéleménynek alakulása mindig kivánatos, de itt nélkülözhetetlen. Nem elég az, t. Ház, hogy e kérdésekre nézve mi képviselők jöjjünk tisztába; nem elég az, hogy e kérdésekben a nemzet egyes vezetőknek szava után induljon, ha valahol, itt szükséges az, hogy minden magyar embernek meghatározott véleménye legyen. Már pedig erős, szilárd közvélemény alakítására más módot nem ismerek Magyarországban, mint a törvényhozás tanácskozásait, minthogy a szabad sajtó nálunk sokkal újabb, semhogy tőle ily közvélemény alakítását várhatnók. Azonkívül mindazon koholmányoknak és álhireknek, melyek törekvéseink indokai és czéljai iránt köröztettek és melyek igazságos ügyünktől a Lajtán-túli népek rokonszenvét elvették, nem léphetünk sikeresebben

elébe, mint ha ez indokok és czélzatok iránt maga a törvényhozás nyilatkozik. Végre, t. Ház, a jelen korban — és ez századunknak legszebb kiváltsága — nem nélkülözheti senki a közvéleményt. Nemzeteknek, mint egyeseknek, arra, hogy sikert vívjanak ki, szükséges, hogy azon ügy, melyért síkra szállnak, mindenki által igazságosnak ismertessék el. Utolsó törvényhozásunk föladatául tűzte ki magának követeléseink törvényes oldalának kifejtését; és ha akkori föliratainknak más sikere nem volt is, azt elértük, hogy követeléseink törvényessége, hogy históriai jogaink ereje elismertetett mindenki által. De napjainkban, t. Ház, a históriai jog egymaga nem elégséges arra, hogy oly intézményeket fentartson, melyek az államnak szükségeivel és a népek jólétével ellenkezésben állanak: és ez az, mi a mi törekvéseink ellen felhozatik. Minthogy tehát érdekünkben fekszik, hogy e részben is törekvéseinknek az európai közvélemény támogatását megnyerjük, bizonyos, hogy ezt nem érhetjük el semmi által jobban, mint ha megmutatjuk Ausztria népeinek és az egész világnak, hogy az, mit mi követelünk, nem csak a históriai joggal egyezik meg, hanem se a Lajtán-túli népek alkotmányos szabadságának, se a birodalom azon nagyságának útjában nem áll, melynek fentartása egész Európa érdekében kivánatos.

Nem a vérmes remények, melyek a törvényes állapot helyreállítása iránt bennünk ébredtek, hanem ez okok birtak engem arra, s birták arra a Házat is, hogy az utolsó ülésszak alatt, ámbár a törvényes állapotot helyreállítva nem látta, e fontos kérdések tárgyalásába ereszkedjék.

És én, t. Ház, a jelen körülmények közt nem látok semmit, mi engem arra birhatna, hogy e határozatot megváltoztassam. Azon elveknek kijelölése, melyek

szerint mi a hazánk és a birodalom közt létező közérdekekből folyó ügyek rendezését czélszerűnek tartjuk, most nem veszélyesebb, mint akkor volt; sőt ha e részben valami változott, én azt hiszem, hogy, mivel az utolsó események után az arány, melyben Magyarország a birodalom többi országaihoz áll, megváltozott, és mivel a birodalom Németországtól elvált: azon törekvéseknek sikere valószinűtlenebbé vált, melyekkel hazánk germanisatióját czélozták, s ha veszély fenyegetheté hazánkat a birodalom részéről, ez kisebbé lett. Most, mint akkor, érdekünkben fekszik, hogy e fontos kérdésekre nézve az országban erős közvélemény alakuljon; most, mint akkor, kivánatos, hogy a Lajtán-túli népeket és egész Európát meggyőzzük, hogy nem követelünk semmit, mi az ő érdekökkel és a birodalom fennállásával ellenkezik. Már pedig, t. Ház, senki nem tagadhatja, hogy az úgynevezett tizenötös bizottság munkálatának közzététele által e czélok elérve nincsenek: mert ha e bizottság minden egyes tagja minden egyes kérdésre nézve teljesen egyetértett volna is, nem egyes képviselők, hanem csak összes törvényhozásunk véleménye az, mi a közvéleménynek irányadóul szolgál; és a Lajtán-túli népek és Európa nem egyes képviselőnek, hanem csak a törvényhozásnak nyilatkozatai szerint fognak ítélni szándékainkról.

Úgy látszik, t. Ház, némelyek azt, ha mi az úgynevezett közös ügyek tárgyalását azon úton, melyen azt a mult ülésszak alatt megkezdettük, folytatjuk, a kormány vagy a birodalom iránt tett concessiónak nézik, melyet megadunk akkor, ha reményeink nőnek, s megtagadunk akkor, ha reményeink csökkennek. Én, t. Ház, e nézetben nem osztozom. A sanctio pragmaticánál fogva mi bizonyos kötelességeket vállaltunk magunkra, azokat, melyeket a közvédelem érdeke követel; de tagadhatatlan,

hogy ugyanazon alapon a birodalom többi országainak szintén vannak kötelezettségei a mi irányunkban is: és az, hogy e kötelességek szabatosan meghatároztassanak, hogy e kötelességek teljesítésére nézve biztosságot szerezzünk magunknak, nem kevésbbé fekszik a mi, mint a birodalom másik felének érdekében. Az tehát, hogy ez ügyeknek tárgyalása által a mód iránt, mely szerint e közös kötelességek teljesíttetni fognak, biztosságot szerezzünk magunknak, nem concessio, melyet a kormány irányában teszünk, hanem tisztán oly dolog, mely épen úgy a mi, mint mások érdekében fekszik: annyival inkább, mert ha a múltra visszatekintünk, kétségkívül nem fogja senki mondani, hogy azon mód, mely szerint ez ügyek eddig tárgyaltattak, valakit kielégíthetett; s mert mindazon sérelmek, melyeknek orvoslását századokig hasztalanul kerestük, főkép onnan eredtek, hogy Magyarország azon ügyekre, melyek közös érdekeinkből folytak, nem gyakorolta azon befolyást, mely Magyarországot törvényeink értelmében és a dolog természete szerint mint alkotmányos országot megillette volna.

Midőn tehát e kérdések tárgyalásába ereszkedénk, és azt most folytatjuk, se a kormány iránt bizalmat nem nyilvánítunk, se bárkinek nem teszünk concessiókat; hanem teszszük és teljesítjük egyedül azt, a mi saját érdekünkben fekszik.

De miért folytassuk tárgyalásainkat, ha előre látjuk, hogy azokban eredményesen nem haladhatunk? És többször hallám, hogy ehhez kilátásunk nem lehet, míg felelős ministerium nem vesz részt tanácskozásainkban. Ha valaki, én sajnálom, mélyen, hogy a törvényes kormányforma helyreállítva nincs: nem csak azért, mert nagyobb szerencsétlenség országot alig érhet, mint ha abban oly kormány létezik, melyet már formájára nézve

senki törvényesnek nem ismerhet el, hanem azért is, mert a polgárosodás jelen stádiumában minden nemzetnek fő szüksége, hogy jól kormányoztassék, jól és alkotmányosan pedig felelős ministerium nélkül kormányozni nem lehet. Meg vagyok győződve arról is, hogy ha padjainkon felelős ministerek ülnének, a kérdések, melyek előttünk feküsznek, sokkal könnyebben és tökéletesebben lennének tárgyalhatók. De hogy azért, mert körünkben felelős ministereket nem látunk, a közös érdekekből folyó ügyek nem lennének tárgyalhatók; hogy, ha csak tanácskozásainkban ily kormány részt nem vesz, mi azon elveket, melyek szerint a közös ügyek kezelését hazánk s a birodalom érdekében legczélszerűbbnek tartjuk, föl ne állíthassuk: ezt, t. Ház, nem ismerhetem el. A parlamenti kormánynak nagy előnye meggyőződésem szerint nem azon hatásban keresendő, melyet a kormány a törvényhozásra gyakorol, hanem abban, melyet parlamentarismus mellett a törvényhozás a kormányra gyakorol. Hogy pedig a törvényhozás, ha padjain a kormány tagjai nem ülnek is, a legfontosabb kérdésekre nézve üdvös elveket állíthat föl, sőt törvényeket alkothat, azt bizonyítják 1848-iki törvényeink, melyeket hasonlóan a kormánynak részvéte nélkül alkotánk s melyekre a nemzet hálával hivatkozik, s bizonyítják 1861. és 1866-iki föliratainak, hol a nemzetnek érzületét híven fejeztük ki, s azon elveket állítottuk föl, melyekhez az most is ragaszkodik, ámbár kormánypadjaink üresen állottak.

Megengedem, hogy a dolgok jelen állásában, ha a közös érdekek iránt az utolsó ülésszakban megkezdett tárgyalásokat folytatjuk is, határozatainknak közvetetlen eredményei nem lesznek; de ez engem attól, hogy megkezdett tanácskozásainkat folytatva, e fontos ügyekre nézve nyilatkozzunk, nem tarthat vissza. Tekintsünk

vissza a multra. Tekintsünk vissza az utolsó harmincz éven át történtekre. Vajon mindaz, mi mellett a törvényhozás harmincz éven keresztül fölszólalt, olyan volt-e, minél fölszólalásunknak eredményét azonnal remélhettük? Vajon mindazt, a mit nemzetiségünk megszilárdítására, a vallásszabadság és jogegyenlőség megalapítására tettünk, oly körülmények közt tettük-e, hogy fölszólalásunknak eredményét azonnal remélhettük? Nem voltunk-e meggyőződve, hogy midőn elveink mellett küzdünk, határozataink húszszor visszaküldve a főrendek által, ha végre fölterjesztetnek is, helybenhagyatni nem fognak? És nem küzdöttünk-e azért mégis ernyedetlenül, nem állítottuk-e föl elveinket, nem támaszkodva másra, mint azon meggyőződésre, hogy a mi igazságos és törvényes, annak végre létesülni kell? És nem vagyunk-e most is hasonló helyzetben? Megengedem, sőt hiszem, hogy a jelen kormány azon elveket, melyeket a közös érdekekből folyó ügyek kezelésének módjára nézve felállítunk, elfogadni nem fogja; de ne gondoljuk azért, hogy fáradságunk hasztalan. Állítsuk föl azokat úgy, mint hazánk törvényes függetlenségének és önállóságának megoltalmazására legjobbnak tartjuk, és hogy fölállított elveink egyszersmind a Lajtán-túli népek alkotmányos szabadságát s a birodalomnak fennállására szükséges hatalmát biztosítsák, és legyünk meggyőződve, hogy ha az, a mit ekként fölállítottunk, a jelen pillanatban még nem fogadtatik el; ha kezünk, melyet a kiegyenlítésre nyújtunk, most visszautasíttatik, azért, mert midőn azt teszszük, másik kezünkkel hazánk alkotmányának lobogóját tartjuk föl: ne féljünk, az idő közel van, midőn a kéz el fog fogadtatni — nem a jelen kormány által, hanem azok által, kik azt követni fogják, s a birodalom népei által. Mert, habár az előbbi ülésszakban megkezdett tárgyalásainkat folytatva, azoknak

közvetlen eredményéhez nem volna is semmi bizodalmunk: egyről nem kétkedem, s ez az, hogy a várt eredmény be fog következni azon pillanatban, a melyben ő felségének magas szándékai teljesülni fognak, s a Lajtán túl az alkotmányos szabadság egy szép reményből valósággá válik.

Tisztelt barátom, Deák Ferencz indítványát pártolom.

IX.

A KÖZÖS VISZONYOK ÜGYÉBEN.

A mi t. barátom, Bónis Sámuel scrupulusait illeti, hogy a Lajtán-túli tartományokban szólnak ugyan alkotmányról, hanem valóságos alkotmányt helyreállítva nem lát: e scrupulusban én is osztozom; de osztozott ebben a tizenötös bizottság együttvéve is. És épen azért e munkálat 27-ik és 28-ik szakaszában mindezen rendelkezések életbe léptetésének feltételéül azt tűzte ki, hogy a Lajtán-túli tartományokban a valóságos alkotmány valósággal életbe lépjen. E scrupulust illetőleg tehát egyetértünk tökéletesen.

Másik scrupulusát illetőleg azonban meg kell vallanom, hogy azt nem foghatom fel. Magyarország az 1791-iki törvény világos szavainak értelme szerint tökéletesen önálló, független ország; a sanctio pragmatica következtében bizonyos összeköttetésbe jutottunk fejedelmünk egysége által a birodalom más tartományaival. Hogy Magyarország önállásából és függetlenségéből valamit veszítsen, hogy Magyarországnak jogköre szűkebbre szoríttassék azért, mert ő felsége a Lajtán-túli tartományoknak alkotmányos jogokat adott, ez minden kétségen kívül politikai lehetetlenség. De itt ez nem is mint ok hozatik fel arra, hogy Magyarország önállásának köre

szűkebbre szoríttassék, hanem csak indokul hozatik fel, hogy azon módokat, melyek szerint bizonyos közös ügyeknek elrendezése eddig gyakoroltatott, meg kell változtatnunk. Már pedig, kérem, bármily független legyen is valamely ország, ha más országgal bizonyos közös érdekei és viszonyai vannak, a függetlenség nem állhat abban, hogy az ott történt változásokat ignorálhassa. Ez tehát itt nem okul van fölhozva arra, hogy Magyarország önállásának jogköre szűkebbre szoríttassék, hanem okul arra, hogy azon módban, mely szerint eddig azon ügyek elintéztettek, változások történjenek. Már pedig, hogy azon módra nézve azon változásoknak, melyek Lajtán túl az alkotmányosság behozatalából folynak, irányadóknak kell lenniök, azt tagadni csak nem lehet! Mert a sanctio pragmatica következtében a közös védelmi kötelezettséget véve föl például, hogy ebből Magyarországra bizonyos kötelezettségek háramlanak, az tagadhatatlan; de Magyarország ugyanazon szerződés következtében jogokat is nyert. Valamint Ausztriának Lajtán-túli tartományai a sanctio pragmaticára hivatkozva követelhetik, hogy, ha megtámadtatnának, Magyarország védelmezze őket, úgy Magyarországnak is, ha megtámadtatik, teljes joga van ugyanazon kötelezettség teljesítését követelni a Lajtán-túli tartományoktól. Ha ez áll, akkor Magyarország érdekében fekszik, hogy ezen kötelesség mikép teljesítéséről oly szabályok állíttassanak föl, melyek az újabb viszonyok szerint alkalmazhatók. Az előbbi helyzetben ő felsége a Lajtán-túli tartománynak absolut ura lévén, ha Magyarország fejedelmével megegyezett, egyszersmind teljes bizonyosságot nyert arra nézve, hogy a Lajtán-túli tartományok a sanctio pragmaticából folyó kötelességeiket teljesíteni fogják, mert a fejedelem, mint azon tartományok absolut ura, az ő nevökben rendelkezhetett összes erejökről.

Mihelyt azonban ők alkotmányt nyernek, Magyarország e bizonyosságot nem birja többé.

Nekünk tehát azért, mert kötelességünket teljesítenünk kell, az ő részökről is e kötelességek biztos teljesítése iránt biztosítékot kell keresnünk; és ez alapja és oka ezen munkálatnak: és azért én a most fölolvasott szakaszt kihagyandónak nem tartom, főkép mivel e czikkben nem mondatik más, mint az, hogy a magyar országgyűlés, a magyar törvényhozás a Lajtán túl történt változásokat figyelembe fogja venni. Már pedig, ha valami ok lehetne az elhagyásra, csak az lehetne, hogy ez úgy is magától értetődik, mert a magyar törvényhozásról föltenni nem lehet, hogy ha szomszéd országokban, olyanokban, melyek vele anyagilag és szellemileg szoros összeköttetésben állanak, oly tetemes változások történnek, Magyarország ezeket ignorálja.

IX.

A KÖZÖS VISZONYOKRÓL.

Tisztelt barátom, Debreczen városa képviselője, azon meggyőződést fejezte ki, hogy a tárgy, mely előttünk fekszik, egyike a legfontosabbaknak, melyekről törvényhozásunk valaha intézkedett. Egészen osztozom e meggyőződésben. De épen azért szükségesnek tartom, hogy a kérdést, mely előttünk fekszik, a lehetőségig tisztán fogjuk föl, s tisztán és világosan állítsuk föl azon elveket, melyek az előttünk fekvő kérdésben irányadók.

A kérdés, melyről a 67-es bizottság munkálata szól, melyre javaslatot tesz, a közöttünk és a birodalom közt létező közös ügyeknek, azon ügyeknek, melyek közös érdekeinkből fejlődnek, miként leendő kezelésére vonatkozik.

Ezen föladat két kérdést foglal magában. Elseje az, vajon a mód, mely szerint ezen ügyek eddig intéztettek, s azon törvények, melyek ezen ügyek elintézéséről törvénykönyvünkben foglaltatnak, megfelelnek-e föladatuknak és így kívánatos-e, hogy ez ügyek miként rendezéséről új törvényeket alkossunk? A második kérdés az, vajon, ha meggyőződvén arról, hogy ez ügyekről törvények által rendelkeznünk kívánatos, mily

szempontokat kell e törvényes rendelkezésnél szemünk előtt tartanunk?

A mi az első kérdést illeti, úgy tartom, véleményeink nem lehetnek különbözők. Alig hiszem, hogy valaki legyen, ki azon módot, mely szerint hazánk és ő felsége többi országainak közös ügyei 1848-ig rendeztettek, kielégítőnek tartaná.

Ugyanazt mondhatjuk, meggyőződésem szerint, az ez ügyekre vonatkozó törvényekről is. Mert habár a nemzet természetes jogáról, mely minden alkotmányos nemzetet megillet, soha nem mondott le, és minden ügyekben, melyek a nemzetet érdekelték, befolyást követelt, kétségtelen, hogy azon törvények, melyek által e jognak érvényesítése az 1848-at megelőzött korszakban céloztatott, e föladatnak csakugyan nem feleltek meg. Én legalább azt hiszem, hogy törvényeinknek azon rendelkezései, melyek szerint a felséges portához Magyarország részéről is külön követ küldendő, fontosabb ügyekben a magyar tanács kihallgatandó, az udvari és hadi tanácsba magyar tanácsnokok kinevezendők és a diplomatiában magyar ifjak alkalmazandók, hogy ezen törvények mai fogalmaink szerint nem felelnek meg azon igényeknek, melyekre mint alkotmányos nemzet jogosítva vagyunk.

Az 1848-iki törvényekről nézeteink talán eltérhetnek egymástól. Az 1848-iki törvények, mint másban, úgy ebben is, sok létező bajokon segítettek. Azonban, ha ezen törvényeket elfogultság nélkül tekintjük, azon meggyőződésre jutunk, hogy azon két föladat közül, melyet az akkori törvényhozás magának kitűzött — s melyeknek elseje az volt, hogy Magyarország beldolgaiban teljes önállását biztosítsa, a második az, hogy országunkat és a birodalmat közösen érdeklő ügyekben hazánknak befolyása biztosíttassék tökéletesen — csak

az első czél éretett el. Én részemről legalább azon befolyást, az ő felségének személye mellé rendelt minister és a honvédelmi ministeriumnak adott hatáskör által, melyet az 1848-iki törvény kijelölt, még nem tartom elegendőnek azon igények kielégítésére, melyek a nemzetet arra nézve megilletik, hogy mindenre, a miben áldozataival részesülnie kell, befolyást is birjon: s épen azért, mert ez igényekről nem mondhatunk le, mert e befolyást mint alkotmányos nemzet nem csak elvben követelhetjük, hanem mert annak gyakorlati alkalmazását is követelnünk kell, meggyőződésem szerint semmi esetre sem állhatunk meg az 1848-iki törvények mellett, hanem gondoskodnunk kell arról, hogy azon elvek, melyek a 48-iki törvényekben kimondattak, gyakorlatilag is alkalmazhatókká váljanak, és így azon ellentétek elkerültessenek, melyek mindig előfordulnának, ha a törvényben oly elvek mondatnak ki, melyeknek miként alkalmazásáról a törvényben gondoskodva nincs.

Akár azon módot tekintjük tehát, mely szerint a közös ügyek 1848 előtt kezeltettek, akár régibb törvényeinket, akár azokat, melyek 1848-ban alkottattak, részemről meg vagyok győződve, hogy azon jogoknak és kötelességeknek, melyek a pragmatica sanctióból folynak, törvény által szabatosabb körülírása minden tekintetből érdekünkben fekszik, s pedig annál inkább, miután ő felsége többi országait alkotmánynyal ajándékozván meg, garantiákat kell magunknak szereznünk az iránt, hogy azon kötelességek, melyek érdekünk közösségéből folyván, ő felsége többi tartományait illetik, irányunkban ép úgy fognak teljesíttetni ezentúl, mint azok akkor teljesíttettek, midőn ő felsége, mint e tartományoknak absolut ura, azokról egész erejével rendelkezett.

A mi a második kérdést illeti, azaz azt, hogy ha azon viszonyoknak törvény általi szabatos körülírását

szükségesnek tartjuk, mily szempontok azok, melyeket szemünk előtt kell tartanunk: véleményeink szintén nem igen térhetnek el egymástól. Mert mivel oly viszonyoknak rendezése forog kérdésben, melyeket mi állandóknak kívánunk, fölfogásom szerint az első és legfontosabb érdek, melyet szemünk előtt kell tartanunk, csak az országnak függetlensége lehet. Minden más egyes érdek, sőt anyagi érdekeiknek összesége, ezzel szemközt háttérbe szorul.

Az ország függetlenségének két föltétele van. Az első: hogy mind arról, a mi csak az országot illeti, csak az ország határozzon; a második: hogy mindenben, a miben a nemzet közreműködése kivántatik, a nemzet befolyást gyakoroljon. Függetlenségünknek föltétele az országnak teljes autonomiája és valóságos alkotmányossága, azaz oly alkotmányosság, melynek első elve, hogy semmi, mire nézve az ország áldozata vagy tette kivántatik, az ország befolyása nélkül ne történhessék.

És más viszonyok alatt, igen tisztelt Ház, ha e kettőt, azaz az ország autonomiáját s a teljes alkotmányosságot biztosítottuk, és így azt értük el, a mi után a nemzet századokon át hasztalan törekedett, teljesen meg lehetnénk elégedve, mert teljesen biztosítva láthatnók függetlenségünket. A jelen viszonyok között, meggyőződésem szerint, ez azonban nem elég. Mert ha föladatunk nem lehet az, hogy az országnak önállását és függetlenségét csak bizonyos veszélyek ellen biztosíthassuk, hanem az, hogy azt minden veszély ellen biztosítsuk, nem csak a jelen pillanatban, hanem előreláthatólag a jövőben is és minthogy e hazának önállását, függetlenségét és szabadságát a jelen pillanatban nem csak azon veszélyek fenyegetik, melyek ellen azt őseink oltalmazták, oly veszélyek, melyek ellen autonomiánk elismerése és alkotmányosságunk még nem biztosítanak: kétségtelen, hogy

függetlenségünk biztosítására most még más valamire van szükségünk. Ha tekintetbe veszszük Európának jelen helyzetét, a nagy átalakulást, melyen az egész világrész a jelen pillanatban keresztülmegy és melynek az utolsó nagy események csak kezdetét képezték, de melyeknek határát bizonyosan a jelen pillanatban senki sem ismeri; ha tekintetbe veszszük azon elveket, vagy inkább azon jogelveknek, melyeken az európai államrendszer eddig pihent, teljes megtagadását: nem titkolhatjuk el magunk előtt, hogy oly jövőnek megyünk elébe, hol függetlenségünk biztosítására alkotmányos törvényeinken és autonomiánk elismerésén kívül még más valamire is lesz szükségünk és ez az erő, hogy alkotmányosságunkat és autonomiánkat megvédhessük. És miután Európa hajlama nagy államok alakításához vezet, és szomszédainkban óriási államokat látunk, a melyek mind nagy nemzetiségekre alapítvák; és minthogy kétségtelen, hogy e biztosabb alapon mi egy ezekhez nagyságban hasonló államot alkotni képesek nem vagyunk: mi ezen erőt csak abban kereshetjük, hogy másokkal egyesüljünk. Ugyanazon okok, melyek elődeinket a XIV. és XV. században arra birták, hogy Cseh-, Lengyel- és Németország fejedelmeit választszák királyukká és így Magyarországnak az akkor fenyegetni kezdő török veszély ellen biztosítékot és támaszt szerezzenek; ugyanazon okok, melyekért a nemzet a mohácsi vész után koronáját a hatalmas V. Károly császár testvérének és annak családjának adta át: ugyanazon okok teszik szükségessé most, hogy azon szövetséget, melyben mi ő felsége többi tartományaival állunk, ne csak fentartsuk, hanem hogy azt képessé tegyük arra, hogy a czélnak, melyre az köttetett, tökéletesen megfeleljen, azaz Magyarországnak territorialis integritását s alkotmányos önállását és függetlenségét biztosítsa.

E szerint, t. Ház, a föladat, melynek megoldása a hatvanhetes bizottságnak kitűzetett, kettős volt: biztosítani Magyarország önállását és függetlenségét a nélkül, hogy a birodalomnak hatalmi állása veszélyeztessék; és biztosítani a birodalomnak hatalmi állását a nélkül, hogy függetlenségünk és önállásunk ez által szenvedjen. És miután ez csak úgy lehető, ha egy részről a közös birodalom biztosíttatik az iránt, hogy minden veszélyek ellen, melyek hazánkat és ő felségének többi tartományait fenyegethetnék, s minden közös érdekek támogatására Magyarországnak egész erejére számíthasson; más részről Magyarország is biztosíttatik az iránt, hogy saját s a birodalom ereje csak saját érdekében, állami egyénisége teljes elismerése mellett fog fölhasználtatni. E szerint a bizottságnak munkálatában három szempontot kellett szeme előtt tartani: először biztosítani kellett az ország önállását s alkotmányosságát, vagy, mi azzal egyértelmű, biztosítani kellett azt, hogy az ország ügyei mindig csak alkotmányos törvényhozás és ennek felelős kormány által fognak elintéztetni; másodszor biztosságot kellett szerezni az iránt, hogy azon szövetség, melyben a sanctio pragmatica értelmében ő felsége többi tartományaival állunk, azon czélnak, melyre az köttetett, tökéletesen megfeleljen, és azon áldozatokért, melyeket eddig ezen szövetség fentartására hoztunk, és melyek ezentúl tőlünk kivántatni fognak, az országnak integritását és függetlenségét minden megtámadás ellen megoltalmazni képes legyen; röviden, biztosítani kellett a közös birodalom hatalmi állását; végre harmadszor, miután kétségtelenül se akkor, midőn a pragmatica sanctio köttetett, se a jelen pillanatban senkinek szándéka nem lehet, hogy midőn territorialis integritásunkat külső ellenségek ellen biztosítjuk, ezért alkotmányos önállásunkat áldozzuk föl, biztosítani kellett a nemzetet

az iránt, hogy mindenben, miben tettre, vagy áldozatra fölhivatik, befolyását gyakorolni fogja.

Fölfogásom szerint a közös ügyeknek minden oly rendezése, mely mellett Magyarországnak autonomiája és függetlensége nem ismertetik el, vagy mely mellett Magyarországnak befolyása a közös ügyekre nem biztosíttatik, ép úgy nem felel meg czéljának, mint minden oly rendezés, mely által a birodalom azon eszközöktől megfosztatnék, melyekre a közös védelem eszközlésére szüksége van. S én részemről nagy csalódásnak tartom, ha valaki azt gondolná, hogy e második érdek, azaz a birodalom hatalmi állása a közös birodalom, azon birodalomé, mely Magyarország és ő felsége többi tartományainak a pragmatica sanctió által biztosított szövetségéből alakult. Ismétlem, és nagy tévedésnek tartom, ha valaki ez utóbbi érdeket, azaz azt, hogy a közös birodalom a védelemre szükséges eszközöktől ne fosztassék meg, kevésbbé fontosnak tekinti. Miután egy hajóban evezünk, meggyőződésem szerint, mi, kikre a nemzet legfőbb kincseit bizta, igen rosszul teljesítenők kötelességeinket, ha azokat csak azok ellen oltalmaznók, kik velünk együtt eveznek; azon kérdést pedig, hogy milyen a hajó és miként kormányoztatik az, mint minket nem illetőt tekintenők, miután fejedelmünknek egysége által ő felségének többi tartományaival szövetségben állunk, és a meddig szövetségben állani fogunk, addig a közös birodalom hatalmi állásának érdeke ránk nézve közönyös soha nem lehet, legkevésbbé most, miután az utolsó események által azon nagy veszélyekre tétettünk figyelmessé, melyek hazánkat s a birodalmat közösen fenyegetik.

Ezek azon szempontok, melyek a közös ügyek elintézésénél nézetem szerint irányadók. És a bizottság javaslata, mely előttünk fekszik, megfelel mindezeknek.

Megfelel az elsőnek, mert midőn föltételül köti ki, hogy mind az, a mi a közös ügyek miként elintézésére nézve a javaslatban indítványoztatik, csak akkor léphet életbe, ha Magyarországban az alkotmányosság tökéletesen helyreállíttatott, ez által biztosítja alkotmányos önállásunkat. A javaslat gondoskodik az eszközökről is, melyek arra, hogy a birodalom közös czéljának, közös védelmének tökéletesen megfelelhessen, szükségesek. Végre a javaslat a delegatiók és az azokban fölállított paritás elve által biztosítja hazánkat arról, hogy mindazon ügyekre, a melyekhez áldozataival és tetteivel járul, nem csak befolyást, hanem nagy és elhatározó befolyást fog gyakorolni. Ennélfogva én ezen javaslatot a részletes tárgyalás alapjául elfogadom.

X.

A KORMÁNY-HIVATALOKRA KINEVEZETT KÉPVISELŐK ÚJRA MEGVÁLASZTATÁSÁRÓL.

A t. Ház f. évi január 12-diki ülésében, midőn Kálóczy Lajos és Perczel Béla képviselő urak azon oknál fogva, mert időközben kormányi hivatalokat vállaltak el, a Házban lemondásukat kinyilatkoztatták, és így választóiknak alkalmat akartak nyujtani arra, hogy alkotmányos jogukat újból gyakorolhassák: a t. Ház határozatilag kimondotta, hogy hasonló eljárást vár mindazon képviselőtől, a ki megválasztása után a kormány kinevezésétől függő hivatalt vállal el. A t. Háznak ezen határozata, szó szerinti értelemben, szorosan a ministerium tagjaira nézve nem kötelező, miután hivatalaik nem kormányi kinevezéstől függenek, és a kormány óhajtotta volna, hogy ezen fontos kérdés törvény által intéztessék el, s mint Angliában, úgy nálunk is kijelöltessenek azon hivatalok, melyek a képviselői állással össze nem egyeztethetők. De miután a kormánynak meggyőződése az, hogy az alkotmányos életnek egészséges kifejlődése attól függ, hogy a törvényhozó test nemcsak minden illetéktelen befolyás, hanem annak még szine ellen is biztosíttassék, én a kormány azon tagjainak nevében, kik szerencsések e

t. Háznak tagjai lehetni, ezennel lemondásunkat jelentem be; bejelentem, hogy magunkat új választás alá fogjuk bocsátani.

Egyet vagyok még bátor a kormány nevében kérni a t. Háztól, s ez az: méltóztassanak elhatározni, hogy miután megtörténhetik, miszerint oly időszakban, midőn a Ház nincs együtt, egyes képviselők hasonló helyzetbe juthatnak, a Ház t. elnöke fölhatalmaztassék, hogy ez esetben az ily képviselők lemondását elfogadhassa és az új választásokra a szükséges rendeléseket megtehesse.

XI.

A HORVÁT ÜGYBEN.

Mellőzve mindent, mi nem a kérdéshez tartozik, röviden csak azt akarom kijelenteni, hogy a ministerium részéről Pest belvárosa igen tisztelt képviselőjének indítványát egész kiterjedésében elfogadom. Elfogadom azért, mert benne ugyanazon elveket találom föl, melyeket az országgyűlés 1861-től kezdve a Horvát- és Magyarország közti viszonyokról tanácskozva, mindig kimondott, és mert meg vagyok győződve, hogy a köztünk és Horvátország közt fenforgó nehézségek csak úgy és az által egyenlíthetők ki, ha következetesen azon irányban haladunk, melyet ezen indítvány elénkbe kijelöl. Kétségtelen, t. Ház! hogy azon nehézségeknek elhárítása, melyek köztünk és Horvátország közt szándékaink félremagyarázása által támadtak, nem csak tőlünk függ. Határozataink csak készségünket fejezhetik ki, melylyel mi mind ahhoz járulunk, mi Horvátországot kielégítheti; de, hogy határozatainknak sikere legyen, szükséges, hogy a barátságos kéz, melyet Horvátországnak nyujtunk, azon őszinteséggel, melylyel nyujtatik, általok elfogadtassék. Meg vagyok győződve arról is, hogy ha mi azon korlátok között, melyeket az országnak integritása és Magyarország s a társországok jól

fölfogott érdekei előnkbe szabnak, Horvátországnak mind azon engedményeket megadjuk, melyek őt kielégíthetik és megnyugtathatják, ezen ajánlatunk nem fog visszautasíttatni; meg vagyok pedig győződve erről azért, mert bármily nagyok legyenek azon félreértések, melyek az utolsó években köztünk és Horvátország közt támadtak, ezen félreértések azon százados egyetértésnek, mely köztünk létezett, emlékeit nem törölhetik el; és meg vagyok győződve arról is, hogy valamint multunk, úgy a jelennek legfőbb érdekei és jövőnk is a kölcsönös egyetértést Horvátország részére ép oly szükségessé teszik, mint a mi részünkre. Én tehát meg vagyok győződve arról, hogy miután semmi sem lehet kivánatosabb előttünk, mint hogy a most már évekre terjedő nehézségek és félreértések végre elháríttassanak, arra jobb eszköz nem létezhetik, mint ha részünkről ily nyilatkozat történik, a milyent Pest belvárosa igen tisztelt képviselője indítványozott. Én tehát azt, mondhatom, minister társaimmal együtt egész kiterjedésében elfogadom.

Egyszersmind jelenthetem a t. Háznak, hogy ő felségének már előbb is szándéka volt a horvát-szlavondalmát országgyűlést lehető legrövidebb idő alatt összehívni, és hogy ha a t. Ház elfogadván ezen határozati javaslatot, az a főrendek által is elfogadtatnék, és így országos határozattá válnék, az a társországok országgyűlésével a maga útján közöltetni fog.

XII.

A HEVESI ÜGYBEN.

Öt beszéd.

1.

Felfogásom szerint akármit méltóztatnak határozni, az az Almásy Sándor képviselőtársunk által bejelentett indítványra nézve semmi esetre nem lehet hatással. Ez egészen külön tárgy.

T. képviselőtársunk bejelentette, hogy indítványt fog a Ház asztalára letenni, a mely indítvány tételére őt az birja, hogy épen az interpellátióra adott felelettel nem elégszik meg; de ez csak az alkalom; az indítvány egy magában egészen külön álló tárgy. Ha a tisztelt képviselő úr indítványát be fogja nyujtani, az ki fog nyomatni és tárgyaltatni a maga rendje szerint.

Itt csak az a kérdés, hogy az interpellátióra nézve mit határoz a Ház; és e részben tisztelt képviselőtársammal, Madarász úrral, nem lehetek egy véleményben. Én az interpellatió jogát s a kormánynak azon kötelességét, hogy az interpellátiókra feleljen, az alkotmányos élet lényeges jogának tartom, de nem tartom oly jognak, mely az egyes követnek, a ki az interpellátiót teszi, sajátja. Minden képviselőnek jogában áll interpellálni

a kormányt; de az interpellatio azon perczben, a melyben kimondatott, nem azon képviselőnek interpellatioja többé, hanem egy a Ház előtt a kormányhoz intézett kérdés, mely kérdésre a kormány felelni tartozik — nem az egyes képviselőnek, hanem az egész Háznak. Valamint tehát az, hogy az egyes képviselő az interpellatiora adott válaszszal nem elégszik meg, a Házat nem akadályoztathatja abban, hogy a Ház például az interpellatiora adott válaszszal megelégedjék: úgy lehetnek esetek, midőn például az egyes képviselő a kormányt interpellálja, a kormány erre felel, s az egyes képviselő azt válaszolja, hogy a válaszszal teljesen megelégszik, de azért a Házat nem lehet abban akadályoztatni, hogy ki ne mondja: »Az egyes képviselőnek tetszett megelégedni, de mi — a Ház — nem elégszünk meg.« Ennek következtében azt hiszem, a tisztelt Házat illeti a jog: kinyilatkoztatni minden egyes interpellatio esetében, megelégszik-e a válaszszal vagy nem. Hogy — mint Madarász József képviselőtársunk kimondotta — fontos kérdéseknél kívánni nem lehet, hogy a Ház még egy negyed órányi discussió nélkül is véleményét mondja ki, az nem szenved semmi kétséget. A Háznak teljesen szabadságában áll, valamint minden nyilatkozatra nézve, úgy itt is, csak érett meggondolás után mondani ki a maga nézetét. A Ház azon kérdést: kielégitőnek tartja-e a belügyminister úr által adott választ vagy nem? vitathatja akármeddig; de arra nézve: kielégítő volt-e a belügyminister válasza, nem az egyes képviselő itél, hanem csak az egész Ház.

2.

Csak néhány szót kivánok szólani.

A mi tisztelt Jókai barátom előadásának azon részét illeti, mely Besze képviselőtársunk előadására vonatkozott, abba nem ereszkedem. Kétségkivül Besze képviselőtársunk csalatkozott és rosszul idézett, mert úgy volt meggyőződve, hogy Magyarország boldogságáról — Magyarország függetlensége nélkül — mi magunknak képzelmet sem tudunk alkotni. Megbocsátható tehát e tévedés.

A mi magát a tárgyat illeti, kétségen kívül minden nagyobb és főkép napi kérdések bizonyos összefüggésben állanak egymással, és ha ilyenkor mindig egyiket a másikhoz akarjuk utasítani, utoljára soha sem fogunk egy kérdést sem tárgyalni.

Azt hiszem, a Heves-megyére vonatkozó interpellátióra adott válasz már magában is nagyon fontos kérdést foglal magában, és ezen kérdés nemcsak az, a mi a kir. biztos kiküldetésére alkalmat adott, hanem inkább a megyei rendszernek és a ministeri felelősségnek egymás iránti correlátiója. Azt hiszem, ha valamely kérdés megérdemli, hogy érdemleg és mélyen tárgyaltassék, ezen kérdés megérdemli. Méltóztassanak tehát Deák Ferencz mélyen tisztelt képviselőtársunk indítványát elfogadva, ezen kérdés tárgyalásához akár most mindjárt hozzá fogni. Ezt csak azért mondom, mert a világ minden parlamentjében az a szokás, hogy ha interpellátióra válasz adatik, az interpellátió válaszára bekövetkező discussió mindjárt a válasz után kezdődik, folytattatik azután és néha eltart 14 napig. Így például a Lafitte-ministerium ellen 1831-ben intézett interpellátió fölötti discussió február 17-ikén kezdődött és márczius 9-ikéig tartott. De nem szoktak sehol az interpellátióra

adott válasz fölötti discussióra külön napot határozni, hanem hozzá fognak ahhoz azonnal és folytatják. Egyébiránt, ha a t. Házat vagy annak bármely részét az megnyugtatja, hogy a válasz fölötti discussióhoz ne fogjunk most, hanem például nyomassék ki a válasz ma, és holnap fogjunk hozzá a discussióhoz: ezt örömmel elfogadom, mert az egész kérdésnél meggyőződésem szerint valamennyiünknek nem lehet más érdeke, mint az, hogy jőjjünk vele tisztába.

3.

Részemről, t. Ház, nem igen foghatom meg, hogyan szólhat Szontagh Pál barátom ezen kérdésnél »Überrumpelung«-ról. Bocsánatot kérek, hogy e német szóval élek, de a t. képviselő úr használta e szót, és nem ismerem fordítását. Micsoda kérdésről van ugyanis szó? Kérdés van azon határozatokról, melyeket Heves-megye hozott, és melyek következtében a kormány bizonyos lépésekre érezte magát kényszerülve, tehát oly esetről s a kormánynak oly lépéseiről, melyeket nemcsak a t. képviselőház, hanem az egész ország ismer. Ezen eset összefüggésben van bizonyos kérdéssel, épen azon kérdéssel, mely minden magyar embernek leginkább szivén fekszik, t. i. a megyei kérdéssel. Ezen kérdés nemcsak most, mióta a hevesi eset történt, hanem hónapok óta tárgyaltatik minden lapban; nem hónapok, hanem évek óta tárgyaltatik ezen kérdés, és köztünk igen sokan vannak, kik e kérdésről részint vékonyabb, részint vastagabb könyvet írtak. Kérdem: van-e, lehet-e valaki a t. Házban, kinek erre nézve nem volna tökéletesen kész meggyőződése? Ha e kérdésnek legkisebb oly eleme volna, mely új, melyre nézve szükségesnek tarthatnók,

hogy az egyes képviselő a tárgyról gondolkozva, magának meggyőződést formáljon, ha az »Überrumpelung«-nak csak lehetősége is léteznék: kétségkívül nem volna senki e házban, ki erre nézve az időt meg kivánná tagadni. Egyébiránt miután nekem, s úgy hiszem, mindnyájunknak ezen tárgyban nincs más óhajunk annál, hogy e kérdésben nyugodtan és minden oldalról megfontolva, tiszta és határozott meggyőződéshez jussunk, ha a ház egy része azt hiszi, hogy a jelen pillanatban — nem azért, mintha nem volna előkészülve e kérdésre, de mert az idő már igen előre haladott — nem czélszerű, hogy a kérdést ma tárgyaljuk: méltóztassék azt folytatólag holnapra halasztani, mert megvallom, abban, hogy a ministeri válasz azonnal discussió tárgyává tétessék, semmit sem látok, mi a Házat megfontolt határozatainak hozatalában akadályoztathatná.

4.

Mindenek előtt megjegyzem, hogy miután Tisza Kálmán t. barátom indítványát csak most tette le a Ház asztalára, ezen indítvány nem képezi mai napirendünk tárgyát; ennélfogva mind azon okok, melyeket Nyáry Pál t. barátom ezen indítvány támogatására felhozott, csak annyiban tartoznak ide, a mennyiben ugyanazon okok azon tárgyra is alkalmazhatók, mely mai tanácskozásunk tárgyát képezi. Én tehát t. barátom előadását így tekintem.

Kimondottam tegnap, s meggyőződésem ma, és az fog maradni mindig, hogy fontosabb tárgy, mint az, mely előttünk fekszik, alig kerülhet a t. Ház tárgyalása alá, nem azért, mert ez ministeri kérdés, hanem azért, mert ezen speciális kérdés, mely itt előttünk

fekszik, alkalmat szolgáltat arra, hogy a Ház nézeteit mondja ki azon viszonyra nézve, mely a kormány felelősségének elve és a megyei rendszer között létezik.

És épen azért, t. Ház, én ezen kérdést nem tekintem pártkérdésnek. Köztünk nem lehet senki, ki fő érdeknek ne tartaná, hogy e viszonyokra nézve addig is, míg erről a törvény szabatosan határozni fog, fölvilágosítsuk egymást és tisztába jöjjünk. Nincs köztünk senki, a ki megyei intézvényeinket őseink egyik legbecsesebb hagyományának ne tekintené, és ki azt ne akarná fentartani a jövőre nézve is.

Egy rész tán lelkesebben nyilatkozott ezen institutió mellett. A kormány, úgy hiszem, saját nézeteit bebizonyította az által, hogy első kötelességének ismerte a megyéket helyreállítani. És az, mit a kormány a megyék nagy többségénél tapasztalt, nem adott semmi okot arra, hogy a nép a kormány ebbeli nézeteit megváltoztassa.

Fönn akarjuk tehát tartani mindannyian a megyei intézvényt; a különbség köztünk csak abban fekszik: vajon ezen czélt akkor érjük-e el biztosabban, ha a megyéknek oly hatáskört követelünk, minőt Heves-megye magának követel, vagy az által, ha ezen intézvényünket összes alkotmányunkkal összhangzásba hozzuk?

Az 1848-iki 16. t.-cz. világosan kimondja, hogy a megyei bizottmányok gyakorolni fogják mind azon hatóságot, mely törvény s alkotmány szerint a megyei közgyüléseket megilleti. Mily törvény és mily alkotmány szerint? A 48-iki törvényhozás kétségen kivül nem érthetett ez alatt más törvényt és más alkotmányt, mint a melyet 48-ban megállapított. A törvény e világos szavai tehát a megyei bizottságoknak csak azon jogokat biztosítják, melyek nemcsak a régi magyar alkotmánynyal, hanem a 48-iki törvénynyel is megegyeznek.

Hogy pedig, t. Ház, ez azon felfogás, melyet nemcsak az akkori törvényhozók, hanem a magyar nemzet is minden kivétel nélkül elfogadott, ezt én abból bizonyítom, hogy ámbár kérdésen kívül önök közt senki nem fogja kétségbe vonni, hogy a megyei közgyülések legfontosabb jogai közé tartozott az utasítás-adási jog, és a megyének ezen joga inkább képezte alkotmányunk garantiáját, mint bármi más, és hogy daczára annak, hogy ezen jog egy betűvel sincs eltörölve a 48-iki törvényekben, mégis, mivel ezen jog a 1848-ki törvény 3. czikkelyével össze nem fér, az az egész Magyarország által megszüntnek tekintetett.

Ha tehát arról van szó, vajon a megyei közgyülésnek valamely joga és hatásköre olyan-e, mely az 1848-iki 16. törvényczikknek általam idézett szavai alatt értetik, nem elég bebizonyítani, hogy a megyék vagy legalább egyes megyék ezen jogot 1848 előtt gyakorolták, hanem be kell bizonyítani, hogy ezen a megye által követelt jog az 1848-iki törvényekkel összeütközésben nem áll, jelesen — hogy csak a jelen esetről beszéljünk — azon jog, melyet Heves-megye magának követelt, nem áll ellentétben az 1848-iki 5. törvényczikkel, mely a ministeri felelősséget tárgyazza. Az egész kérdés ezen nyugszik, és azért méltóztassanak megbocsátani, ha ebbe mélyebben belebocsátkozom.

Elismerem, hogy ha egyedül a törvénynek betűjét veszszük fel, akkor nincs a megyei autonomiának oly tág értelme, mely a ministeri felelősséggel úgy, mint az 1848-iki törvények értelmezik, össze nem férne; mert miután az 1848-iki törvény a kormányt mulasztásaiért csak annyiban teszi felelőssé, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésére bízott eszközökkel elhárithatók valának, világos, hogy ott, hol a kormánynak nincs kezében eszköz arra, hogy végrehajtsa ren-

deleteit, ott minden kétségen kivül felelősségre nem is vonathatik. Ha a dolgot csak a logika szempontjából veszszük föl, akkor Heves-megye követelése az így értelmezett 1848-iki felelősségi törvénynyel tökéletesen összefér, s megengedem még azt is, hogy azáltal, hogy a felelősség, habár csak ily értelemben is, törvényeinkbe fölvétetett, valóságos constitutionalis haladást tettünk, mert minden igazságos elvnek fölállítása s kimondása a törvényben még azon esetben is valóságos haladás, ha annak semmi practikus következései nem volnának. De vajon, kérdem, a 48-iki törvényhozásnak az volt-e szándoka, midőn a felelősségi törvényt fölállította, hogy e törvénynek gyakorlati következései ne legyenek? Így, a mint a törvény áll, a kör, melyre a minister felelőssége terjed, azon arányban válik szükebbé és tágabbá, a melyben a megyék hatásköre szűkebbre vagy tágabbra szoríttatik. És ha a megyéknek jogát úgy értelmezzük, mint azt Heves-megye értelmezi, azaz úgy, mint azt még 1847-ben a megyéknek igen nagy többsége sem értelmezte, ugyanazon pillanatban megfosztanók a felelősséget minden gyakorlati eredményétől.

Ha ezt teszszük, akkor a jelen kormány nagyobb személyzettel fog birni, czíme alkotmányosabb és újabb hangzású lesz, de a mi a felelősséget illeti, ott leszünk, a hol voltunk 1847-ben.

És én azt hiszem, hogy ha tisztelt barátomnak, a belügyministernek, semmivel több joga nem lesz, ha felelősségére hivatkozva a végrehajtásra semmivel több befolyást nem gyakorolhat, mint az egykori tárnokmester, tisztelt barátom, a belügyminister, valóságos tárnokmesterré válik.

Már pedig, t. Ház, hogy nem ez volt az 1848-iki törvényhozás szándéka, ezt nemcsak nem hiszem, hanem tudom is. Mert tudom azt, hogy az 1848-iki törvény-

hozás, midőn a ministeri felelősség elvének megállapítását a legnagyobb alkotmányos vívmánynak tekintette, a felelősséget nem kereste abban, hogy a ministerek bizonyos rendkívüli esetben, ha flagrans törvénysértéseket követnek el, a bíró elébe állíttassanak, hanem kereste abban, hogy a törvényhozás a felelősség által a kormányzás irányára befolyást gyakoroljon, azaz valóságos parlamentaris kormányt hozzon be.

Már pedig parlamentaris kormány a megyei hatóságnak ily interpretátiója mellett, minőt Heves-megye követel, lehetetlen.

Bíróvá teszem e kérdésben — nem a tisztelt Házat; e kérdés egyike azoknak, melyek 1848 óta egész Európa és Amerika államférfiainak és tudósainak gondolkozási tárgyát képezik, és nem fognak találni egyet is, ki, ha a megyék szabadságának ily értelmezést adunk, parlamentaris kormányunkat másnak tartaná, mint egy szép phrasisnak, melynek semmi alapja nincs.

Hogy pedig az 1848-iki törvényhozásnak e kérdésben ez volt nézete, azt felfogásom szerint bizonyítja először azon helyzet, melyben az 1848-iki törvényhozás volt, és azon czél, melyet magának kitűzött. Mit akart ugyanis a 48-iki törvényhozás mindenek előtt? Egy tisztán rendi alkotmányt, egy tisztán a nemesi privilegiumokra alapított szabadságot megváltoztatni parlamentáris alkotmánynyá, és olyanná alakítani át, mely a népképviselet alapján nyugszik. Fölteheti-e valaki, hogy a 48-iki törvényhozás ezen czélt tűzve ki magának, a megyének, azaz egy oly institutiónak, mely bármit tegyünk, mindig aristokratikusabb fog maradni, mint a törvényhozás, — ha nem fog is az maradni, de a mely legalább akkor tisztán aristokratikus insitutió volt, mert azokból alakult, kik a megyékben előjogosítva voltak — mondom, föltehető-e, hogy a törvényhozás ugyanakkor, a mikor a

népképviseletet, a mikor az általános szabadságot tűzte ki magának czélul, a megyének, az akkor majdnem kizárólag a nemességből alakult megyének oly jogokat akart volna föntartani, a melyek által a népképviseleten alapuló törvényhozás határozatai — legalább annyiban, a mennyiben a kormány irányát állapítanák meg — tökéletesen megsemmisíttetnének?

Bizonyítja ezt a 16. t.-cz. szövege, mely mindjárt a 16. t.-cz. kezdetén így szól: »A megyei szerkezetnek, Magyarhon és kapcsolt részei alkotmánya védbástyáinak, a közszabadsággal összhangzatba hozatala, egyszermind a közigazgatásnak idő közben is minden megakadástól megóvása tekintetéből rendeltetik: a ministerium a megyei szerkezetnek népképviselet alapján rendezéséről a legközelebbi országgyűlésnek törvényjavaslatot fog előterjeszteni.« Bocsássák meg, ha a törvény szövegét felolvasom, felolvasom azért, mert okoskodásomat arra akarom alapítani.

Az idézett szavakból világos, hogy a 48-iki törvényhozás, fentartva a megyéket előbbi hatáskörükben, átlátta azon ellentétet, melyben a megyei szerkezet az általános szabadsággal áll, és épen azért meghagyta a ministeriumnak, hogy a jövő törvényhozás elé oly törvényjavaslatot terjeszszen, mely ezen ellentétet megszűntesse. De vajon, t. Ház, ha az akkori törvényhozás ily ellentéteket csak a lehetőségek közé számított volna is, minők a megyei rendszer és ministeri felelősség között kikerülhetlenek lennének akkor, ha a Hevesmegye által követelt megyei teljes függetlenség megállapíttatnék: nem említette volna ezen törvényben azon ellentétet is, melyben a megyei rendszer a parlamentaris kormánynyal áll, — ha, mondom, csak feltehette volna, hogy a parlamentaris kormány behozatván, valaki a megyei rendszernek oly magyarázatot

adhatna, mely által az a felelősség elvével ellenkezésbe jön?

Végre bizonyítja ezt a 48-iki gyakorlat, mert hisz nem oly távol fekszik mögöttünk azon időszak, és tudjuk mindnyájan, hogy a megyék 48-ban oly hatáskört, minőt Heves-vármegye magának követel, soha nem követeltek. Soha nem fordult elő eset, hogy a megye a centrális kormánytól ily tökéletes függetlenséget, hogy a központi kormány ellenében azon jogot követelte volna magának, hogy rendeleteinek végrehajtását egyszerűen megtagadja.

Én tehát mindezekből úgy vagyok meggyőződve, hogy azon jog, melyet Heves-vármegye magának követel, nem tartozik azok közé, melyeket a 16. törvényczikk a megyei bizottmányoknak fentartott, és azért meg vagyok győződve arról is, hogy a kormány, midőn a megyét saját körébe visszautasította, ez által nemcsak nem sértette a törvényt, hanem kötelességét teljesítette.

Nyáry Pál tisztelt barátom figyelmessé tett beszédében arra, hogy a 48-iki törvények a megyét alkotmányunk védbástyájának nevezik, és kétségtelen, hogy azok nem azért nevezték az alkotmány védbástyáinak, hogy azon jogokat elvegyék a megyétől, melyek által a megye az alkotmánynak védbástyája volt. Tökéletesen osztozom e nézetben. Én részemről azon befolyásról, melyet a megyék alkotmányunk föntartására gyakoroltak, más nézetben vagyok, mint sokan.

Sokan azt vélik, hogy alkotmányunknak 48 előtt ez volt egyetlen, vagy legalább legfőbb és leghatalmasabb garantiája. Én ezt nem hiszem, nem hiszem pedig azért, mert az én meggyőződésem szerint az alkotmánynak valóságos garantiája 48 előtt, mint utóbb, a törvényhozásban keresendő. Az alkotmánynak valósá-

gos garantiáját nem a megye, mely a sérelmeket följegyezte, hanem az országgyülés képezte, mely ezen sérelmeket orvosolta. És meg vagyok győződve, hogy ha 48 előtt a megyék alkotmányunk föntartására csakugyan nagyobb befolyást gyakoroltak, mint most gyakorolhatnak, ennek oka épen azon állásban fekszik, melyet a magyar országgyülés a megyék irányában elfoglalt, épen abban, hogy a törvényhozás nem a népképviselet alapján alakult, hanem egyes megyék követeiből állott; és épen azért meg vagyok győződve most is, hogy ha csak a népképviselet elvét föladni nem akarjuk, ha csak vissza nem akarunk menni régi rendszerünkre, a megyét oly alkotmányos garantiává tenni, minő az hajdan volt, nem is áll hatalmunkban.

De megengedem, hogy a megyék alkotmányunk föntartására többet tettek, mint az országgyülésen kivül hazánknak bármily más institutiója; megengedem, sőt meg vagyok győződve, hogy miután föladatunk nem lehet az, hogy a constitutionális garantiákat kevesbítsük, hanem az, hogy azokat szaporítsuk: egyik fő kötelességünk elkövetni mindent, hogy a megyék állásának azon része megmaradjon, mely által azok az alkotmány garantiáivá váltak.

De kérdem, vajon a megyének oly hatásköre, minőt Heves-vármegye magának követelt, garantiája e az alkotmánynak? — garantiája-e azon alkotmánynak, melyet 1848-ban átalakítottunk, mely a népképviselet alapján nyugszik, és melynek fő garantiája a kormány teljes felelőssége? Én részemről erről nem tudok meggyőződni, mert nem látom át: a megyéknek adott ily hatáskör miben és mi által erősíthetné 1848-iki alkotmányunkat? Hogy a megyék tág hatásköre 1848 előtt, akkori viszonyaink közt szükséges volt, elismerem; de nem fogja senki tagadni, hogy 1848-ban alkotmányunk

teljes átalakításon ment keresztül, és hogy ennélfogva azon hatásnak, melyet egyes institutióink alkotmányunkra gyakoroltak, szintén változnia kelle.

Csak hármat említek: 1848 előtt nem volt felelős kormányunk, azaz, ha törvényeinkre hivatkozva követeltük is a felelős kormányt, a felelős kormányt practice kivinni lehetetlen volt; 1848 előtt az országgyülés törvény szerint is csak minden három esztendőben gyült össze; végre 1848 előtt összes törvényhozásunk a megyei rendszerre volt alapítva.

Nem szenved semmi kétséget, hogy ezen viszonyok alatt a megyéknek tág hatásköre, melyben azok előbb mozogtak, az alkotmányosság biztosítására döntő befolyással volt.

Nem felelős kormánynyal szemközt, oly kormánynyal, melynek tagjai a törvényhozással semmi összeköttetésben sincsenek, melynek tagjai a törvényhozás majoritásával igen sokszor világos ellentétben álló elveket követnek, a nemzet azon befolyást, melyet a törvények végrehajtására gyakorolnia kell, nem gyakorolhatta máskép, mint az által, hogy a végrehajtás egy részét maga vette kezébe; és hogy ezt a megyék tették, ez ismét annak volt természetes következése, mert a törvényhozás maga is csak a megye képviselőiből állott, a megye volt tehát azon unitás, melyből Magyarországon minden kiindult és hová minden visszavezetett.

De kérdem, vajon a megye által gyakorolt hatalomnak ugyanazon következései lesznek e egy felelős kormánynyal szemközt is? Vajon oly viszonyok között, midőn az országgyülés évről évre összetül, midőn a kormány minden pillanatban minden lépéseért feleletre vonható, midőn végre a kormány nem kormányozhat, ha a törvényhozás a bizalmat elvonja tőle, vajon ily viszonyok közt azon jognak, melyet Heves-vármegye

követel, most is csak az volna következése, mint 1848 előtt? Vajon a megyék ily követelései által most is csak a kormánynak hatalma korlátoztatik-e, vagy nem inkább a törvényhozásé, — a törvényhozásé, mely megkivánhatja, hogy azon tisztviselőket, kiket minden pillanatban feleletre vonhat, az egyes megye úgy tekintse, mint az országnak tisztviselőit, kik ha felelősségök alatt valamit rendelnek, a megye ne követelje magának azon jogot, hogy a kormány tettei fölött itéletjogot gyakoroljon, mely csak a törvényhozást illeti meg?

Én a dolog ezen állásában az oly követeléseket, minőkkel Heves-vármegye a kormány irányában föllépett, nem csak az alkotmányunk garantiájának nem tekintem, hanem tekintem a legnagyobb veszélynek, mely mind alkotmányunkat, mind magát a megyei rendszert fenyegetheti.

Ismétlem, mit már mondtam, hogy a megyei rendszert őseink legbecsesebb hagyományának tartom. Meggyőződésem, hogy e rendszer létezésében egyik fő garantiája fekszik annak, hogy az alkotmányosság nálunk a szabadságot nem csak igéri, de teljesíteni is fogja. Mindazon tapasztalatok után, melyek a legutóbbi 80 esztendő alatt tétettek, nincs többé senki a világon, legalább gondolkodó, ki át nem látná, hogy azon formák, melyeket a franczia forradalom fölállított, egymagokban véve az egyéni szabadságot nem biztosítják. Az egyéni szabadságnak valódi biztosítása az önkormányzatban fekszik, és meggyőződésem, hogy a szabadság nem terjed tovább, mint az önkormányzat. Hogy a megyei intézmény az önkormányzat eszméjének sem most meg nem felel, sem soha meg nem felelt, azt én igen sokszor kimondottam, miután az önkormányzat elvét csak egy bizonyos körben alkalmazza; pedig arra, hogy valóságos önkormányzattal birjunk,

szükséges, hogy annak elvét ne csak a megyékben, hanem a községekben is behozzuk. Ragaszkodnunk kell pedig az önkormányzat elvéhez egész szigoruságában az által, hogy mindent, a mi az országé, csak az ország, mindent, a mi a megyéé, csak a megye, mindent, a mi a községé, csak a község intézzen.

Ez azon czél, melyet alkotmányunk végképi megállapításánál magunk elé kell tűznünk, és lépésről lépésre e felé kell törekednünk, mire először akkor lesz alkalom, ha majd a megyei rendszer az országgyűlés előtt tárgyalás elé kerül. És én azt hiszem, hogy ha ezen, az önkormányzat elvére alapított rendszert Magyarországon tökéletesen keresztülvihetjük, ezt csak a megyéknek fogjuk köszönni. Mert a megyei institutió tartá fönn ezen szükségnek érzetét, és, most legalább, bizonyos körökben az önkormányzatnak practikus gyakorlata a megyei intézvény által terjedt. Én tehát megyei intézvényeinkben alkotmányunk czélszerű kifejlesztésének egyik föltételét látom.

Meg vagyok győződve azon kívül arról is, hogy megyei institutiónk jelen alakjában is alkotmányunknak nagy garantiákat nyujt:

1-ször az által, mert a kormány rendeletei csak a megyei tisztviselők által hajtatván végre, ez által Magyarországban kikerültetik az, mi minden centralisátiónak legnagyobb átka, a fizetett és csak a kormánytól fizetett hivatalnokok nagy serege.

2-szor alkotmányunknak garantiája megyei rendszerünk azért is, mert számos polgártársunkban a közügyek iránti érdekeltséget ébren tartja, és ezen éberség a közügyek iránt, ezen érdekeltség erősebb garantiája minden alkotmánynak, mint bármi más, mit törvénykönyvünkbe írhatnánk.

Végre 3-szor fontos garantiája alkotmányunknak a

megyei rendszer az által is, mert, miután rendeleteit a kormány csak a megyei tisztviselők által hajtathatja végre, ha valaha találkoznék kormány, eléggé kötelességét felejtő, mely például egy az országgyűlés által meg nem szavazott adót be akarna hajtani, vagy újonczokat állítani, melyeket az országgyűlés nem szavazott meg: ily világos törvénysértésre a megyei tisztviselők segédkezet soha nem nyujtanának.

Én tehát a megyei institutiót nemcsak a jelenben alkotmányunk fontos garantiájának tartom, hanem meg vagyok győződve, hogy a megyei institutió létezése alkotmányos kifejlődésünknek egyik fő és legfontosabb tényezője lesz.

De vajon, ha a megyék feladatát úgy értelmezzük, a mint azt Heves-megye értelmezte, ez által erősítjük-e a megyét? — Ne legyünk siketek azok iránt, a mik körülünk mondatnak. Már a jelen pillanatban is nyilatkoznak szavak, melyek nem eléggé különböztetve meg azt, a mi a megyében visszaélés, azoknak valóságos hivatásáról, a megyei institutióról könnyedén szólanak. Vannak, és naponkint szaporodnak, kik azt állítják, hogy ezen szerkezet a renddel, a parlamenti kormánynyal — azaz azon kormányformával, mely a XIX. század második felében egyedül lehető — össze nem férhet. Vajon erősítjük-e megyei institutiónkat az által, ha ezen vádakat azzal igazoljuk, hogy megyénknek oly hatáskört tulajdonítunk, mely csakugyan sem a renddel, sem a parlamentaris kormányformával össze nem egyeztethető? És épen azért, tisztelt Ház, mert a kormány megyei institutiónkat fenn akarja tartani, mert egyik kötelességének ismeri elkövetni mindent, hogy ezen institutiónk valamint eddig alkotmányunk egyik fő garantiája volt, úgy nevezetes garantiája maradjon ezentúl is: a kormány kötelességének ismerte azon

pillanatban, midőn egy megyét oly ösvényre látott térni, mely nemcsak az alkotmány szempontjából, de magából a megyei institutiónak szempontjából is veszélyes, erélyesen föllépni. És midőn a kormány ezt tette, teljes meggyőződése, hogy nem tett semmi mást, mint azt, mit az 1848-iki törvény értelmében — mely a kormányt minden mulasztásáért felelőssé teszi — tennie szigorú és elutasíthatlan kötelessége volt.

5.

Bocsánatot kell kérnem, nem szoktam a t. Házat személyem iránti tárgyalásokkal fárasztani; személyem magában véve nem eléggé nagy tárgy, és fájdalom, egy kissé el is avult, és azért személyemről nem szoktam értekezni. De miután régi t. barátom, Perczel Mór, és t. barátom, Bónis Sámuel előbbi politikai pályám egyik fő tevékenységére hivatkoztak, és azt azokkal, miket tegnapelőtt elmondani szerencsém volt, ellentétbe hozták: szükségesnek és kötelességemnek érzem nyilatkozni, nem mintha azok közé tartoznám, kik azt hiszik, hogy minden véleményhez makacson ragaszkodni a férfiú első kötelessége, nem, sőt ellenkezőleg: hiszen egész életemet tanulmányozással töltöttem, és kétségen kívül nem azért fáradtam, hogy mindig ugyanazon nézeteim maradjanak, hanem fáradtam és fáradok azért, hogy nézeteimet a tényekkel összehasonlítva, rectificáljam. Én tehát azt, ha valaki kimutatja, hogy nézetem valamiben változott, épen nem fogom olyas valaminek tekinteni, mi rám legkisebb homályt vetne; de nem akarom, hogy ez mondassék rólam akkor, mikor nem áll: és épen e kérdésre nézve azt merem állítani, hogy a mi a megyék állását és a törvényhozáshoz és a kormányhoz való

correlatiójokat illeti, nézeteim azon perctől, melyben e kérdésről először szólottam, azaz 1843 óta, épen nem változtak.

Egész politikai működésemnek az első naptól kezdve, midőn az első nyilvános ülésben felszólaltam, egész mostanáig két eszme, két elv adott irányt: első az, hogy hazám minden polgárai egyenlő jogokat élvezzenek; a második az, hogy e haza alkotmányos legyen és legyen erős. A mint a dolgok álltak, én és politikai barátaim, kivált a kit majdnem mesteremnek nevezhetnék, s ki fájdalom, a sírban fekszik, Szalay László, úgy voltunk meggyőződve, hogy a megyei rendszer, úgy a mint 1843 előtt létezett, se a jogegyenlőség elvének keresztülvitelével, se azzal, hogy e haza a XIX. század értelmében alkotmányos és valóban erős legyen, összhangzásba nem hozható; és ezen eszmékkel föllépni kötelességemnek tartottam én, és kötelességöknek tartották barátim, ámbár e kötelesség, melyet magunknak választottunk, épen azért igen nehéz kötelesség volt, mert azokkal hozott ellentétbe, kiket nemcsak tiszteltünk, hanem kiknek, első föllépésünk óta, mindig politikai barátai, politikai elvtársai voltunk.

Azonban, valamint nézetem e tekintetben nem változott, úgy én 1843-ban sem állítottam fel soha Magyarországban behozandóul a centralisatiónak azon nemét, mely akkor Franciaországban létezett; mert az, melyet én kivántam, nem volt más, mint azon dolgok centralisatiója, melyek egyenesen csak az országot érdeklik. A mit kimondottam tegnapelőtt, azt kimondottam 1843-ban is, hogy t. i. Magyarországnak alkotmányossága, Magyarországnak fejlődése attól függ, hogy az önkormányzat elvét következetesen keresztülvigyük a politikai élet minden fokozatain, azaz vigyük keresztül úgy, hogy arról, a mi az országé, csak az ország, a

mi a megyéé, arról csak a megye, és a mi a községé, arról tisztán és egyedül csak a község határozzon.

Egyébiránt, mert igen óhajtom, hogy azon nézeteket, melyeket akkor kifejeztem, legalább tisztelt barátaim ismerjék, én 1846-ban *Reform* czím alatt kiadott munkámat, mely összes sommázása volt azon czikkeknek, melyek a *Pesti Hirlap*-ban megjelentek — természet szerint saját költségemen, mert nem hiszem, hogy találkoznék reá kiadó — ki fogom újra nyomatni és kedveskedni fogok vele Bónis Sámuel és Perczel Mór t. barátaimnak és mindazoknak, kik engem meg akarnak annyira tisztelni, hogy egy példányt elfogadnak. Méltóztassanak azután megitélni, vajon nézeteim megváltoztak-e, vagy kellett-e azoknak megváltozniok, és nem érezhetem-e legnagyobb boldogságomat abban, hogy — nem én általam, hanem mert a dolgok természetes folyása magával hozta — a mit 1843-ban valóságos haeresisnek tekintettek, azt most az ország véghetlen többsége elismeri?

XIV.

AZ ÁLLAMADÓSSÁGI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL.

Két beszéd.

1.

Nem volt szándékom e vitában részt venni, főkép az általános vitában nem; miután azon t. barátom épen most végzett beszédében kegyes volt általam sok év előtt elmondott szavakra hivatkozni, mintegy felhíva érzem magamat a nyilatkozásra, annyival inkább, a mennyivel inkább át vagyok hatva az előttünk fekvő kérdésnek fontosságától, a mennyivel inkább érzem azon roppant felelősséget, melyet mindannyian magunkra vállalunk, kik ezen kérdésben nyilatkozva, annak akár egy, akár más módon való elhatározására befolyunk; mert úgy vagyok meggyőződve, hogy ezen kérdés megoldásától függ hazánk jövője, legalább hosszabb időre, és mert épen azért polgári jogaim legbecsesbjének tartom azt, hogy e fontos ügyben nyilatkozván, előadhassam azon okokat is, melyek engem arra birnak, hogy e törvényjavaslatot tárgyalási alapul elfogadjam és elveit magaméinak valljam.

Előttem szólott igen t. képviselőtársunk említette hazánk sokféle szükségeit és azon aránylag csekély

eszközöket, melyekkel azoknak fedezésére rendelkezünk. Azt hiszem, ezekre nézve senki sem fog neki ellenmondani. Egyiránt meg vagyunk győződve, hogy ha a birodalom államadósságainak fedezésére elfogadjuk azon évi járulékot, melyet a törvény ajánl, egy nagy, egy igen súlyos terhet vállalunk magunkra. Tudjuk, hogy ezen tehernek elvállalása kétségkívül akadályoztatni fog haladásunkban, és épen miatta sokról, a mit egyiránt buzgón óhajtunk, le kell mondanunk, ha csak egy időre is, azért, mert a kellő pénzforrások jelenleg hiányzanak; azért osztozom azok nézetében, kik azt hiszik, hogy főkép jelen helyzetünkben a teher elvállalásánál tőlünk a legnagyobb óvatosság kivántatik.

De hogy ezt tegyük, nem elegendő, hogy csak az elvállalandó teher nagyságát és azon érdekeket vegyük tekintetbe, melyeknek kielégítésében e teher elvállalása által akadályoztatunk; hanem szükséges, hogy még azon kérdés felől is tisztába jöjjünk: vajon maga a tehernek elvállalása mennyiben szükséges saját érdekünkben, és azon érdekek, melyek a súlyos teher elvállalására birnak, nem sürgetőbbek-e azoknál, melyek e teher elvállalása által háttérbe szoríttatnak?

E kérdés az, melynek megoldásától határozatainknak függni kell; mert ha a teher elvállalása nem szükséges, ha az legfontosabb érdekeink feláldozása nélkül elkerülhető, akkor ezen teher elvállalására nekünk sincs jogunk. Így állítván fel a kérdést, nem tartom elégségesnek, hogy csak épen a kérdést magát és az egyes, vele legközelebb összefüggésben álló tárgyat vegyük tekintetbe; hanem, hogy az út felől, a melyet követnünk kell, eligazodjunk, szükségesnek találom, hogy egész helyzetünkre terjeszszük ki figyelmünket.

S mit találunk abban? Felfogásom szerint helyzetünkben két dolog van, a mely változhatlan, s melyet

épen azért kiinduló pontképen kell elfogadni; az első azon viszony, mely az ország és a fejedelem között létezik; a második tényleges állásunk.

Azon viszonyt, mely az ország és fejedelme közt létezik, egyaránt felbonthatatlannak ismerjük valamennyien, s így ennek megváltoztatása bizonyosan senkinek nem lehet szándokában.

A dolgoknak tényleges állását megváltoztatni nem áll hatalmunkban. És ha a dolgoknak tényleges állását tekintjük, akkor meggyőződünk, hogy először Európának jelen állása nem olyan, mely mellett biztosan számíthatnánk békére, mely mellett nagy convulsióktól biztosítva érezhetnők magunkat; meggyőződünk másodszor, hogy geographiai helyzetünk olyan, melynek következtében bármi nagyobb átalakulás történjék Európában, ennél hazánk semleges nem maradhat; meggyőződünk harmadszor, hogy a jogeszméknek teljes fölzavarása mellett, mely Európa politikájában irányadó, minden állam s minden ország nem históriai jogának alapjára, hanem csak tényleges hatalmára támaszkodhatik; meggyőződünk negyedszer, hogy Európában kevés kivétellel csak nagy államok léteznek, melyek nagy nemzetiségekre alapíttattak; meggyőződünk végre, hogy Magyarország, bármennyire kikerekített határokkal birjon is egyfelől és bármennyire egy érzet és hazafiság lelkesítse minden polgárát, kiterjedésre és számra nézve nem elég hatalmas, hogy ezen országra nézve kívánatosnak, sőt szükségesnek ne kellene tartani azt, hogy biztos és állandó szövetségről gondoskodjék, melyre egy nagyobb európai összeütközés esetében biztosan számíthat.

Azon összeköttetésnek, mely Magyarország és a fejedelem közt létezik és a melyet felbonthatlannak tartunk, szükséges következése, hogy felbonthatlannak kell tartanunk azon összeköttetést is, melyben ő felsége Lajtán-túli

országaival állunk; s a dolgok tényleges állásából meggyőződünk, hogy Európának jelen helyzetében ezen összeköttetés reánk nézve nemcsak nem káros, hanem előnyös is. És ebből világosan az következik, hogy azon állás, melyet azon politikai egész, mely a magyar birodalomból és ő felsége többi országaiból a közös védelemre alakult, hogy azon állás, melyet a birodalom Európában elfoglal, reánk nézve közönyös nem lehet, és hogy fontosabb érdekünk alig gondolható, mint az, hogy azon felbonthatatlan viszony, mely köztünk és ő felsége többi országai közt létezik, az igazság alapjára fektetve biztos és olyan legyen, mely mindkét részt kielégíti. Mert ha egy részről felbonthatlannak tartjuk ezen összeköttetést, melyben ő felségének Lajtán-túli országaival állunk; ha ezen összeköttetés létezése reánk nézve lehetetlenné teszi, hogy bármily eseményeknél más szövetségre támaszkodjunk; ha ezen összeköttetés fentartására áldozatokat, nagy áldozatokat hozunk, és azon ügyekre, melyek hazánkat és a birodalom Lajtán-túli országait közösen érdeklik, befolyást és pedig tetemes befolyást biztosítottunk magunknak, akkor az összbirodalomnak állása reánk nézve közönyös nem lehet; akkor az, hogy e birodalom feladatának megfeleljen, hogy az mint erős és hatalmas állam álljon fenn Európa más nagy államai közt, reánk nézve nem idegen érdek, hanem a szó legszorosabb értelmében saját érdekünk. Ha pedig ez áll, t. Ház — engedelmet kérek, ha tán doctrinair módon szólok; már 30 év előtt is szememre hányták ezt nekem, s e hiba utoljára egyike azon hibáknak, melyek a korral nem javulnak — ha az áll, hogy az összbirodalomnak, azon birodalomnak, mely a magyar birodalomból és a Lajtán-túli tartományokból álló államok összegéből alakult, ha e birodalomnak európai állása és hatalma reánk nézve fontos: abból

szoros logikával az következik, hogy minden oly kérdésnél, mely nemcsak minket, hanem a birodalom Lajtán-túli részeit is érdekli, sőt az összbirodalom állására befolyást gyakorol, nemcsak azon befolyást kell tekintetbe venni, melyet a kérdéseknek egy vagy más módon való elhatározása hazánkra gyakorolna, hanem tekintetbe kell venni azon befolyást is, melyet ily határozataink a Lajtán-túli részekre, sőt egy egész birodalom állására gyakorolnának. És a kérdés, mely előttünk fekszik, kétségen kívül ezek közé tartozik.

Ismétlem, én az ajánlott évi járuléknak elfogadását Magyarország részéről a legnagyobb áldozatnak tartom, melyre képesek vagyunk. Senki nem fájlalhatja nálamnál inkább, hogy ezen áldozat miatt sok oly javitás eszközlésére képtelenekké válunk, melyeket egyaránt kivánatosaknak, sőt szükségeseknek ismerünk, s melyeket most későbbre kell halasztanunk. Meg vagyok győződve arról is, hogy szigorúan és tisztán a jogot véve föl, ezen terheknek elvállalására kötelesek nem volnánk.

De, t. Ház, méltóztassék visszagondolni az államadósságok fölött folytatott egész tárgyalásainkra 1861-től kezdve, midőn a magyar törvényhozás először késznek nyilatkozott részt venni azon súlyos terhekben, melyek a monarchiának másik felére nehezednek, utolsó nyilatkozatainkig.

A törvényhozás a tehernek elfogadását kötelességül soha nem ismerte el; soha nem kétkedett azon, hogy nagy terheket vállal magára; és ha ezen teher elvállalására mégis késznek nyilatkozott, ezt, mint világosan kimondta, csak azért tevé, hogy a birodalomnak túlsó része azon súlyos terhek alatt össze ne roskadjon, melyeket egy rosszul intézett kormányrendszer reája nehezített, és hogy annak következtében a mi és az ő jólétök egyaránt ne szenvedjen. Magára vállalta ezen

terheket, nem, mert magát arra kötelesnek érezé, nem mások kedvéért, hanem mert ezt saját érdekünkben szükségesnek tartotta; és kérdem, ha mellőzve a politikai szempontot, csak azon szoros összeköttetést tekintjük is, melyben financialis és általában minden nemzetgazdasági viszonyunk a birodalom Lajtán-túli részének financialis és nemzetgazdasági viszonyaival áll: tagadhatjuk-e, hogy ezen tehernek elvállalása most is épen saját legfontosabb érdekeink tekintetéből válik szükségessé?

Méltóztassék meggondolni, mily következéseket szülne, kizárólag hazánk jólétét véve tekintetbe, ha országgyűlésünk oly valamit határozna el, mi által a Lajtántúli országok összes pénzviszonyai általános convulsión mennének keresztül? A járulék, melynek elvállalása kivántatik, nagy és súlyos: de bármi nagy a teher, kiszámítható, és áldozatunk számokban kifejezhető. De a ki azon következéseket tudná kiszámítani, melyeket ily pénzconvulsió épen Magyarország anyagi jólétére előidézne, ki azon károkat számokban ki tudná fejezni, melyeket nemcsak a Lajtán-túli országokra, hanem hazánkra is, egy állambanqueroutenak kimondása maga után vonna: oly számoló nem létezik.

És azért erős meggyőződésem, hogy bármi nagyok legyenek is az áldozatok, melyeket az ajánlott járulék elfogadása által magunkra vállalunk; bármily fontosak legyenek azon javítások, melyeket ezen járulék elvállalása miatt későbbre kell halasztanunk: csak azt teszszük, mit tőlünk saját érdekünk kiván, mit épen saját érdekünkben szükségesnek tartunk, hogy a birodalom pénzbeli viszonyainak felbontását elhárítva, hazánkat megóvjuk azon következésektől, melyek ebből reá háramolnának.

Nem tartom szükségesnek, hogy azon statisztikai

adatok czáfolására, melyeket az előttem szóló felhozott, más statisztikai adatokkal álljak elő. Hiszen mivel ezen statisztikai adatok csak azt igazolják, hogy országunk helyzete a jelen pillanatban igen szegény, minden statisztikai adat, melyet felhozhatnék, csakugyan azt fogná igazolni. Szegénységünk fokára nézve lehetnek különböző vélemények; a szegénységnek létezését nem fogja tagadni senki, valamint azt sem, hogy hazánk épen azon rendszer következtében sülyedett ennyire, melyen az utolsó tizennyolcz év alatt átmentünk.

De ha elismerem is, és meg vagyok győződve, hogy financiális tekintetben igen szomorú helyzetben vagyunk, jelenleg nem osztozhatom azoknak nézetében, kik azt hiszik, hogy ha a kormány és azok, a kik vele e részben egyetértenek, jövőre nézve reményekkel kecsegtetik magokat, puszta ábrándok után indulnak. A föld, t. Ház, melyen Magyarország áll, ugyanaz marad, kiterjedése nem lesz nagyobb; a nép szintén az marad, nem leszünk számosabban. Csak egy új tényező jön hozzá: azon tényező, mely kis, kopár, rossz éghajlat alatt fekvő szigetekből a világ első birodalmát alkotta; azon hatalom, mely az Atlanti oczeánon túl a jövő legóriásibb államát alkotja; azon hatalom, mely a svájczi sziklák között virágzó népet állított elő; azon hatalom, mely a tengertől el birta sajátítani tulajdon hazáját: a szabadság! És, t. Ház, hogy azon terheket, melyeket, midőn lánczokat viseltünk, alig birtunk, ha lánczaink nem lesznek, nem birjuk elviselni, a ki nekem ezt mondja, hogy nem nyervén semmi újat, nem találván új arany aknákra, csak a szabadságot biztosítván magunknak, a ki nekem azt mondja, hogy ez által előnyt nem nyertünk: annak azt fogom felelni, hogy ő a költő és nem én, mert az egész világtörténet mellettem tanúskodik.

2.

Nem éltem vissza a Ház szabályai által a ministereknek adott azon kiváltsággal, hogy a vitatkozásokban többször szót emelhetnek; és épen azért elnézést várok a t. Háztól, ha szokásomtól ma eltérve, e tárgyban még egyszer szólok.

Szolgáljon mentségemül a tárgynak fontossága; mert meggyőződésem szerint az előttünk fekvő kérdés azok közé tartozik, melyeket a Háznak többsége eldönthet, de melyek megoldottaknak csak akkor tekinthetők, ha az, a mit a Ház határoz, az ország által meggyőződésül elfogadtatik. Ily esetben tehát minden, mi a kérdés felderítéséhez vezethet, minden, mi azt eszközölheti, hogy a discussió kimerítőbb legyen, meggyőződésem szerint nem fölösleges. Mentségemül szolgálhat talán még az is, hogy képviselőtársaim közül többen kegyesek voltak szavaimra hivatkozni és hogy ezen hivatkozásból azt tapasztaltam, hogy okaimat talán nem elég világosan fejtettem ki, legalább nem úgy, hogy azok meggyőzőleg hatottak volna.

A kérdés, mely előttünk fekszik, nem jogi kérdés. Nem volt az előbb sem, mert hogy Magyarország oly terhekben való részvételre jogilag nem köteles, melyek minden befolyása nélkül költtettek el, az világos; de világos az is, mit Bónis Sámuel t. barátom tegnapelőtti ülésünkben mondott, hogy miután törvényben kimondottuk, hogy ezen terheknek egy részét magunkra akarjuk vállalni — habár csak méltányosságból is — az, a mi előbb méltányosság volt, most valóságos kötelességgé vált.

A kérdés tehát nem jogi kérdés, nem sympathiák kérdése; de — engedjék még megjegyeznem — nem is egészen számok kérdése. E kérdés olyan, melynél

biztosabban az arithmetika útján nem határozhatunk egyrészt csak azért, mert nem egészen oszthatom Bónis Sámuel t. barátom azon nézetét, hogy a számok kérlelhetlenek.

A kik a politikával kissé foglalkoztak, azon meggyőződéshez jutottak, hogy napjainkban a számok igenis engedékenyek szoktak lenni. A számok, miután azok az utolsó huszonöt év alatt a politikai számtan nevelésén keresztülmentek, sokkal engedékenyebbekké váltak, annyira, hogy azokból most a legkülönbözőbb dolgokat lehet kimagyarázni.

De azért sem tekinthetjük azt tisztán számtani kérdésnek, mert felfogásom szerint az, a mi számításunk alapját képezheti, t. i. az előbbeni költségvetések, nem olyanok, hogy azokból bármit teljes biztossággal kiszámíthatnánk. Arra, hogy ezen számításokból biztos következtetéseket vonhassunk le a fő dologra, a mit épen tudnunk kell, az országnak adóképességére: arra szükséges lenne, hogy ezen számítások egy czélszerű és igazságos adóelosztás eredményeit mutassák fel; és ha az előbbi időre visszagondolok, úgy hiszem, mindenki elismerheti, hogy az akkori adóztatási rendszer olyan, melyből se a Lajtán-túli részeknek, se Magyarországnak adóképességét biztossággal kiszámítani nem lehet. Ezenkivül, nézetem szerint, oly számítások, melyek tisztán a centralisátió elvének alapján, azaz dualistikus formája elrendezésénél kulcsul nem is szolgálhatnak. Ezért én, mint mondám, ezen kérdést számtani kérdésnek sem tekinthetem.

Én a kérdést, mely előttünk fekszik — ismétlem, a mit minap mondottam — mindenek előtt kiválólag politikai kérdésnek tartom; és ezen politikai kérdés három más kérdést foglal magában.

Az első az: érdekünkben fekszik-e, hogy a birodalom

Lajtán-túli országait minden nagyobb pénzbeli zavartól és convulsiótól megőrizzük, habár áldozatok árán is?

A második kérdés: vajon az áldozatok, melyek az indítványban tőlünk kivántatnak, nem nagyobbak-e, mint ezen czél elérésére szükséges?

A harmadik: vajon képesek vagyunk-e ezen áldozatok elviselésére?

A mi az első kérdést illeti, erre nézve, úgy hiszem, véleménykülönbség nem létezik közöttünk. Bónis Sámuel t. barátom minap igen helyesen és alaposan előadta azon okokat, melyek miatt alkotmányos országban az ellenzéknek létezése nemcsak természetes, de szükséges is. Én egész kiterjedésében osztozom nézetében. Fölfogásom szerint az alkotmányosságnak előnye épen abban fekszik, hogy uralma alatt minden kérdés nem egyoldalúlag, hanem minden oldalról felvilágosíttatik, mi csak ott történik, hol különböző pártok léteznek.

Én az ellenzéknek nemlétét alkotmányos szempontból a lehető legnagyobb szerencsétlenségnek tartanám, és azt hiszem, ha e Háznak nem volna bal oldala, ennek körülbelül csak az lenne következése, mint ha valamely ember egyik karját veszti el. Meglehet, ez által ereje csak egy karjában concentrálódván, ezen egy kar erősebb lenne, de hogy az egész test nem lenne erősebb, hogy az egész egyén nem lenne életre képesebb, az nem szenved semmi kétséget. Én tehát tökéletesen egyetértek Bónis Sámuel tisztelt képviselőtársammal arra nézve, hogy az ellenzéknek létezését nemcsak károsnak nem tartom, sőt szükségesnek találom. De hogy az ellenzék feladatának megfeleljen, szükséges, hogy valamint a vég czélokra nézve politikai ellenfeleivel egyetért, úgy egyetértsen bizonyos kiinduló pontokra nézve is, és legyenek bizonyos elvek, melyekre nézve pártkülönbség nem létezik. És mivel én ellenzékünket ilyennek tekintem,

és meg vagyok győződve, hogy valamint czéljainkra nézve egyetértünk, úgy egyetértünk egyik fő kiinduló pontunkra nézve is, mely a közöttünk s a birodalom Lajtán-túli országai között a pragmatica sanctió által megállapított viszony: úgy tartom, nincs senki feljogosítva arra, hogy az ellenzékről föltegye, hogy az nem épen úgy óhajtaná, mint mi, hogy a birodalomnak Lajtán-túli országai megóvassanak minden olyan pénzbeli convulsiótól, melyek utoljára közvetve reánk is hatnának. A különbség köztünk nem is a végczélban, hanem azon útban fekszik, melyen a czél felé törekszünk. T. barátomnak, Debreczen városa képviselőjének indítványa szerint a czélszerüség azt kivánja, hogy azon terhekre nézve, melyeket hazánk a birodalom Lajtán-túli országainak érdekében magára vállalni kész, ne most nyilatkozzunk, hanem később, midőn a budget a Ház elé terjesztvén, bővebb felvilágosítást nyerünk azon eszközök felől, melyek által e teher elviselhetése lehetővé válik.

Én részemről igen örvendek azon, hogy tisztelt barátom, a pénzügyminister, az ellenzéknél is a bizalom oly mértékével bir, hogy, mint Szontagh Pál képviselőtársunk mondotta, nem szükséges semmi egyéb, mint hogy azon adatokat terjeszsze elő, melyeket ő már úgyis tud, s akkor a kérdés igen könnyen elhatározható.

Én azt hiszem, hogy a Ház másik oldalán ülő t. képviselőtársaink ezenkívül valószinűleg még valamivel többet is kivánnának; azt hiszem, ha ezen indítvány elfogadtatnék, valószinűleg azt méltóztatnának kivánni, hogy az egész kérdésben ne most határozzunk, hanem később, a mikor majd egész helyzetünkről kellőleg föl leszünk világosítva. Én legalább az inditványnak csak ezen lehető következését látom, és épen ezért nem fogadhatom el azt, mert e kérdés elhatározásának elhalasztása

nem fekszik érdekünkben. Olyannak tartom a jelen pillanatot, melyben, hogy helyesen járjunk el, nem elég, hogy határozásainknak csak közvetlen következéseit tekintsük; szükséges, hogy tágabb kört fogjunk körül és kissé tekintsünk körül a világban.

Tagadhatlan, t. Ház, hogy Európa a jelen pillanatban nagy átalakuláson megy keresztül. A régi szerződések, a melyekre minden állam- s nemzetközi viszony alapítva volt, nagyrészt széttépettek. Hetek alatt új nagy államokat láttunk alakulni. És ha azon fluctuatiókat, azon ingadozásokat tekintjük, a melyek az utolsó nagy események után még visszamaradtak, alig kecsegtethetjük magunkat annak reményével, hogy egy új béke stádiumába léptünk, olyanba, a milyenben egész Európa az első császárság ellen folytatott nagy harczok után negyven évig megpihent. Én nem épen oly feketének látom a dolgokat, nem oly fenyegetőknek tartom a fellegeket, mint Ivánka Imre t. barátom; de hogy egünk nem egészen derült, azt tartom, senki nem fogja tagadni. A lehetőségek közé tartozik, hogy új küzdelmeknek megyünk elébe, tán északi határainkon, valószinűebben a kelet felé, de küzdelmeknek, a melyeknél a birodalom érintetlenül semmi esetre sem maradhat, s a melyeknél lehetséges, hogy hazánk csatatérré válhatik.

És épen ezért nem hiszem, hogy azon kérdés: vajon ily küzdelmek, ha valahogy bekövetkeznének, az osztrák birodalmat mily állapotban fogják találni, reánk nézve közönyös lenne; nem hiszem, hogy nem fekszik érdekünkben, hogy azon bizonytalan, azon fluctuáló állapot, melyben a birodalmat most látjuk, még tovább tartson, és hogy ez által az európai béke megfosztassék azon nagy garantiájától, melyet az az osztrák birodalom hatalmában bir, és birni fog még inkább, ha majdan hazánk a birodalom ügyeinek vezetésére azon befo-

lyást gyakorolja, mely azt az idei 12. t.-cz. értelmében megilleti.

Jól tudom, t. Ház, hogy volt idő, midőn ilyféle tekintetek a magyar törvényhozás határozataira igen csekély befolyással voltak; a külviszonyokra nézve majdnem közönyösséggel viseltettünk, mert tudtuk, hogy valamint mi ezen viszonyokra befolyást nem gyakorolhatunk, úgy ez irányban nem vállalunk magunkra semmi felelősséget. Akkor, t. Ház, viszonyaink egyszerűebbek voltak, mint most. A birodalomnak hatalmi állása el volt ismerve az egész világ által s hazánkat nem fenyegette veszély, kivéve azon veszélyt, melyet akkor a birodalmi kormánynak a magyar alkotmány ellen irányzott törekvései idéztek elő. Azon időben a dolgok természete szerint egész politikánk ellenzéki volt. Akkor a hazafiságot máskép, mint a birodalmi kormánynyal ellentétben, nem is képzelhettük volna. De, tisztelt Ház, nem fogja senki tagadni, hogy ezen viszonyok gyökeresen megváltoztak. Azon arányban, melyben a birodalom egykor elfoglalt túlnyomó állásából egyes szerencsétlen események következtében valamivel alább szállt, azon arányban, a melyben alkotmányunkat a birodalom részéről jelenleg veszély nem fenyegeti, e helyett új, más veszélyek támadtak, oly veszélyek, melyek nem kisebbek, olyanok, melyek kivétel nélkül a birodalom és Magyarországnak közös veszélyei. Mert, tisztelt Ház, azon elméletek, melyek szerint az államok természetes határai nem a történelem, hanem a philologia szerint határoztatnak meg, azon elméletek, melyek a múltról egészen elvontan a jövőnek földabroszait készítik, nemcsak az osztrák birodalmat fenyegetik, hanem fenyegetik épen úgy hazánkat is, fenyegetik nem egy távol jövőben, hanem, mint Ivánka Imre képviselő úr mondá, fenyegetik talán a jelen pillanatban is. És ha valaki azt hiszi, hogy

azon kérdéseknek megoldása, melyek köztünk és a birodalom Lajtán-túli tartományai közt azon kapcsok szilárdságát meggyengítik, melyeket köztünk nemcsak a fejedelemnek egysége képez, hanem érdekeinknek tökéletes közössége és közössége veszélyeinknek, — a ki, mondom, azt hiszi, hogy nincs érdekünkben, hogy ezen bizonytalanság, mely a birodalmat hatalmának kifejtésében akadályozza, minél elébb megszűnjék: az teljes meggyőződésem szerint csalódik. És habár meg vagyok győződve, hogy a czélra nézve velem tökéletesen egyetért, csalódik ez eszközökre nézve; mert e kérdések elhatározásának elhalasztása nem azon mód, mely által a kitüzött czél elérhető.

Ennyit kellett mondanom az első kérdésre nézve.

A második kérdésre nézve rövid lehetek. A kérdés t. i. az: vajon az áldozat, mely a törvényjavaslat szerint ajánltatik, nem nagyobb-e a szükségnél? Mondom, erre nézve rövid lehetek, mert hiszen valamint valamennyien érezzük, hogy a teher, melynek elvállalása tőlünk kivántatik, nehéz ránk nézve, úgy nincs senki, ki azt állítaná, hogy a teher, mely a Lajtán-túli országokra nehezedik, könnyen lészen elviselhető. Érezzük ezen teher súlyát valamennyien, és mennyire, az legvilágosabb abból, hogy több szónok épen ezért emelte ki hibául, hogy mielőtt az adósság terheinek elvállalása szóba jött, a reductió vagy más ehhez hasonló szabály nem indítványoztatott, mely által a teher könnyíttessék.

Részemről csak egy kis észrevételt akarok tenni Szontagh Pál t. barátom állítására.

Megengedem, hogy a nagy capitális kevesebbet dolgozik, legalább fáradságának jutalmához aránylag; nem is hiszem, hogy a nagy capitális fölötte költői és ábrándozó; de azt is hiszem, hogy ha minden törvényhozás a kamatreductióhoz vagy más oly határozathoz, mely

által a tőke veszélyeztetik és részben megsemmisül, csak a legnagyobb óvatossággal, csak félve nyúl, ennek oka nem a nagy tőke iránti symphatiában, hanem azon meggyőződésben kereshető, hogy a milliók, melyek az egyes nagy capitalisták kezében vannak, ugyanazon forintokból és fillérekből állanak, melyek a munkát termékenyítik, és hogy a capitálist, bárki kezében legyen, megkevesbíteni nem lehet a nélkül, hogy ez a nép minden rétegeiben, a legalsóbbtól a legfelsőbbig, a legkárosabb következményeket ne idézné elő; sőt ha ilyféle pénzbeli crisiseknek és convulsióknak történetét tekintjük, azt fogjuk tapasztalni, hogy az ily crisiseknek legnagyobb kára közönségesen nem a legnagyobb capitálist éri. A nagy capitális, épen mert nem ábrándozó, fölhasználja sokszor még azon conjuncturákat is, hogy még nagyobb pénzhatalomra emelkedjék; de a munkás, a ki nem oly nagy segédforrással rendelkezik, tönkre van téve; és épen azért kötelessége is minden törvényhozásnak a lehetőségig őrizkedni minden ilyféle convulsióktól, melyek soha sem egyes osztályokat, hanem mindenkit terhelnek, és terhelnek oly arányban, melyet előre kiszámítani nem lehet, mert míg az, bármily súlyos, kiszámítható, bizonyos, hogy azon következmények, melyek egy nagyobb pénzconvulsióból keletkezhetnek, kiszámíthatatlanok, és mindig aránytalanúl nehezednek nemcsak a nép egyes osztályaira, hanem a nép minden osztályaira s azok között minden egyes polgárra is.

Marad a harmadik kérdés, és tulajdonképen ezért szólottam fel.

Elismertem, midőn utólszor a t. Házhoz szólni szerencsém volt, hogy a terhek, melyeket magunkra vállalunk, súlyosak. Kimondottam s kimondom most is, hogy ezen terheket elvállalva a nemzet nagy áldozatokat hoz, oly

áldozatot ugyan, melyre el volt készülve azon pillanatban, midőn 1861-ben először kimondá igéretét, hogy a terhekben részt venni kész, de mely azért nem válik kisebbé. De kimondottam akkor azon meggyőződésemet is, hogy a nemzet e teher elviselésére képes, képes pedig főkép az alkotmányos szabadság által, melyet élvez és élvezni fog.

Bónis Sámuel t. barátom elfogadja a majort; nem is vártam tőle mást. Azon elvnek szolgálatában őszültünk meg együtt, a mely által meggyőződésem szerint e terhek elviselése lehetségessé válik; és azt hiszem, ha a Mindenható még több évekig hagyja fennállani barátságunkat: azon idő nem fog eljönni soha, a melyben mi ketten bizalmunkat a szabadság jótékony hatása iránt el fognók veszteni. Megengedte majoromat, de kételkedik a minoron, azaz azon, hogy szabadságot élvezünk; és azért kételkedik a consequentián is.

Az egész kérdés sarkpontja itt fekszik. Meggyőződésem szerint valamint hazánkban, úgy a birodalom Lajtán-túli országaiban is, a financiális kérdés a szabadság kérdése. A terhek bárminő súlyosak legyenek, melyek a birodalom Lajtán-túli országaira és hazánkra nehezednek, elviselhetők csak az alkotmányos szabadság biztosítása által lehetnek.

Ha a szabadság mint tiszta fogalom állíttatik fel, a tárgy olyan, melyről nehéz vitatkozni. Az egyik szabadságnak fogja nevezni azt, mit a másik szabadságnak el nem ismer. A szabadság, t. Ház, azon dolgok közé tartozik, melyek, mint a szerencse, mint a műveltség, czélként állíttattak fel az emberiségnek, hogy feléjök törekedve haladjon, emelkedjék, nemesbüljön. Magát a tökéletes szabadságot ép oly kevéssé fogják elérni, mint a tökéletes szerencsét; és ha t. barátom észrevette, hogy az Atlanticumon túl fekvő óriási birodalom, az amerikai

köztársaság közt és köztünk nagy különbségek léteznek, ha még több figyelemmel áttekintett volna az Atlanticumon, a jelen pillanatban ott is talált volna kétségen kivül és jelenleg épen sokakat, kik a szabadság fokával nem elégszenek meg, és azt állítják, hogy ott jelenleg nincs szabadság. Ebből csak azt következtetem, hogy a szabadság fölött, mint általános fogalom fölött, kár vitatkozni. E vitatkozás soha nem vezet eredményhez.

Mégis vannak bizonyos módok, melyekből a szabadságról itélhetünk. Ha tudni akarjuk, létezik-e valamely országban szabadság, létezik-e több vagy kevesebb, mint más országban, több vagy kevesebb, mint ugyanazon országban más időszakokban, nem szükséges más, mint hogy a szabadságot azon három viszonyban vizsgáljuk, melyben nyilatkozik: először az egyéni szabadságot, másodszor a politikai szabadságot, harmadszor, a mi már nem annyira a szabadság köréhez tartozik, hanem a szabadságnak garantiája: az állam függetlenségét. Ezen három állapot szerint itélhetni meg a szabadságot.

A mi az egyéni szabadságot illeti, mely e hazában jelenleg létezik, talán t. barátom is meg fogja engedni, hogy ez ellen nem lehet panasz. Mindenesetre, ha e tekintetben hazánk jelen helyzetét összehasonlítjuk hazánk 1848 előtti állapotával, nem lehet senki köztünk, kinek keble ne tágulna, ki szivét ne érezné dobogni örömében; szabadságok helyett szabadságot nyertünk, mely közös tulajdonunk, és e tekintetben a singuláris sokkal jobb a pluralisnál. Az egyéni szabadságnak nemlétezését tehát t. barátom bizonyosan nem fogja állítani.

A másik a politikai szabadság, a mennyiben az az ország dolgait illeti. Erre nézve, t. Ház, nem mondom, hogy ez épen a szabadságnak maximuma, mert a szabadság maximuma egyáltalánvéve el nem érhető; de azt merem állítani és azt hiszem, a bal oldal sem

fogja tagadni, hogy ha politikai szabadságunkat, azaz azon befolyást, melyet a nemzet saját belügyeinek önkormányzására gyakorol, összehasonlítjuk azon politikai szabadsággal, melyet a nemzet 48 előtt élvezett, véleményem szerint szintén haladtunk. Én nem hiszem, hogy e t. Háznak másik oldala ezt kétségbe vonná. Valamint tehát az egyéni szabadságban, mely tulajdonkép csak most létezik — mert előbb privilegiumaink voltak, nem szabadságunk — csak úgy haladtunk a politikai szabadságban is.

Marad a harmadik: az ország függetlensége. Szükség, t. Ház, hogy erre nézve is tisztába jöjjünk. Nem theoria kérdése ez nálunk: ez a mi valóságos praxisunk.

A függetlenség olyan, t. Ház, mint a szabadság: általános függetlenség, a függetlenség ideálja, nem létezik. Nincs nemzet olyan helyzetben, hogy absolute független volna, s minden pillanatban, tekintet nélkül másokra, azt tehetné, a mit akar. Itt is csak aránylagos függetlenségről van szó, és erre nézve épen Bónis t. barátom úgy látszik vélekedni, hogy függetlenségünkből vesztettünk. A függetlenség nemzeteknél ugyanaz, a mi az egyénnél a szabadság; és valamint az egyén, mihelyt más egyénekkel társaságba lép és valamely közös czélnak elérése végett vele egyesül, szabadságának egy részéről lemond: úgy kétségkívül minden nemzet, mely más nemzetekkel összeköttetésbe lép, főleg állandó összeköttetésbe, szintén veszt valamit absolut függetlenségéből. De vajon ki állíthatja, ki állította valaha, hogy az egyén, ha másokkal bizonyos czélok elérésére társaságba lép, ha bizonyos kötelezettségeket vállal magára, ez által szabadságáról mondott le? Hiszen ha ezt állítanók fel, nem az egyénnek szabadságát fogtuk volna biztosítani, hanem épen örökre való elnyomását. Mert az egyéni szabadságnak biztosítása csakis épen abban áll, hogy más,

vele hasonló állásban levő egyénekkel egyesül. És vajon, ha egy nemzet, meggyőződve arról, hogy függetlenségének és szabadságának biztosítására saját ereje bizonyos conjuncturák közt nem elegendő, ha ezt belátva, más nemzetekkel szövetségre, állandó szövetségre lép, ha ennek következtében valamint jogokat köt ki magának, úgy bizonyos kötelességeket is vállal magára: állíthatjuk-e, hogy függetlenségéről mondott le?

A függésnek mérlege nem az, hogy valamely nemzet bizonyos tárgyakra nézve maga nem határozhat, hanem az, vajon azon kérdések elhatározásában, melyek reá nézve fontosak, mily befolyással bir, és ott, a hol közös ügyei elhatároztatnak, a másik fél, melylyel szövetségre lépett, nem gyakorol-e több jogot, mint ő? Ha több jogot gyakorol, akkor azon arányban, melyben a másik fél jogköre tágabb, csakugyan függetlenségéről mondott le. Ha nem tágabb, akkor nem mondott le függetlenségéről, csak hogy jogainak független gyakorlatára nézve más módokat állított föl. Mert, ha ezt nem fogadnók el, akkor azt kellene állítanunk, hogy elődeink, — a kik azon időszaktól, mikor a török veszély a hazát először fenyegetni kezdte, mindig arról gondoskodtak, hogy a trónra oly uralkodókat ültessenek, kik egyszersmind más országok uralkodói valának, hogy biztos szövetséget biztosítsanak magoknak, — akkor azt kellene állítanunk, hogy akkor, midőn e nemzet 1526-ban köztünk és a Lajtán-túli tartományok közt az állandó, felbonthatlan szövetséget először megkötötte, hogy akkor, midőn a sanctió pragmaticát alkottuk: függetlenségünkről mondottunk le. Valamint pedig ezt nem állítja senki, úgy abból, hogy e viszony újabb törvényes rendelkezéseink által egy bizonyos pontig szorosabbá lett, azt, hogy függetlenségünk csekélyebbé vált, következtetnünk szintén nem lehet, ha csak azon állítást jogaink

független gyakorlatának tényleges csonkításával nem bizonyíthatjuk be. És itt ismét appellálok Bónis Sámuel t. barátomra.

Többször hallottam itt többektől, hogy végre is hazánk ezentúl vérével és pénzével nem rendelkezhetik.

T. képviselőház! Nem látom át, mire alapíthatja valaki ezen állítást, holott kétségtelen, hogy egyes kérdésekben, mely kérdésekről eddig a magyar törvényhozás kizárólag maga határozott, ezentúl együtt fog ugyan határozni a Lajtán-túli tartományok delegátiójával: de kérdem, nem fog-e határozni szintúgy, mint ők, nem fog-e határozni tökéletesen a paritás elveinek alapján, tökéletesen egyenlő joggal? És ha azon befolyásról szólunk, melyet a magyar törvényhozás kizárólag a magyar nemzet vérére és pénzére gyakorolt előbb és gyakorolni fog ezentúl: én azt hiszem, itt is könnyű lesz megmutatni a haladást, melyet e tekintetben tettünk.

Igaz, hogy midőn előbbi időkben a 4 millió 600 nehány ezer forintnyi hadi adót megszavaztuk, azt nem a delegátióban, hanem a magyar országgyülésen tettük; de tagadom, hogy azon időben, midőn a külügyekre a magyar törvényhozásnak se direct, se indirect befolyása nem volt, midőn az összes kereskedelmi viszonyok elhatározására követelt jogunk csak abban állt, hogy országgyülésről országgyülésre sérelmeket halmoztunk fel, hogy akkor a magyar törvényhozás a pénzzel és vérrel inkább rendelkezett, mint most.

Mert, t. képviselőház, az újonczok megajánlásának joga úgyis kizárólag saját törvényhozásunk joga marad; ha pedig a dolgot practice veszszük: a nemzetek vérével és pénzével az rendelkezik, ki a külviszonyokat intézi és az országnak minden nemzetgazdasági viszonyait meghatározza. Már pedig én tagadom, hogy erre

és meg vagyok győződve, hogy valamint czéljainkra nézve egyetértünk, úgy egyetértünk egyik fő kiinduló pontunkra nézve is, mely a közöttünk s a birodalom Lajtán-túli országai között a pragmatica sanctió által megállapított viszony: úgy tartom, nincs senki feljogosítva arra, hogy az ellenzékről föltegye, hogy az nem épen úgy óhajtaná, mint mi, hogy a birodalomnak Lajtán-túli országai megóvassanak minden olyan pénzbeli convulsiótól, melyek utoljára közvetve reánk is hatnának. A különbség köztünk nem is a végczélban, hanem azon útban fekszik, melyen a czél felé törekszünk. T. barátomnak, Debreczen városa képviselőjének indítványa szerint a czélszerüség azt kivánja, hogy azon terhekre nézve, melyeket hazánk a birodalom Lajtán-túli országainak érdekében magára vállalni kész, ne most nyilatkozzunk, hanem később, midőn a budget a Ház elé terjesztvén, bővebb felvilágosítást nyerünk azon eszközök felől, melyek által e teher elviselhetése lehetővé válik.

Én részemről igen örvendek azon, hogy tisztelt barátom, a pénzügyminister, az ellenzéknél is a bizalom oly mértékével bir, hogy, mint Szontagh Pál képviselőtársunk mondotta, nem szükséges semmi egyéb, mint hogy azon adatokat terjeszsze elő, melyeket ő már úgyis tud, s akkor a kérdés igen könnyen elhatározható.

Én azt hiszem, hogy a Ház másik oldalán ülő t. képviselőtársaink ezenkívül valószinűleg még valamivel többet is kivánnának; azt hiszem, ha ezen indítvány elfogadtatnék, valószinűleg azt méltóztatnának kivánni, hogy az egész kérdésben ne most határozzunk, hanem később, a mikor majd egész helyzetünkről kellőleg föl leszünk világosítva. Én legalább az inditványnak csak ezen lehető következését látom, és épen ezért nem fogadhatom el azt, mert e kérdés elhatározásának elhalasztása

nem fekszik érdekünkben. Olyannak tartom a jelen pillanatot, melyben, hogy helyesen járjunk el, nem elég, hogy határozásainknak csak közvetlen következéseit tekintsük; szükséges, hogy tágabb kört fogjunk körül és kissé tekintsünk körül a világban.

Tagadhatlan, t. Ház, hogy Európa a jelen pillanatban nagy átalakuláson megy keresztül. A régi szerződések, a melyekre minden állam- s nemzetközi viszony alapítva volt, nagyrészt széttépettek. Hetek alatt új nagy államokat láttunk alakulni. És ha azon fluctuatiókat, azon ingadozásokat tekintjük, a melyek az utolsó nagy események után még visszamaradtak, alig kecsegtethetjük magunkat annak reményével, hogy egy új béke stádiumába léptünk, olyanba, a milyenben egész Európa az első császárság ellen folytatott nagy harczok után negyven évig megpihent. Én nem épen oly feketének látom a dolgokat, nem oly fenyegetőknek tartom a fellegeket, mint Ivánka Imre t. barátom; de hogy egünk nem egészen derült, azt tartom, senki nem fogja tagadni. A lehetőségek közé tartozik, hogy új küzdelmeknek megyünk elébe, tán északi határainkon, valószinűebben a kelet felé, de küzdelmeknek, a melyeknél a birodalom érintetlenül semmi esetre sem maradhat, s a melyeknél lehetséges, hogy hazánk csatatérré válhatik.

És épen ezért nem hiszem, hogy azon kérdés: vajon ily küzdelmek, ha valahogy bekövetkeznének, az osztrák birodalmat mily állapotban fogják találni, reánk nézve közönyös lenne; nem hiszem, hogy nem fekszik érdekünkben, hogy azon bizonytalan, azon fluctuáló állapot, melyben a birodalmat most látjuk, még tovább tartson, és hogy ez által az európai béke megfosztassék azon nagy garantiájától, melyet az az osztrák birodalom hatalmában bir, és birni fog még inkább, ha majdan hazánk a birodalom ügyeinek vezetésére azon befo-

lyást gyakorolja, mely azt az idei 12. t.-cz. értelmében megilleti.

Jól tudom, t. Ház, hogy volt idő, midőn ilyféle tekintetek a magyar törvényhozás határozataira igen csekély befolyással voltak; a külviszonyokra nézve majdnem közönyösséggel viseltettünk, mert tudtuk, hogy valamint mi ezen viszonyokra befolyást nem gyakorolhatunk, úgy ez irányban nem vállalunk magunkra semmi felelősséget. Akkor, t. Ház, viszonyaink egyszerűebbek voltak, mint most. A birodalomnak hatalmi állása el volt ismerve az egész világ által s hazánkat nem fenyegette veszély, kivéve azon veszélyt, melyet akkor a birodalmi kormánynak a magyar alkotmány ellen irányzott törekvései idéztek elő. Azon időben a dolgok természete szerint egész politikánk ellenzéki volt. Akkor a hazafiságot másképp, mint a birodalmi kormánnyal ellentétben, nem is képzelhettük volna. De, tisztelt Ház, nem fogja senki tagadni, hogy ezen viszonyok gyökeresen megváltoztak. Azon arányban, melyben a birodalom egykor elfoglalt túlnyomó állásából egyes szerencsétlen események következtében valamivel alább szállt, azon arányban, a melyben alkotmányunkat a birodalom részéről jelenleg veszély nem fenyegeti, e helyett új, más veszélyek támadtak, oly veszélyek, melyek nem kisebbek, olyanok, melyek kivétel nélkül a birodalom és Magyarországnak közös veszélyei. Mert, tisztelt Ház, azon elméletek, melyek szerint az államok természetes határai nem a történelem, hanem a philologia szerint határoztatnak meg, azon elméletek, melyek a múltról egészen elvontan a jövőnek földabroszait készítik, nemcsak az osztrák birodalmat fenyegetik, hanem fenyegetik épen úgy hazánkat is, fenyegetik nem egy távol jövőben, hanem, mint Ivánka Imre képviselő úr mondá, fenyegetik talán a jelen pillanatban is. És ha valaki azt hiszi, hogy

azon kérdéseknek megoldása, melyek köztünk és a birodalom Lajtán-túli tartományai közt azon kapcsok szilárdságát meggyengítik, melyeket köztünk nemcsak a fejedelemnek egysége képez, hanem érdekeinknek tökéletes közössége és közössége veszélyeinknek, — a ki, mondom, azt hiszi, hogy nincs érdekünkben, hogy ezen bizonytalanság, mely a birodalmat hatalmának kifejtésében akadályozza, minél elébb megszünjék: az teljes meggyőződésem szerint csalódik. És habár meg vagyok győződve, hogy a czélra nézve velem tökéletesen egyetért, csalódik ez eszközökre nézve; mert e kérdések elhatározásának elhalasztása nem azon mód, mely által a kitüzött czél elérhető.

Ennyit kellett mondanom az első kérdésre nézve.

A második kérdésre nézve rövid lehetek. A kérdés t. i. az: vajon az áldozat, mely a törvényjavaslat szerint ajánltatik, nem nagyobb-e a szükségnél? Mondom, erre nézve rövid lehetek, mert hiszen valamint valamennyien érezzük, hogy a teher, melynek elvállalása tőlünk kivántatik, nehéz ránk nézve, úgy nincs senki, ki azt állítaná, hogy a teher, mely a Lajtán-túli országokra nehezedik, könnyen lészen elviselhető. Érezzük ezen teher súlyát valamennyien, és mennyire, az legvilágosabb abból, hogy több szónok épen ezért emelte ki hibául, hogy mielőtt az adósság terheinek elvállalása szóba jött, a reductió vagy más ehhez hasonló szabály nem indítványoztatott, mely által a teher könnyíttessék.

Részemről csak egy kis észrevételt akarok tenni Szontagh Pál t. barátom állítására.

Megengedem, hogy a nagy capitális kevesebbet dolgozik, legalább fáradságának jutalmához aránylag; nem is hiszem, hogy a nagy capitális fölötte költői és ábrándozó; de azt is hiszem, hogy ha minden törvényhozás a kamatreductióhoz vagy más oly határozathoz, mely

által a tőke veszélyeztetik és részben megsemmisül, csak a legnagyobb óvatossággal, csak félve nyúl, ennek oka nem a nagy tőke iránti symphatiában, hanem azon meggyőződésben kereshető, hogy a milliók, melyek az egyes nagy capitalisták kezében vannak, ugyanazon forintokból és fillérekből állanak, melyek a munkát termékenyítik, és hogy a capitálist, bárki kezében legyen, megkevesbíteni nem lehet a nélkül, hogy ez a nép minden rétegeiben, a legalsóbbtól a legfelsőbbig, a legkárosabb következményeket ne idézné elő; sőt ha ilyféle pénzbeli crisiseknek és convulsióknak történetét tekintjük, azt fogjuk tapasztalni, hogy az ily crisiseknek legnagyobb kára közönségesen nem a legnagyobb capitálist éri. A nagy capitális, épen mert nem ábrándozó, fölhasználja sokszor még azon conjuncturákat is, hogy még nagyobb pénzhatalomra emelkedjék; de a munkás, a ki nem oly nagy segédforrással rendelkezik, tönkre van téve; és épen azért kötelessége is minden törvényhozásnak a lehetőségig őrizkedni minden ilyféle convulsióktól, melyek soha sem egyes osztályokat, hanem mindenkit terhelnek, és terhelnek oly arányban, melyet előre kiszámítani nem lehet, mert míg az, bármily súlyos, kiszámítható, bizonyos, hogy azon következmények, melyek egy nagyobb pénzconvulsióból keletkezhetnek, kiszámíthatatlanok, és mindig aránytalanúl nehezednek nemcsak a nép egyes osztályaira, hanem a nép minden osztályaira s azok között minden egyes polgárra is.

Marad a harmadik kérdés, és tulajdonképen ezért szólottam fel.

Elismertem, midőn utólszor a t. Házhoz szólni szerencsém volt, hogy a terhek, melyeket magunkra vállalunk, súlyosak. Kimondottam s kimondom most is, hogy ezen terheket elvállalva a nemzet nagy áldozatokat hoz, oly

áldozatot ugyan, melyre el volt készülve azon pillanatban, midőn 1861-ben először kimondá igéretét, hogy a terhekben részt venni kész, de mely azért nem válik kisebbé. De kimondottam akkor azon meggyőződésemet is, hogy a nemzet e teher elviselésére képes, képes pedig főkép az alkotmányos szabadság által, melyet élvez és élvezni fog.

Bónis Sámuel t. barátom elfogadja a majort; nem is vártam tőle mást. Azon elvnek szolgálatában őszültünk meg együtt, a mely által meggyőződésem szerint e terhek elviselése lehetségessé válik; és azt hiszem, ha a Mindenható még több évekig hagyja fennállani barátságunkat: azon idő nem fog eljönni soha, a melyben mi ketten bizalmunkat a szabadság jótékony hatása iránt el fognók veszteni. Megengedte majoromat, de kételkedik a minoron, azaz azon, hogy szabadságot élvezünk; és azért kételkedik a consequentián is.

Az egész kérdés sarkpontja itt fekszik. Meggyőződésem szerint valamint hazánkban, úgy a birodalom Lajtán-túli országaiban is, a financiális kérdés a szabadság kérdése. A terhek bárminő súlyosak legyenek, melyek a birodalom Lajtán-túli országaira és hazánkra nehezednek, elviselhetők csak az alkotmányos szabadság biztosítása által lehetnek.

Ha a szabadság mint tiszta fogalom állíttatik fel, a tárgy olyan, melyről nehéz vitatkozni. Az egyik szabadságnak fogja nevezni azt, mit a másik szabadságnak el nem ismer. A szabadság, t. Ház, azon dolgok közé tartozik, melyek, mint a szerencse, mint a műveltség, célként állíttattak fel az emberiségnek, hogy feléjök törekedve haladjon, emelkedjék, nemesbüljön. Magát a tökéletes szabadságot ép oly kevéssé fogják elérni, mint a tökéletes szerencsét; és ha t. barátom észrevette, hogy az Atlanticumon túl fekvő óriási birodalom, az amerikai

köztársaság közt és köztünk nagy különbségek léteznek, ha még több figyelemmel áttekintett volna az Atlanticumon, a jelen pillanatban ott is talált volna kétségen kivül és jelenleg épen sokakat, kik a szabadság fokával nem elégszenek meg, és azt állítják, hogy ott jelenleg nincs szabadság. Ebből csak azt következtetem, hogy a szabadság fölött, mint általános fogalom fölött, kár vitatkozni. E vitatkozás soha nem vezet eredményhez.

Mégis vannak bizonyos módok, melyekből a szabadságról itélhetünk. Ha tudni akarjuk, létezik-e valamely országban szabadság, létezik-e több vagy kevesebb, mint más országban, több vagy kevesebb, mint ugyanazon országban más időszakokban, nem szükséges más, mint hogy a szabadságot azon három viszonyban vizsgáljuk, melyben nyilatkozik: először az egyéni szabadságot, másodszor a politikai szabadságot, harmadszor, a mi már nem annyira a szabadság köréhez tartozik, hanem a szabadságnak garantiája: az állam függetlenségét. Ezen három állapot szerint itélhetni meg a szabadságot.

A mi az egyéni szabadságot illeti, mely e hazában jelenleg létezik, talán t. barátom is meg fogja engedni, hogy ez ellen nem lehet panasz. Mindenesetre, ha e tekintetben hazánk jelen helyzetét összehasonlítjuk hazánk 1848 előtti állapotával, nem lehet senki köztünk, kinek keble ne tágulna, ki szivét ne érezné dobogni örömében; szabadságok helyett szabadságot nyertünk, mely közös tulajdonunk, és e tekintetben a singuláris sokkal jobb a pluralisnál. Az egyéni szabadságnak nemlétezését tehát t. barátom bizonyosan nem fogja állítani.

A másik a politikai szabadság, a mennyiben az az ország dolgait illeti. Erre nézve, t. Ház, nem mondom, hogy ez épen a szabadságnak maximuma, mert a szabadság maximuma egyáltalánvéve el nem érhető; de azt merem állítani és azt hiszem, a bal oldal sem

fogja tagadni, hogy ha politikai szabadságunkat, azaz azon befolyást, melyet a nemzet saját belügyeinek önkormányzására gyakorol, összehasonlítjuk azon politikai szabadsággal, melyet a nemzet 48 előtt élvezett, véleményem szerint szintén haladtunk. Én nem hiszem, hogy e t. Háznak másik oldala ezt kétségbe vonná. Valamint tehát az egyéni szabadságban, mely tulajdonkép csak most létezik — mert előbb privilegiumaink voltak, nem szabadságunk — csak úgy haladtunk a politikai szabadságban is.

Marad a harmadik: az ország függetlensége. Szükség, t. Ház, hogy erre nézve is tisztába jöjjünk. Nem theoria kérdése ez nálunk: ez a mi valóságos praxisunk.

A függetlenség olyan, t. Ház, mint a szabadság: általános függetlenség, a függetlenség ideálja, nem létezik. Nincs nemzet olyan helyzetben, hogy absolute független volna, s minden pillanatban, tekintet nélkül másokra, azt tehetné, a mit akar. Itt is csak aránylagos függetlenségről van szó, és erre nézve épen Bónis t. barátom úgy látszik vélekedni, hogy függetlenségünkből vesztettünk. A függetlenség nemzeteknél ugyanaz, a mi az egyénnél a szabadság; és valamint az egyén, mihelyt más egyénekkel társaságba lép és valamely közös czélnak elérése végett vele egyesül, szabadságának egy részéről lemond: úgy kétségkívül minden nemzet, mely más nemzetekkel összeköttetésbe lép, főleg állandó összeköttetésbe, szintén veszt valamit absolut függetlenségéből. De vajon ki állíthatja, ki állította valaha, hogy az egyén, ha másokkal bizonyos czélok elérésére társaságba lép, ha bizonyos kötelezettségeket vállal magára, ez által szabadságáról mondott le? Hiszen ha ezt állítanók fel, nem az egyénnek szabadságát fogtuk volna biztosítani, hanem épen örökre való elnyomását. Mert az egyéni szabadságnak biztosítása csakis épen abban áll, hogy más,

vele hasonló állásban levő egyénekkel egyesül. És vajon, ha egy nemzet, meggyőződve arról, hogy függetlenségének és szabadságának biztosítására saját ereje bizonyos conjuncturák közt nem elegendő, ha ezt belátva, más nemzetekkel szövetségre, állandó szövetségre lép, ha ennek következtében valamint jogokat köt ki magának, úgy bizonyos kötelességeket is vállal magára: állíthatjuk-e, hogy függetlenségéről mondott le?

A függésnek mérlege nem az, hogy valamely nemzet bizonyos tárgyakra nézve maga nem határozhat, hanem az, vajon azon kérdések elhatározásában, melyek reá nézve fontosak, mily befolyással bir, és ott, a hol közös ügyei elhatároztatnak, a másik fél, melylyel szövetségre lépett, nem gyakorol-e több jogot, mint ő? Ha több jogot gyakorol, akkor azon arányban, melyben a másik fél jogköre tágabb, csakugyan függetlenségéről mondott le. Ha nem tágabb, akkor nem mondott le függetlenségéről, csak hogy jogainak független gyakorlatára nézve más módokat állított föl. Mert, ha ezt nem fogadnók el, akkor azt kellene állítanunk, hogy elődeink, — a kik azon időszaktól, mikor a török veszély a hazát először fenyegetni kezdte, mindig arról gondoskodtak, hogy a trónra oly uralkodókat ültessenek, kik egyszersmind más országok uralkodói valának, hogy biztos szövetséget biztosítsanak magoknak, — akkor azt kellene állítanunk, hogy akkor, midőn e nemzet 1526-ban köztünk és a Lajtán-túli tartományok közt az állandó, felbonthatlan szövetséget először megkötötte, hogy akkor, midőn a sanctió pragmaticát alkottuk: függetlenségünkről mondottunk le. Valamint pedig ezt nem állítja senki, úgy abból, hogy e viszony újabb törvényes rendelkezéseink által egy bizonyos pontig szorosabbá lett, azt, hogy függetlenségünk csekélyebbé vált, következtetnünk szintén nem lehet, ha csak azon állítást jogaink

független gyakorlatának tényleges csonkításával nem bizonyíthatjuk be. És itt ismét appellálok Bónis Sámuel t. barátomra.

Többször hallottam itt többektől, hogy végre is hazánk ezentúl vérével és pénzével nem rendelkezhetik.

T. képviselőház! Nem látom át, mire alapíthatja valaki ezen állítást, holott kétségtelen, hogy egyes kérdésekben, mely kérdésekről eddig a magyar törvényhozás kizárólag maga határozott, ezentúl együtt fog ugyan határozni a Lajtán-túli tartományok delegátiójával: de kérdem, nem fog-e határozni szintúgy, mint ők, nem fog-e határozni tökéletesen a paritás elveinek alapján, tökéletesen egyenlő joggal? És ha azon befolyásról szólunk, melyet a magyar törvényhozás kizárólag a magyar nemzet vérére és pénzére gyakorolt előbb és gyakorolni fog ezentúl: én azt hiszem, itt is könnyű lesz megmutatni a haladást, melyet e tekintetben tettünk.

Igaz, hogy midőn előbbi időkben a 4 millió 600 nehány ezer forintnyi hadi adót megszavaztuk, azt nem a delegátióban, hanem a magyar országgyülésen tettük; de tagadom, hogy azon időben, midőn a külügyekre a magyar törvényhozásnak se direct, se indirect befolyása nem volt, midőn az összes kereskedelmi viszonyok elhatározására követelt jogunk csak abban állt, hogy országgyülésről országgyülésre sérelmeket halmoztunk fel, hogy akkor a magyar törvényhozás a pénzzel és vérrel inkább rendelkezett, mint most.

Mert, t. képviselőház, az újonczok megajánlásának joga úgyis kizárólag saját törvényhozásunk joga marad; ha pedig a dolgot practice veszszük: a nemzetek vérével és pénzével az rendelkezik, ki a külviszonyokat intézi és az országnak minden nemzetgazdasági viszonyait meghatározza. Már pedig én tagadom, hogy erre

nézve a magyar törvényhozás, legalább háromszáz év óta, annyi befolyást gyakorolt volna, mint jelenleg.

T. képviselőház! Kérem, ne tekintsék hiuságnak, hogy még egyszer fölszólaltam. Ha csak az forogna szóban, hogy előbbi beszédemben oly okokat hoztam fel, melyek a t. Házat meg nem győzték vagy egyáltalán hibásak: ennek nem volna semmi fontossága; de ha oly férfiak, kiket a haza tisztel, méltán tisztel, kik iránt polgártársaik bizalommal viseltetnek, e Ház körében azt nyilvánítják, hogy a szabadság, melyben e nemzet legfőbb kincsét látja, nem létezik: ez felfogásom szerint nagy fontosságú dolog.

Bónis Sámuel t. barátom említette beszédében a garantiák szükségét. Én, ki sok éven át politikai tanulmányokkal foglalkoztam és semmi kérdést nem tanulmányoztam annyira, mint az alkotmányos szabadság garantiáinak kérdését, végre azon meggyőződéshez jutottam, hogy az alkotmányos szabadságnak csak egy valóságos garantiája van: a nemzet önmaga, azon bizalom, melylyel a nemzet jogainak szentségéhez ragaszkodik, azon szivósság, melylyel alkotmányát minden veszélyek ellen védeni kész. Midőn az utolsó évtizedek alatt hazánk helyzete a legszomorúbb volt, én egy napig sem kételkedtem, nem kételkedtem pedig azért, mert láttam a nemzetnek ragaszkodását alkotmányához, mert meg voltam győződve, hogy épen ez a ragaszkodás, hogy épen ez a bizalom, melylyel a nemzet saját alkotmánya és annak jótékonysága iránt viseltetik, ki fogja vívni a győzedelmet.

Ha a szabadságból nem maradna egyéb, mint egy szó, nem kell megingatni a bizalmat ezen szó iránt, mert e szó maga meg fogja teremteni a valóságot magát.

Épen azért tartottam szükségesnek még egyszer föl-

szólalni, hogy ez által alkalmat adjak t. barátaimnak az ellenfélen arra, hogy állításaikat módosítsák.

Ha azon viszonyokat, melyek jelenleg léteznek, kielégítőknek nem találják, abban talán helyesen itélnek; ha azt találják, hogy a kormány kevesebbet tett, mint a mennyit tennie kellett volna, sőt lehetett volna, abban is helyesen itélnek talán, minden esetre teljes joguk van azt állítani; és ha azt állítják, sőt ha azt bebizonyítják is, abból sem következik veszély a hazára; mert nem az szükséges, hogy a nemzetnek egy bizonyos kormányhoz legyen bizalma, hanem hogy bizalma legyen azon alaphoz, melyen az a kormány áll. Mert ha ezen alap megingattatik, ha ez alap olyannak tekintetik, melyet minden veszély és megtámadás ellen megvédeni nem kötelességünk: akkor meg van ingatva egész jövőnk alapja is.

Minapi alkalommal egyszer azt mondá Perczel Mór t. barátom, hogy mindazon szabadság, melyet élvezünk, s egyáltalában egész jelen helyzetünk nem egyeseknek műve, hanem a nemzeté, hogy nem egyesek, hanem a nemzet, azon egész nemzedék, mely 1825 óta a közdolgokban részt vett, dolgozott e viszonyok megállapításán. Ez tökéletesen áll. A mit mi jelenleg élvezünk, és a mi, ha nem is teljesen kielégítő, de meggyőződésem szerint sok: nem egyesek műve, nem egyes embereké, nem egyes párté, műve ez valamennyiünknek, műve mindazoknak, kik 30 év óta fáradtak, dolgoztak, véreztek, áldoztak, hogy a nemzetnek ezen helyzetét kivívják.

És miután ezen állapot nem mint egyes párt működésének eredménye, hanem mint eredménye az egész nemzet törekvésének, mint eredménye egy egész nemzedék erényeinek, mint eredménye számtalan áldozatoknak, létre jött: csakugyan nem fekszik a nemzet érdekében, hogy erről keveselve szóljunk. Térjenek

el nézeteink mindenben, de ne azon alapra nézve, melynél jövőnk számára mást nem találhatunk. Építsünk reá, mindenik saját terve szerint; vitatkozzunk egyes kérdések fölött; de az alapot meg ne ingassuk. Ez alap pedig meg van ingatva azon pillanatban, melyben a magyar nemzet egyszer azon kezd kétkedni, hogy szabad, — melyben csak lehetőnek gondolja, hogy valaha más lehetne, mint szabad.

XV.

A GÖRÖG-KELETI VALLÁSUAKRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT ÜGYÉBEN.

Hét beszéd.

1.

Röviden csak azon indokokat akarom előadni, melyek a ministeriumot arra birták, hogy habár számtalan nagy fontosságú és sürgős kérdésekkel van elfoglalva, mégis ezen ügyben már most kivánt törvényjavaslatot terjeszteni a t. Ház elé. Az 1848-iki XX. t.-cz. minden, az országba bevett vallás tökéletes egyenlőségét és a köztök létező viszonosságot állította fel elvül. A 8. szakaszban biztosította a hon görögkeleti polgárainak jogát egyházi és iskolai ügyeiknek autonom rendezésére nézve, egyszersmind e czélból egy egyházi congressus összehivását rendelte el, meghatározván az összehivásnak módját és a tartandó egyházi congressus alakját. A nemsokára azután közbejött események következtében a törvénynek ezen rendelete nem volt teljesíthető, és így történt, hogy azon nagyfontosságú változások, melyek a görög-keleti egyház körében híveinek megegyezésével történtek, jelesen a görög-keleti egyház román és szerb nemzetü híveinek egymástól való elválása és egy külön

román metropoliának felállítása, oly egyházi gyülekezetben határoztatott el, mely formájára nézve az 1848-iki törvény rendeleteinek meg nem felel, és hogy e miatt a görög-keleti metropoliának kettőre való tettleges elválasztásának törvénykönyvünkben semmi nyomát nem találjuk. Ezen hiányt pótolnunk kell, és azért a ministerium szükségesnek tartotta egy oly törvényjavaslatot terjeszteni a t. Ház elé, melyben azon egyházi gyülekezet, melyben a két metropoliának elválasztása elhatároztatott, a mennyiben a formára nézve az 1848-iki törvénynek nem felel meg, utólag törvényesíttessék, hogy az újabban felállított román metropolia törvénybe igtattassék, hogy miután 1848-ban a törvényhozás csak egy görög-keleti metropoliát ismer s csak ezen egy részére biztosította az autonomiát, mostan, miután a metropolia ketté vált, a két metropolia mindegyikének autonomiája és egymás iránti coordináltsága külön biztosíttassék és egyszersmind meghatároztassanak azon módok, melyek szerint ezen külön metropoliák egyházi gyülekezetei első esetben össze lesznek hivandók. Végre, hogy azon jogi kérdések elhatározására, melyek a két metropoliának elválasztása következtében támadtak, a törvényes bíróság a törvényhozás által határoztassék meg, magától értetődvén, hogy alkotmányos országban jogi kérdéseket elhatározni közigazgatási úton nem lehet, s hogy ennélfogva a törvényhozásnak gondoskodni kell egy rendes bíróról, ki e kérdések fölött határoz.

A czél, a melyet a kormány e tekintetben e törvény indítványozásánál szem előtt tartott, és a melyre nézve, teljes meggyőződésem szerint, a Ház vele megegyezik, először az volt, hogy miután a görög-keleti egyházhoz tartozó polgártársaink czélszerűnek tartották egymástól elválni, mindazon viták és surlódások, melyek a görög-keleti metropolia eljárásának következtében magokat

előadhatnák, a lehetőségig kikerültessenek és mentül gyorsabban elintéztethessenek, mert kétségtelenül az ország érdekében fekszik, hogy minden oly kérdések, melyek nagyszámú polgárok közt izgatásnak és egyenetlenségnek anyagai lehetnek, eltávolíttassanak.

Második czélja és feladata a kormánynak, és kétségen kívül a háznak is, e törvénynek alkotásánál az, hogy, miután az 1848-iki törvény, mely e hon görögkeleti egyházú polgárainak egyházi és iskolai ügyekben teljes autonomiáját biztosította, csak egy keleti egyházról szólt, ezen autonomia az egymástól különvált metropoliák mindegyikének biztosíttassék, s így az, mi az 1848-iki törvényhozásnak szándéka volt, világosan kifejeztessék, annyival inkább, mert alig ismerek valamit, mi inkább az ország érdekében fekszik, mint az, hogy az országban létező minden vallásfelekezetek teljes autonomiája biztosíttassék. Először azért, mert alkotmányos országban a dolgok természete kívánja, hogy valamint más viszonyok, úgy azok is, melyek minden polgár kedélyét igen közelről érdeklik, azaz vallási viszonyai, épen úgy a szabadság alapján rendeztessenek. Másodszor azért, mert az 1848-iki törvény minden vallásfelekezetek teljes egyenlőségét és viszonosságát állította fel alapelvül, az egyenlőséget és viszonosságot pedig practice máskép életbe léptetni nem lehet, mint minden vallásfelekezet teljes vallásszabadsága által. Harmadszor, mert a mennyiben az államnak szintén biztosítékokra van szüksége arra nézve, hogy az egyházi autonomiának szine alatt az államnak jogköre meg ne szoríttassék, az állam ezen biztosítást feltalálja először legfőbb felügyeleti jogában, másodszor — meggyőződésem szerint — még inkább abban, hogy az autonom egyházak mindegyikének körében az egyes polgárok befolyást gyakorolnak s ezáltal önmagok gon-

doskodhatnak arról, hogy az ország alkotmányos jogai egyes egyházak érdekeinek túlterjesztése által meg ne szoríttassanak.

Fölöslegesnek tartom jelenleg a törvényjavaslat egyes pontjainak bővebb indokolásába ereszkedni; a mennyiben ellenök észrevételek fognának tétetni, föntartom magamnak, hogy azokra az egyes pontok tárgyalásánál válaszoljak.

2.

Nem ereszkedem az előttem szólónak motivumaiba; csak azt nyilatkoztatom ki, hogy a kormánynak, és úgy hiszem, e részben mondhatom, a t. Háznak is, szándéka a törvény ezen szakaszánál nem más, mint az, hogy a románok számára felállított metropolia önálló legyen, ne subordinált. Ha tehát valakit megnyugtat az, hogy az egyenjogú szó helyett a coordinált szó vétessék fel, az ellen semmi kifogásom, annál kevésbbé, mert ezen egész törvénynek feladata épen az, hogy megnyugtatólag hasson.

3.

Kérném a t. Házat, ne menjünk tárgyalásainkban egészen más térre, mint a melyen állunk.

A törvényjavaslatnak 3-ik §-a világosan kifejezi a congressusoknak, azaz egyházi gyülekezeteknek teendőit, tágasan biztosítva az egyes vallásfelekezeteknek teljes autonomiáját, de kijelölve egyszersmind annak körét úgy, hogy minden oly tárgy, mely nem iskolai s egyházi ügyeiket illeti, a congressusba nem vonható. Ha tehát megnyugvását találja valaki abban, hogy ezen congressusok nemzeti congressusoknak neveztessenek,

én abban nem látok semmit, mi az ország érdekei veszélyeztetné.

A szerbek egyházi gyülekezetét azért nevezem nemzeti congressusnak, mert ezen név az, mely Magyarországban ezen egyház gyülekezeteire nézve mindig használtatott. Mivel pedig a magyar törvényhozás ezen törvénynél is az egyenjogúság elvéből indult ki, épen azért ugyanezen szót akartam használni a román congressusra is, mely szó itt is csak azt jelentheti, mit az a szerbek congressusánál kifejez.

Azt hiszem tehát, legjobb volna, ha tanácskozásunkban mindent mellőzve, mi oda nem tartozik, egyszerüen azon kérdés felett szavaznánk, vajon e szó: »nemzeti« felvétessék-e a szerkezetbe?

Világosan kimondom újra, hogy a »nemzeti« szót azért használtam, és azért használhattam meggyőződésem szerint veszély nélkül, mert a harmadik szakaszban oly világosan kijelölve láttam a congressusnak hatáskörét, hogy akármikép neveztessék is, ezen §. értelmén túl terjednie nem lehet.

4.

A központi bizottság szerkezete ellen azon egy kifogás volt, hogy belőle a román congressusnál a »nemzeti« szó kimaradt; méltóztassék tehát elfogadni azon szerkezetet, melyet az egyes osztályok ajánlottak, és így a »görög-román egyházi gyülekezet« mellé méltóztassanak még oda tenni: »nemzeti«.

Ennek annyival inkább úgy kell maradnia, mert az indok, mely a t. Házat arra birta, hogy a »nemzeti« szót a congressus címezésénél használja, az volt, hogy a t. Ház a legtökéletesebb egyenjogúság elvéből akart

kiindulni; ugyanazon kifejezést kell tehát alkalmazni a románnál is, mely ott használtatik, hol a szerb congressusról van szó. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ha a »nemzeti« szót fölveszszük a központi bizottság szerkezetébe.

5.

A két szerkezet közötti különbséget akarom megmagyarázni. Azon szerkezetben, melyet a ministerium bátorkodott az osztályok elé terjeszteni, az van kimondva, hogy az ily módon összehivandó mindkét congressus legelső feladata lesz a congressus szervezetét ő felsége jóváhagyása mellett megállapítani. Az van tehát kimondva e szerkezetben, hogy a congressusnak legelső teendője lesz ugyan tanácskozni a fölött, vajon a mostani szervezetet ezentúl is meg akarják-e tartani vagy más szervezetet akarnak-e felállítani, de ezen kívül folyó egyházi és iskolai ügyeikről már ezen első congressus tanácskozhatik. Ez következik a ministeri szerkezetből. Az osztályok által ajánlott szerkezet szerint ezen első congressus nem tanácskozhatnék semmi más fölött, csak a szervezet fölött, és ha a congressus a szervezet fölött határozott, kénytelen a nélkül, hogy akármi más iskolai és egyházi ügyről szólhatna, szétmenni, és a megállapított szervezet szerint új congressus összehívását szorgalmazni. Én részemről úgy vagyok meggyőződve, hogy a ministerium által ajánlott szerkezet inkább megfelel a czélnak, annyival inkább, mert azon szerkezet, mely a szerb congressusra nézve felállíttatott, ugyanaz, mely régenten volt. Feltehető tehát, hogy a szerbek talán semmi változtatást sem fognak tenni a szervezetre nézve, hanem azt fogják mondani, hogy megtartják. Át nem látom tehát, miért kellene

az első congressust a nélkül, hogy más valami fölött tanácskozhatnék, szétküldeni és azután ismét újat hívni össze. Én tehát bátor vagyok a ministeri javaslatot a t. Ház figyelmébe ajánlani.

6.

Azt hiszem, meg fogom könnyíteni a discussiót, ha röviden előadom azon álláspontot, melyből ezen szakasznak alkotásánál kiindultam.

A két metropoliának elválása a dolgok természeténél fogva — mert az elválás az egyes községekben is megtörténik — igen sok jogi kérdést fog maga után vonni, így a templomi vagyon és templom épületének tulajdonára és mindenféle alapítványok tulajdonára nézve. Ezen kérdéseket a dolgok természeténél fogva administrativ úton, mint eddig történt, eldönteni nem lehet, mert ez az alkotmányos ország alapelveivel ellenkezik. Itt tehát bíróságot kell felállítani, hogy itéljen azon kérdésekről, melyek ámbár az egész hitfelekezetek közt forognak fönn, mégis épen úgy jogi kérdések, mint más kérdések, itéljen pedig felfogásom szerint — ezt már mellékesen jegyzem meg — nem méltányosság, hanem jog szerint. Megérintem még, hogy a méltányosság szót nem szeretném megemlíteni, midőn birói itéletről van szó. Kell tehát bírót kijelölni, ki ezen ügyekről itélni fog.

E tekintetben két szempontot kell szem előtt tartanunk; először azt, hogy csakugyan az országnak érdekében fekszik, hogy ezen kérdések ne húzódjanak évekig, hanem keresztülvitelök lehetőleg hamar eszközöltessék és ne csináljunk belőlük harmincz évig tartó juris pereket; másik érdek az, hogy fölötte rövid és sommás

procedura ne legyen belőle minden appelláta nélkül, nehogy ezen kérdések, melyek az actorra és incattusra nézve igen nagy fontossággal birnak, csak úgy egyszerűen intéztessenek el. Így tehát középutat kell választani. A rendes bíróságot tehát, mint azt némely képviselő úr által benyujtott módosítvány magában foglalja, a ministerium nem tartotta célirányosnak. Mert mi a rendes bíróság? A rendes bíróság: a megyei sedria. Már pedig minden oly megyében, hol ilyféle kérdések előfordulhatnak, a dolgok természeténél fogva mind a két nemzetiség képviselve van; annálfogva minden ily egyes kérdés eldöntése conflictusra adna alkalmat. E tekintetnél fogva nem indítványoztuk a rendes bíróságot, hanem indítványoztunk első forumul delegált bíróságot, a felebbezések azonban az ország legmagasabb forumához, azaz a hétszemélyes táblához fognak vitetni.

Ha tehát méltóztatnak beleegyezni, minden résznek megnyugtatására legjobb volna az, ha a tisztelt Ház mindjárt kijelölné azon forumot, melyet egyszer mindenkorra delegál, ha például a törvényben kimondaná, hogy első forumon a királyi tábla bizonyos számú tagjai fognak itélni, és innen történik az apelláta. Ez volna a legczélszerűbb.

7.

Előre is kijelentem, hogy indítványomnak azon szövegezését, melyet Horváth Lajos és társai beadtak, elfogadom, ellenben Nyáry Pál t. barátom indítványát nem fogadhatom el, mert meggyőződésem szerint a törvényhozásnak kötelessége oltalmazni minden jogot s minden érdeket, s épen azért volt szükséges a tör-

vényjavaslathoz ezen szakaszt hozzáadni azon jogok oltalmazására és biztosítására, melyeket a görög-keleti egyházhoz tartozó se nem román, se nem szerb polgárok előbb is gyakoroltak. Ez tökéletesen félre van értve. Nem létező viszonyoknak törvényt csinálni, s felszólítani ez által mintegy a görög-keleti egyháznak egyes nemzetiségű tagjait, hogy az egyháztól ők is elváljanak, mit még eddig nem tettek: ezt nem tartom szükségesnek, mert hiszen utoljára, ha kívánni fogják, a maga útján, ép úgy, mint a maga idejében a románok a szerbektől elváltak, később a görögök is elválhatnak a szerbektől és a románoktól; a Ház elé fog jönni kívánságuk s ezen új egyháznak constituálása; és meg vagyok győződve, hogy a Ház akkor ebbe bele fog ereszkedni és a dolgot úgy fogja elintézni, mint most a szerb és román egyház elválását elintézte. Én tehát azért nem fogadom el az indítványt, mert jelenleg nem tartom szükségesnek.

XVI.

A DOHÁNYJÖVEDÉKI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL.

A véleménykülönbség, mely köztünk létezik, abban áll, hogy valamennyien megegyezünk arra nézve, hogy a dohány-monopolium már csak azért is, mert általán véve népszerűtlen adó, és mert népszerűtlen adónak behajtása sokkal több nehézséggel jár, ezen adó nemének megszüntetése kivánatos; a különbség köztünk csak abban áll, hogy a 7. és 9. osztály már most ki akarja mondani a határidőt praecisióval, mikor kell ezen monopoliumnak megszűnni, mi pedig abban a nézetben vagyunk, hogy ezen határidőt jelenleg positivitással bizonyosan megmondani nem lehet. Erre reducálható a köztünk lévő véleménykülönbség, és nem másra. Minden adó teher; ennélfogva minden tehernek, minden adónak könnyítése, lejebb szállítása kétségenkívül nemcsak fő jogai közé tartozik a törvényhozásnak, hanem tartozik kötelességei közé is. Mert, azt hiszem, a törvényhozásnak nincs egy-egy szentebb kötelessége, mint könnyíteni a polgárok terhein. Ennek csak egy határa van: az államszükség. Az adókra nézve tehát a törvényhozásnak kettős kötelessége van: először gondoskodnia kell az ország, az állam szükségeiről, másodszor gondoskodnia kell arról, hogy ezen szüksé-

gek oly módon láttassanak el, hogy az egyes polgároknak legkevésbbé se váljék terhökre. Mert ugyanazon adómennyiség, a mint egy vagy más tárgyra vettetett ki, terheli a polgárokat, terheli inkább igazságtalanúl, sőt a tőkére vetheti az adóztatást, melyet csak a jövedelmektől szabad vonni.

Ha tehát fix, bizonyos és ismeretes előttünk az adónak szüksége, ha más részről terhesnek tartjuk a dohány-monopoliumból bejövő jövedelmeket; akkor kétségenkívül gondoskodnunk kell arról, hogy ezen monopolium oly hamar szünjék meg, a mint csak lehet.

De előbb meg kell győződnünk arról, vajon ezen monopoliumból várható, és biztosan várható jövedelem pótolható-e oly eszközök által, melyek a haza polgáraira nem rónak még nagyobb terheket, mint azok, melyeket már alig viselhet el?

Én azt hiszem, csak így érthette Kautz Gyula tisztelt barátom azt, a mit e Ház bal oldaláról mondott, hogy t. i., ha a dohány-monopolium más adónemek által pótoltatnék, ezeket a Ház másik oldala szintén ellenezni fogná. Kétségkívül azt értette, hogy azon esetre, ha ezen adók a haza polgáraira még nagyobb, még súlyosabb terheket rónának, olyan terheket, melyeknek magára vétele nem az egyesek akaratától függ, mint a dohányzásnál, hanem melyek az egyesre rovatnának akaratán kívül, hogy ezen esetben az ellenzék az ilyféle adót még lelkesebben fogná ellenezni; és én sokkal inkább tisztelem a bal oldalt, semhogy erről meg nem volnék győződve.

Meg vagyok győződve, hogy a t. Ház minden tagja, tán kivétel nélkül, a dohány-monopolium megszüntetését óhajtja; ebben tehát egy véleményen vagyunk valamennyien. Más részről meg vagyok győződve arról is,

hogy a bal oldal a dohány-monopoliumot csak azon esetre fogja megszüntetni akarni, ha meggyőződött, hogy a mely adónemek által a dohány-monopolium pótoltatni fog, a haza polgáraira kevesebb terhet rónak, mint az, mely alatt a dohány-monopolium következtében sínlünk.

De mi által fog erről meggyőződést szerezni? Tisztán csak a minister jelentése által nem, mert az annyira complicált és nehéz kérdés, hogy arra a jelen pillanatban maga a minister — bármennyire tisztelem t. barátomat, a pénzügyministert — a jelen pillanatban felelni képes nem lesz, hogy a dohány-monopoliumból bejövő 9 millió bevételt minő módon lehet pótolni a nélkül, hogy azon új terhek még súlyosabbakká ne váljanak az egyes polgárokra, mint a dohány-monopolium.

Ezt tehát csak enquête által lehet tisztába hozni.

Miután a dohány-monopolium megszüntetésére nézve a bal oldal nézetei is csak feltételesek, a bal oldal is csak azon esetre akarja megszüntetni a dohány-monopoliumot, ha azon adók, melyek által a dohány-monopolium pótoltatni fog, kevesebb súlylyal járnak, mint a monopolium; miután, mondom, a bal oldal nézete is csak feltételes: mielőtt határoznánk, nekünk tisztába kell jönnünk, mi módon fogjuk pótolni a dohány-monopolium megszüntetéséből támadó adócsökkenést? Én tehát azt hiszem, hogy a dohány-monopolium megszüntetésének határnapját csak az enquête után fogjuk kimondhatni, nem pedig előtte; mert absolute lehetetlen kimondani és meghatározni azt, hogy 6 vagy 9 hónap, vagy nem bánom, egy év alatt annyira tisztába fog hozatni azon kérdés, hol kilencz millióról van szó, hogy akármicsoda pénzügyminister becsülettel a Ház elé tudjon lépni biztos tervvel.

Én tehát, méltóztassanak megbocsátani, azon meggyőződésben vagyok, hogy tulajdonképen, ha elhagyva a bizonyos határnap kijelölését, azt mondjuk, hogy kivánatosnak tartván a dohány-monopolium megszüntetését, ezen kérdésnek tisztába hozatalára enquêtet fogunk elrendelni, abban megegyezünk, mert nézetem szerint a Ház mindkét oldala, mindkét része véleményének tökéletesen eleget teszünk.

XVII.

AZ EGYHÁZAK ÉS A FELEKEZETI ISKOLÁK SEGÉLYEZÉSE ÜGYÉBEN.

A kis-jenői kerület t. képviselője interpellatiót intézett a kormányhoz: szándékozik-e a kormány az 1848-iki XX. t.-cz. 3. szakaszának folytán, az illető hitfelekezeteket meghallgatván, az egyházak- és iskoláknak az állam részéről való segélyezése tárgyában kimeritő törvényjavaslatot előterjeszteni?

Megengedi a t. Ház, hogy miután az interpellatió két tárgyra vonatkozik, t. i. először a különböző egyházak egyházi, másodszor azoknak iskolai szükségeik czéljából való segélyezésére: én a két tárgyat egymástól elválasztom, s először csak az egyházak segélyezéséről szólok.

Igen t. barátom interpellatiójában hivatkozik az 1848. XX. t.-cz. 3. szakaszára; de legyen szabad megemlítenem, hogy interpellatiójának tartalma eme t.-cz. tartalmával nem egyezik meg, miután t. barátom a különböző egyházak segélyezésére szólította fel a kormányt, az 1848. XX. t.-cz. 3. szakasz pedig egészen mást foglal magában. E harmadik szakasz tudniillik világos szókkal ezt mondja: »Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek.« Itt tehát nem egyedül segélyezésről van szó, hanem ezen költségeknek az állam által való teljes fedezéséről.

A mi t. barátom kérdését illeti, szándékozik-e a kormány az egyházak segélyezésére nézve kimerítő törvényjavaslatot a Ház elé terjeszteni: én azt hiszem, hogy magának a segélyezés szónak értelme egy kimerítő és részletes törvény alkotását bizonyos tekintetben kizárja. Az egyházak segélyezése csak budget útján, azaz oly módon történhetik, hogy a kormány az egyes egyházak segélyezésére, a mennyiben ennek szükségét látja, egy évre bizonyos összeget indítványoz. Ez azon út, melyet a kormány követett, midőn, a mennyiben a kincstárnak megszorult állapota engedte, budgetjébe az egyes egyházaknak ily módon való segélyezésére bizonyos összegeket vett fel, melyek, ha nem oly nagyok is, hogy az egyes egyházak szükségeit teljesen pótolhatnák, legalább bizonyítják azt, hogy a kormány, a mennyire az ország financiális állapota engedi, az országnak 1848-ban tett igéretét a lehetőségig törekszik beváltani.

A mennyiben a tett interpellatió által azon kérdés intéztetett a kormányhoz: szándékozik-e még e törvényhozásnak jelen folyama alatt kimerítő törvényjavaslatot terjeszteni a Ház elé, mely által az szabályoztassék, hogy az ország pénztára minden egyes egyháznak egyházi szükségeit teljesen fedezze, arra nézve bátor vagyok kijelenteni, hogy a kormánynak ily törvényjavaslat előterjesztése nincs szándékában és nem is lehet, mivel a jelen körülmények közt ezt sem az ország financiális állapota nem engedi, sem a kellő előkészületek, melyek e kérdés tisztába hozatalára szükségesek volnának, nem léteznek. Mert ha az ország minden egyes egyháznak egyházi szükségei fedezését magára akarná vállalni, akkor mindenekelőtt ezen szükségek teljes ismerete lenne szükséges; már pedig a jelen pillanatban, azon elveknél fogva, melyeket több egyház legfőbb kincseként őriz, azaz az egyházi auto-

nomia elveinél fogva, a kormány jelenleg nincs azon helyzetben, hogy magának az egyes egyházak jövedelméről és szükségeiről oly tudomást szerezhessen, mely egy, a Ház elé terjesztendő törvényjavaslat alapjául szolgálhatna.

Ennyi az, a mennyit t. barátom interpellatiójának azon részére válaszolnom kellett, mely az egyházak segélyezését illeti.

Interpellatiójának másik részére, mely különböző egyházi felekezetek iskoláinak szükségét illeti, s így a népnevelés kérdésével áll összeköttetésben, ezen, tárgyánál fogva oly nagyfontosságú interpellatióra nem adhatok jobb választ, mint midőn ezennel a népiskolai tanintézek ügyében a kormány által készített törvényjavaslatot a Ház asztalára tisztelettel leteszem.

Nem foglalja ezen törvényjavaslat magában az összes népoktatási kérdést, melynek egyik legfontosabb ága a felsőbb nevelés, a középtanodák rendszere, mi egy későbbi törvényjavaslatnak tartatott fenn; de magában foglalja azon intézkedéseket, melyeket arra, hogy hazánkban a népnevelés végre egy, az ország állapotához méltó állást foglaljon el, szükségesnek tartok. S miután ezt épen a közoktatásra szükségesnek tartom: ezen része az, melynek megállapítása a nemzet legnagyobb részének leginkább érdekében fekszik; s miután valamint alkotmányunk alapja demokratikus, úgy összes közoktatásunknak alapját is a népnevelésben kell keresnünk: azt hiszem, ez minden esetre az első lépés, melyet ezen pályán tenni kell.

Szükségtelennek tartom, hogy a tisztelt Házat ezen törvényjavaslatnak vagy inkább tárgyának fontosságára figyelmessé tegyem.

Fölfogásom szerint, ha fontos, hogy tökéletesbített közlekedési eszközök által ezen haza anyagi érdekeiről

gondoskodjunk: nem kevésbbé fontos, hogy gondoskodjunk azon közlekedési eszközökről is, melyeken az eszmék közlekedhetnek. Ilyeneket pedig csak az iskola által építhetünk. Mai időben teljes meggyőződésem szerint minden áldozat, melyet az anyagi czélok előmozdítására teszünk, közlekedési eszközeink megjavítása, pénzügyi viszonyainkat szabályozó törvények, mind nem fognak czélhoz vezetni, még az anyagi érdekek terén sem, ha nem gondoskodunk mindenekelőtt a népnek értelmi neveléséről. A népnek értelmi emelésében fekszik legbenső meggyőződésem szerint ezen haza egész jövője. Ettől függ, hogy nemzetünk, mely ezen földet vitézsége által fegyverrel foglalta el, azt értelmisége által megtartsa. Most Európának ezen helyén más nemzetnek, mint valóban civilizált nemzetnek, nincs helye.

Nem akarok szólani a törvény tárgyának fontosságáról; de engedje meg a t. Ház, hogy annak sürgősségéről szóljak egy pár szót. Sürgető szükségnek tartom, hogy a t. Ház ezen javaslat fölött minél előbb határozzon. Először azért, mert ne feledjük el, hogy ezen hazában két millió ötszáz ezer iskolaköteles gyermek van, s hogy az sem mellékes kérdés, vajon ezen két millió ötszáz ezer gyermek nevelése egy évvel előbb vagy később kezdetik-e meg? Másodszor azért, mert bármily roppant a felelősség érzete, mely rajtam fekszik, miután a népnevelés vezetése reám van bízva, én kötelességemet teljesíteni nem vagyok képes, ha a törvényhozás ki nem mond bizonyos elveket, melyek a népnevelés alapját képezik. Ilyen például az iskolakötelezettség, ilyenek azon eszközök, melyek által az iskolamesterek ellátásáról s műveltetéséről gondoskodnunk kell. Harmadszor végre teljes őszinteséggel be kell vallanom, hogy megváltozott viszonyaink épen a népoktatás terén nemcsak haladást nem idéztek elő, hanem egyes esetekben

visszalépést okoztak. Az előbbi absolut rendszer alatt nem lévén törvény, s az, hogy törvény nem létezik, senkit abban, a mit tett, nem akadályozván, az egyes megyékben a szolgabirák és megyefőnökök az iskolakötelezettséget törvényként kimondották, és azon szülőket, kik gyermekeiket iskolába nem küldék, bizonyos birságra ítélték el, úgyszintén rá octroyálták az egyes községekre az összegeket, melyeket ők az iskolamesternek fizetni tartoznak, vagy azon munkát, mely szükséges arra, hogy iskolaépületek állíttassanak fel. Mi, mint az országnak alkotmányos kormánya, csak ott és annyiban rendelkezhetünk, a mennyiben a törvény arra jogosít. És így mindaddig, míg törvény nem létezik, sem az egyes szülőket arra, hogy gyermekeiket iskolába küldjék, sem az egyes községeket arra, hogy iskolamestereiket ellássák vagy iskolaépületeket állítsanak fel, nem kényszeríthetjük. Ennek folytán biztossá tehetem a t. Házat, hogy több helyen, mint én hittem, az iskolába járó gyermekek száma nemcsak nem növekedett, sőt megfogyott; és minden, a mi ezen bajoknak elhárítására részint a népnevelési egyletek alakítása, részint hirlapok útján eszközöltetett, nem vezethet czélhoz, ha a kormány, midőn a népnevelés érdekében rendelkezik, nem támaszkodhatik törvényre.

Megengedi tehát a t. Ház, hogy midőn ezen törvényjavaslatot asztalára leteszem, egyszersmind azon kérésemet fejezzem ki, hogy bármennyire el van foglalva a t. Ház más nagyfontosságú tárgyakkal, ezen törvényjavaslatot minél előbb tárgyalás alá venni méltóztassanak, mert teljes meggyőződésem szerint az 1848-iki törvények valóban biztosítva, valóban végrehajtva csak azon napon lesznek, melyen a t. Ház a népnevelésről gondoskodott.

XVIII.

A VALLÁSI JOGEGYENLŐSÉG ÜGYÉBEN.

Biharmegye berettyó-ujfalusi kerületének t. képviselője nyilatkozatra hívta fel a kormányt a felől, »szándékozik-e ezen ülésszak alatt az 1848-iki XX. t.-czikkely értelmében egy a vallási jogegyenlőség szent elvének életet adó törvényjavaslatot az országgyűlés elé terjeszteni?«

Nem osztozhatom azon nézetekben, melyekkel t. képviselőtársam ezen felszólalását indokolta.

Én részemről, habár az 1848-iki XX. t.-czikk rendeletének azon részében, melynél a teljes jogegyenlőséget csak a törvény léptetheti életbe, a teljes jogegyenlőség még nincs létesítve: a vallások közt létező viszonyokat nem tekinthetem olyanoknak, melyek a méltányosság és közérzület valóságos botránkoztatására szolgálnának. Én nem hiszem, hogy ezen állapot az egy haza polgárai közt a meghasonlás és gyűlölség magvait hintené el.

Megengedem: lehetnek, sőt tán vannak is némelyek, kik abban, hogy vallás tekintetében, mint más tekintetekben is, az 1848-iki törvények minden czéljai még nem létesíttethettek tökéletesen, izgatás anyagát keresik. Meglehet, vannak egyesek, kik ezen állapotjainkat is arra használják fel, hogy e haza polgárai

közt a gyűlölség magvait hintsék el. De én meg vagyok győződve, hogy e hon polgárainak keble, bármely vallásfelekezethez tartozzanak is, nem azon talaj, melyen a gyűlölségnek magvai ki fognának kelni; hogy e nemzet, mely még akkor is, mikor külső befolyások következtében vallási kérdésekért fegyverben állott, soha nem feledkezett meg arról, hogy különböző egyházakban csak az egy hazára kéri Isten áldását; hogy ezen nemzet, mely oly korszakban, midőn a vallás következtében Európának majdnem minden népei ketté váltak, egységének érzetét soha nem vesztette el; hogy ezen nemzet azért, mert az 1848-iki t.-czikkben kimondott jogegyenlőség mindeddig nincs tökéletesen létesítve, egymást gyűlölni, egymástól elválni fogna: nem hihetem.

De ha az indokolásra nézve t. képviselőtársunkkal egyet nem érthetek, tökéletesen egyetértek vele arra nézve, hogy vallási kérdéseinknek törvényhozásilag való teljes befejezésénél alig ismerek fontosabb feladatot. Feladatunk ez azért, mert először az 1848-iki XX. törvény ezt világosan rendeli; feladatunk azért, mert a vallások tökéletes egyenjoguságának életbe léptetése szükséges következménye azon elveknek, melyeken 1848 óta egész alkotmányunk alapszik; szükséges következése helyzetünknek, mert oly országban, melynek alkotmánya az egyenjogúság elvére alapíttatott, még a legegyszerűbb logicával sem fér össze, hogy azon viszonyok, melyek minden egyes polgárt legközelebbről érdekelnek, ne az egyenlőség elve szerint intéztessenek el; és oly országban, hol az alkotmányos államnak minden biztosítékai megvannak, hol sajtószabadság létezik, egyes vallásoknak uralkodása ne ezen vallásoknak szolgáljon javára, hanem azokat csak örökkévaló és pedig ellenállhatlan megtámadásoknak tegye ki.

Meggyőződésem szerint tehát érdekében fekszik az

országnak, hogy az 1848-iki törvény elvei minden következéseikben minél előbb létesíttessenek; érdekében fekszik a haza minden egyes polgárának, hogy az, mi köztünk surlódásokra adhatna alkalmat, mentül előbb eltávolíttassék, s érdekében fekszik minden egyes vallásfelekezetnek: és e tekintetben biztossá tehetem a t. Házat, hogy a katholikusok épen nem képeznek kivételt; mert ők azt, a mit t. képviselő úr a katholikus vallás uralkodásának méltóztatott nevezni, inkább oly állapotnak tekintik, melyben a katholikus vallás az őt megillető szabadságot nem élvezheti.

Hogy azonban, bár ez a kormánynak szintúgy, valamint kétségkivül a t. Háznak nézete, az 1848-iki törvény által kimondott jogegyenlőség még eddig létesítve nincs, ennek két oka van.

Az első: rendkívüli helyzetünk, melynél fogva a törvényhozás, midőn a legszükségesebb és elhalaszthatatlanabb teendőkkel el van halmozva, néha azon szomorú kénytelenségbe jut, hogy oly tárgyakat is, melyeknek hasznosságáról, sőt valóságos szükségéről meg vagyunk győződve, megoldani nem áll hatalmában, mert az idő hiányzik. És a t. képviselő úr, ha azon tárgyakat méltóztatnék tekintetbe venni, melyekkel eddig törvényhozásunk foglalkozott, azon ügyeket, melyek most tanácskozásaink tárgyát képezik, és azokat, melyeknek mint előlegeseknek tárgyalása határozat által a törvényhozásnak kötelességévé tétetett: maga a t. képviselő úr talán nem egészen a cultusministeriumot fogná felelőssé tenni, hogy a vallási kérdések eddig nem oldattak meg.

De a másik ok, miért ezen kérdések megoldása még eddig meg sem kisértethetett, csakugyan a ministerium nézeteiben és azon álláspontban fekszik, melyet az minden vallási kérdésekben elfoglalni szándékozik.

Meggyőződésem szerint a természetes állás, melyet az államnak és a törvényhozásnak a különböző vallásfelekezetek irányában el kell foglalnia, nem a közöny; azon morális elvek, melyek az államnak alapjait képezik, s melyekben a polgárok milliói megnyugvásukat keresik és találják, a törvényhozás előtt soha nem lehetnek közönyösek. Tehát nem a különböző vallások irányában alkalmazott közöny a törvényhozásnak és kormánynak feladata; nem ez azon szempont, melyből a vallási kérdéseket tárgyalnunk kell: hanem az egyenlő tisztelet minden vallás irányában; belátása annak, hogy az általános vallásosság a legszorosabb összeköttetésben áll az állam jólétével is, hogy az állam soha nem áll biztosabban, mint midőn a polgárok vallásos érzületére támaszkodhatik.

A feladat tehát, mely az 1848-iki törvény végrehajtásánál a kormány előtt áll, e szerint nem lehet az, hogy ezen törvényt bármi módon végre hajtsa. Mert kétségtelen, hogy a vallásegyenlőség és viszonosság elvei oly módon is végrehajthatók, hogy az által vagy egyes vallások, vagy pedig minden vallások a magok érzületében sértve éreznék magokat. De nem ez, felfogásom szerint, a kormány feladata. A kormány az 1848-iki törvények rendeletét nem úgy fogja fel, hogy az által csak az egyenlőség létesítése céloztatott, bármennyire sértve érezze magát ez által az egyes confessió.

A kormány feladatát abban találja, hogy az 1848-iki törvények szándékát teljesítse. E szándék pedig az volt, hogy teljes megnyugvás szereztessék e hon minden felekezetű polgárainak.

Erre pedig nem elég, hogy csak bizonyos szabályok mondassanak ki a törvényben és hogy azok minden felekezetre egyaránt alkalmaztassanak, hanem felfogásom szerint kötelessége a kormánynak arra törekedni, hogy

az egyenlőség elve ne csak általánosan, hanem oly módon létesíttessék, hogy ha az által minden felekezet magát tökéletesen nem érzi is kielégítve, legalább sértve ne érezze magát egyik vallásfelekezet sem. Erre nézve pedig szükséges, hogy az egyes kérdésekben az egyes vallásfelekezeteknek nézetei a kormány előtt tökéletesen ismerve legyenek.

Méltóztassék az egyes kérdéseket tekintetbe venni, melyekre nézve az egyenlőség még nem létezik.

Ilyen például az áttérés kérdése. Erre nézve úgy lehet határozni, hogy az áttérés minden formaság nélkül megengedtessék mindenkinek, s ha ezen törvény minden felekezetre szól, az egyenlőség helyre van állítva; ezt azonban úgy is lehetne helyre hozni, ha kimondatnék, hogy ugyanazon megszorítások, melyek most a katholikusoktól követeltetnek, ha más vallásra mennek át, követeltessenek a más vallásuaktól, ha katholikus hitre térnek.

A vegyes házasságból született gyermekekre nézve, mi a legfontosabb kérdések egyikét képezi, van három mód: az egyik az, mely Poroszországban létezik, hogy a gyermekek vallásának meghatározása a szülékre bizatik s a törvényes intézkedés csak akkor foglal helyet, ha a szülék a gyermekek nevelésére nézve nem egyeznek meg; lehet továbbá elhatározni, hogy a gyermekek mind apjok vallását kövessék; lehet ismét elhatározni — a mi nálunk Erdélyben divatozik — hogy a gyermekek nemök szerint, a lányok anyjok, a fiúk apjok vallását kövessék.

Ha a törvény ezen intézkedéseknek bármelyikét, de általánosan, elfogadja, az 1848-iki törvény létesítve van; de tagadom, hogy a kormánynak jogában állana, s nem hiszem, hogy a törvényhozásnak feladata volna ezen kérdésekben határozni a nélkül, hogy tekintetbe

venné az egyes vallásfelekezetek nézetét, kivánalmait, érzületét; mert vallási kérdéseknél puszta többség a kérdést eldöntheti, de nem oldja meg; a kérdéseknek pedig megoldása kivánatos.

Ha tehát azon egyes viszonyokra nézve, melyeknél az 1848-iki XX. t.-cz. eddig teljesítve nincs, törvényjavaslatot nem terjesztettem még a Ház elé: annak oka — s itt ismét hivatkozom t. képviselőtársunkra — némi részben abban kereshető, mert egyes egyházaknak nézetei, melyeket tekintetbe venni kötelességem, csak igen rövid idő óta jutottak tudomásomra.

Egyébiránt remélem, hogy ezen kérdések némelyikére, főkép azokra nézve, melyeknél a teljes viszonosság s egyenlőség hiánya legtöbb nehézségre ad alkalmat, még a törvényhozás jelen szaka alatt törvényjavaslatot fogok a Ház elé terjeszteni.

Egyre azonban figyelmessé teszem t. képviselőtársunkat: arra, hogy ha mind azon egyes esetekre nézve, melyeknél a viszonosság hiánya panaszokra ád alkalmat, törvényjavaslatokat hozunk is a Házba, ez által az 1848-iki törvények szándéka még nem lesz tökéletesen teljesítve. A vallásoknak valóságos egyenlőségét, a valóságos viszonosságot, általában azon viszonyt, melyben a vallásnak alkotmányos államban az államhoz állnia kell, csak úgy lehet létesíteni, ha egy, minden felekezetre egyaránt szóló általános törvény hozatik, oly törvény, melyben a különböző vallásfelekezeteknek egymás közti viszonya és viszonyai az államhoz az egyenlőség elve szerint tökéletesen egyformán határoztatnak meg.

Így fogta fel a kormány feladatát a vallási kérdésekre nézve.

Azonban ily törvény hozatalánál első feltétel, hogy a viszony, melyet a különböző vallások az állam irányában elfoglalnak, tökéletesen ugyanaz legyen.

Már ha hazánk állapotát tekintjük, valamennyien tudjuk, hogy míg a protestáns egyházak teljes autonomiája törvény által biztosítva van, míg ugyanazon autonomia a görög-keleti egyháznak épen a t. Ház bölcsesége által néhány héttel ezelőtt biztosíttatott: a katholikus egyház — épen, mert elébb privilegiált állást foglalt el az országban — ily törvényes biztosítást még nem bir. Tekintve a mozgalmakat, melyek a katholikus egyház körében történnek, tekintve azt, hogy az autonomia utáni törekvéseknél maga a felsőbb egyházi rend lépett fel mint kezdeményező: teljes jogom van hinni, hogy a katholikus egyház körében a világiaknak az egyház vagyonára és az iskolára az őket megillető befolyás megadatván, a törvényhozásnak lehetővé fog tétetni, hogy a katholikus egyház autonomiáját épen úgy törvény által biztosítsa, mint tette azt más egyházak irányában.

Egyébiránt, mielőtt ez történnék, egy általános vallástörvény, minőt az egyenlőség és viszonosság tökéletes biztosítása kíván, a Ház elé nem terjeszthető; és így én ily törvénynek a Ház elé terjesztését a törvényhozásnak ezen szaka alatt nem is igérhetem.

Egyről azonban tisztelt képviselőtársunkat és az egész Házat biztosíthatom: hogy azon perczben, melyben ily törvénynek a Ház elé terjesztése lehetségessé válik, a kormány egy óráig sem fog késni annak előterjesztésével; először, mert az 1848. XX. törvény teljesítését kötelességének ismeri; másodszor, mert meg van győződve, hogy oly országban, melynek polgárai különböző vallásokhoz tartoznak, az egyetértés csak a különböző felekezetek függetlensége és viszonossága mellett tartathatik fenn; végre, mert valamint újabb időben minden egyház átlátta, hogy a vallási érzelemnek és a vallásosságnak fentartását semmi sem biztosíthatja úgy, mint a szabad egyház

a szabad államban, úgy a vallásosság, melylyel az egyesek saját egyházaikhoz ragaszkodnak, csak akkor nyujt valóságos támaszt az államnak, ha a haza polgárai saját egyházaik körében épen oly szabadoknak érzik magokat, mint az államban, és e két szabadságban nem az egymással való ellentétet, hanem a közös szabadság biztosítását látják.

XIX.

A VÉDERŐRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT ÜGYÉBEN A KÖZÖS HADÜGYMINISTERSÉG FÖLÁLLITÁSA MIATT.

Előttem szólott igen t. barátom azon megjegyzéssel végezte beszédét, hogy ha azt akarjuk, hogy a nemzet elérje azon súlyt, melyet neki óhajtunk, erre nem jó mód az, hogy a meghozott törvényeket nem tartjuk meg. Ebben tökéletesen kezet fogok tisztelt barátommal. De épen azért a kérdés lényege a körül forog, vajon a közös hadügyminister az 1867-iki XII. törvényczikknek egyenes kifolyása-e, a mint mi gondoljuk, vagy pedig ezen törvénynyel ellentétben áll, a mint igen tisztelt barátom gondolja. Nem akarom azokat ismételni, miket utolsó alkalommal már előadni szerencsém volt, de, felfogásom szerint, ha valamely törvény bizonyos ügyeket, és pedig nem sok ügyet, közöseknek nyilvánít, — mert mindössze két ily ügy hozatik fel a XII. törvényczikkben, — és aztán meghatározza, hogy ezen ügyekre nézve egy közös minisiterium neveztessék ki, végre meghatározza, hogy ezen közös ministeriumban minden egyes minister, tehát nemcsak egy minister, hanem több minister, arra nézve, a mi az ő szakmájához tartozik, külön

felelős; ha akkor, a midőn ezen törvény a hadügyet épen azon ügyek közé számítja, melyek közösek, hogy akkor ezen törvény hadügyministert nem ismer és ezért egy ily minister alkalmazása a törvénynyel ellentétben áll: az az én meggyőződésem szerint, ismétlem minapi szavaimat, oly hermeneutika, melyről nekem fogalmam sem volt. Nekünk szigorúan kell ragaszkodnunk törvényeinkhez, szigorúan kell ragaszkodnunk azon törvényekhez, melyeket nem rég 1867-ben alkottunk, de szigorúan kell ragaszkodnunk azoknak elveihez és következéseihez is. Ezen törvények kimondják és körülvonalozzák Magyarországnak függetlenségét minden belső dolgaiban, körülvonalozzák azt sokkal tisztábban és világosabban, mint azt az 1791-iki X. törvényczikk körülvonalozza. A mi az 1791-iki törvényczikkben épen azért, mert részletezve nem volt, csak jámbor óhajtásként jelenik meg, az az 1867-iki XII. törvényczikkben részletezve, mint valóság igtattatott törvénybe. Annak, hogy az 1867-iki törvény Magyarországnak teljes önállását és függetlenségét mondotta ki, szükséges következése, hogy ezen önállás és függetlenség testesítését találja alkotmányunkban is, és azért van egészen különálló független törvényhozásunk, azért van külön, csak a magyar törvényhozásnak felelős magyar végrehajtó hatalmunk, ministeriumunk.

Az 1867-iki törvények ugyanakkor, mikor Magyarországnak teljes önállóságát és függetlenségét biztosították, egyszersmind azon meggyőződésből indultak ki, hogy bizonyos tárgyak, melyekre nézve hazánk érdekei ő felsége többi országainak érdekeivel közösek, csak ő felségének más országaival közösen intéztetnek el.

Ezen tárgyak ily elintézésére csak két út gondolható. Ezen tárgyakat vagy kivéve az alkotmányosság köréből, tisztán ő felségére kellett bízni, mint annak semmi

alkotmányos formákhoz nem kötött jogát, vagy pedig alkalmazni kellett az alkotmányosság elveit a közös ügyekre is. Lehetnek talán, kik az elsőt czélszerűbbnek tartották, de az igen t. Háznak csaknem összessége meg volt győződve arról, hogy az alkotmányosság csak akkor van valóban biztosítva, ha az az egész alkotmányon keresztülmegy s annak minden institutiójában alkalmaztatik.

A magyar törvényhozás ezen közös ügyekre nézve is be akarta tehát hozni az alkotmányosságot, és ezért az alkotmányosság egyik fő garantiáját, a felelősséget, meg akarta tartani azon ügyekre nézve is, melyeket közöseknek ismer el. Miután pedig ezen közös ügyek elintézésére nézve a szükséges alkotmányos garantiát sem a magyar országgyűlés maga, sem a Lajtán-túli országoknak törvényhozása maga sem gyakorolhatja, és ezen ügyekre a felelősség alkotmányos garantiáját csak egy olyan testület által lehet gyakorolni, mely a két törvényhozásnak kifolyása, s a két törvényhozást a tökéletes paritás elvén képviseli; és miután a közös ügyek közé számittatott a hadügy is: ez egy közös hadügyminister alkalmazását teszi szükségessé, a felelősség elve csak úgy és ott lévén alkalmazható, hol valaki létezik, ki feleletre vonható. Ezen személy pedig nem lehet más, mint a felelős hadügyminister, kinek felelőssége a XII. törvényczikk 50-ik pontjában tisztán és világosan körül van írva.

Én tehát részemről, ellenkezőleg t. Nyáry Pál képviselőtársam nézetével, azt hiszem és úgy vagyok meggyőződve, hogy elismertetvén egyszer a hadügy közös ügynek, a hadügyministernek nem alkalmazása valóságos alkotmánysértés volna, mert e nélkül minden, a közös hadügyre vonatkozó tárgyban a felelősség alkalmazása valósággal lehetetlen lenne.

XX.

A NÉPISKOLAI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL.

Nyolcz beszéd.

1.

Azon lelkes szavak után, a melyeket Nyáry Pál t. barátom a törvényjavaslat fontossága és sürgőssége felől e Házban előadott, el voltam határozva nem szólani a tárgyhoz semmit. Törvényhozásunk jelen stadiumában annyira takarékosaknak kell lennünk minden pillanattal, hogy oly tárgyról, melyet egy beszédben kimeríteni nem lehet, s mely a t. Ház igen sok tagjának úgy is sokáig gondolkozása tárgyát képezte, hosszasan szólani teljesen fölösleges. Miután azonban Debreczen város igen t. képviselője kinyilatkoztatá, hogy az általam a népnevelés ügyében felállított elveket helyesli, mégis a törvényjavaslatot most csak azért fogadja el, mert a törvényjavaslat, a mint azt a bizottmány tárgyalásai egyes pontjaiban megváltoztatták, ezen elveknek megfelel, holott ezen elveket azon törvényjavaslat, melyet én a t. Ház asztalára letenni szerencsés voltam, lerontotta, a t. képviselőnek ezen állítását nem hagyhatom szó nélkül.

Nem fogok hosszabb vitatkozásba bocsátkozni. Felfogásom szerint a vitatkozás tárgyát többé nem a minister által előterjesztett törvényjavaslat, hanem csak a bizottmány által a Ház elé terjesztett módosított törvényjavaslat képezi, és igy a ministeri törvényjavaslatnak tárgyalásába ereszkedni nem tartom magamat feljogosítva. Egyébiránt, habár a törvényjavaslat, melyet a Ház asztalára letettem, s melyet a bizottmány módosított, sokat nyert is azon módosítások által, melyeket rajta a bizottmány tenni jónak látott, s melyeket én elfogadtam; s habár a t. Ház nem azért küldte ki a bizottmányt, hogy a törvényjavaslat úgy maradjon, a mint volt, hanem kiküldte azért, mert ezen fontos tárgyban föl akarta használni mindazon eszközöket, melyek rendelkezésére állottak, hogy ezen fontos ügy lehetőleg legjobban és legczélszerűbben intéztessék el; s habár örömmel ismerem el, hogy a bizottság mély szakismerete és buzgósága, melyet e nagy tárgyra fordított, törvényjavaslatomat tetemesen megjavította: de azt, hogy azon törvényjavaslat, melyet én terjesztettem a Ház elé, az általam a népnevelés ügyében felállított elvekkel ellentétben állt, semmi esetre sem ismerem el; sőt ellenkezőleg, állítom, hogy törvényjavaslatom is, bármik legyenek annak egyes hiányai, ezen elveknek ép úgy megfelel, mint az, melyet a bizottmány most a Ház elé terjesztett.

Ezen állításom hosszas bebizonyítása helyett egyszerűen hivatkozom a t. Házra, hivatkozom az országra, mely előtt az általam szerkesztett s most a bizottmány által módosítva benyujtott törvényjavaslat fekszik, s mely, ha a törvényjavaslaton tett összes módosításokat jóváhagyja is, soha nem fogja elismerni azt, hogy az általam beterjesztett törvényjavaslat az általam felállított elvekkel valaha a legkisebb ellenkezésben állott volna.

2.

A mennyire az indítványt felfoghattam, azt hiszem, oly dolgot foglal magában, mely magától értetik. A törvény kimondja, hogy minden község tartozik népiskolát felállítani, kimondja positive, hogy az a községnek kötelessége.

Megvallom, én jobb véleményben vagyok községeinkről, mint az előttem szólott képviselő úr. Az én meggyőződésem az, hogy Magyarország községei a műveltségnek elég magas fokán állanak arra, hogy a népnevelés szükségét magok is átlássák, hogy magok is átlássák, mennyire érdekökben fekszik a népoktatás általánossá tétele. Én tehát meg vagyok győződve, hogy községeinknek nagyobb része ezen kötelességének eleget fog tenni; semmi esetre nem tartom pedig czélirányosnak, hogy a törvényhozás kételyét ez iránt most már előre a törvényben is nyilvánítsa.

Meg vagyok azonban győződve arról is, hogy a községeknek egy része, bármily forró legyen is azon óhajtásuk, hogy népiskolát állíthassanak fel, ezen kötelesség teljesítésére nem lesz képes; és hogy igen sok községben az egyenes adónak 5%-ja az iskola felállítására nem lesz elegendő. Ezen esetekről azonban a törvény rendelkezett, midőn kimondja, hogy ott, hol a község bármi oknál fogva nem képes népnevelési intézetet felállítani, ezen községekben ily népnevelési intézetek felállítása a közoktatási ministernek kötelessége, ki ezen kötelességét teljesítendő, az ily iskolákra szükséges kiadásokat a budgetnél fogja a Ház elé terjeszteni.

Azt hiszem tehát, hogy azon esetben, ha az előttem szólott t. képviselőnek szomorú sejtelmei teljesednének és csakugyan azt kellene tapasztalnunk, hogy népünknek egy része bizonyos számú községekben ezen köte-

lesség teljesítésétől vonakodnék, a melyet tisztán az ő érdekökben mondott ki a törvényhozás: akkor a közoktatási minister, bárki legyen is az, ismerve kötelességét, folyamodni fog a Házhoz a szükséges rendszabályok életbeléptethetése végett; a jelen pillanatban azonban én részemről ily törvényes rendelkezést nem tartok szükségesnek.

3.

Csak egy szóra kérem a t. Ház figyelmét. Gyöngeségem, hogy nem szeretem, ha következetlenséggel vádolnak, s épen azért figyelmessé teszem az igen t. képviselő urat, hogy föltenni azt, hogy egyes szülők nem fogják föl a nevelésnek szükségét, és föltenni azt, hogy Magyarország községei, azaz az azokban lakó polgárok többsége nem fogja fel a népnevelés szükségét, igen nagy különbség. A mit, felfogásom szerint, a tapasztalás után az egyesekről nemcsak feltenni lehet, de kell is, azt a községekről azaz az egyes községekben lakó honfitársaink többségéről, föltenni az én felfogásom szerint, nem szabad.

4.

Ha a népoktatásról készített törvényjavaslatban van czikkely, melynek szerkesztésénél erőt kellett vennem magamon és mely úgy szólván nehezemre esett: ez épen azon szakasz, illetőleg azon szakaszok, melyek a néptanítók fizetéséről rendelkeznek, és én meg vagyok győződve, hogy a t. Ház ép oly nehéz szívvel fogja ezen fizetéseket elhatározni, mint én azokat indítványoztam.

Kétséget nem szenved, hogy ezen hazának összes tisztviselői közt nincs olyan, a kire fontosabb ügy volna bízva, és ki a hazának ily nagy érdekeit kezelvén, oly csekély jutalomban részesülne, mint a néptanító. De fájdalom, nem követhetjük ebben tisztán szivünket, hanem a lehetőséget is szemünk előtt kell tartanunk és a dolgok jelen állásában én nem tartom kivihetőnek, hogy a fizetések magasabbra emeltessenek.

Ugyanezen helyzetben vannak, Amerika és Svájcz kivételével, Európa más országai is: a népoktatók anyagi ellátása mindenütt igen szegény és hiányos. A Francziaországban 1834-ben indítványozott törvényjavaslatban Guizot a fizetések minimumát kétszáz francban, azaz körülbelül 83 forintban határozta meg, és előttem szólott igen tisztelt képviselőtársam, miután ezen tárgygyal annyit foglalkozott, tudni fogja, mily állapotban van Németországban, jelesen még Poroszországban is, az iskolamesterek legnagyobb része. Francziaországban jelenleg még az 500 francnyi maximum sincs mindenütt elérve; Poroszországban az által segítenek magukon, hogy fokozatos előléptetést használnak akként, hogy az oly iskolamesterek, kik 80 vagy 100 tallérral kezdették pályájokat, később jövedelmezőbb állomásokra helyeztetnek át, és így legalább reményt látnak maguk előtt.

Részemről meg vagyok győződve, hogy ez nem fog így maradni; meg vagyok győződve, hogy épen a népnevelés általános elterjedése által e haza anyagi tekintetben is annyira emelkedni fog, hogy idővel meg fogja hálálhatni népoktatóinak azt, a mivel nekik tartozik; mert teljes meggyőződésem szerint e hazának emelkedése anyagi tekintetben is sokkal inkább függ a népneveléstől, mint bármi mástól; de a jelen pillanatban,

ha magunkat ámítani nem akarjuk, magasabb fizetéseket nem állapíthatunk meg.

Nem ismerem t. képviselőtársam nézeteit a tanítóképezdéket illetőleg, és meglehet, hogy ő e részben más véleményben van, mint én. Én ugyanis a képezdéknek felállítását nagy városokban nem tartom czélszerűnek. Egyes kivételes esetekben városokban is lehet és kell képezdéket felállítani, mert szükséges, hogy a városok számára is neveltessenek népoktatók. Általában véve azonban, minthogy a nevelendő néptanítók nagyobb részének hivatása az, hogy falusi iskolákban működjék: én a képezdéknek városokban és főkép nagy városokban való felállítását nem akarnám szabályul felállítani, sőt ellenkezőleg, azt valóságos kivételnek tekintem; mert a mi népünk nagyobb része nem a városokban lakik, és így népoktatóinkat nem a városban kell nevelnünk, hanem ott, hol későbbi működésökre jobban előkészülhetnek, azaz kisebb községekben, hol mezei gazdasággal is foglalkozhatnak.

Ennélfogva — fájdalmasan mondom — én az indítványt nem pártolhatom.

5.

Kétségen kívül a bizottságnak sem volt szándéka a városok autonomiáját megszorítani. Fő feladatnak tekintette mindenesetre azt, hogy a népoktatási ügy czélszerűleg rendeztessék el.

Mennyire nem állanak a t. képviselő úrnak aggodalmai arra nézve, hogy a kisebb kir. városok autonom jogai a tanitóválasztásra nézve meg lesznek szorítva, arra nézve bátor vagyok őt a 125-dik szakaszra figyelmeztetni, a hol a tanitóválasztásnak joga nemcsak a

kir. városoknak, hanem utoljára minden községnek lehető legnagyobb szabadságában áll.

Hiszen én meg vagyok győződve, hogy királyi városaink, mint mindegyikünk, ragaszkodnak jogaikhoz; de kétségkívül nem fogják azt jogaik megszorításának tekinteni, ha oly megyékben, melyekben például 4—5 kisebb királyi város van, nem akarunk 5—6 tankerületet felállítani, minek absolute semmi practikus haszna nem lenne, mert a törvény úgy van szerkesztve, hogy minden főbb kérdésben mindenütt autonom testületek rendelkeznek, de mindenütt két fokban. Első a községnek iskolai széke, fölötte van a tankerület iskolai bizottsága; nagyobb kir. városban, mint már pl. a fővárosok, ezen fokozatot eszközölni lehet az által, hogy azon városokban, hol pl. több egyházkerület, parochia, vagy több iskolai kerület van, ily várost több ily kerületre lehet osztani, s minden egyes kerületben fel lehet állítani egy iskolaszéket. Ez iskolaszék fölött fel lehet állítani a népiskolai bizottságot, mely minden ügyben mint forum apellatorium, mint második bíróság fog ítélni. De az oly kir. városokban, melyek lakossága 1500, vagy 2000 főből áll, hogy' lehet felállítani iskolai széket és iskolai tanácsot? — Hisz ugyanazon személyek lesznek az iskolai székben, kik a kerületi tanácsot képezik. Én részemről a törvényjavaslatnak ezen szakaszában a kir. városoknak jogait egyáltalában nem látom megszorítva, s azt tartom, hogy ha kimondanók, hogy minden egyes királyi város egy külön tankerületet képezzen, akkor mindezekben a tankerületekben a két fokozat, melyet én nagyon szükségesnek tartok, azaz az iskolai szék és az iskolai tanács közti fokozás, practice kivihetetlen volna. Azonkívül a törvény gondoskodott arról, hogy a mennyiben egyes megyei tankerületekben királyi városok léteznek, azok függetlenül ezen megyei

tankerületektől, annyi képviselőt válaszszanak, a mennyi a királyi várost a nép száma szerint megilleti. Ên tehát ebben nemcsak ignorálását nem látom a kir. városok jogainak, hanem látom a kir. városok jogainak teljes elismerését.

6.

Igen röviden akarok szólni a tárgyhoz. Azt hiszem, e discussió kissé más térre ment át, mint a melyre tulajdonkép való. Itt egyszerűen arról van szó: czélszerű-e a törvénynek ezen rendelkezése vagy nem; mert ha ezen szakasz rendelkezése elfogadtatik, valóban az által a királyi városok jogainak semmi nincs praejudicálva. Hogyan szól a 123-ik szakasz? »Az egész ország vármegyék szerint osztatik azokkal egyenlő számú tankerületekre.« Azaz mit rendel a törvény? Azt, hogy az ország osztatik tankerületekre. Már most kérdem, mi volt czélszerűbb: ideális tankerületeket csinálni-e, újakat, melyekben például az ország geographiája vagy az ethnographikus viszonyok vétetnek alapúl, vagy pedig felvenni a létező állapotot és viszonyokat? Magamnak e kérdést téve, ezt mondtam: miután a megyék 800 esztendő óta léteznek, miután a megyék a lehető legszorosabb összeköttetésben állanak egymással, igen czélszerűtlen volna új tankerületeket állítani fel, s legjobb azon felosztást venni föl, mely már létezik, azaz a megyét. A megyét vettem tehát a tankerületek alapjául, de nem mint jurisdictiót, hanem mint tankerületet. E megyékben foglaltatnak a királyi városok, ezeket kiküszöbölni a tankerületből nem tartottam szükségesnek. A királyi városok kiváltságos állást foglaltak el minden egyébben, és a megyékkel semmi összeköttetésben nem voltak, s így méltányosan követel-

hették, hogy ők e tekintetben is bizonyos privilegiális állást foglaljanak el, és ne állíttassanak egy sorba a többi községgel. Ezt a törvényjavaslat is teszi az által, hogy a többi községeknek azon bizottmányban nem ád külön képviseletet, míg a királyi városokat ily külön képviseltetésben részesítteti. Mit lehetett e tekintetben alapúl venni? Nem lehetett mást venni, mint azon számarányt, mely a királyi városok és az összes tankerület, azaz a megye lakossága között létezik. Ezen számarány tehát a városokra nézve figyelembe vétetett. Azonban, a mint a dolog jelenleg áll, az nem egészen az én ideám; én magamnak a dolgot máskép gondoltam, mert én a királyi városok és egyéb községek közt nem tettem különbséget, hanem csak a fővárosokra nézve, s itt is a kettőt együtt vettem egy tankerületnek. Ez volt az én nézetem. A tisztelt bizottság azonban, épen mert a királyi városok jogait a lehetőségig kimélni akarta, kiterjeszkedett a concessiókban a lehetőség azon határáig, melyen túl a törvény rendelete czéliránytalanná vált volna; mert nézetem szerint kisebb királyi városok részére, melyek 10,000, 12,000 vagy 15,000 lakossal birnak, külön tankerületet felállítani nem czélszerű. Részemről tehát, mint mondom, miután a bizottság az általam tett indítványt — mely abban állott, hogy csak a fővárosok együttvéve képezzenek egy külön tankerületet — nem fogadta el, a bizottság által szerkesztett ezen javaslatot elfogadom annyival inkább, mert részemről azt merem állítani, hogy senki sincsen, ki a létező jogokat nálamnál inkább tisztelné; de meggyőződésem szerint a királyi városok joga ez által nincs csonkítva.

7.

Ivánka Imre tisztelt barátom észrevételére csak azt akarom megjegyezni, hogy a törvényben igen széles hatáskört adni a ministernek nem tartom czélszerűnek. A törvénynek minden esetre határozottan kell nyilatkoznia, és vagy azt kellene mondania: alakíttatik például 40 tankerület, mindegyik ennyi négyszög-mérföld vagy ennyi lélekszám szerint; vagy azt kell mondania, a mi itten mondatik: hogy az ország jelenlegi felosztása vétetik alapúl. Hogy pedig itten az országnak századok óta fennálló felosztását venni alapúl sokkal czélszerűbb, mint az országnak négyszögmérföldek szerinti felosztását, ez semmi kétséget nem szenved. A megyéknek egyik legfőbb előnye az, hogy annyi századok óta való létezés által compact egészekké alakultak; az egy megyében együttlakó honpolgárok között számtalan kötelék létezik; egy megyének lakói egymást és a megyének minden viszonyait sokkal tökéletesebben ismerik. Mindezen előnyöket egy valamivel czélszerűbb geographiai felosztás által soha sem érhetjük el. Kétséget nem szenved, hogy ezen felosztás mellett azon anomaliába esünk, hogy Torna vagy Esztergom nem oly nagy, mint Pest vagy Bács vármegye; de ebből az államra nézve financiális tekintetben semmi káros következés nem ered, miután én ezeket előre látván, a 124. szakaszban világosan kimondtam, hogy egy tanfelügyelő több tankerületben is működhetik, ha kerületében összesen 300-nál több község nincsen. Így tehát ott, a hol kisebb megyék vannak, több tankerület lesz, de csak egy tanfelügyelő, ki több kerületre fogja kiterjeszteni működését.

8.

Az értetik itt, hogy olyanok, kik tanitóképezdékben a három évi tanfolyamot elvégezték, mielőtt oklevelet kaptak, segédtanitók lehetnek. Csak azt akarja tehát e kitétel kifejezni, hogy olyanok is lehetnek segédtanitók, kik nem képesek arra, hogy rendes tanitók legyenek. Mert arra, hogy valaki rendes tanitó lehessen, szükséges, hogy a vizsgát is letegye, míg ez a segédtanitó kinevezésére nem szükséges. De mégis a segédtanitóknál is szükséges bizonyos qualificátió; ez pedig nem állhat másban, mint abban, hogy a képezdei tanfolyamot elvégezték, s azért mondatik a törvényben: a »három éves képezdei tanfolyamot végzett ifjak közül.«

XXI.

A NEMZETISÉGI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL.

Több képviselőtársam, ki ezen fontos ügyben felszólalt, azt az egyes nemzetiségek szempontjából tárgyalta. Én ezen álláspontot nem fogadhatom el, mert azt nem tartom a helyes álláspontnak. Nem tartom pedig először azért, mert valahányan itt vagyunk, csak mint az országnak képviselői szólalhatunk föl, és senki az által, hogy egy vagy más nemzetiségű választók által választatott, magát fölmentve nem érezheti attól, hogy a haza bármily ajkú polgárainak érdekeit egyaránt szivén viselje; de másodszor nem foglalhatom el ezen álláspontot főként azért, mert meggyőződésem szerint talán nincs kérdés, melyben e hon összes polgárainak érdekei annyira ugyanazonosak volnának, mint épen ebben.

A hányan itt vagyunk, mindannyiunknak azt kell óhajtanunk, hogy e kérdés megoldassék; a hányan itt vagyunk, mindnyájunknak meg kell győződve lennünk arról, hogy saját jólétünk e hazának fennállásától és hatalmától függ; a hányan itt vagyunk, kell, hogy meg legyünk győződve arról, hogy a hazának jövője és kifejlődése főként attól függ, hogy a haza minden polgárai magokat legfontosabb érdekeikben kielégítve érezhessék.

E szerint tehát a czélra nézve nézeteinkben különbség nem lehet.

Nem lehet senki köztünk, a ki nem óhajtaná, hogy e kérdés a hon minden polgárainak, bármily nyelven szóljanak is, kielégitésére oldassék meg; nem lehet senki, ki e kérdésnek megoldását oly módon óhajtsa, a mely mellett minden czélszerű közigazgatás és igazságszolgáltatás lehetetlenné válik; nem lehet senki, ki azt óhajtaná, hogy e kérdés úgy oldassék meg, hogy általa a hazának egysége és azzal jövője veszélyeztetve legyen.

Csak a módokra nézve lehet tehát különbség nézeteinkben.

Én tehát részemről csak így látván a kérdést, a kérdésnek csak ezen részére fogok szorítkozni, s mellőzve a nemzetiségi kérdés bármely érdekes elméleti tárgyalását, azt tisztán mint egy előttünk fekvő gyakorlati kérdést akarom tárgyalni.

A kérdés megoldására vonatkozólag két javaslat terjesztetett a t. Ház elé: egyik a kiküldött bizottság többségeé, mely e kérdés megoldását az egyéni szabadságnak nemzetiségi tekintetben is teljes biztosításában keresi; a másik a kisebbség véleménye, mely a nemzetiségi kérdés megoldását főként három törvényes rendelkezésnek elfogadásától várja: először attól, hogy a megyék s a hazának más kerületei s törvényhatóságai nemzetiségek szerint kerekíttessenek ki; másodszor attól, hogy minden egyes, ily módon kikerekített megyében egy nyelvnek uralma mondassék ki törvény által; harmadszor attól, hogy az ország hivatalai s méltóságai, sőt végre képviselete is, a nemzetiségek arányában osztassanak el.

A kérdés tehát, mielőtt ez előttünk levő két indítvány fölött határozhatnánk, az: vajon melyik felel meg

inkább czéljának? melyiktől várhatjuk azt, hogy e hazában lakó valamennyi nemzetiség megnyugtatását fogja eszközölni, a nélkül, hogy ez által a hazának jövője veszélyeztessék?

Mondom, tisztán e gyakorlati szempontból kívánom tárgyalni e kérdést.

Nem akarok szólani azon nehézségekről, a melyekkel az országnak, vagy inkább az egyes megyéknek nemzetiségek szerinti kikerekítése járna.

Magától értetik, hogy midőn oly fontos lépésről van szó, mint az országnak új administrationális felosztása, oly valamiről, mi minden egyes polgárnak szokásaira s jólétére a legnagyobb befolyást gyakorolja, először tisztában kell lennünk az iránt, mily módon határozzuk el bizton azt, mi e nagy fontosságú rendelkezésnek alapját képezi. És én megvallom, igen nagy hiánynak tartom a kisebbség indítványában azt, hogy erre nézve épen nem nyilatkozik. Mert miután az egyes megyéknek kikerekítése az egyes polgárok nemzetiségétől függ, mindenek előtt szükséges volna meghatározni, vajon az egyes polgároknak nemzetisége mi módon határoztassék el: nevöknek hangzása szerint, vagy tanúbizonyságok által kimutatható eddigi magokviselete szerint, vagy származásuk szerint? Szintúgy hiánya a kisebbségi javaslatnak, hogy a forum sem határoztatik meg, mely tanúvallomások, szembesitések vagy más törvényes próbák szerint a vitás esetekben az egyes polgárok nemzetisége fölött itélni fog, s az egyest akarata ellen is, ha épen kell, magyarnak, szerbnek vagy románnak fogja elmarasztalni.

Itt csak azt jegyzem meg, hogy a legutóbbi években, épen a nemzetiségek szerinti összeirásnál tett tapasztalatok szerint, a nemzetiségek meghatározását az egyesek szabad nyilatkozatára bízni nem igen lehet. Meg-

jegyzem továbbá, hogy oly rendelkezés által, minő az, hogy a haza minden polgárának nemzetisége egyszer kétségbe vonatik, alkalmasint nem fogjuk elérni azon közmegnyugvást és egyetértést, melyet Miletics és Mocsonyi Sándor képviselő társaink javaslatukkal kétségkívül elérni szándékoztak.

Azonban a megyéknek kikerekítése csak eszköz. A czél végre is az, hogy az egyes megyékben bizonyos nemzetiség vagy bizonyos nyelv uralma mondassék ki.

Erre nézve ismét kénytelennek látom magamat, hogy a javaslatnak egy hiányát kiemeljem. Az indítvány nem szól arról: vajon az egyes törvényhatóság ezen uralkodó nemzetisége egyszer mindenkorra, vagy csak bizonyos időre, öt vagy tíz évre határoztassék-e meg?

Igaz, hogy az első esetben azon anomáliába esnénk, hogy miután a nemzetiségek az egyes megyékben változnak, — a mint arra számtalan példát mutathatunk az országban —: ha mindenkorra határoztatnék meg a nemzetiség, könnyen azon helyzetbe juthatnánk, hogy valamely nemzetiségnek nyelve uralkodó maradna oly törvényhatóságban, melyben az már régen megszünt a többség nyelve lenni, és így tisztán csak históriai jogánál fogva, mintegy a nyelvbeli nemesi praerogativának neme, maradna uralkodó egyes megyékben.

A másik esetben talán még nagyobb nehézségek idéztetnének elő az által, hogy minden öt vagy tíz esztendőben az országnak összes politikai és administrativ felosztása újolag kérdésbe jönne.

Részemről azt, melyiket fogják az indítványozók választani e két módozat közűl, ha javaslatuk valahogy elfogadtatnék, reájok bízom; én csak ki akartam emelni mindkettőnek nehézségeit.

De hiszen elvégre az egyes nyelvek uralmának a

törvény által való meghatározása is csak eszköz; czél a nemzetiségek megnyugtatása. Tisztán azon kérdésre vonatkozom tehát: vajon ezen rendszabály, mely, mint az indítványozók magok el fogják ismerni, elég nehézséggel jár, elő fogja-e idézni azon czélt, mely után törekszünk, azaz: a haza minden egyes nemzetiségének megnyugtatását?

Már a mi azt illeti, egy nemzetiségre és pedig oly nemzetiségre nézve, mely akár számát, akár művelődési állapotát, akár a haza iránt mindig mutatott hű ragaszkodását tekintjük, mindenesetre nagy tekintetet érdemel, ezt semmi esetre nem remélhetjük, és ez a német nemzetiség. Mert a mennyire én a haza ethnographiai viszonyait ismerem, nem igen tudom, hol találhatnánk nagyobb területet, hol e szerint a német nemzetiség válnék uralkodóvá.

De hiszen megszoktuk már, hogy a nemzetiségi kérdésnél a magyar és német nemzetiség érdekei nem szoktak tekintetbe vétetni; tekintsük tehát csak a többieket.

Én is foglalatoskodtam egy kissé a nemzetiségi kérdéssel, s ennek következtében tanulmányoztam az ország ethnographiai viszonyait. De úgy vagyok meggyőződve, hogy nincs oly tudós a világon, a ki Magyarország megyéit oly módon tudná kikerekíteni, hogy ezen megyékben, azaz többekben a megyék közül, több nemzetiség ne lenne együtt. Hiszen magok az igen t. indítványozók is annyira átlátják ezt, hogy javaslatukban felteszik nemcsak azt, hogy absolut többségben lesz bizonyos nemzetiség, hanem felteszik még azt is, hogy a kikerekítés mellett is még több megyében absolut többséget nem fognak találhatni, hanem csak relativ többséget. Bizonyos ennek következtében, hogy azon pillanatban, midőn az egyes megyékben bizonyos nemzetiség

uralmát, a többség uralmát kimondjuk: azon nemzetiségek, melyek nem tartoznak a többséghez, magokat ez által megnyugtatva nem érezhetik, hogy e szerint, midőn egy nemzetiségnek minden kivánalmait teljesítjük, egyszersmind azok, melyek nincsenek a többségben, legszentebb jogaikban sértve érzendik magokat. Minthogy pedig minden egyes nemzetiség hasonló helyzetben van az országnak több megyéjében, s míg egyik megyében a többséget képezi, a másikban a kisebbséghez tartozik: ezen rendszabálynak következése az, hogy míg bizonyos nemzetiségeket egyes megyékben kielégítünk (és pedig némelyeket, mint p. o. az igen t. szerb nemzetiséget, igen szűk területen), ugyancsak őket minden más területen a legnagyobb elnyomásnak vetjük alá.

Kérdem, hiszszük-e, hogy ez azon nemzetiségeket meg fogja nyugtatni?

Én, t. Ház, tudom, vannak sokan, kik azt hiszik, hogy a nemzetiség kérdése csak mesterséges izgatásoknak eredménye, kik úgy vannak meggyőződve. hogy a nemzetiségi kérdést csak egyesek nagyravágyása vagy még aljasabb törekvései idézték elő. Én e nézetet tévesnek tartom. Az én meggyőződésem szerint a nemzetiségi kérdés csak azon nagy szabadsági mozgalom egyik ágát képezi, mely korunkben oly nagy eredményekhez vezetett.

Azon kor, mely a polgári jogok teljes egyenlőségét mondotta ki, mely minden vallásfelekezeti különbség nélkül a vallásoknak egyenlő szabadságát állapította meg, a polgároknak nyelvök használatára nézve is hasonló szabadságát követeli.

De vajon gondolják-e, hogy oly mozgalmat, melynek hatalmát a szabadság eszméje képezi, melynek alapja csak azon összeköttetésben van, melyben a szabadság

eszméjével áll, melynek jogosultsága a szabadság követelésének jogszerűségéből származtatható, hogy ily mozgalmat az által megnyugtathatunk vagy elháríthatunk, ha mindenütt kiváltságokat állítunk fel, kiváltságokat, melyek mindenütt azoknak, kik a kiváltságokat nem élvezik, szabadsága árán vásároltatnak meg? Vajon hiszszük-e, hogy ily mozgalmat, melynek fontossága és jövője épen abban rejlik, hogy a szabadságra támaszkodik, hiszszük-e, hogy azt az által fogjuk megszüntetni, ha a hazának ügyeit úgy rendezzük, hogy a hazában egyetlen ember se legyen, ki magát e haza minden megyéjében egyenlően szabadnak érezhesse, egyetlen se, ki e hazát egyik határától a másikig saját hazájának mondhassa? Ezt én, t. Ház, nem hiszem.

A tegnapi vitatkozás folytán több képviselőtársam hivatkozott a külföldre: Svájcz, Belgium s Franczia-ország példáját hozták fel javaslatuk támogatására.

E világ már oly régen áll s oly különböző módokon és oly különböző emberek által kormányoztatott, hogy alig indítványozhat valaki valamit, a mire példát ne lehetne felhozni.

Elismerem azt is, hogy midőn Svájczra, Belgiumra, Franciaországra hivatkoztak, nem csalatkoztak a helyre nézve sem, mert csakugyan a kivántakhoz hasonló viszonyok léteztek Európának eme most legcivilisáltabb országaiban; csak az időben csalatkoztak egy kissé, mert ezen viszonyok nem léteznek most a XIX. században, hanem léteztek egy ezred évnél valamivel előbb, azon korszakban, midőn Európának most legműveltebb országaiban nem egy törvény uralkodott az egész országban, mint jelenleg, hanem az egyes nemzetiségeknek mindegyike, melyek azokat elfoglalták: a ripuarok, a sáliak, a longobardok, a frankok, vizigóthok s a szerint, a mint egyik vagy másik nemze-

tiséghez tartozott valaki, secundum legem ripuariorum vagy secundum legem romanorum itéltetetett el. Fájdalom, a vizigóthok már a VIII. század közepe felé megszüntették ezen állapotot, és így nem tudjuk, a civilisatió tekintetében hová vezetett volna, ha ez tovább folytattatik.

Egyébiránt ez állapot megszüntetését azon történetirók, kiket én ismerek, a civilisatió egyik legnagyobb haladásának tekintik, és a spanyol conciliumoknak, melyek azt előidézték, legnagyobb érdeméül rójják fel.

Különben az indítványozók ugyanazon országokban még egy sokkal közelebb álló és találóbb példát találhattak volna. Azon korszakban, midőn a reformatió által előidézett surlódások, vagyis inkább küzdelmek az általános kifáradás következtében az első békéhez vezettek, a különböző felekezetek épen ily rendszabályokban keresték biztosságukat, a minőket t. képviselőtársaim most indítványoznak.

Az, hogy az egyes kikerekített megyékben mindenütt egy nyelv legyen uralkodó, semmi más, mint a nemzetiségekre alkalmazása a híres elvnek: »Cuius regio, illius religio.« Tudjuk, hogy minden egyes felekezetek a közhivataloknak egy részét bizonyos számarányban követelték saját vallásuk biztosítására; tudjuk, hogy a különböző felekezetek külön zászlók alatt gyültek össze, sőt még külön várakat is tartottak saját biztosságukra, és mindezt nem azért, hogy a közös hazának biztosságát veszélyeztessék; mert pl. Franciaországban, hol a viszonyok a legélesebben léptek föl, senki a XVI. századbeli hugonották hazafiságát kétségbe vonni nem fogja. Ők mindazáltal csak saját biztosságukról kivántak gondoskodni.

És mi volt e rendszabályoknak következése? Nem a legiszonyúbb testvér-háború, mely egész Európát

majdnem félszázadig vérrel fertőzteté? Igaz, nem azért, mert azok, kik biztosságukat ily eszközökben keresték, ezt akarták, mert, ismétlem, igazságtalanság volna el nem ismerni a franczia hugonották magasztos patriotismusát; de azért, mert ha bizonyos rendszabályok egyszer felállíttatnak, ha bizonyos előzmények kimondatnak, a melyeknek csak bizonyos következményeik lehetnek, nem a jó szándéktól és jó akarattól függ, hogy mi lesz a vége. Kérdem, mi volt ezen rendszabályoknak következése magokra azon hitfelekezetekre nézve, melyeknek biztossága végett ezen szabályok felállíttattak? Vezetett-e ez megnyugtatásukhoz, vezetett-e szabadságukhoz? Nem! Sőt a vallásfelekezetek közt való egyetértés, valamennyi vallásfelekezet szabadsága, a népeknek testvéri egyetértése épen azon percztől fogva kezdődik, midőn a vallásfelekezetekre nézve ugyanazon elv állíttatott fel, melyet itt a bizottság többsége a nemzetiségekre nézve felállított.

Mondani fogja erre talán t. képviselőtársaim közül valaki, vagy többen, hogy a vallás és nemzetiség között roppant különbség van.

Tökéletesen helyeslem e nézetet. Nagy a különbség, nagy magában véve, s nagy azon hatásra nézve, melyet a vallási eszmék a nép kedélyére gyakorolnak; és nekem erős meggyőződésem, hogy bármennyit szóljunk ma a nemzetiségről, a vallási eszmék jelenleg is sokkal mélyebb, sokkal nagyobb, sokkal hatalmasabb hatást gyakorolnak a nép kedélyére és jellemére, mint a nemzetiségi kérdés. Ha tehát a szétválásnak és nyugtalanságnak ilyen, sokkal nagyobb, sokkal hatalmasabb okát megszüntethette a szabadság: én bátran várom a szabadságtól ugyanezen eredményt a szétválásnak egy kevésbbé fontos és kevésbbé mélyen ható okára nézve.

Egy aggodalmat fejezett ki több képviselőtársam,

8.

Az értetik itt, hogy olyanok, kik tanitóképezdékben a három évi tanfolyamot elvégezték, mielőtt oklevelet kaptak, segédtanitók lehetnek. Csak azt akarja tehát e kitétel kifejezni, hogy olyanok is lehetnek segédtanitók, kik nem képesek arra, hogy rendes tanitók legyenek. Mert arra, hogy valaki rendes tanitó lehessen, szükséges, hogy a vizsgát is letegye, míg ez a segédtanitó kinevezésére nem szükséges. De mégis a segédtanitóknál is szükséges bizonyos qualificátió; ez pedig nem állhat másban, mint abban, hogy a képezdei tanfolyamot elvégezték, s azért mondatik a törvényben: a »három éves képezdei tanfolyamot végzett ifjak közül.«

XXI.

A NEMZETISÉGI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL.

Több képviselőtársam, ki ezen fontos ügyben felszólalt, azt az egyes nemzetiségek szempontjából tárgyalta. Én ezen álláspontot nem fogadhatom el, mert azt nem tartom a helyes álláspontnak. Nem tartom pedig először azért, mert valahányan itt vagyunk, csak mint az országnak képviselői szólalhatunk föl, és senki az által, hogy egy vagy más nemzetiségű választók által választatott, magát fölmentve nem érezheti attól, hogy a haza bármily ajkú polgárainak érdekeit egyaránt szivén viselje; de másodszor nem foglalhatom el ezen álláspontot főként azért, mert meggyőződésem szerint talán nincs kérdés, melyben e hon összes polgárainak érdekei annyira ugyanazonosak volnának, mint épen ebben.

A hányan itt vagyunk, mindannyiunknak azt kell óhajtanunk, hogy e kérdés megoldassék; a hányan itt vagyunk, mindnyájunknak meg kell győződve lennünk arról, hogy saját jólétünk e hazának fennállásától és hatalmától függ; a hányan itt vagyunk, kell, hogy meg legyünk győződve arról, hogy a hazának jövője és kifejlődése főként attól függ, hogy a haza minden polgárai magokat legfontosabb érdekeikben kielégítve érezhessék.

E szerint tehát a czélra nézve nézeteinkben különbség nem lehet.

Nem lehet senki köztünk, a ki nem óhajtaná, hogy e kérdés a hon minden polgárainak, bármily nyelven szóljanak is, kielégitésére oldassék meg; nem lehet senki, ki e kérdésnek megoldását oly módon óhajtsa, a mely mellett minden czélszerű közigazgatás és igazságszolgáltatás lehetetlenné válik; nem lehet senki, ki azt óhajtaná, hogy e kérdés úgy oldassék meg, hogy általa a hazának egysége és azzal jövője veszélyeztetve legyen.

Csak a módokra nézve lehet tehát különbség nézeteinkben.

Én tehát részemről csak így látván a kérdést, a kérdésnek csak ezen részére fogok szorítkozni, s mellőzve a nemzetiségi kérdés bármely érdekes elméleti tárgyalását, azt tisztán mint egy előttünk fekvő gyakorlati kérdést akarom tárgyalni.

A kérdés megoldására vonatkozólag két javaslat terjesztetett a t. Ház elé: egyik a kiküldött bizottság többségeé, mely e kérdés megoldását az egyéni szabadságnak nemzetiségi tekintetben is teljes biztosításában keresi; a másik a kisebbség véleménye, mely a nemzetiségi kérdés megoldását főként három törvényes rendelkezésnek elfogadásától várja: először attól, hogy a megyék s a hazának más kerületei s törvényhatóságai nemzetiségek szerint kerekíttessenek ki; másodszor attól, hogy minden egyes, ily módon kikerekített megyében egy nyelvnek uralma mondassék ki törvény által; harmadszor attól, hogy az ország hivatalai s méltóságai, sőt végre képviselete is, a nemzetiségek arányában osztassanak el.

A kérdés tehát, mielőtt ez előttünk levő két indítvány fölött határozhatnánk, az: vajon melyik felel meg

inkább czéljának? melyiktől várhatjuk azt, hogy e hazában lakó valamennyi nemzetiség megnyugtatását fogja eszközölni, a nélkül, hogy ez által a hazának jövője veszélyeztessék?

Mondom, tisztán e gyakorlati szempontból kívánom tárgyalni e kérdést.

Nem akarok szólani azon nehézségekről, a melyekkel az országnak, vagy inkább az egyes megyéknek nemzetiségek szerinti kikerekítése járna.

Magától értetik, hogy midőn oly fontos lépésről van szó, mint az országnak új administrationális felosztása, oly valamiről, mi minden egyes polgárnak szokásaira s jólétére a legnagyobb befolyást gyakorolja, először tisztában kell lennünk az iránt, mily módon határozzuk el bizton azt, mi e nagy fontosságú rendelkezésnek alapját képezi. És én megvallom, igen nagy hiánynak tartom a kisebbség indítványában azt, hogy erre nézve épen nem nyilatkozik. Mert miután az egyes megyéknek kikerekítése az egyes polgárok nemzetiségétől függ, mindenek előtt szükséges volna meghatározni, vajon az egyes polgároknak nemzetisége mi módon határoztassék el: nevöknek hangzása szerint, vagy tanúbizonyságok által kimutatható eddigi magokviselete szerint, vagy származásuk szerint? Szintúgy hiánya a kisebbségi javaslatnak, hogy a forum sem határoztatik meg, mely tanúvallomások, szembesitések vagy más törvényes próbák szerint a vitás esetekben az egyes polgárok nemzetisége fölött itélni fog, s az egyest akarata ellen is, ha épen kell, magyarnak, szerbnek vagy románnak fogja elmarasztalni.

Itt csak azt jegyzem meg, hogy a legutóbbi években, épen a nemzetiségek szerinti összeirásnál tett tapasztalatok szerint, a nemzetiségek meghatározását az egyesek szabad nyilatkozatára bízni nem igen lehet. Meg-

jegyzem továbbá, hogy oly rendelkezés által, minő az, hogy a haza minden polgárának nemzetisége egyszer kétségbe vonatik, alkalmasint nem fogjuk elérni azon közmegnyugvást és egyetértést, melyet Miletics és Mocsonyi Sándor képviselő társaink javaslatukkal kétségkívül elérni szándékoztak.

Azonban a megyéknek kikerekítése csak eszköz. A czél végre is az, hogy az egyes megyékben bizonyos nemzetiség vagy bizonyos nyelv uralma mondassék ki.

Erre nézve ismét kénytelennek látom magamat, hogy a javaslatnak egy hiányát kiemeljem. Az indítvány nem szól arról: vajon az egyes törvényhatóság ezen uralkodó nemzetisége egyszer mindenkorra, vagy csak bizonyos időre, öt vagy tíz évre határoztassék-e meg?

Igaz, hogy az első esetben azon anomáliába esnénk, hogy miután a nemzetiségek az egyes megyékben változnak, — a mint arra számtalan példát mutathatunk az országban —: ha mindenkorra határoztatnék meg a nemzetiség, könnyen azon helyzetbe juthatnánk, hogy valamely nemzetiségnek nyelve uralkodó maradna oly törvényhatóságban, melyben az már régen megszünt a többség nyelve lenni, és így tisztán csak históriai jogánál fogva, mintegy a nyelvbeli nemesi praerogativának neme, maradna uralkodó egyes megyékben.

A másik esetben talán még nagyobb nehézségek idéztetnének elő az által, hogy minden öt vagy tíz esztendőben az országnak összes politikai és administrativ felosztása újolag kérdésbe jönne.

Részemről azt, melyiket fogják az indítványozók választani e két módozat közűl, ha javaslatuk valahogy elfogadtatnék, reájok bízom; én csak ki akartam emelni mindkettőnek nehézségeit.

De hiszen elvégre az egyes nyelvek uralmának a

törvény által való meghatározása is csak eszköz; czél a nemzetiségek megnyugtatása. Tisztán azon kérdésre vonatkozom tehát: vajon ezen rendszabály, mely, mint az indítványozók magok el fogják ismerni, elég nehézséggel jár, elő fogja-e idézni azon czélt, mely után törekszünk, azaz: a haza minden egyes nemzetiségének megnyugtatását?

Már a mi azt illeti, egy nemzetiségre és pedig oly nemzetiségre nézve, mely akár számát, akár művelődési állapotát, akár a haza iránt mindig mutatott hű ragaszkodását tekintjük, mindenesetre nagy tekintetet érdemel, ezt semmi esetre nem remélhetjük, és ez a német nemzetiség. Mert a mennyire én a haza ethnographiai viszonyait ismerem, nem igen tudom, hol találhatnánk nagyobb területet, hol e szerint a német nemzetiség válnék uralkodóvá.

De hiszen megszoktuk már, hogy a nemzetiségi kérdésnél a magyar és német nemzetiség érdekei nem szoktak tekintetbe vétetni; tekintsük tehát csak a többieket.

Én is foglalatoskodtam egy kissé a nemzetiségi kérdéssel, s ennek következtében tanulmányoztam az ország ethnographiai viszonyait. De úgy vagyok meggyőződve, hogy nincs oly tudós a világon, a ki Magyarország megyéit oly módon tudná kikerekíteni, hogy ezen megyékben, azaz többekben a megyék közül, több nemzetiség ne lenne együtt. Hiszen magok az igen t. indítványozók is annyira átlátják ezt, hogy javaslatukban felteszik nemcsak azt, hogy absolut többségben lesz bizonyos nemzetiség, hanem felteszik még azt is, hogy a kikerekítés mellett is még több megyében absolut többséget nem fognak találhatni, hanem csak relativ többséget. Bizonyos ennek következtében, hogy azon pillanatban, midőn az egyes megyékben bizonyos nemzetiség

uralmát, a többség uralmát kimondjuk: azon nemzetiségek, melyek nem tartoznak a többséghez, magokat ez által megnyugtatva nem érezhetik, hogy e szerint, midőn egy nemzetiségnek minden kivánalmait teljesítjük, egyszersmind azok, melyek nincsenek a többségben, legszentebb jogaikban sértve érzendik magokat. Minthogy pedig minden egyes nemzetiség hasonló helyzetben van az országnak több megyéjében, s míg egyik megyében a többséget képezi, a másikban a kisebbséghez tartozik: ezen rendszabálynak következése az, hogy míg bizonyos nemzetiségeket egyes megyékben kielégítünk (és pedig némelyeket, mint p. o. az igen t. szerb nemzetiséget, igen szűk területen), ugyancsak őket minden más területen a legnagyobb elnyomásnak vetjük alá.

Kérdem, hiszszük-e, hogy ez azon nemzetiségeket meg fogja nyugtatni?

Én, t. Ház, tudom, vannak sokan, kik azt hiszik, hogy a nemzetiség kérdése csak mesterséges izgatásoknak eredménye, kik úgy vannak meggyőződve. hogy a nemzetiségi kérdést csak egyesek nagyravágyása vagy még aljasabb törekvései idézték elő. Én e nézetet tévesnek tartom. Az én meggyőződésem szerint a nemzetiségi kérdés csak azon nagy szabadsági mozgalom egyik ágát képezi, mely korunkban oly nagy eredményekhez vezetett.

Azon kor, mely a polgári jogok teljes egyenlőségét mondotta ki, mely minden vallásfelekezeti különbség nélkül a vallásoknak egyenlő szabadságát állapította meg, a polgároknak nyelvök használatára nézve is hasonló szabadságát követeli.

De vajon gondolják-e, hogy oly mozgalmat, melynek hatalmát a szabadság eszméje képezi, melynek alapja csak azon összeköttetésben van, melyben a szabadság

eszméjével áll, melynek jogosultsága a szabadság követelésének jogszerűségéből származtatható, hogy ily mozgalmat az által megnyugtathatunk vagy elháríthatunk, ha mindenütt kiváltságokat állítunk fel, kiváltságokat, melyek mindenütt azoknak, kik a kiváltságokat nem élvezik, szabadsága árán vásároltatnak meg? Vajon hiszszük-e, hogy ily mozgalmat, melynek fontossága és jövője épen abban rejlik, hogy a szabadságra támaszkodik, hiszszük-e, hogy azt az által fogjuk megszüntetni, ha a hazának ügyeit úgy rendezzük, hogy a hazában egyetlen ember se legyen, ki magát e haza minden megyéjében egyenlően szabadnak érezhesse, egyetlen se, ki e hazát egyik határától a másikig saját hazájának mondhassa? Ezt én, t. Ház, nem hiszem.

A tegnapi vitatkozás folytán több képviselőtársam hivatkozott a külföldre: Svájcz, Belgium s Franczia-ország példáját hozták fel javaslatuk támogatására.

E világ már oly régen áll s oly különböző módokon és oly különböző emberek által kormányoztatott, hogy alig indítványozhat valaki valamit, a mire példát ne lehetne felhozni.

Elismerem azt is, hogy midőn Svájczra, Belgiumra, Franczia-országra hivatkoztak, nem csalatkoztak a helyre nézve sem, mert csakugyan a kivántakhoz hasonló viszonyok léteztek Európának eme most legcivilisáltabb országaiban; csak az időben csalatkoztak egy kissé, mert ezen viszonyok nem léteznek most a XIX. században, hanem léteztek egy ezred évnél valamivel előbb, azon korszakban, midőn Európának most legműveltebb országaiban nem egy törvény uralkodott az egész országban, mint jelenleg, hanem az egyes nemzetiségeknek mindegyike, melyek azokat elfoglalták: a ripuarok, a sáliak, a longobardok, a frankok, vizigóthok s a szerint, a mint egyik vagy másik nemze-

tiséghez tartozott valaki, secundum legem ripuariorum vagy secundum legem romanorum itéltetetett el. Fájdalom, a vizigóthok már a VIII. század közepe felé megszüntették ezen állapotot, és így nem tudjuk, a civilisatió tekintetében hová vezetett volna, ha ez tovább folytattatik.

Egyébiránt ez állapot megszüntetését azon történetirók, kiket én ismerek, a civilisatió egyik legnagyobb haladásának tekintik, és a spanyol conciliumoknak, melyek azt előidézték, legnagyobb érdeméül rójják fel.

Különben az indítványozók ugyanazon országokban még egy sokkal közelebb álló és találóbb példát találhattak volna. Azon korszakban, midőn a reformatió által előidézett surlódások, vagyis inkább küzdelmek az általános kifáradás következtében az első békéhez vezettek, a különböző felekezetek épen ily rendszabályokban keresték biztosságukat, a minőket t. képviselőtársaim most indítványoznak.

Az, hogy az egyes kikerekített megyékben mindenütt egy nyelv legyen uralkodó, semmi más, mint a nemzetiségekre alkalmazása a híres elvnek: »Cuius regio, illius religio.« Tudjuk, hogy minden egyes felekezetek a közhivataloknak egy részét bizonyos számarányban követelték saját vallásuk biztosítására; tudjuk, hogy a különböző felekezetek külön zászlók alatt gyültek össze, sőt még külön várakat is tartottak saját biztosságukra, és mindezt nem azért, hogy a közös hazának biztosságát veszélyeztessék; mert pl. Francziaországban, hol a viszonyok a legélesebben léptek föl, senki a XVI. századbeli hugonották hazafiságát kétségbe vonni nem fogja. Ők mindazáltal csak saját biztosságukról kivántak gondoskodni.

És mi volt e rendszabályoknak következése? Nem a legiszonyúbb testvér-háború, mely egész Európát

majdnem félszázadig vérrel fertőzteté? Igaz, nem azért, mert azok, kik biztosságukat ily eszközökben keresték, ezt akarták, mert, ismétlem, igazságtalanság volna el nem ismerni a franczia hugonották magasztos patriotismusát; de azért, mert ha bizonyos rendszabályok egyszer felállíttatnak, ha bizonyos előzmények kimondatnak, a melyeknek csak bizonyos következményeik lehetnek, nem a jó szándéktól és jó akarattól függ, hogy mi lesz a vége. Kérdem, mi volt ezen rendszabályoknak következése magokra azon hitfelekezetekre nézve, melyeknek biztossága végett ezen szabályok felállíttattak? Vezetett-e ez megnyugtatásukhoz, vezetett-e szabadságukhoz? Nem! Sőt a vallásfelekezetek közt való egyetértés, valamennyi vallásfelekezet szabadsága, a népeknek testvéri egyetértése épen azon percztől fogva kezdődik, midőn a vallásfelekezetekre nézve ugyanazon elv állíttatott fel, melyet itt a bizottság többsége a nemzetiségekre nézve felállított.

Mondani fogja erre talán t. képviselőtársaim közül valaki, vagy többen, hogy a vallás és nemzetiség között roppant különbség van.

Tökéletesen helyeslem e nézetet. Nagy a különbség, nagy magában véve, s nagy azon hatásra nézve, melyet a vallási eszmék a nép kedélyére gyakorolnak; és nekem erős meggyőződésem, hogy bármennyit szóljunk ma a nemzetiségről, a vallási eszmék jelenleg is sokkal mélyebb, sokkal nagyobb, sokkal hatalmasabb hatást gyakorolnak a nép kedélyére és jellemére, mint a nemzetiségi kérdés. Ha tehát a szétválásnak és nyugtalanságnak ilyen, sokkal nagyobb, sokkal hatalmasabb okát megszüntethette a szabadság: én bátran várom a szabadságtól ugyanezen eredményt a szétválásnak egy kevésbbé fontos és kevésbbé mélyen ható okára nézve.

Egy aggodalmat fejezett ki több képviselőtársam,

melyet én nagyon fontosnak tartok, annál fontosabbnak, mert ez aggodalmat magam is táplálom. Ez az, hogy ha az egyes nemzetiségek jövője nem biztosíttatik, azok el fognak enyészni, és fel fognak olvadni más nagyobb nemzetiségekbe.

Én részemről, ha a világtörténetet tekintem, igen átlátom, hogy a kinek nemzetisége szívén fekszik, az nem nézheti a civilisátió kifejlődését aggodalom nélkül. A civilisátió kifejlődésével fokról-fokra fogy a nemzetiségek száma. Előbb, a civilisálás első kezdetében, néhány család képezett nemzetiséget. A nemzetiségek Ausztrália és Amerika egy részében még most is néhány száz tagból állanak. Ezek egyesülve és egymásba olvadva nagyobb és nagyobb nemzetiségeket képeznek. És így a civilisátió haladása kétségkívül fenyegető a nemzetiségekre nézve. E veszélynek ki vagyunk téve mi magyarok, ki vannak téve horvát testvéreink, ki vannak téve a hazában lakó más nemzetiségek, szóval ki van téve minden kisebb nemzetiség.

De mi által oltalmazhatjuk magunkat e veszély ellen? Az által-e, hogy az egyes nemzetiségeket, mint mumiákat, törvényekbe begöngyölgetve, a törvényhatóságok sírkamarájába rakjuk le? Századunkban a mi nem él, annak nincs jövője. Ha a civilisátió emelkedő árjai ellen biztosítani akarjuk magunkat, állítsuk magunkat magasra! A dagály mérföldnyi lapályt elborít; de az egyes szikla, mely magasabban áll, kiemelkedik, és ki fog emelkedni mind örökké.

Kérdem tehát, vajon, ha e hazában lakó különböző nemzetiségek biztosításáról van szó, ki gondoskodik jobban ezen biztosításról: azok-e, kik oly törvényeket indítványoznak, melyek által visszalépve a civilisátió ösvényéről, minden kifejlődés lehetetlenné válik, — vagy azok, kik a szabadságot védve, olyasmit állítanak

fel a nemzetiségek számára, mi által minden egyes nemzetnek emelkedése és így fentartása is csak saját magától függ?

És most visszamegyek oda, honnan kiindultam.

Nézetem szerint a nemzetiségi kérdés nem e haza egyik vagy másik nemzetiségének kérdése, hanem mindnyájunk közös kérdése. A ki azt hiszi, hogy e hazának egysége, melytől fennállása függ, csak azoknak fekszik érdekében, kik e hazában magyarul beszélnek, vagy a ki azt hiszi, hogy szerb, román, szláv honfitársaink civilisátiója és jóléte csak szerb, román vagy szláv kérdés: az e kérdést nem érti. Meggyőződésem szerint a nemzetiségi kérdés megoldása közös feladatunk, mely egyaránt érdekünkben áll. De épen mert e feladatot meg kell oldanunk, és mert a világtörténet összes tanusága minket arra tanít, hogy minden kérdésnek végleges megoldása csak annyiban lehetséges, a mennyiben a mód, mely szerint e megoldás történik, a század eszméivel és elveivel ellentétben nem áll: nekünk e kérdést is a jelen század eszméi szerint kell megoldanunk; e század pedig, hála a Mindenhatónak, a szabadság százada! És nincs ékesszólás és nincs hatalom, mely minket arra birjon, hogy a szabad versenynek, a szabadságnak teréről ismét a privilegiumok sánczai közé vonuljunk.

XXII.

A VEGYES HÁZASSÁGI VÁLÓPEREKRŐL.

Csak nehány szóra kívánom igénybe venni a t. Ház figyelmét, azon álláspontra nézve, melyet e törvényjavaslatnál elfoglalok.

Az 1848-iki törvény a vallások közt az egyenlőség és viszonosság elveit állította föl, és ezzel, teljes meggyőződésem szerint, megállapította e hazában a különböző felekezetek közti békét és egyetértést, melynek más alapja, mint a legtökéletesebb egyenlőség és viszonosság, nem lehet.

Az 1848-iki törvények kimondván az egyenlőséget és viszonosságot, ránk nézve azon kötelesség támadt, hogy ezen elvet a lehetőleg és legkövetkezetesebben életbe léptessük, életbe léptessük minél előbb. Mihelyt tehát az egyházi székek a katholikusok egyházi ügyeire meghagyattak, addig, míg ezen székek a katholikusokra nézve létezni fognak, a nem katholikusokra nézve is, legalább a törvényben, ki kell mondani azon szabadságot, hogy ők szintén, ha akarnak, hasonló külön törvényszékeket állíthatnak, a maguk házassági ügyeiknek elítélésére.

Ha a törvényhozás ebben imperative akarna fellépni, oly valamit tenne, mi, az én felfogásom szerint, nemcsak

czélszerűtlen, hanem jogkörén is kívül fekszik. A törvényhozásnak nem tartozik jogköréhez meghatározni: a protestánsok mily módon akarnak eljárni a magok házassági ügyeiben. De bizonyos az, hogy azon perczben, a melyben a haza polgárainak egy része házassági ügyeire nézve törvény szerint külön törvényszékkel bir: a protestánsoknak tökéletesen egyenlő jogát ki kell mondani a törvény által. Élnek-e ezen joggal vagy nem élnek, az a dolog természeténél fogva egyedül a protestánsoktól függ.

És azért én a törvény ezen rendeletének megtartását szükségesnek tartom, mert azt csak az 1848-ban kimondott egyenlőség és viszonosság elvei szükséges következésének tekintem.

XXIII.

AZ ÁTTÉRÉSRŐL.

Két beszéd.

1.

Bocsánatot kérek, nem sokáig fogom fárasztani a t. Házat.

Azt hiszem, ezen szakasz tárgyalása közepett kissé túlmentünk a szükségen. A vallások tekintetében a magyar törvényhozás két alapelvből indul ki. Az első a vallási szabadság, a másik a vallások egyenjogúsága. E két elvnek szükséges következése, a mennyiben ezen törvényre alkalmazzuk, először az, hogy az áttérés mindenkinek lehetővé legyen téve. Ez az első. Másodszor az egyenlőség elvének ismét következése az, hogy a feltételek, melyek alatt az áttérés törvényesen megtörténhetik, minden vallásfelekezetre nézve ugyanazok legyenek, és ne legyen olyan különbség, mely az áttérésre nézve előbb létezett. A mi e második elvet illeti, úgy hiszem, a t. Házban nem lesz senki, a ki el ne ismerné, hogy e törvényjavaslat által mind a két elv tökéletesen követve van; hogy itt sem az áttérés senkinek lehetetlenné téve nincs, sem az áttérők között, kik t. i. egyik vallásról a másikra térnek át, nincsen különbség téve.

E részben tehát a törvény tökéletesen megfelel.

A kérdés csak az, vajon czélszerű-e ezen dispositió, melyet e törvény magában foglal; vajon saját egyháza lelkészének, azon lelkésznek jelentse-e be szándékát, kitől áttér, vagy kizárólag annak, kihez áttér; ez a kérdés.

Az ellen nem hallottam semmi ellenvetést, hogy ne volna szükséges, hogy arról azon egyház lelkészének is tudomása legyen, melyből valaki más egyházhoz akar áttérni; hiszen ez szükséges következése azon viszonynak, melyben kiki saját egyházához áll. Mindenkinek vannak saját egyháza irányában bizonyos, nemcsak szellemi, de valóságos tettleges kötelességei is, a melyeket senki nem bonthat fel a nélkül, hogy egyházának arról tudomása ne legyen; tudomására kell tehát hozni az áttérési szándékot az illető egyháznak, a honnan az áttérés történik.

A különbség a két indítvány közt csak az, hogy a törvényjavaslat szerint az illető maga két tanú jelenlétében tartozik bejelenteni szándékát; tisztelt barátom, Debreczen városa képviselőjének indítványa szerint pedig ezen bejelentés csak azon lelkész útján történik, a kihez áttér az illető, nyolcz nap leforgása alatt.

Én részemről, megvallom, azon módot, melyet a törvényjavaslat ajánl, czélszerűbbnek tartom, mert természetesbnek látom.

Egy ok van, mi ez ellen felhozatott: az t. i., hogy ez az egyesnek, a ki áttérni akar, lelkiismereti szabadságát fogja korlátozni, ha az illető lelkész fel fogja használni ellene szónoki tehetségeit arra, hogy őt az egyház körében visszatartóztassa.

Ez az egyetlen ok, melyet én ellene hallottam; sőt egy t. képviselő úr még azt is felhozta, hogy az emlékeztet a hat heti oktatásra.

Én életemben sokszor szólottam a hat heti oktatás ellen, különösen akkor, midőn az a magyar törvényhozás tanácskozásának tárgyát képezte. De engedje meg igen t. képviselő társam, hogy én a közt, hogy valaki két tanú jelenlétében egyszerűen bejelenti, hogy ő az egyház köréből ki akar térni, és a hat heti oktatás közt, semmi hasonlatosságot nem látok. Megengedem: arra, hogy valaki a maga saját lelkésze előtt megjelenve kinyilatkoztassa, hogy ő az egyházat elhagyja és másra tér át, bizonyos moralis bátorság szükséges, de a moralis bátorságnak oly csekély foka, hogy még azt is a lelkiismereti szabadságnak akadályául felvenni én nem tudom. Az én meggyőződésem szerint oly egyén, a kiről, midőn elhatározza magát, hogy az egyházból kitérve egy más egyházhoz tér át, még annyi moralis bátorságot sem teszünk fel, hogy ő egy egyszerű lelkész előtt, még két tanú jelenlétében, a kik az ő barátjai, ki merje nyilatkoztatni az áttérési szándékot, az, ha előbbeni egyházánál marad, bizony nem fog ártani.

Én részemről, ha ama dispositióban, melyet a törvényjavaslat magában foglal, a lelkiismereti szabadság legkisebb akadályát látnám, szivesen elfogadnám Tisza Kálmán t. barátom indítványát; de miután ezt nem látom, s miután amaz indítvány elfogadását csak olyannak tekinteném, mint ha még inkább könnyíteni akarnók az átmenetet, azért ahhoz nem járulhatok, annyival kevésbbé, mert teljes meggyőződésem szerint, elveihez ragaszkodva, kötelessége a törvényhozásnak mindig lehetővé tenni az áttérést, s erre nézve minden akadályt, minden valóságos akadályt, elhárítani, de fölötte könnyűvé tenni azt, quasi közönyösnek decretálni, meggyőződésem szerint nem hivatása.

2.

Vajon az áttérés be van-e végezve vagy nincs, azt elhatározni nem a törvényhozásnak, illetőleg hatóságnak feladata, hanem azon egyház, a hová az illető áttér, csak azt nyilatkoztatja ki, hogy őt most saját tagjának tekinti. A törvény tisztán feloldja őt minden más köteléktől. Hogy minden keresztyén egyház mindenkit felvesz mindig, az nem szenved kétséget, de azt kinyilatkoztatni senki másnak, mint az egyháznak, joga nem lehet. Azért a törvényhozás, mint itt világosan ki van fejezve, csak azt mondhatja, hogy az áttérésnek többé semmi sem áll útjában.

XXIV.

A VEGYES HÁZASSÁGBÓL SZÜLETETT GYERMEKEK VALLÁSBELI NEVELTETÉSÉRŐL.

Kinyilatkoztatom, hogy a mennyiben a törvénynek azon rendelete, melyet a központi bizottság indítványoz, az egyenlőség elvének tökéletesen megfelel, nekem az ellen kifogásom nincs. Azt hiszem, a maga nemében talán ez is eleget fog tenni azon várakozásoknak, melyeket a törvényhez kötünk.

Egyébiránt ép azért, mert nézetem, a mint látom, a t. Ház többsége nézetétől eltér, kénytelennek érzem magam és szükségesnek tartom, habár röviden is, nézetemet motiválni.

Székács képviselő úr azt mondta épen most, hogy ámbár e kérdésnek megoldása törvényhozás útján igen sok helyen megkisértetett, annak tökéletes és kielégítő megoldása eddig még nem sikerült. Én is azon meggyőződésben vagyok; de azt hiszem, hogy épen ott, hol a törvény által kielégítő megoldás lehetetlen és nem sikerült, ott az ily ügyek megoldását a szabadságra kell bízni. Épen ott, hol a törvény nem elégséges, a szabadságnak kell segíteni. Ennélfogva ugyanazon tapasztalásból indultunk ki, tisztelt barátom Székács képviselő úr és én, csakhogy különböző eredményekre jutottunk.

Felfogásom szerint minden törvény rendelkezésének olyannak kell lenni, mely eredményekre vezet és melyről legalább előre bizonyosan mondhatjuk azt, hogy a törvény eredménye nem fog meghiusíttatni. Már most hogyan állunk ezen törvénynyel? Úgy, hogy a gyermekek első nevelése, a meddig azok a szülői háznál vannak, egyenesen csak a szülőket illeti, hogy abba sem a törvényhozás, sem a végrehajtó hatalom semmi befolyást nem gyakorolhat, s a közhatóságnak hatása a gyermekek nevelésére csak azon perczben kezdődik, a melyben a gyermekek az iskolába lépnek. De a 48-iki törvény világosan kimondja, hogy a szülőket nem akadályozhatja senki abban, hogy oly iskolába küldjék gyermekeiket, melyeket ők választanak, így a katholikus protestáns iskolába, a protestáns pedig, ha neki tetszik, a jezsuitákhoz is küldheti gyermekeit. Már, kérem, miután a gyermekek első házi neveltetése fölött rendelkezni másnak mint a szülőknek nem lehet, miután azon percztől kezdve, melyben a gyermekek iskolába küldetnek, a 48-iki törvény a szülőknek e teljes szabadságot megadta: az én meggyőződésem szerint a szülők ezen szabadságát akadályozni nem lehet.

Ez az én nézetem. Meglehet, hogy téves, hiszen a többség ellene nyilatkozott.

De nem a szülőknek szabadsága tulajdonképen az, mit a Háznak többsége nem akar elfogadni, vagy nem akar elismerni, hanem azon visszaélések, melyek a szabadság ürügye alatt történhetnének. Nem a szülőknek szabadsága ellen szavaz a Háznak többsége, hanem szavaz az ellen, hogy a szabadság ürügye alatt ismét reversálisok hozassanak be, és én részemről, általában véve, nem tartok semmit szükségesebbnek és nem számitok semmit inkább a törvényhozás kötelességei közé, mint hogy a családokat külső befolyástól lehetőségig megoltalmazza.

A kérdés egyszerűen az: mi által oltalmazzuk meg inkább a családokat a külső befolyástól; az által-e, ha elfogadjuk azt, mit én inditványoztam, vagy az által, ha azt fogadja el a Ház, mit a központi bizottság inditványoz?

Bocsánatot kérek, t. Ház, ha a Ház többségével nem vagyok egy értelemben, kötelességemnek tartom a magam nézetét legitimálni.

Épen t. Ház, hogy a családokat megoltalmazzuk a külső befolyásoktól, ez volt az ok, melyért inditványomat a Ház elé terjesztettem. Ha a szülők szabadságára van bízva a gyermekek nevelése, ha el van ismerve, hogy ők gyermekeiket akármily vallásban nevelhetik: kétséget nem szenved, hogy a gyermekek nevelésébe senkinek nincs befolyása; a szabadság maga biztosítja a szülőket minden külső beavatkozástól.

Imperativ törvénynek, melyben kimondatik, hogy a leányok anyjok vallását, a fiúk pedig apjok vallását kövessék, ily törvénynek értelme nem lehet más, mint hogy ezen törvényt végre kell hajtani. A törvények végrehajtását azonban kizárólag és egyedül csak a szülőknek akaratára bízni nem lehet, mert hiszen, ha ezt gondolta volna a t. Ház, akkor szabad rendelkezést adott volna a szülőknek; tehát kell lenni valakinek, a ki azok fölött itél, kell lenni valakinek, a ki a gyermekeket, szükség esetében, a törvényes kötelesség teljesitésére kényszeríti.

És ki lehet az? Intő, a dolog természeténél fogva, más nem lehet, mint az illető egyházak szolgája; végrehajtó más nem, mint az illető törvényhatóság. Tegyük fel, van egy vegyes házasságban levő család, ennek fiai tartoznak apjok vallását követni, s e szerint például reformátusok, a leányok anyjuk vallását lévén kötelesek követni, például katholikusok. Ha már most a katholikus

lányok katholikus isteni tiszteletben részt nem vesznek, ha szüleik például svájczi bonne-t vagy más protestáns leányt fogadnak nevelőül, és ez esetben azután az illető lelkész kötelességének tartja fellépni s azt mondani: a törvény értelmében ezen leányokat katholikus hiten kell nevelni, s ime ők nem neveltetnek katholikusoknak, mert soha katholikus templomba nem járnak, s nevelőnőjük sem katholikus, fölszólítja tehát az illető hatóságot, hogy a törvény végrehajtásáról gondoskodjék: kérdem, vajon ez által nem sokkal több esetben fogjuk-e kitenni az illető családokat külső beavatkozásnak, épen azon beavatkozásnak, melytől meg akartuk óvni?

Ez, tisztelt Ház, és egyedül ez volt az ok, melyért én törvényjavaslatomat ez értelemben voltam bátor a t. Ház elé terjeszteni. Ha a szülők szabadsága, nevelési szabadsága, tisztán és világosan fenn van tartva, ha tisztán és világosan ki van mondva a törvényben, hogy reversalisok nem létezhetnek, s hogy soha senki másnak a gyermekek neveltetésébe befolyása nem lehet, mint a szülőknek: ez által, úgy hiszem, fenn van tartva a szülők szabadsága, s épen azon külső befolyásoktól óvjuk meg az egyes családokat, melyektől őket meg akartuk óvni.

Bocsánatot kérek, hogy ily hosszasan adtam elő nézetemet, de fel kellett világosítanom indokaimat.

XXV.

A NÉPISKOLAI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL.

Két beszéd.

1.

Elismert dolog napjainkban, hogy azon tényezők között, melyek minden népnek jólétére és ez által az államoknak hatalmára elhatározó befolyást gyakorolnak, nincs egy-egy fontosabb, mint a népnek értelmi műveltsége; és innen van, hogy nem létezik jól rendezett állam, mely a népoktatás czélczerű elrendezésére figyelmet nem fordítana. E tekintetben az állam formája nem tesz különbséget, és tagadhatatlan, hogy azon nagy lendület, melyet a népoktatás ügye egy század óta vett, nagy részben felvilágosodott absolut uralkodóknak köszönhető. Alkotmányos országban, hol a nép a törvényhozásra és ezáltal az állam a kormányzatra elhatározó befolyást gyakorol, azon okokon kívül, melyek általánosan minden államban a népoktatás fontosságát bizonyítják, van egy más, még nagyobb fontosságú ok, mely a népoktatásról való gondoskodást az államnak kötelességévé teszi, és ez azon tény, hogy ott, a hol a nép az állam vezetésére befolyást gyakorol, és azon arányban, melyben ezt

gyakorolja, a népnek műveltségi állapota közvetlen befolyást gyakorol az állam törvényhozására és kormányzatára. Ezért, ha a népoktatás állapota minden államban nagy fontossággal bir, mert nagy befolyást gyakorol a nép jólétére: alkotmányos országban, és pedig azon arányban, melyben az alkotmány a nép minden osztályának nagyobb befolyást biztosít, a népoktatás czélszerű rendezése, mely a közműveltségnek feltétele, egyszersmind feltétele az állam jólétének s kifejlődésének is.

Ez azon ok, mely a ministeriumot arra birta, hogy midőn ujjáalakulásunk elhalaszthatatlan teendői csaknem egész tevékenységét igénybe vették, mégis, mihelyt a kormányt átvette, egyszersmind a népoktatás kérdésének tanulmányozását tüzte magának feladatul, s kötelességének ismerte ezen tanulmányai eredményét a jelen törvényjavaslatban még ezen törvényhozás elé terjeszteni, meg levén győződve arról, hogy kötelességének, melyet az 1848-ban felállitott elveknek életbe léptetésében és megszilárditásában talált, csak úgy felel meg, ha a népoktatásnak czélszerű elrendezése által megszilárdítja azon alapokat, melyektől minden demokratikus alkotmány állandósága függ, s melyek nélkül azon elvek, melyeket a nemzet 1848-ban elfogadott, a várt gyümölcsöket soha meg nem hozhatják.

Egészen fölöslegesnek tartom tehát, hogy akár a tárgy fontosságáról bővebben szóljak, akár annak sürgősségét bővebben bizonyítgassam. A mélt. főrendek között oly férfiak ülnek, kik már állásuknál fogva ezen fontos tárgygyal többet és inkább foglalkoztak, mint bárki e hazában, és kik azon hiányokat, melyek népoktatásunk mezején észrevehetők, minden másoknál jobban ismerik. Ezért én egyszerűen azon álláspont magyarázatára akarok szorítkozni, melyet a kormány, midőn a jelen törvényjavaslatot a törvényhozás elé terjesztette, elfoglalt.

A népoktatás ügye időnkben annyira képezte már a különböző törvényhozások tanácskozásainak tárgyát, hogy annak több nagyfontosságú kérdésére nézve már alig léteznek véleménykülönbségek; három kérdésre nézve azonban jelenleg is nagyon eltérnek a nézetek egymástól, és ha a mélt. főrendek között a törvényjavaslat iránt véleménykülönbségek léteznek, kétségtelen, hogy vitatkozásaink ezen kérdések körül fognak forogni. Ezen kérdések a következők:

1-ször, meddig terjednek a népoktatás mezején az állam jogai és kötelességei?

2-szor, ki viselje a népoktatásból támadó terheket?

3-szor, kire bizandó a népoktatásnak vezetése, igazgatása és felügyelete?

Megengedik a mélt. főrendek, hogy a lehetőségig röviden — de nem igérhetem, hogy épen nagyon rövid leszek — ezen kérdésekre nézve nézeteimet előadjam,

A mi a népnevelés terén az állam jogainak s kötelességeinek határait illeti, egymással ellentétes két nézettel találkozunk. Az egyik, azon elvből indulva ki, hogy a nevelés kizárólag a szülőknek jogai és kötelességei közé tartozik s amennyiben ezek ezt nem teljesíthetnék, kizárólag az egyházak teendője, az államnak feladatát a népnevelés terén arra szorítja, hogy az egyházakat anyagi segélyezéssel támogassa. A másik ezzel ellentétben álló nézet, kiindulva azon nagy fontosságból, melylyel a népnevelés az államra nézve bir, a népnevelésnek jogát és kötelességét kizárólag az államnak tulajdonítja, s a szabadságnak csak igen kis mértékét tűri meg. Meggyőződésem szerint e két nézet mindegyike, ily szigorúan felállítva, egyaránt téves. — A mi az elsőt illeti, a szülőknek jogát s kötelességét a népnevelés iránt senki kétségbe nem vonhatja, s azt tartom, igazságosan azt sem vonhatja kétségbe senki,

hogy a népnek nevelése s így oktatása is minden egyház legszebb feladatai közé tartozik. De másrészről nem lehet kétségbe vonni azt sem, hogy a szülők közül sokan nincsenek azon helyzetben, hogy e kötelességeiket teljesítsék; hogy a szülők közül egyesek a joggal visszaélhetnek, sőt sokan vissza is élnek, s hogy ennélfogva, — mert a szülői jogokkal való visszaélés olyak irányában gyakoroltatik, kik oltalomra szorulnak, — az állam ezen kötelességet nem utasíthatja el magától.

Mondhatja erre valaki, hogy a szülőkről ily kötelességmulasztást feltenni nem lehet. Igaz, hogy ritkán fordul elő az eset, hogy szülőket a közigazgatás útján arra kellene kényszeríteni, hogy gyermekeik anyagi táplálásáról gondoskodjanak, és minden műveltebb ember tudja, hogy ha a szülőnek azon kötelességét, hogy gyermekeiket anyagilag táplálva, testi megromlástól megőrizzék, elismerjük: úgy nem vonhatjuk kétségbe a szülőknek azon kötelességét sem, hogy gyermekeik szellemi kifejlődéséről gondoskodjanak. De az utóbbi esetben a szülői szeretet a gyermekek jogainak sokkal kevesebb garantiát nyujt, mint azoknak anyagi szükségeire nézve. Mert igen nagy különbség létezik az anyagi és szellemi szükségek között. Az anyagi szükségeknél azon perczben, a melyben azok támadnak, mindenki ösztönszerűen iparkodik, hogy azoknak eleget tegyen; a szellemi szükségleteknél pedig épen az ellenkezőt tapasztaljuk. Minél nagyobb a szellemi szükség az egyesnél, annál kevésbbé érzi azt, és annál kevésbbé igyekszik azt pótolni; és meg lehetünk győződve, hogy ép oly néposztályoknál, melyek az oktatás hiánya miatt legtöbb kárt szenvednek, a legkevesebb ösztönt fogjuk találni arra, hogy ezen hiányon segítsenek; azért világos, hogy oly országok kivételével, melyekben a művelt-

ség már bizonyos fokra emelkedett, a szülőknek gyermekeik oktatására nézve egészen korlátlan szabadságot adni nem lehet.

A mi végre az egyházakat illeti, kétségkívüli tényeket kellene ignorálnia, ha valaki megfeledkeznék azon nagy érdemekről, melyeket az egyház nemcsak általánvéve a művelődés terjesztésére, hanem a népiskolákra nézve is szerzett magának. Hisz minden, mi a népoktatás mezején századokig történt, egyedül az egyháznak köszönhető. De hogy az egyház egymaga, bármily kedvező anyagi állásban találjuk azt, és ha senki által sem gátoltatik is működésében, egymaga a népoktatás nagy feladatának eleget nem tehet: azt ismét világosan szintén a tények bizonyítják. Nem szólok a multról, a hol pl. — mint mindenki tudja, ki e tárgygyal foglalkozott, — az oly hatalmas és oly nagy anyagi eszközökkel rendelkelkező franczia egyház a forradalom előtt a népnevelés mezején oly keveset tett. Nem szólok erről, mert a XVIII. században a népoktatás még igen háttérbe szoritott érdek volt. A műveltség, mint minden, akkor csak a nép felső rétegeinek kiváltsága vala, s az állam, mint az egyház, Francziaországban szint úgy, mint máshol, figyelmét csak a magasabb tanintézetek javitására fordità. De hivatkozhatunk egy többet bizonyitó példára, s ez Anglia. Nem lehet tagadni, hogy Angliában nagy a vallásos buzgóság, hogy ott a felekezetesség is elég magas fokon áll, és egy igen hatalmas egyház létezik, s egyszersmind Angliában a népoktatás szükségét — épen azon befolyásnál fogva, melyet a nép a közdolgokra gyakorolt — már rég belátták: és mégis a hatalmas angol egyház sem volt képes azon igényeknek megfelelni, melyek újabb időben a népoktatás mezején kifejlődtek. És az egyháznak ezen elégtelenségét, valamint Angliában, úgy széles a

világon mindenütt elismerik, valamint azt is, hogy az nem a buzgóság hiányának tulajdonítható.

Mert ha csak legsúlyosabb s meggyőződésem szerint igazságtalan vádat nem akarunk emelni az egyház ellen, meg kell győződve lennünk a felől, hogy az egyházak e közben bizonyosan mindent megtettek, mi tőlük kitelt, és hogy ezért, ha a népoktatás általánosításában czélt akarunk érni, azt, a mit az egyház maga nem érhet el, az államra kell bíznunk.

Általános tapasztalás bizonyítja, hogy a hol a népoktatás magasabb fokra emelkedett, ez mindenütt csak az állam közbejöttével sikerült, és valóban alig fogja valaki komolyan kétségbe vonni, hogy valamint az egyháznak érdeke, sőt kötelessége elkövetni mindent, hogy a gyermekekből jó keresztyéneket neveljen, ép úgy kötelessége az államnak is, hogy a gyermekeket jó állampolgárokká nevelje föl. Miből következik, hogy ott, hol a szülék vagy az egyház a gyermekek oktatásáról nem gondoskodnak, az állam vállalja magára ezen kötelességet. Az államot sem ezen jogától, sem ezen kötelességétől fölmenteni nem lehet.

Minden államnak kötelessége, hogy a honpolgároknak azon jogok élvezetét, melyeket nekik a törvény adott, lehetővé tegye; és minden államnak kétségtelen joga van megkívánni, hogy azok, a kik bizonyos, az államnak jólétére befolyással biró jogokat gyakorolnak, azon jogok gyakorlására képesek legyenek. A mi az elsőt illeti, kétséget nem szenved, hogy mindazon jogok, melyeket a törvény a nép oly osztályainak ad, melyek az azoknak gyakorlatára szükséges műveltséget nélkülözik, illusoriusok maradnak, és ép oly bizonyos, hogy politikai jogoknak ilyenek által való gyakorlata az államra nézve veszélyes, s így nem tagadható, hogy oly alkotmánynyal biró államban, mely által a közdolgokra a népnek

minden osztálya befolyást gyakorol, minden osztálynak nevelése az államnak nemcsak jogai, hanem kötelessége közé is tartozik.

Ez okból azon elvek, melyeket a kormány a jelen törvényjavaslatban követett, önként következnek. Az állam fentartja magának azon jogot, hogy az állam polgárait gyermekeik oktatására kötelezze; ennek következtében az állam elismeri azon kötelességet, hogy intézetekről gondoskodjék, melyek által az állam polgárainak ezen kötelesség teljesítése lehetővé tétessék; ellenben, valamint az állam nem vállalja magára azon kötelességet, hogy a népnevelésről kizárólag s egyedül ő maga gondoskodjék, úgy azon jogot sem követeli, hogy a népnevelés terén, minden másokat kizárva, monopoliumot gyakoroljon, mi az én meggyőződésem szerint egy alkotmányos államnak elveivel össze nem fér.

Előbb említettem azon különbséget, mely absolut és alkotmányos államok között a népnevelés fontosságára nézve létezik, s megjegyzém, hogy a népoktatás alkotmányos országban sokkal nagyobb fontossággal bir, mint oly országokban, melyek korlátlan uralom alatt állnak. De van ezen kívül a népnevelésre nézve még egy más különbség is alkotmányos és absolut országok között. Minden absolut államban a népnevelés, a dolgok természeténél fogva, a kormányzat egyik eszközének tekintetik, s ezért absolut államokban az állam a népoktatást a maga kezéből nem bocsáthatja ki. Alkotmányos országban, az én meggyőződésem szerint, az állam biztossága nem bizonyos elveknek általános elfogadásától függ, hanem függ a műveltségnek, az értelmiségnek általánosságától; ezért minden alkotmányos állam saját érdekei ellen cselekszik, ha azokat, kik őt a népművelésben segítik, ezen működésökben akadályozni akarja.

Ismerem azon ellenvetéseket, melyek ezen nézet ellen

közönségesen felhozatnak. Mondatik ugyanis, hogy a népnevelés oly fontos ügy, hogy azt másokra bízni nem lehet, annál inkább, mert megtörténhetik, sőt meg is történik, hogy azok, kik az államtól függetlenül népneveléssel foglalkoznak, a népnevelést épen azon elvekkel ellentétes irányban vezetik, mely elvekre az állam alkotmánya alapíttatott. Ez nemcsak lehetőség gyanánt állíttatik fel, hanem positiv tények bizonyítják annak előfordulását. Azonban mindez nem ingathatja meg azon meggyőződésemet, hogy alkotmányos államban a tanszabadság és a sajtószabadság között a lehető legnagyobb analogia létezik. Kétségbe nem lehet vonni, hogy a tanszabadsággal épen úgy visszaélések történhetnek, mint a sajtószabadsággal, és ebből következik, hogy az állam főfelügyeleti jogáról a népnevelés terén sem mondhat le. De azért, mert visszaélések történhetnek a tanszabadsággal, e szabadságot megtámadni csak annyi volna, mint ha valaki a sajtószabadság körül tapasztalható visszaélésekből a sajtószabadság károsságát és annak megszüntetését akarná következtetni; sőt részemről a népoktatás terén a szabadság korlátozását még kevésbbé tartom igazolhatónak; mert ha valóban alkotmányos és szabad országban valaki a tanszabadságot arra akarná használni, hogy szabadságellenes elveket terjeszszen, ha valaki azért tanítaná olvasni a népet, hogy az obscurantismust terjeszsze: az, az én meggyőződésem szerint, olyas valamit tenne, mi nemcsak czélhoz nem vezetne, sőt épen ellenkezőjét idézné elő annak, a mit el akar érni. Én tehát azt hiszem, alkotmányos országban a tanszabadság magának az állam alapelveinek szükséges következése. Azért a törvényjavaslat, mely a mélt. főrendek asztalára letéve, jelen tanácskozásunk tárgyát képezi, a legtágabb és a legteljesebb tanszabadság elvére alapíttatott.

E mellett, ha a dolog elvi oldalát nem tekintjük is, még a népoktatás körüli javitások practikus kivihetősége is szól. A népoktatásnak javitása még akkor is, ha minden, a népoktatásra jelenleg létező eszközöket felhasználunk, minden esetre nagy áldozatokat vesz igénybe, és miután a létező népoktatási intézetek nálunk csaknem kivétel nélkül felekezetiek: mi lehetett volna oly törvénynek practikus következése, mely a létező viszonyokat ignorálva, kizárólag állami intézetek felállítását rendelte volna el?

Ennél még fontosabb egy másik ok. Ha azt akarjuk, hogy a népoktatási törvény jó eredményhez vezessen, szükséges, hogy iránta ne ébreszszünk ellenszenvet; mivel pedig tagadhatatlan, hogy nemcsak az egyház ragaszkodik azon befolyáshoz, melyet eddig a népoktatásra gyakorolt, hanem hazánk polgárainak nagy része is a létező felekezeti iskolákban megnyugvását találja, az, ha e törvény a felekezeti iskolákat el nem ismeri, a törvény ellen szükségkép reactiót idézne elő.

Így, a mint a törvény áll, meggyőződésem szerint ettől félni nem lehet; mert, miután a törvény nemcsak a létező felekezeti iskolákat ismeri el, hanem minden felekezetnek teljes szabadságot ad új népoktatási intézetek felállítására is; miután a törvény a községek által közös iskolák felállítását csak ott rendeli el, hol a felekezetek a népoktatás terén feladatuknak eleget nem tesznek, azaz, hol a czélszerűségnek megfelelő felekezeti iskolák nem léteznek: nézetem szerint igazságtalan gyanusítás volna föltennünk, hogy a hitfelekezetek ily törvény ellen föl fognak lépni, mely közös iskolák fölállítását csak ott rendeli, hol a felekezetek tanintézeteket nem állíthatnak. Ezt föltennünk annál kevésbbé lehet, minthogy egyes hitfelekezeteink jelenleg is nemcsak tűrik, hanem sympathiával is kisérik más felekezetek tan-

intézeteinek működését, ámbár az ott adott oktatás, a dolgok természeténél fogva, az ő saját felekezeti hitelveikkel ellentétben áll; és így előreláthatólag még sokkal több sympathiával fogják tekinteni azon intézeteket, melyek nemcsak hogy ellentétben nem állnak felekezeti nézeteikkel, hanem a melyekben saját vallási s egyházi elveik terjesztésének igen tág kör, igen nagy szabadság adatott, mert a törvény a hit- és erkölcstani oktatást nemcsak a rendes tantárgyak közé vette fel, hanem ezen oktatást kizárólag az egyházra bízta.

Mindezeknél fogva úgy vagyok meggyőződve, hogy azon határok, melyekig az állam jogainak s kötelességeinek a népoktatás terén terjedniök kell, a jelen törvényjavaslatban, akár az elvek, akár a practikus kivitel szempontjából tekintsük, helyesen tartattak meg.

A másik kérdés, melyre nézve rövidebb leszek, a költség kérdése.

Itt is két ellentétes nézet áll egymással szemközt. Egy rész — és ez csak azon másik állítás szükséges következése, hogy a gyermekek nevelésének joga és kötelessége kizárólag a szülőket illeti — egy rész azt állítja, hogy a nevelés minden terhei szintén egyedül csak a szülőket illethetik. A másik nézet szerint, miután a népnevelés az állam egyik legfontosabb joga és kötelessége, igen természetes, hogy minden ebből származható terhek szintén első sorban az államot illetik. — Én részemről ismét sem az egyik, sem a másik nézetet nem fogadhatom el.

Hogy a népnevelésnek terhei első sorban a szülőket illetik, az nem szenved semmi kétséget; sőt még azon esetben is, ha a népoktatásnak egész terhét az állam vállalja magára, azért mégis a nevelés terhének legnagyobb része mindenesetre a szülőket fogja terhelni, s ezt kizárólag az államra róni semmi esetre sem lehet.

De miután kétségbevonhatlan tény, hogy a szülőknek egy része ezen terheket nem viselheti: az a kérdés, vajon az állam a népnevelés terheihez járuljon-e vagy ne? Ezen kérdés eldöntése pedig attól függ: vajon a népoktatást országos érdeknek tekintjük-e vagy nem? Ha igen, akkor azon terheket, melyek a népnevelésből származnak, a dolog természeténél fogva épen úgy közös terheknek kell elismernünk, mint minden más terheket, melyek bizonyos közös czélok elérhetésére szolgálnak és melyek az ország minden lakóira kivettetnek. Igaz, igen plausibilisnak látszik azon okoskodás, hogy a kinek gyermekei nincsenek és a ki e szerint az iskolának közvetlenül hasznát nem veszi, oly adóval nem terhelhető, melyből reá látszólag direct haszon nem háramlik. De, kérdem, nem áll-e ez más közterhekre nézve is? Vajon például azon garantiákhoz, melyet az ország vasúti építkezéseknek eszközlésére magára vállal, az ország azon vidékeinek lakosai, kik az ily vasútakat közvetlenül nem élvezik, nem járulnak-e? És ha valaki azon boldogító meggyőződésben él, hogy ő maga, utódai és rokonai soha bűnvádi kereset alá esni nem fognak, s hogy e szerint a fegyházaknak humanusabb berendezése őt direct nem illeti: vajon ebből azt fogja-e következtetni, hogy az adó, melyet rá kivetnek és mely a fegyházak humanusabb elrendezésére fordíttatik, igazságtalanul vettetett ki?

Szerintem a kérdés egyes egyedül az: vajon a népnevelést közös érdeknek tekintjük-e vagy nem? Ha igen, akkor terheiben mindnyájunknak részt kell vennünk, és a kérdés magától eldöntetik.

A terhek elosztására nézve a törvényjavaslat más útat követett, mint a melyet talán egyesek czélirányosnak tartanak és több államban követnek. A törvényjavaslat t. i. a népoktatást mindenek előtt communalis

tehernek tekinti, és az, szerinte, a rendes egyenes adónak bizonyos quotiensét képezi. Az ok, vagy inkább az okok, melyekért a kormány e módozatot indítványozta, a következők: először a népoktatás mindenesetre nagy teher, melyet az ország magára vállal, teljes meggyőződésem szerint a legszükségesebb, de egyszersmind nagy teher, s tudnunk kell, hogy a teher nagy, hogy teljes öntudattal fogadjuk azt el; de kétségkívül kötelességünk gondoskodni arról, hogy ezen teher a lehetőségig elviselhető legyen, és hogy az a lehetőségig igazságosan osztassék el és senkit túl ne terheljen. A terhek elosztásának két módja állott előttünk: összesíteni a népnevelés összes költségeit, kivetni azokat a rendes adók útján és az egészet kezeltetni a kormány tisztviselői által; a másik út: bízni a dolgot a községekre. Minden eddig tett tapasztalatok szerint kétségtelen, hogy ott, hol ily költségek a törvényhozás által megszavazva a kormány által kezeltetnek, mindig nagyobbak; s ezt a dolog természete is hozza magával, mert először ott, hol arról van szó, hogy valamely ügynek költségeit az állam viselje, igen sok ember hajlandó megfeledkezni arról, hogy az államnak semmi külön pénztára nincsen, és hogy az által, ha az államnak költségei növekszenek, az ő adója is növekszik, minek következtében azt tapasztaljuk, hogy mindennél, a mit az állam kezel és fizet, sokkal nagyobb követelésekkel lép fel minden egyes; — a másik az, hogy ily nagy és complicált administratió már magában véve oly nagy kezelő testületet igényel, mely a költségnek ismét egy nagy quotiensét emészti fel.

Ha ezen költségeket a községekre bízzuk, először meg lehetünk győződve, hogy a községek a lehetőségig takarékosan fognak eljárni, már azért is, mert elvégre minél többre rugnak a költségek, annál nagyobb

lesz adójok. Hogy pedig az adó kivetése egyes községekben igazságtalan úton ne történhessék, és egyes birtokosok másoknál inkább megadóztatva ne legyenek, czélszerűnek látszott a népnevelési adót pótlék gyanánt az egyenes adóhoz kötni, azaz oly adóhez, melynek kivetése és felosztása nem az egyes község akaratától függ, hanem mely a törvény által határoztatik meg.

Hátra van még a harmadik kérdés, s ez a népoktatás vezetése és közvetlen igazgatásának módja.

Itt, nézetem szerint, a fő szempont, melyből ki kell indulni, az, hogy a népnevelés igazgatása a lehetőségig jó és czélszerű legyen, és hogy ezen igazgatásban a lehetőségig sokan vegyenek részt, s ez által a közérdekeltség a népoktatásra irányoztassék. Épen azért a törvényjavaslat, mellőzve azon centralisált administratiót, mely más országokban létezik, a népiskola igazgatását közvetlenül a communere bízta, minden községben iskolaszékeket állítván föl, melyekben a község képviselői a lelkészszel és az iskolamesterrel együttvéve az iskola igazgatását első fokon közvetlenül vezetik. Az egyes megyékben úgynevezett iskola-tanácsok felállítása rendeltetik el azért, hogy ez által a népnevelésre a műveltebb osztályoknak is a kellő befolyás megszereztessék. A kormány saját befolyását külön tisztviselő által gyakorolja.

Több, igen nagy fontosságú kérdés foglaltatik még e törvényjavaslatban, de már eddig is bocsánatot kell kérnem a hosszú időért, mely alatt a mélt. Ház figyelmét igénybe vettem, s így csak röviden azon kérelemmel akarom bevégezni előadásomat, hogy a mélt. Ház az előttünk fekvő törvényjavaslatot tárgyalásainak alapjául elfogadni méltóztassék. Csak egyet akarok még kifejezni, s ez azon meggyőződésem, hogy habár e törvényjavaslatnak vannak talán egyes hiányai, melyeket

csak a tapasztalat fog feltüntetni, és ámbár e törvényjavaslat az elmélet terén sem felel meg tökéletesen minden követelésnek: ezen törvényjavaslat, teljes meggyőződésem szerint, egy érdemmel bir: azzal, hogy practikus és hazánk jelen viszonyaira alkalmatos, és hogy ezen törvényjavaslatot elfogadva, jobb népmüvelődésnek s ez által egyszersmind nemzetünk szebb jövőjének alapját vetjük meg.

2.

Bármennyire óhajtottam volna is sokra mindabból, mi ezen érdekes vita alatt mondatott, részletesen felelni, nem fogok visszaélni a mélt. főrendek türelmével.

Sok megjegyzésem volna t. barátomnak Cziráky J. gr. ő excellentiájának épen most előadott észrevételeire; de egyet még sem hallgathatok el, azt, t. i. hogy azon gyászos »écrasez l'infame!« melyre hivatkozott, oly korban mondatott ki, melyben más, mint felekezeti iskolák Francziaországban nem léteztek, és kimondatott oly férfiak által, kik mind kizárólagosan felekezeti iskolákban nevelkedtek.

Több hozatott fel az általam indítványozott törvényjavaslat tárgyalása alatt, mi, a mennyire én értesülve vagyok, nem egészen áll úgy, a mint előadatott. Azonban erre nézve sem akarok vitába bocsátkozni; csak egyre vagyok bátor az előttem szólott pannonhalmi apát ő méltóságát figyelmeztetni, hogy a tankötelezettség nemcsak Németországban létezik, hanem létezik mindazon országokban, melyeknek népnevelő intézetei czéljoknak megfelelnek, azaz Németországon kivül Svájczban és Amerikában. Amerikában azon általános tapasztalás folytán, hogy a nép a műveltségben oly

fokra emelkedett, melynek következtében az iskolakényszer fölöslegessé vált, több állam az iskolai kötelezettséget megszüntette; de későbbi tapasztalások mindezen államokban megmutatták, hogy kényszerítő törvények még ott is szükségesek; mert ámbár a benszülött amerikaiaknak magoknak nem volt iskolai kényszerre szükségök, a számos bevándoroltakra, főkép az irlandiakra nézve azonban a kényszer szüksége elismertetett, és annak törvény által való kimondása újra indítványoztatott.

Egyébiránt ezen rövid észrevételeknek elmondása nem birt volna arra, hogy a mélt. főrendek türelmét újra próbára tegyem, ha az általam mélyen t. kalocsai érsek ő excellentiája oly valamit nem mondott volna, mit válasz nélkül nem hagyhatok, miután a törvény indítványozója én vagyok.

Ugyanis ő excellentiája azt méltóztatott mondani, hogy minden, a mi a nép vallásos érzetét és meggyőződését megingathatja, káros az államra nézve is, miből azt következteti, hogy a közös iskola, mely által az egyének vallásosságukban megzavartatnak, mint a népnek érzületére káros, károsnak tekinthető a hazára nézve is.

Én részemről osztozom ő excellentiája azon nézetében, hogy az államnak nincs nagyobb érdeke, mint az, hogy a nép vallásos érzületét semmi ne sértse, és ha ő nagyméltóságának okoskodása a törvényre alkalmazva állana, akkor magam is elállanék az általam beadott törvényjavaslattól.

Ő excellentiája következtetéseinek súlya azonban kettőtől függ: először be kell bizonyítani, hogy a felekezeti iskola már felekezetessége által elég biztosítékot nyujt a nép vallásos érzelmeinek megerősitésére nézve; másodszor be kell bizonyítani, hogy a nemfelekezeti iskola, a közös iskola úgy, a mint az a törvényben indítványoztatik, csakugyan veszélyezteti a nép vallásos érzületét.

Elméleti okoskodások e kérdéseket nem fogják eldönteni; mert valamint ő excellentiája igen szép képét adta elő azon eredményeknek, melyeket akkor várhatunk, ha az iskolamester, magas hivatásától áthatva s lelkesítve, az oktatásban előforduló minden tárgyat arra használ fel, hogy a gyermekek vallásos érzületét emelje: ugyan ily képet lehet előállítani a közös iskolákról is, melyekben szintén kitünő iskolamesterek működhetnek, kik az egyes felekezeti kérdéseket érintetlenül hagyva, a gyermekeknek erkölcsi érzületét erősítik, míg azon egyházi férfiak, kik az általam inditványozott iskolában mint hit- és erkölcsoktatók ezután működni fognak, a magok buzgósága által épen olyan, vagy még nagyobb eredményeket fognak előidézhetni a gyermekek vallási oktatásában, mint a milyeket ő excellentiája a hitfelekezeti iskolától vár. Itéletünkre irányadó nem a felekezeti vagy közös iskola eszménye, hanem csak a tapasztalás lehet; és kérdem ő excellentiájától: vajon azon iskolamesterek többségéről, kik felekezeti iskolákban alkalmaztatnak, fölteheti-e azon buzgóságot, és főkép azon magas müveltséget, mely arra szükséges, hogy a tanitó minden egyes, bármily különböző tárgyat arra használjon fel, hogy az által a vallásos érzületet erősitse? Én azt hiszem, hogy ő excellentiája, ki a hazában most létező tisztán felekezeti iskolákat ismeri, ezen iskolák tanitóiról ilyen véleményben nem lehet.

Itt tehát a gyakorlat nem bizonyítja azt, mit ő excja állított; de ép oly kevéssé bizonyítja a tapasztalás azon másik állitását, hogy a közös iskolák a vallásos érzületet gyengítik; mert épen azon országokban, melyekben közös iskola létezik, a vallásos érzület nemcsak nem gyengébb, hanem erősebb, mint ott, hol kizárólag felekezeti iskolák léteznek. Én ezt nem tulajdonítom a közös iskolának, sőt korántsem állítom, hogy a közös iskolák

a vallásos érzület szilárditására kedvezőbbek, mint a fekezeti iskolák: csak azt mondom, hogy a nép érzelmei s vallásos kérdésekben való buzgósága nem a felekezeti vagy nem-felekezeti iskoláktól függ, hanem függ egészen más okoktól, s főkép azon neveléstől, melyet az egyesek nem az iskolában, hanem az életből nyernek, — függ azon befolyástól, melyet az egyes egyházaktól elvenni, ha azok kötelességöket teljesitik, a törvényhozásnak nem áll hatalmában.

Ezen s több más ellenvetéseknél, melyek a Ház asztalán fekvő törvényjavaslat ellen intéztettek, őszintén megvallom, alig gondolhattam, hogy azok az általam inditnyozott törvényjavaslat ellen irányoztathatnak.

Előadatott, mennyire szükséges, hogy a népnevelés vallásos legyen; előadatott, mennyire érdekében fekszik az államnak is, hogy polgárai nemcsak tudósoknak, hanem vallásos, erényes embereknek neveltessenek; előadatott ennek következtében, menyire káros az iskolák vallástalansága. Vannak, ez kétségtelen, vallástalan iskolák, azaz olyanok, melyekből a vallás-oktatás kizáratott; de ki mondhatja ezt a törvényjavaslat által inditványozott iskolákról? Ezek és az úgynevezett felekezeti iskolák közt csak egy különbség van s ez abban áll, hogy az úgynevezett felekezeti iskolában az oktatásnak többi tárgyát a hit- és erkölcsi oktatással együtt egy világi iskolamester adja elő, azon törvényjavaslat értelmében pedig, mely a Ház asztalán fekszik, a hit- és erkölcstan rendes és kötelezett tantárgya ugyan a közös népiskoláknak is — a miben a törvényjavaslat a Hollandiában s Amerikában létező közös iskolák rendszerétől (mely szerint a hittan előadása a közös iskolából kizáratik) eltér — csakhogy a hit- és erkölcstant a közös iskolában nem világi iskolamester, hanem egyházi férfiak adják elő a gyermekeknek, azaz olyanok, kik

kétségkívül leginkább hivatvák arra, hogy a népet és így a gyermekeket is a hitre oktassák. És én, ha nem vitatom is azt, hogy oly iskola, hol a vallás, a hit- és erkölcstan egyházi férfiak által taníttatik, minden esetben buzgóbb keresztyéneket fog nevelni: arra nézve legalább meg vagyok nyugtatva, hogy ha az ilyen iskolában rosszabb keresztyének neveltetnének, ennek semmi esetre nem a törvény rendelete lenne oka, mely a vallási oktatást az egyházi férfiúra bízta.

Mik lesznek a törvénynek eredményei a közös és felekezeti iskolák egymás közötti viszonlagos számára nézve, azt előre meghatározni nem lehet, miután az a dolgok természeténél fogva nem a végrehajtó hatalomtól, hanem egyedül és kizárólag csak az egyes hitfelekezet buzgóságától és áldozatkészségétől függ. Egyről primás ő herczegségének nyilatkozata után meg vagyok győződve: hogy e hazában azon felekezet, melynek ő élén áll, ép úgy, mint a többi, el fog követni mindent, hogy a népnevelés a lehető legsikeresebben haladjon. Azon nyilatkozat után, melyet primás ő herczegsége csakugyan tett, nem lehet kétsége senkinek, hogy a nemzet, mely a népnevelés ügyét fő feladatai egyikének ismeri, sehol nem számolhat biztosabb támaszra, mint épen azon férfiaknál, kik a felekezeti iskolák mellett buzogva, mindenek előtt vallásos embereket akarnak nevelni, de kik bizonyosan mindent el fognak követni, hogy azok egyszersmind a hazának jó polgárai legyenek, valamint Magyarország törvényhozása és kormánya soha nem fog megfeledkezni arról, hogy a vallásosság a polgári erényeknek legerősebb támasza, és hogy azok, kik saját vallásos kötelességeikhez legszilárdabban ragaszkodnak, leghivebben fognak ragaszkodni a házához és a haza iránti kötelességeikhez is.

XXVI.

A KÉPVISELŐI ÖSSZEFÉRHETETLENSÉGRŐL.

Igen röviden fogok a kérdéshez szólani, s nem fogok a Ház becses türelmével visszaélni.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznem, hogy épen ez a kérdés nem pártkérdés. Hála Istennek, olyan állapotban vagyunk, hogy ez pártkérdés nem is lehet, miután végre a hazának parlamentáris kormánya van s a kormány nem valami egyes pártnak tulajdona, hanem tulajdona az egész törvényhozásnak; az, a mi most kormány, lehet holnap ellenzék, és a mi ma ellenzék, lehet holnap kormány. Hogy tehát ezen kérdést jól és czélszerűen intézzük el, az teljes meggyőződésem szerint egyiránt érdekében fekszik a Ház minden egyes tagjának.

A kérdés tehát először az: vajon e kérdés magában véve oly fontos-e, hogy czélszerű megoldását kivánatosnak, sőt szükségesnek tartsuk? Erre, meggyőződésem szerint, csak egy lehet a felelet, az, hogy alig képzelhető fontosabb kérdés; mert e kérdésnek egy vagy más módon eldöntése hatással van a törvényhozó-testre, mely a dolgok természeténél fogva minden hatalomnak kifolyása alkotmányos országban, és hatással van a közigazgatásra, melynek czélszerű vezetése szintén minden polgárnak érdekében fekszik. A tárgy tehát kétségkivül legfontosabb.

A másik kérdés az: vajon képeseknek érezzük-e magunkat a jelen pillanatban ezen kérdést czélszerűen úgy megoldani, hogy saját lelkiismeretünk előtt elmondhassuk: a kérdés elvek alapján, mind az ország érdekeit, mind a törvényhozó-testek függetlenségét, mind a jó administrátiót tekintve, minden tekintetben helyesen van megoldva? Én részemről magamnak is feltettem ezen kérdést, és ámbár életemben igen sokat foglalkoztam vele — hiszen nem mindig ültem a kormány padjain — nem vagyok képes e kérdésre nézve a jelen pillanatban, bővebb tanulmányozás után, úgy nyilatkozni, hogy magam lelkiismerete előtt meg legyek győződve arról, hogy a kérdés czélszerűen van megoldva.

Mindazok, miket én itt a függetlenségről hallottam — méltóztassanak megbocsátani azok, kik az argumentumokat felhozták — teljes meggyőződésem szerint semmit sem bizonyítanak. A függetlenség tisztán a jellemben fekszik. A függetlenség az én teljes meggyőződésem szerint nem fekszik a helyzetben, az állásban, hanem fekszik az ember saját belső becsében. Azon ember, ki — midőn egy fontos kérdésről van szó, melytől hazájának jövője függhet, — azért tartatja magát vissza szavának nyilt kimondásától, mert ez által egy pár száz vagy ezer forintnyi jövedelemtől megfosztatik, az nem volt érdemes soha, hogy e Házban helye legyen, de arra sem volt érdemes, hogy köztisztviselő legyen, s én részemről, ha tisztviselőim közűl ismernék valakit, a kiről ezt felteszem, azt az nap, mint közhivatal viselésére képtelent, elbocsátanám.

De oly térre ment a vitatkozás, melyre mennie jelenben nem kell és nem czélszerű.

Ismétlem, én e kérdést a legfontosabb alkotmányos

kérdések közé számitom, de ezen kérdés czélszerű megoldására magamat a jelen pillanatban képesnek nem érzem; mert ha valahol minden egyes országnak külön viszonyai tekintendők irányadókul, úgy itt ezen kérdésnél a külföldi példák vak utánzása nem alkalmazható. Én tehát épen azért czélszerűnek tartom, hogy ezen igen fontos kérdés megoldását hagyjuk azon időre, midőn vele tüzetesen foglalkozhatunk.

XXVII.

A VEGYES HÁZASSÁGOK KIHIRDETÉSÉRŐL.

Csak arra akarok észrevételt tenni, a mit az előttem szólott t. képviselő úr arra nézve mondott, hogy a módosítás által a törvény illusoriussá válnék. Ha ez csakugyan így volna, én azt hiszem, a t. Ház semmi esetre sem fogadná el azon módosítást. Ha azon módosítás által, melyet a főrendek javasolnak, akármely vallásfelekezet lelkészének lehetség adatnék arra, hogy akármily alkalommal a vegyes házasság kötését hátráltassa vagy lehetlenné tegye, akkor azt elfogadni nem lehetne. De miután az e módosítás által nem idéztetik elő; miután azon pillanatban, a melyben a lelkész megtagadja a kihirdetést, a két tanú bizonysága tökéletesen pótolja a lelkész kihirdetését, s már a kihirdetés egy lelkész által eszközöltetvén, tökéletesen elégséges: a képviselő úrnak azon állítását, hogy a törvény a módosítvány elfogadása esetében illusoriussá válik, nem fogadhatom el, mert azt hiszem, hogy a törvény a szóban levő bekezdés kihagyásával épen úgy eléri czélját.

XXVIII.

KÉPVISELŐI PROGRAMMBESZÉD.

Miután akkor, mikor önök körében azért jelentem meg, hogy legutóbbi törvényhozásunk folyama alatt követett eljárásomról számot adjak, elmondám nézeteimet törvényhozásunk eredményeiről, s kinyilatkoztattam, hogy ha önök bizodalma még egyszer azon pályára szólítana, minden erőmet és tehetségemet arra fogom fordítani, hogy a nemzetet azon irány követésétől visszatartsam, mely az 1865/8-diki országgyűlés által alkotott közjogi alap felforgatását tűzte ki czéljául: fölöslegesnek tartom, hogy e tárgyról önök körében újra szóljak.

Hisz maga az, hogy ily nyilatkozat után önök arra szólítottak fel, hogy mint képviselőjelöltjük e körben megjelenjek, világosan bizonyítja, hogy Buda város első kerületének választói, kiket magam körül tisztelek, e részben velem egyetértenek. A kimerítő tárgyalások után, melyek a törvények körül folytak, alig hozhatnék fel valamit, a mi a világosságot nevelné, melyben e kérdés előttünk már is áll, s nem érzem magamat hivatva, hogy azon szemkápráztató tüzijátékokra, melyeket a nagy közönség gyönyörködtetésére e törvények elleni egyes választó-beszédekben elropogtattak, hasonló

műelőadással feleljek, annál kevésbbé, mert annak semmi sikerét sem várhatom.

Ki, miután a delegátiók intézvényét két izben működni látta, még mindig attól fél, hogy abból central-parliament fejlődhetik ki;

ki, midőn az országban körültekint s a fejlődést látja, mely annak minden vidékén észrevehető; fővárosunk utczáin körüljár, s tapasztalja az arányt, melyben a földbirtoktól kezdve a napszámos munkájáig mindennek becse emelkedik, s azt állítja, hogy azon terhek által, melyeket legutóbbi törvényhozásunk elvállalt, az ország anyagi fejlődését lehetetlenné tettük;

ki, midőn szineink az osztrák birodalom szineivel együtt lobognak a tengereken, midőn Magyarország neve, mely előbb az Osztrák-birodalom közös elnevezése alatt magában értetett, külön jelenik meg minden nemzetközi szerződésben; midőn e hazában minden kereskedelmi szerződés csak törvényhozásunk megegyezésével válik érvényessé s léphet életbe, vádat emel, hogy az ország állami létét feláldoztuk;

ki, miután azon közös hadseregen kivűl, mely a Magyar-osztrák birodalom védelmére szolgál, e hazának biztosságára külön 100,000 főnyi honvédség állíttatik fel, mely nagy részben e hazának gyermekeiből fog állani, azt hiszi, hogy hazánk alkotmányos önállásának nincsenek garantiái;

ki végre reggel, midőn kávéja után ellenzéki lapját olvassa, azt találja, hogy e hazában nincsen szabadság: azt szónoklatok az ellenkezőről meggyőzni nem fogják.

Mondják, a hit csodákat művel; ily hit, mely mindennel, mit látunk, ellentétben áll, csoda már magában is, s én bámulva meghajlom előtte, s mert nem értem, nem is vitatkozom ellene; ily hit, nem hiszem, hogy boldogít, de mindenesetre megczáfolhatatlan.

Ép oly kevéssé szándékozom azon vádakra felelni, melyeket országgyűlési többségünk s annak tisztelt vezére ellen emelnek. Nem tartom szükségesnek a czáfolatot; csak azt engedjék meg önök nekem, hogy azoknak vigasztalására, kik a kiméletlenséget tapasztalják, melylyel e hon leghűbb polgárai bizonyos oldalról megtámadtatnak, egy ismert történelmi tényre emlékeztessem önöket, mely azokat, kiket e tünemény elszomorít, megnyugtathatja.

Midőn Washington, meggyőződve, hogy a függetlenségi harcz után kimerült hazájának semmire nincs nagyobb szüksége, mint a békére, Angliával kereskedelmi szerződésre lépett, az államok nagy részében erős ellenszenv nyilatkozott e szerződés ellen.

Az elnyomatás, melyet a gyarmatok az angol kormánytól századokon át szenvedtek, keserű emlékeket hagyott csaknem mindenkinek keblében, melyek a hosszú függetlenségi harcz alatt csaknem gyűlöletté növekedtek, s így azok, kik arra törekedtek, hogy az Anglia és Amerika között létrejött béke megzavartassék, elkészült tért találtak, melyen izgatásaikat folytathaták.

Midőn a szerződés köztudomásra jutott, mint Jared Sparks, Washington hires életirója elbeszéli, az Egyesült-Államokban oly izgatottság idéztetett elő e szerződés ellen, mint ha annak czélja az lenne, hogy Amerikát azon függésbe térítse vissza, melyben az előbb Angliához állott.

A szerződés ellenei akarattal elhallgaták az előnyöket, melyek általa elérettek, csak azon pontokat emelve ki, melyek kevésbbé kedvezőknek látszottak, s ezeket úgy adva elő, mint ha az amerikai nép lealázását vonnák maguk után. A kormány barátjai felhoztak ugyan minden okot, de a higgadt megfontolás szavai elhangzottak a zajban. Népgyülések tartattak, melyeknek hatá-

rozatai sok ezer példányban köröztetve, a népet a gyűlölt szerződés és annak alkotói ellen fellázíták, s a komoly államférfiak szava elhangzott a zajban, mely az úgynevezett hazaárulás fölött támadt.

A kor történetiróitól tudjuk, hogy Washingtont akkor száz lapnak hasábjai és ezer szónok hazája legnagyobb ellenségének mondotta. Megnevezték az árt, melyért hazájának érdekeit Anglia ministereinek eladá; a nemzet boszúját, az utókor átkát hivták föl ellene, s a hon szolgálatában megőszült haja s a babér, mely azt koszorúzta, nem oltalmazá meg Amerika, sőt a világ legnagyobb polgárát a leggyalázatosabb rágalomtól.

De vajon mindez elhomályosította-e a fényt, mely dicső nevét környezi? Megfosztotta-e őt azon hálától, melylyel az összes amerikai nép szabadságának atyjára visszaemlékezik? Sőt megakadályozhatta-e csak azt is, hogy már e zaj után néhány esztendővel, még azok is, kik ezt gerjesztették, át ne lássák, hogy Washington épen e szerződés által használt legtöbbet hazájának, mert biztosítva békéjét, lehetővé tette, hogy azon időt, mely alatt az egész világot a háború foglalta el, Amerika anyagi érdekeinek s kereskedésének kifejlesztésére használhatta fel, s így jelen bámulatos prosperitásának alapját vetette meg?

A jövő igazságot szolgáltat mindenkinek; csak, fájdalom, hogy azt nem teheti azokkal is, kik ily merényleteket elkövetnek; mert megérdemlenék, hogy az ő nevük is fentartassék a jövő kor itéletének; pedig ez őket elfelejti.

A nagy eredményeket, melyeket legutóbbi törvényhozásunk elért, s azon dicsőséget, mely azoknál egyeseket illet, nem az ellenzék panaszai s ily méltatlan vádak veszélyeztetik. Ha ily veszélyek léteznek, én azokat másban látom.

Oly törvényeknek, melyek nemzetek alkotmányos jogait szabályozzák, nem a tudomány, hanem az illető népek tényleges állapota adja meg értelmezését, s bármennyi megelégedéssel mutassunk törvényeinkre, melyek 1848-ban e hon minden polgárának jogegyenlőségét, 1868-ban az ország beldolgaiban függetlenségét s közös viszonyaiban teljes egyenjoguságát állapították meg: bizonyos, hogy a nemzet szabadságát és befolyását tettleg csak annyiban élvezheti, a mennyiben arra tettleg képesítve van; ezért alkotmányunknak egyedül biztos garantiáját csak nemzetünk anyagi és szellemi fejlettségében kereshetjük.

És én megfoghatom, ha e miatt egyesek némi aggálylyal tekintenek a jövőbe.

A legnagyszerűbb átalakuláson mentünk keresztül. Csaknem középkori állapotokból a XIX. század közepébe léptünk át rögtön, átmenet nélkül. Alkotmányunk, mely előbb kizárólag a nemesi kiváltságra volt alapítva, a legtágasabb census mellett az egész népre kiterjesztetett. Az aviticitást és az úrbéri viszonyokat, melyek előbb minden birtokot bilincsekben tartottak, de egyszersmind megoltalmazának, a szabad föld eszméje váltotta fel, s midőn a vámsorompók, melyek előbb az országot még a birodalom másik felétől is elkülönözék, ledőltek, iparunk azon védelmen kívül, melyet más, előbbre haladott országokkal versenyezve, külön vámrendszerében kereshetett volna, megfosztatott azon előnytől is, melyet a napszám s minden nyers anyag s élelmiszerek olcsósága kezdő iparunknak nyujthatott. Nem csodálhatjuk tehát, hogy a társadalom nem követhette átalakulásának sebességében állami viszonyainkat, hogy a műveltségnek kellő mértéke nem terjedhetett egyszerre a politikai jogokkal együtt mindenkire, s még állami szerkezetünkben is, főkép közigazgatásunkban, sok maradt fenn,

mi egy egészen más rendszernek része, s mi azon elvekhez, melyek most általánosan elfogadtattak, nem illik többé.

És vajon nem kell-e elismernünk, hogy az ország több tekintetben nem fejlődött ki annyira, hogy a tényleges állapotok állami viszonyainknak megfeleljenek? hogy azon ellentétek, melyeket haladásunk gyorsasága, politikai és sociális viszonyaink között előidézett, a jelenben egyes nehézségeket tüntetnek föl?

Bármennyire eltérjenek nézeteink, egyben az ellenzékkel egyetértek, abban, hogy legutóbbi törvényhozásunk vívmányait nem látom teljesen biztosítva, és alkotmányunknak még több, még erősebb garantiákat kivánok, mielőtt alkotmányos állásunk állandósága felől teljesen biztosítva érezhetem magamat; csakhogy én ezen biztosítást nem — mint az ellenzék — az 1868-iki törvények egyes pontjainak megváltoztatásában, hanem abban keresem, hogy a haladásban szomszédainkkal lépést tartva, vagy azokat megelőzve, valamint politikai szerkezetünkben s azon arányban, melyben a szabadság s egyenlőség elvei alkotmányunkban alkalmaztattak, Európa legelőbbre haladott népeivel egy színvonalra emelkedünk, úgy velük egy színvonalra emelkedünk minden egyébben is; mert nem mondhatjuk, hogy alkotmányos szabadságunkat teljesen biztosítottuk, míg társadalmi viszonyaink s az ország anyagi és szellemi kifejlődése alkotmányunkkal nem áll ugyanazon színvonalon.

S ezzel elmondtam önöknek programmomat, mely, meglehet, némelyeknek szűknek látszik, de minden esetre többet foglal magában, mint a mit én hátralevő napjaimban betöltve láthatok, s melyet követve, ha nem is a legzajosabb tapsokat, melyek a dolgok természete szerint a leghangzatosabb phrásisokat illetik meg, de

a jövőnek háláját érdemeljük ki; mert a magyar nemzet jövőjének kérdése — meggyőződésem szerint — a cultura kérdése, s azon vágy, mely századok óta nemzetünket kitartásra és tettekre lelkesíté, hogy nemzetünk ismét az első sorban álljon Európa népei között, csak úgy fog teljesülni, ha velük a haladásban lépést tartani képesek leszünk.

Az 1861-iki és 1865-iki törvényhozás az 1848-iki elvek életbeléptetését tűzte ki magának feladatául, s e feladat, — mi annak közjogi részét illeti — habár más, czélszerűbb formák alatt, melyek által az összeütközések elkerültetnek, megoldottnak mondható. De eljött ideje, hogy a 48-iki törvényhozás egyéb szándékainak teljesítéséről is gondoskodjunk, s hogy a jogegyenlőség, a parlamentáris kormány és az ország anyagi érdekeinek függetlensége szintén valósággá váljanak.

Minthogy pedig a jogegyenlőség írott malaszt fog maradni, míg azok, kiket a törvény politikai jogokkal felruházott, azoknak élvezetére képesek nem lesznek; minthogy a parlamentáris kormány közigazgatásunk jelen szervezete mellett soha sem fejtheti ki egész hatályát, s azon befolyás, melyet alkotmányunk a népnek a törvényhozásra adott, nem hozhatja meg gyümölcseit, míg községi rendszerünk nincs s a felelős kormánynak rendeletei végre nem hajtatnak, s így a közigazgatásnak épen azon eszközei béníttatnak el, melyekre a nép közvetlen vagy képviselői által befolyást gyakorol; s minthogy végre anyagi érdekeink függetlensége anyagi érdekeink kifejtésétől függ, s valóban független csak gazdag ország lehet: eljött az ideje, hogy minden erőnket a reform mezején egyesítsük, mert az 1848-iki elveket nem azoknak szüntelen magasztalása, hanem csak az fogja biztosítani, ha gondoskodunk azon kellékekről, melyek nélkül ezen elveket életbeléptetni nem lehet.

Törvényhozásunk eddig csaknem kizárólag közjogi kérdésekkel foglalkozott. Három századon át országgyűléseink alig tettek egyebet, és ez természetes. Mielőtt máshoz foghattunk, elébb az alapot kelle megszereznünk, melyre bármit építhetünk. A nemzet századokon át megszokta, hogy a jobb hazafiakat csak az ellenzék soraiban keresse. S ez is természetes. Mert ott, hol a nemzetnek kétségbevehetlen jogai el nem ismertetnek, s az alkotmány alaptörvényei az egymást követő kormányok által soha nem vonattak ugyan kétségbe, de soha nem hajtattak végre: ott a jobb hazafiaknak természetes helye az ellenzék soraiban van.

De vajon természetes lenne-e az is, ha — miután a közjogi kérdések épen azon irányban döntettek el, melyben azokat vitattuk — törvényhozásunk ezentúl is csak a közjogi vitatásokban találná feladatát, s az ellenzéki czím akkor is a jó hazafiság egyedüli jellegének tekintetnék, midőn a kormány csak a többség kifolyása lehet? Mintha az alkotmányos törvényhozás vitatkozási kör lenne, mely arra van alkotva, hogy annak tagjai magukat a szónoklatban műveljék; mely mindig oly tárgyat választ, melyről legszebben lehet beszélni, vagy mintha az ország többsége, melynek a kormány csak kifolyása, szükségkép rossz hazafiakból állana; mert ezt kellene feltennünk, hogy ha ily viszonyok között az ellenzékeskedést a hazafiság mértékének akarnók tekinteni.

Az ellenzék, legalább annak azon része, melynek alkotmányosságát elismerjük, nem vonja kétségbe alaptörvényeinket, sőt a legutóbbi törvényhozás alatt alkotottakon kívül nem is törekszik azoknak megváltoztatására.

Elismeri az 1723-iki törvényt s vele a jogot, melyet e törvény a felséges uralkodóháznak Magyarország és

többi országai s tartományainak feloszthatlan s elválhatlan birtoklására adott, s ennek következtében a kölcsönös védelem kötelezettségét. Azon értelemben hivatkozik az 1791-iki X. czikkre, mint mi, s nem vonja kétségbe, hogy Európa jelen helyzetében, midőn minden oldalról roppant kiterjedésű államok alakultak, e szoros összeköttetésnek fentartása, melyben ő felsége többi országaival állunk, nemcsak kötelességeinkből, de helyzetünkből folyik, s hogy a magyar-osztrák birodalom hatalma nem kevésbbé fekszik Magyarországnak, mint bárki másnak érdekében.

Az ellenzék — mindig csak alkotmányos ellenzékről szólok s megengedem, hogy létezik oly párt is, mely máskép gondolkozik — elismeri, hogy bizonyos közös ügyek léteznek, és sokkal igazságosabb, semhogy azt követelné, hogy oly ügyek, melyek nemcsak hazánkat, de vele együtt a birodalom felét is érdeklik, annak kizárásával határoztassanak el.

Az ellenzék nem követel, mert nem követelhet, többet, mint hogy hazánk az 1791. X. t.-czikk értelmében mindenben, mi csak hazánkat illeti, önállólag határozhasson, s hogy minden közös ügyben egyenjogú befolyása biztosíttassék, s az ellenzék talán nem fogja tagadni, hogy 1868-iki törvényeink értelmében hazánk beldolgaiba az ország törvényhozásán és a királyon kívül senkinek sincs befolyása, s hogy ha azon mód, mely szerint a közös ügyek elhatároztatnak, talán nehézkesnek látszik is: legalább Magyarország semmivel sem bir kevesebb befolyással a közös ügyek elhatározására, mint a birodalom másik fele; hol van itt az ok, melylyel igazolható, hogy törvényhozásunk, mellőzve más teendőit, ismét közjogi kérdéseink újból való megvitatásába bocsátkozik?

Igen, de azon institutiók, melyeket a többség 1867-ben

megállapított, nem tökéletesek. Megengedem, sőt osztom e nézetet.

Tökéletes institutiói csak oly népnek, oly államnak lehetnének, mely minden egyébben a tökélyre emelkedett; s ha ily institutiók valahol léteznének, kétlem, hogy azok a várt megelégedést idézhetnék elő; mert miután emberi természetünk törvénye a haladás, nem tökéletes, azaz változhatatlan, hanem oly institutiók felelnek meg természetünknek, melyek a szüntelen való fejlődést lehetségessé teszik.

De tovább megyek, s megengedem, hogy institutóink nemcsak nem tökéletesek, hanem olyanok, melyeknél jobbakat is alkothattunk volna.

Megengedem, ámbár meg kell vallanom, hogy azon kisérlet, mely e nagy problema megoldására az ellenzék részéről történt, nem igen vérmes reményekre jogosít.

Előttünk fekszik azon különvélemény, melyet a közös ügyek tárgyalásának módjára nézve e pártnak vezérei, kétségkívül egyetértve pártjukkal, az 1867. XII. t.-cz. tárgyalása alkalmával benyujtottak, s melyet, miután komoly hazafias pártot azzal vádolnunk nem szabad, hogy positiv programm nélkül lép fel, most is e párt ebbeli programmjának tekinthetünk.

Az indítvány ugyan némikép Siêyes műveire emlékeztet, ki, mint tudjuk, a tökéletes alkotmányok készítésének mestere volt; de alig fog kevésbbé nehézkesnek mutatkozni, mint delegátióink. Az indítvány értelmében ugyanis minden, a birodalom két felét érdeklő tárgy fölött a két ministerium tanácskozik egymással; azután, ha azt mindenik ministerium külön terjesztette saját törvényhozása elé, ezek tanácskoznak fölötte külön, de úgy, hogy a két törvényhozásnak két Háza mindenütt csak két izenetet válthasson, ha az egyetértés

ez úton létre nem jött, a két Háznak tagjaiból országos küldöttség alakíttatik, mely szavazattöbbséggel határoz, s melynek határozata az egész törvényhozás megállapodásának tekintetik. Azon esetben, ha a birodalom két felének törvényhozásai ily módon nyilatkozván, nézeteik eltérnek egymástól, mindenik saját kebeléből a paritás elvei szerint küldöttséget választ s ezen küldöttség Magyarország s a birodalom valamelyik fővárosában együtt tanácskozva, javaslatot készítenek, mely az őket kiküldött törvényhozások elébe terjesztetnék.

Ez esetben az egyes törvényhozások két Háza már csak egy izenetet válthat, s ha az egyetértés még ezután sem létesült, mindenik törvényhozás megállapodását felterjeszti a közös fejedelem elé, ki az egyiket vagy másikat az eltérő pontokra nézve is szentesíti, mely esetben az általánosan kötelező erejüvé válik.

Megvallom, bármennyire bámulom e mesterségesen kigondolt gépezetet, melynél annyi kerék összeforog, nem vagyok megnyugtatva egészen a felől, hogy e mellett a határozatok azon gyorsaságára számíthatnánk, mely épen ott, hol a birodalom védelme forog kérdésben, legszükségesebb, és én e gépezetet, mely e kérdéseknek nyolczszori tárgyalása után csak oda vezet, hogy azok a fejedelem absolut akarata szerint határoztassanak el, én, mondom, e gépezetet nem tartom a legtökéletesebbnek, mely alkotmányos intézetek dolgában újabb időben felállíttatott.

De megengedem, csalódom; meglehet az is, hogy az ellenzék nézetei e tekintetben is változtak. Valamint azon nézetek, melyek őket néhány hónap előtt arra kényszeríték, hogy a delegatióból kilépjenek, s melyek az ellenzék legkitünőbb férfiainak most megengedik, hogy a delegatióban részt vegyenek, úgy módosultak talán nézeteik azon mód felől is, mely szerint a közös

ügyek tárgyalandók lesznek. Sőt az ellenzék e napokban talán egy, a delegátiókhoz minden tekintetben hasonló tervvel fogja meglepni az országot, mely ép úgy az ellenzék műveként fog előállíttatni, mint az, hogy a birodalomnak címe alaptörvényeinknek megfelelőleg megváltozott, vagy az ország emelkedő prosperitása, és szóval minden, mi a legutóbbi törvényhozás lefolyása alatt történt; mert hisz — mint az ellenzéki képviselőjelöltek beszédeiből tudjuk — e haza a sorsnak azon különös kedvezésében részesül, hogy itt mindazt, a mi történik, a lelkes kisebbség viszi ki, s én azt hiszem, hogy jólétünknek valóban rendkívüli emelkedését, mely az utolsó két évben észrevehető, valószinüleg ennek köszönjük.

Megengedem mindezt. Megengedem, hogy a közös ügyek tárgyalása azon módjának, mely a delegátiókban felállíttatott, már is egyes hiányait tapasztaljuk, s hogy más rendszert állíthatnánk, mely legalább jobbnak látszik, mert annak rossz oldalait a tapasztalás nem mutatta ki. De eltekintve attól, hogy miután a közös ügyek tárgyalása nemcsak Magyarországot, hanem ő felsége többi országait és tartományait is illeti, a delegátiók intézvényének megváltoztatása csak az ő megegyezésükkel történhetik, s hogy ők talán máskép vélekednek; s eltekintve attól, hogy az új intézvények azokat, kik általánvéve a közös ügyeknek létezését tagadják, szintúgy nem elégíthetik ki (s a változó nyilatkozatok után nehéz azoknak számát meghatározni): — — vajon oly helyzetben látjuk-e hazánkat, hogy törvényhozásunknak más feladatot nem találhatnánk, mint hogy a lehetőleg legjobb módokat keresse, melyek szerint a közös ügyek tárgyalandók?

És ha az 1867. XII. t.-cz. által megalapított intézvények, megengedem, hiányosak, de olyanok, melyek

e nemzet állami létét biztosítják, — ha közjogi viszonyaink, meglehet, nem a legczélszerűbb módon, de úgy intéztettek el, hogy ez által hazánknak beldolgaiban teljes függetlensége, minden közös ügyekben egyenlő befolyása biztosíttatott: nem jött-e el ideje, hogy a meddő vitatás helyett végre a munkához fogjunk?

Tekintsünk körül: hol van tér, mely a törvényhozásnak gondoskodását igénybe nem venné. Az igazságszolgáltatás, melynek körében, nem szólva polgári törvénykezésünk állapotáról, még büntető törvénykönyvet és szabad alkotmányunknak megfelelő eljárást sem mutathatunk elő, mely az egyesnek személyét biztosítsa, — közigazgatásunk egész rendszere, legfontosabb anyagi érdekeink, egy szóval minden orvosló kézre vár.

Ki nem érzi, ki nem látja a haladásnak, a reformnak szükségét minden téren? Ki vonhatja kétségbe, hogy, főkép a gyors haladás ezen századában, nemzetünk jövője azon erélytől s következetességtől függ, melylyel törvényhozásunk eljár? És mi újra közjogi vitatkozásokba ereszkedjünk, mi újra megingassuk az alapot, melyet alig raktunk le, csak azért, mert annak egyes köve talán nem úgy áll, mint mi azt legjobbnak tartjuk? Mintha mindazon veszélyek között, melyek hazánkat fenyegetik, nem az lenne a legnagyobb, hogy kifejlődésünkben századokig erőszakosan visszatartattunk; Mintha hazánk szabadságát máskép biztosítanunk lehetne, mint midőn arról gondoskodunk, hogy a veszély, mely azt érhetné, a nemzetet erősen, s az ellenállásra készen találja.

De hisz az ellenzék ebben is egyetért velünk. Nem ismeri-e el a reformok szükségét minden téren, nem hirdeti-e minden alkalommal, hogy haladnunk kell? Csak puszta ráfogás, midőn politikáját úgy állítja elő, mintha az a reformmal ellentétben állna, holott az

ellenzék ebben is megelőz, s míg mi csak kivihető módosításokat ajánlunk, ő kész a lehetetlenségig haladni indítványaiban. Az ellenzék a reform mezején ép úgy túlhaladja a többséget, mint alkotmányosságában, mit az által bizonyít, hogy míg mi az alkotmány biztosítását csak azon institutiókban keressük, melyekben az új kor azokat föltalálja, ők azok mellett még a középkori alkotmányok garantiáit is fenn akarják tartani, a parlamentáris kormányt s vele együtt megyei rendszerünket azon alakjában, melyben az alkotmányunk garantiája vala, a vis inertiae-t s vele együtt a leggyorsabb haladást alkalmazva e haza szolgálatában.

Én nem vonom kétségbe az ellenzék szándékait; meg vagyok győződve, hogy midőn mondja, hogy ámbár az alapokat, melyeket legutóbbi törvényhozásunk lerakott, elveti, s másokat akar állítani, egyszersmind dolgozni akar a reformon is, komolyan szólt és hiszem, hogy az ellenzék minden kitelhető erővel be akarja váltani igéretét; de vajon lehetséges-e ez?

A zsidó népről olvassuk a régi történetekben, hogy szent városát az ellenség ellen védve, egyszersmind felépítette templomát, egyik kézben fegyverét, a másikban az építés eszközeit tartva. De oly esetről, hogy valaki ugyanazon háznak alapját és második emeletét egyszerre építette volna, a krónikák eddig nem szólnak, s ha e nagy találmányt üdvözöljük, legalább nem kívánjuk, hogy annak alkalmazása először alkotmányunk épületén kisértessék meg.

Meggyőződésem szerint ez az emberi hatalmat túlhaladja; túlhaladja mindenesetre a parlamentáris majoritások omnipotentiáját s legfölebb addig foglalhat helyet az ellenzék programmjában is, míg az kisebbségben maradva tudja, hogy feltételeinek valósítását senki nem kívánhatja.

e nemzet állami létét biztosítják, — ha közjogi viszonyaink, meglehet, nem a legczélszerűbb módon, de úgy intéztettek el, hogy ez által hazánknak beldolgaiban teljes függetlensége, minden közös ügyekben egyenlő befolyása biztosíttatott: nem jött-e el ideje, hogy a meddő vitatás helyett végre a munkához fogjunk?

Tekintsünk körül: hol van tér, mely a törvényhozásnak gondoskodását igénybe nem venné. Az igazságszolgáltatás, melynek körében, nem szólva polgári törvénykezésünk állapotáról, még büntető törvénykönyvet és szabad alkotmányunknak megfelelő eljárást sem mutathatunk elő, mely az egyesnek személyét biztosítsa, — közigazgatásunk egész rendszere, legfontosabb anyagi érdekeink, egy szóval minden orvosló kézre vár.

Ki nem érzi, ki nem látja a haladásnak, a reformnak szükségét minden téren? Ki vonhatja kétségbe, hogy, főkép a gyors haladás ezen századában, nemzetünk jövője azon erélytől s következetességtől függ, melylyel törvényhozásunk eljár? És mi újra közjogi vitatkozásokba ereszkedjünk, mi újra megingassuk az alapot, melyet alig raktunk le, csak azért, mert annak egyes köve talán nem úgy áll, mint mi azt legjobbnak tartjuk? Mintha mindazon veszélyek között, melyek hazánkat fenyegetik, nem az lenne a legnagyobb, hogy kifejlődésünkben századokig erőszakosan visszatartattunk; Mintha hazánk szabadságát másképp biztosítanunk lehetne, mint midőn arról gondoskodunk, hogy a veszély, mely azt érhetné, a nemzetet erősen, s az ellenállásra készen találja.

De hisz az ellenzék ebben is egyetért velünk. Nem ismeri-e el a reformok szükségét minden téren, nem hirdeti-e minden alkalommal, hogy haladnunk kell? Csak puszta ráfogás, midőn politikáját úgy állítja elő, mintha az a reformmal ellentétben állna, holott az

ellenzék ebben is megelőz, s míg mi csak kivihető módosításokat ajánlunk, ő kész a lehetetlenségig haladni indítványaiban. Az ellenzék a reform mezején ép úgy túlhaladja a többséget, mint alkotmányosságában, mit az által bizonyít, hogy míg mi az alkotmány biztosítását csak azon institutiókban keressük, melyekben az új kor azokat föltalálja, ők azok mellett még a középkori alkotmányok garantiáit is fenn akarják tartani, a parlamentáris kormányt s vele együtt megyei rendszerünket azon alakjában, melyben az alkotmányunk garantiája vala, a vis inertiae-t s vele együtt a leggyorsabb haladást alkalmazva e haza szolgálatában.

Én nem vonom kétségbe az ellenzék szándékait; meg vagyok győződve, hogy midőn mondja, hogy ámbár az alapokat, melyeket legutóbbi törvényhozásunk lerakott, elveti, s másokat akar állítani, egyszersmind dolgozni akar a reformon is, komolyan szólt és hiszem, hogy az ellenzék minden kitelhető erővel be akarja váltani igéretét; de vajon lehetséges-e ez?

A zsidó népről olvassuk a régi történetekben, hogy szent városát az ellenség ellen védve, egyszersmind felépítette templomát, egyik kézben fegyverét, a másikban az építés eszközeit tartva. De oly esetről, hogy valaki ugyanazon háznak alapját és második emeletét egyszerre építette volna, a krónikák eddig nem szólnak, s ha e nagy találmányt üdvözöljük, legalább nem kívánjuk, hogy annak alkalmazása először alkotmányunk épületén kisértessék meg.

Meggyőződésem szerint ez az emberi hatalmat túlhaladja; túlhaladja mindenesetre a parlamentáris majoritások omnipotentiáját s legfölebb addig foglalhat helyet az ellenzék programmjában is, míg az kisebbségben maradva tudja, hogy feltételeinek valósítását senki nem kívánhatja.

Nekünk választanunk kell. Vagy azon meggyőződésből indulunk ki, hogy azon törvények, melyeket legutóbbi törvényhozásunk alkotott, hazánknak azon önállását, melyet a pragmatica sanctió értelmében követelhetünk és a birodalom közös ügyeire azon befolyást, melyet joggal igényelhetünk, biztosítják, — és akkor minden tehetségünket arra kell fordítanunk, hogy ezen alap megszilárdíttassék, még azon esetben is, ha annak egyes részleteit máskép kivántuk volna; mert az alap szilárdságától függ, hogy azon tovább építhessünk.

Vagy az ellenkezőről vagyunk meggyőződve, s akkor fel kell hagyni mindennel, s egész erőnket kizárólag az alap megváltoztatására fordítanunk; mert míg hazánk önállása, míg alkotmányos léte biztosítva nincs, addig egyes lépések, melyeket az anyagi vagy szellemi haladás terén tehetnénk, a nemzetet nem elégíthetik ki s a hazafiak egész tevékenységét csak az önállás visszaszerzése veheti igénybe, mint azt az utolsó tizennyolcz év alatt bebizonyítottuk. Én azon út felől, melyet követnünk kell, tisztában vagyok magammal.

Mert a legutóbbi törvényhozás által alkotott törvényeket olyanoknak találom, melyeknek egyes hiányai lehetnek, de melyek által hazánk törvényes önállása és állami léte elismerve és biztosítva van.

Mert az 1848-iki elveknek fentartását, mert hazánk és nemzetünk jövőjét csak szellemi és anyagi erőnk kifejlesztésétől, csak attól várom, hogy nem vesztve időt, erre fordítsuk minden tehetségünket.

Mert hitem szerint e hazát jelenleg csak egy reactió fenyegetheti veszélylyel, s ez az, mely haladását akadályozni akarja.

Mert bízom a nagy férfiú szavában, ki elmondá, hogy: »Magyarország nem volt, hanem lesz«, s haladni akarok azon jövő felé, melyet nemzetünknek igért.

Én — ha önök bizodalma a törvényhozásba küld — minden tehetségemet arra fogom irányozni, hogy azon alapok, melyeket 1867. és 1868-ban leraktunk, megszilárdulván, hazánk jövőjének falai minél gyorsabban emelkedjenek.

Nem utánozom azok példáját, kik politikai elleneiket vádakkal halmozzák el. Nem vonom kétségbe senkinek hazafiságát, s meg vagyok győződve, hogy azok, kik most az utolsó törvényhozás által lerakott alapok megváltoztatását követelik, szint oly tiszta és önzéstelen indokokból indulnak ki, mint azt azok tennék, kik, ha az ellenzék kívánata teljesülne, s alkotmányos alapjaink az ő nézetük szerint megváltoznának, később egy új tervvel lépnének fel, mely az ő nézetük szerint még tökéletesebb. De meg vagyok győződve arról is, hogy e penelopei munka, melynél minden törvényhozás azt, a mit az előbbi készített, felbontja, nagy bizonysága lehet a hűségnek, de nem fogja megoltalmazni Ithakát a kérőktől, kik birtoka után vágyódnak.

A nemzet választásai által ki fogja jelölni az irányt, melyen haladni akar, s bár érzem, hogy nemzetünk jövője függ e határozatától, nyugodtan nézek elébe.

Mert hisz alkotmányos országban nemcsak a minister, hanem felelős minden polgár, kit a törvény a választás jogával ruházott fel, s e hon polgárai e felelősség érzetében fogják adni szavazatukat.

XXIX.

VÁLASZFELIRAT TÁRGYALÁSAKOR.

Ludvigh János t. képviselő társam a válaszfelirat feladatát úgy határozta meg, hogy a válaszfeliratban az ország képviselői az országgyűlés iránynézeteit s az ország kivánalmait és szükségleteit formulázzák. Én képviselő társunk ezen értelmezését elfogadom és épen azért fogadom el a Ház asztalára letett válaszfelirati javaslatok közül azt, melyet a Ház által kiküldött bizottság a Ház elé terjesztett, mert teljes meggyőződésem szerint a válaszfeliratnak ezen állításai, hogy »államjogi viszonyaink függőben volt kérdéseinek megoldása által belrendezésünk biztos alapja meg van vetve,« és hogy »az ország jólétének mellőzhetlen föltételét és alkotmányos szabadságunk legbiztosabb támaszát, a nemzet szellemi és anyagi fejlesztésében kell keresnünk«, mert — mondom — ezen elvek vagy inkább állítások, teljes meggyőződésem szerint, nemcsak a Ház irányzatát fejezik ki, hanem, meggyőződésem szerint, kifejezik a nemzet többségének nézetét is, azért fogadom el a válaszfelirat ezen javaslatát.

Tudom, hogy az utóbbira nézve véleményeink eltérnek egymástól.

A Ház másik oldalán ülő t. képviselő társaink részint

benyujtott válaszfelirati javaslataikban, részint a discussió alkalmával kifejezték azon meggyőződésüket, hogy a nemzetnek nagy része, többsége, sőt, mint némelyek mondják, az egész nemzet más nézetben van. Ludvigh János t. képviselő társam mondá, hogy körüljárva az országban, ma-holnap azok, kik oly nézetben vannak, mint a mely a bizottság felirati javaslatában előterjesztetik, úgy fognak járni, mint hajdan az augurok, csak azon különbséggel, hogy találkozván, nem nevetni, hanem sírni fognak az elhagyatottság fölött, melyben véleményökkel vannak. Én máskép vagyok meggyőződve s hivatkozhatnám erre nézve tán a Házra; de nem teszem, ámbár mellékesen meg kell jegyeznem, hogy nem tartom egészen parlamentárisnak és semmi esetre sem czélszerűnek, ha e Házban bármely párt vagy egyes képviselő azon nézetét fejezi ki, hogy a Ház többsége a nemzet többségének nem hű képmása, mert ezzel a Háznak legitimitása lerontatott, lerontatott pedig nemcsak ezen Házé, hanem minden ezután következő Házé is. Én, mint mondom, nem akarok e tekintetben a Házra hivatkozni; van nekem erre nézve más mérlegem.

Semmi sem nehezebb, mint a közvélemények mérlegelése és megítélése. Az emberi természetnek tán gyarlósága, tán az istenségtől adott kegyes adománya az, hogy mindenki szivesebben társalkodik azokkal, kik vele egy véleményben vannak, és így nagyon természetes, hogy végre, — mert mindenikünk csak saját szavának keresi visszhangját — a mint itt vagyunk, valamennyien meg vagyunk győződve bensőnkben arról, hogy a mi nézetünk többségben van, — azon körben, melyben leginkább forgunk, a mi nézeteink levén többségben. E szerint tehát az egyéni meggyőződés erre nézve mérlegül nem szolgálhat; itt más hévmérőt kell alkalmazni, és ez ott, hol a nemzetnek egyes törvények

iránti véleménye forog kérdésben, nem az, a mint a nemzet többsége szól, hanem az, a mit a nemzet többsége tesz.

Miután Várady Gábor t. képviselőtársunk minap bebizonyította — nézetem szerint ugyan nem meggyőzőleg, hanem voltak, kik vele egy véleményben voltak — miután, mondom, Várady Gábor bebizonyította, hogy a reform terén nem történt semmi; miután előadta, hogy a ministeriumnak egyes tagjai és a ministerium egészben véve a reformok terén nem felelt meg hivatásának, és hogy tulajdonkép 1867-ban a legfontosabb, sőt majdnem az egyedüli, a mi történt, azon törvények alkotása volt, a melyek a közös viszonyok rendezésére nézve alkottattak: e szerint kétségkívüli, hogy azon reformok, melyek elmulasztattak, nagy hatást nem idézhettek elő; a ministerium működéséről ezt t. képviselőtársunk még sokkal kevésbbé fogja feltenni. A hatás tehát, mely előidéztetett, kétségkívül csak épen azon törvényeknek tulajdonítható, melyek államjogi viszonyainkról alkottattak. Miután tehát — s e részben appellálok a Ház másik oldalán ülő igen t. képviselőtársaimnak igazságszeretetére — senki nem fogja tagadni, hogy e hazában az utolsó két év alatt majdnem a csodával határos előhaladás tapasztalható; miután kétséget nem szenved, hogy az egész nemzetben oly tevékenységet, oly életpezsgést látunk, melyet eddig nem ismertünk: kétséget nem szenved, hogy e haladást épen ezen törvényeknek kell tulajdonítanunk, s hogy azoknak, a kiket a viszonyainkban történt változások új tevékenységre serkentettek, bizodalommal kell lenniök azon állapotok állandóságához, melyeket tevékenységök alapjául vettek, sőt, miután örömmel tapasztalom, hogy e Ház másik oldalának igen kitünő tagjai oly vállalatokban, melyek sikerülhetésére ép az állandóság szükséges,

magok is kitünő részt vesznek, meg vagyok győződve, hogy azon elméleti tétel, melyet a mostani viszonyok fentarthatlanságáról felállítanak, legalább nem lehet oly erős, hogy őket gyakorlati tevékenységükben akadályoztatná.

Ez az első ok, melyért én a választmány által benyujtott felirati javaslatot elfogadom.

A másik, inkább negativ ok az, hogy a válaszfelirati javaslat a reformoknak szükségét általánosan elismerve, részletekbe nem ereszkedik.

Én nem tartom célirányosnak, hogy főkép oly fontos kérdésekre nézve, minők a Ház előtt szőnyegre fognak kerülni, péld. a megyei kérdés, a választási kérdés, még csak elveket is kimondjunk, a nélkül, hogy azok kellően megvitattatnának. Én e tekintetben sokkal czélszerűbbnek tartom az általánosságot.

És ezzel tulajdonképen befejezhetném beszédemet, ha részint a Ház asztalára letett felirati javaslatokban, részint azokban, a mik a vita folyama alatt elmondattak, nem találnék igen sok olyat, a mire felelni kivánok.

Miután kimondtam nézetemet a felől, hogy az egyes reformkérdésekben az elvek megvitatását a jelen alkalommal sem tartom célirányosnak, a t. Ház természetesen nem várja tőlem, hogy a felirati javaslatokban előadott reformjavaslatokat előadásom tárgyává tegyem.

Nem tartom azt czélszerűnek és szükségesnek már csak azért sem, mert, bármennyire eltérjenek nézeteink, egyről meg vagyok győződve: hogy e Házban igen kevés egyén ül, ki a reformoknak szükségességéről lelkében meg ne volna győződve.

Ezen t. Ház, teljes meggyőződésem szerint, kevés kivétellel csak reformerekből áll és alkalmasint csak a lehetőség kérdésére nézve fog később kifejlődni köz-

tünk a véleménykülönbség, és nincs semmi szükség, hogy erről már most szóljunk.

Van még egy másik ok, melyért azt mellőzöm. Mostani tanácskozásaink tárgya azon kérdés, hogy a Ház asztalára letett válaszfelirati javaslatok közül melyik fogadtassék el?

A szerint, a mint a dolog jelenleg áll, fel kell tennünk, hogy azon javaslatok közül, melyeket e Ház másik oldala benyujtott, a Ház valamelyiket el fogja fogadni.

Azon esetben pedig, ha ez történnék, a reformkérdéseknek tárgyalása, az én felfogásom szerint, úgy is lehetetlenné fogna válni. Lehetetlennek mondom azért, mert miután a Ház másik oldala azt mondotta ki, hogy a reformkérdéseknek czélszerű tárgyalása lehetetlen mindaddig, míg a közjogi alap megváltoztatva nincs, vagy hogy legalább e kérdéseknek czélszerű megoldása a közjogi alap megváltoztatásaig nem lehetséges; miután t. barátom, Debreczen városának képviselője kimondotta, hogy a közjogi kérdéseknek jelen megoldását olyannak tekinti, mely, ha hosszabb ideig életben maradna, a névleg visszaállított államélet lassú halálára vezetne; miután — mondom — e Ház másik oldalának ez a véleménye: teljes meggyőződésem szerint, ha azon válaszfeliratoknak valamelyikét a Ház többsége elfogadná, ennek, a dolog természete szerint, csak az lehetne következése, hogy az első kérdés, mely tárgyaltatnék, nem a reformok kérdése, hanem csak a közjogi alap megváltoztatásának kérdése lehetne. Nem mondom ezt, mintha a t. Ház másik oldala reformszándokának őszinteségéről egy perczig is kételkedném; nem azért mondom; de az állás olyan, hogy a t. Háznak azon oldala ily esetben nem tehet mást, mint követni azon irányt, melyet 1865-ig követtünk vala-

mennyien, mely abban állt, hogy mindaddig, míg közjogi viszonyaink tisztába hozva nem voltak, más kérdésről, a reform kérdéséről szólni czélszerűnek nem tartottuk.

Annyival inkább kényszerülne pedig a Ház másik oldala ezen eljárásra, mivel azon férfiak, kik a válaszfelirati javaslatokat benyujtották, sokkal gyakorlatibb és messzebb látó politikusok, semhogy át nem látnák, miként minden reformkérdés, mely a mostani közjogi alapon oldatik meg, annál inkább megerősíti ezen alapot, minél fontosabb a reform maga.

Így tehát, mellőzve a reformkérdéseket s általában minden más egyes kérdést, áttérek egyenesen arra, a mi köztünk a végső különbséget képezi, mely minket azon kénytelenségbe hoz, hogy bármennyire vágynánk is együtt járni, két táborra oszlunk. És ez egyszerűen azon kérdés: vajon ez alap, melyen közjogi kérdéseink megoldattak, olyan-e, melyen ezentúli haladásunk lehetséges és czélszerű, vagy olyan, melyen a haladás nem czélszerű, s melynek megváltoztatása e szerint első kötelességeink közé tartozik? Így áll a kérdés?

Megvallom, t. Ház! elfogultan szólok e tárgyhoz, mert nagyon érzem, hogy bármit tegyek, olyan valamit, a mi e Házban, vagy a hirlapirodalom terén még el nem mondatott, vagy a mit, ha az el se mondatott volna, e Ház másik oldalán ép oly jól ne tudnának, mint én, olyas valamit mondani nem tudok. De miután Simonyi Ernő képviselő-társam azon nézetét egészen helyesnek tartom, hogy bármennyire többségben legyen is bizonyos vélemény-árnyalat, az nem jogosítja fel arra, hogy a maga elveit ne indokolja, és hogy el ne kövessen mindent, hogy azokat, kik m ásnézetben vannak, capacitálja: érzem ezen kötelességet én is, s ámbár kevés reménynyel, de meg fogom kisérteni a capacitátiót.

Vigasztalásomra szolgál két körülmény: először, hogy

azon őszinteség után, melylyel magamról szóltam, talán a Ház másik oldala nem fogja rossz néven venni, ha azzal nyugtatom meg magamat, hogy ha újat nem mondhatok is, sok újat a Ház másik oldaláról sem hallottam, és hogy e szerint, ha kissé hosszadalmas fegyverrel kell küzdenem, a fegyverek egyenlők.

Ezenkívül van még valami, a mi megnyugtatásomra szolgál, az, mit Komárom városa érdemes képviselője mondott, hogy t. i. e vitatkozásokat nem tartja meddőknek, mert hiszen a szó, mely itt elmondatik, mag, és eljön az ideje, melyben e mag csirázni és gyümölcsözni fog. Így tehát elszórom a magot én is — hisz igen sok gazda van e Házban s azok tudják, hogy nem rossz a magnak, ha kissé száraz.

A vita folyama alatt igen sok érdekes tárgy érintetett meg, igen sok érdekes okoskodást hallottunk, és én, hallva az egyes szónokokat, szivesen feleltem volna mindegyiknek külön-külön. De miután ezt nem tehettem, most az egyes előadásokra visszatérni nem tartom czélszerűnek; a replica csak akkor jó, ha rögtönzött.

Összefogom tehát az egyes beszédekből azt, a mi — felfogásom szerint — azok lényegét képezi.

Ez, a mennyire megitélhetem, a következő: a Ház másik oldalán ülő igen tisztelt barátaink a közjogi kérdéseknek a mult országgyülés által eszközlött megoldását nem tartják czélszerűnek és nem tartják fentarthatónak, három oknál fogva: először, mert ezen megoldás által az országnak önállása és függetlensége feladatik; másodszor, mert az országnak legfontosabb érdekei veszélyeztetnek; és harmadszor, mert veszélyeztettetik az országnak jövője, mit tegnapi beszédében Irányi Dániel úr is különösen kiemelt. Részemről bátor leszek, mint mondám, szárazan és tehetségem szerint a legrövidebben előadni ellenészrevételeimet.

A mi először is az ország önállását és függetlenségét illeti: nem hazafi, sőt nem is józan ember, ki ezt nem tartja a főérdeknek; mert az, ki bármely materiális haszonért önállását, — azon önállását, mely helyzetében lehetséges — feladja, körülbelül úgy jár el, mint azon patriarchának fia — nem tudom, maga a patriarchák közé számíttatik-e, — ki egy tál lencséért oda adta elsőszülöttségi jogát; ily eljárásnak mindig az a következése, hogy a ki követi, egy élvezetet később igen sok koplalással fizet meg. Én is tehát azon nézetben vagyok, hogy az országnak önállása oly érdek, melyet mindenekfölött és minden körülmény közt védenünk kell. Csak azt hiszem, hogy azok, kik már bizonyos közösügyeknek létezését és ezen ügyeknek közös elhatározását az önállás feladásának tekintik, igen nagyon csalódnak. A nemzetre nézve az önállás épen olyan, mint az egyénre nézve a szabadság. A javak legfőbbike az, miért mindent áldozhatunk és mindent áldoznunk kell; de egyszersmind oly kincs, melyet soha tökéletesen nem érhetünk el. Feladatunk utána törekedni: az egyéneknek a legnagyobb szabadság, nemzetnek a legnagyobb önállás után; de a tökéletes szabadság az egyén — és a tökéletes önállás a nemzet által soha el nem érhető.

Valamint nincs egyén a világon, ki azt mondhatná, hogy tökéletesen független minden másoktól, úgy nincs nemzeti individualitás sem, mely magáról ezt állíthatja; és a leghatalmasabb nemzetek, az angol és franczia, szintúgy, mint azok, melyek előttük léteztek, — mert eljárásukban a józanságot kell követniök — nem utasíthatják el magoktól azon befolyást, melyet más nemzetek reájuk gyakorolnak.

Az irány, melyet korunk e tekintetben követ, az, hogy a nemzetek között létező közös ügyeknek száma

nem csak nem fogy, hanem szaporodik, és hogy jelenleg, tekintsünk bárhova, igen sok ügy, melyet előbb tisztán s kizárólag egyes nemzetek rendeztek el, most több nemzet által közösen intéztetik el.

Így tehát az én felfogásom szerint azt, hogy bizonyos tárgyak közöseknek tekintetnek, s hogy ezen tárgyak közösen határoztatnak el, magában véve még az önállás feladásának tekinteni nem lehet.

Az önállóságnak mérlege, nézetem szerint, más, és pedig: először a mód, mely szerint ezen viszony támad, másodszor a mód, mely szerint ezen viszony gyakoroltatik. S valamint p. o. joggal mondhatjuk, hogy oly nemzet, melynek bizonyos ügyei, az ő hozzájárulása nélkül, egy más nemzettel közöseknek declaráltatnak, vagy mely oly ügyek elintézésére, melyek őt is érdeklik, az őt megillető befolyást nem gyakorolja, önállásától csakugyan megfosztatott: úgy nem mondhatja senki, hogy az a nemzet önállásáról mondott le, a mely saját belátásából, bizonyos tárgyaknak közös kezelését czélszerűnek ismerve el, azt saját akaratából elhatározta, főképen akkor, ha azon ügyek kezelésénél az őt illető befolyást a maga által megszabott mértékben gyakorolhatja. Így tehát a közös ügyek, bocsánatot kérek, ha talán előadásom kissé száraz, mondom, a kérdés tárgyalásánál a közös ügyek létezése mennyiben veszélyezteti nemzeti önállásunkat, ez az első kérdés.

Az első kérdés tehát az, hogy az illető nemzet szabad akaratával, s megegyezésével fogadta-e el azokat ilyeneknek vagy nem?

A második kérdés pedig az, vajon a nemzet ezen ügyek elintézésében bir-e az őt megillető befolyással?

És ha e két tekintetet veszszük mérlegül, nem hiszem, hogy a közös ügyek létezésének és közös kezelésének ürügye alatt valaki hazánk önállását tagadhatná, vagy

csak kétségbe vonhatná, mert nem hiszem, hogy valaki létezzék, a ki azt állítaná, hogy Magyarország akkor, midőn államjogi viszonyaink rendezésének újabb módját elfogadta, bárki által erre kényszerítve lett volna; sőt még azt sem fogja senki állítani, hogy azon nagy törvényhozási majoritás, mely az ezen viszonyok rendezését magában foglaló törvényt alkotta, akkor bármely hatalomnak befolyása alatt állott volna, és így a nemzetnek akaratát nem fejezte volna ki tisztán. Hisz kormány, mely e befolyást gyakorolhatta volna, akkor nem is létezett. A mi pedig a befolyást illeti, melyet ő felsége Lajtán-túli tartományai a közösügyek elintézésére egyrészről, másrészről Magyarországra gyakorolnak, e tekintetben hivatkozom azokra, kik a delegátióban részt vettek, s ők el fogják ismerni, hogy Magyarországnak befolyása a közös ügyek elintézésére bizonyosan semmivel sem csekélyebb, mint a birodalom másik feléé.

De ez csak elmélet, ezzel még nincs bizonyítva semmi. Nem elég megmutatnunk, hogy bizonyos ügyek közössége által az önállás és függetlenség nem adatik fel, mert még mindig azon kérdés marad fenn: vajon czélszerü volt-e, és Magyarország érdekében fekvő volt-e az, hogy e viszony életbe lépjen? mert végre is a magyar törvényhozásnak s a magyar kormánynak feladata nem más, mint hogy Magyarország érdekeit tartsa szem előtt.

Így tehát a kérdés az: vajon a viszony, mely ő felségének Lajtán-túli tartományai és hazánk között létezik, megfelel-e Magyarország érdekeinek?

Úgy hiszem, senki sem fogja tagadni, hogy a nemzet érdekei közt egyik legfontosabb a külső biztonság, és hogy, miután, fájdalom, a civilisátióban még nem emelkedtünk oly magasra, hogy a jog maga egyes

kisebb nemzeteknek is teljes biztonságát megszerezhetné, mindenek fölött érdekében fekszik minden nemzetnek, hogy magának megszerezze azon eszközöket, melyek által saját külbiztonságát minden körülmények közt megoltalmazhassa. Mert miután a világ történelmi kifejlődése úgy hozta magával, hogy Európa nagy részében óriási államok alakultak, melyek mindent inkább követnek, mint az örök békének politikáját; miután más nemzetek léteznek és fenn akarnak állani, melyek a hatalom anyagi eszközeire nézve e nagy hatalmakkal nem mérkőzhetnek: hol keressük az eszközt, mely által ezek is magoknak külső megtámadások ellen teljes biztositékot szerezhetnek, ha nem abban, hogy a közös czélra egymással egyesülnek?

És ez az, mi, az én nézetem szerint, ha egészen abstrahálunk is a közöttünk és ő felsége többi tartományai közt létező jogviszonyoktól, szoros összetartásunkat okszerűvé teszi. E tekintetben ismét azzal vigasztalom magamat, hogy e Ház másik oldalán is sokan egyetértenek velem, mert miután azon külön véleményt, mely a mult országgyülés alatt a 67-es bizottságnál beadatott, sok oly férfiú aláirta, kiket most is körünkben tisztelni szerencsések vagyunk, meg vagyok győződve, hogy ők e tekintetben nézeteiket nem változtatták meg; és miután a külön véleményben kimondatik: »czélszerüség szempontjából kivánatos, hogy mindazokra nézve, mik a közbiztonság valósitására okvetlenül szükségesek, milyenek a külügy, a hadügy, egyetértőleg intézkedjünk — annyiban, a mennyiben mindaz, mi ő felsége egész hadseregének, és igy a magyar hadseregnek is vezérletére, vezényletére, belszervezésére vonatkozik — továbbá a fentebbi két tárgyra szükséges költségek«; miután, a mint mondom, nem gondolom, hogy ezen t. férfiak azóta nézeteiket

e részben megváltoztatták: azon kellemes helyzetben látom magamat, hogy azon állításomra nézve, miszerint a kölcsönös és közös védelem fentartása és azon ügyek egyetértő elintézése, melyek annak eszközei, a mi érdekünkben is fekszik, még a Ház másik oldalán sem állok egészen olyak nélkül, kik velem egyet ne értenének.

És így, — a kérdést mindig összébbre szorítva, — végre oda jutunk, a mit beszédében Vutkovits Sebő t. barátom kimondott: hogy a közöttünk fennálló nézetkülönbség lényege egyedül abban áll, vajon a delegátió intézményének fentartása czélszerü-e vagy nem? E kérdésre fogok tehát szorítkozni.

Én részemről a delegátiókat nem tartom az emberi institutiók legtökéletesbikének; sőt tovább megyek, és azt mondom, hogy tökéletes institutiókat alkotni nem is lehet. Minden institutió tökéletessé válik a gyakorlat által; minden institutió Pygmaleon szobra, melynek lelke hiányzik és melybe lelket csak a nemzet lehelhet. Azért meg vagyok győződve, hogy, ámbár igen sok ellenvetés tétetett a delegátió institutiója ellen a Ház másik oldaláról, ha a discussió még hat hétig folytattatik, a Ház másik oldalán még mindig fognak találkozni olyanok, kik a dolgot ismét új szempontból tekintve, új és ismét új theoretikus okokat fognak a delegátiók ellen felhozni. Sőt ajánlkozom, ha méltóztatnak más institutiót tűzni ki a discussió tárgyává, — nem a Házban, hol az pénzbe és időbe kerül, hanem privát társalgásban, — én kész vagyok akármily institutió ellen theoretikailag igen plausibilis, igen erős ellenvetéseket felhozni.

A kérdés nem az: vajon tökéletes-e a delegátió intézménye? hanem

először: vajon a delegátió intézménye megfelel-e azon czélnak, a melyre a felállíttatott?

másodszor: vajon van-e valami, a mit a delegátió helyébe tehetünk, és a mi által ugyanazon czélt épen oly jól elérhetnők? végre

harmadszor: vajon a delegátió intézményéből következnek-e mindazon bajok és veszélyek, melyeket némelyek a delegátió intézményében látnak?

A mi a delegátió intézményének czélját illeti, kérdem, mi az? A delegátió czélja semmi más, mint az, mi az általam már idézett külön-véleményben előadatott: hogy azon ügyekben, melyeknek egyértelmű elintézése közös biztosságunk érdekében szükséges, ezen egyértelmű elintézés lehetővé váljék. A delegátiók resultatumai azon meggyőződésnek, hogy a czélszerűség szempontjából kivánatosnak ismerjük el, hogy mindazokra nézve, mik a közbiztonság valósítására okvetlenül szükségesek, egyértelműleg határozzunk ő felsége Lajtán-túli tartományaival.

Közös védelemről levén szó, lehetnek körülmények, midőn a helyzet bizonyos ügyek sürgős elintézését teszi szükségessé és ezért oly institutió, mely ily esetekben az egyértelmű elintézést lehetővé teszi, közös biztonságunk érdekében nélkülözhetetlen. S ez első czélja a delegátiónak. A második az, hogy ily ügyek elintézésénél Magyarország semmivel ne birjon kevesebb befolyással, mint ő felségének Lajtán-túli tartományai. A harmadik az, hogy mindezen kérdések alkotmányos úton intéztessenek el.

És én részemről elismerve, hogy a delegátiók nem képezik épen a tökélynek ideálját, azt hiszem, hogy a delegátiók mostani formájukban is, a mint a tapasztalat bebizonyította, ezen czélnak tökéletesen megfelelnek.

Magától értetik, hogy ez csak addig szólhat a delegátiók mellett, míg valaki nem lép fel, a ki egy más institutiót hoz inditványba, mely által ugyanazon czél

épen oly jól elérhető — vagy csak épen oly tökéletesen, én ezzel is megelékszem, mert utóljára is varietas delectat és én csak azt óhajtom, hogy azzal a czél ép oly jól eléressék. E kérdésnél, megvallom, ismét nagy nehézséggel találkozom.

Azon institutió, mely mellett szót emelek, ismeretes, két esztendő óta működött, s egyetlen egy hiánya sem lehet olyan, a mely eddig föl nem tűnt volna; holott azon institutiót, melyet ennek helyébe állítani akarnak, fájdalom, nem ismerem. Gyanítanom kell, hogy a Háznak ezen oldala e kérdésre nézve talán nem lesz egészen egy véleményben. Azt sem állíthatom bizonyossággal, hogy a közösügyek tárgyalásának azon módja, a mely ama többször említett külön véleményben előadatott, képezi-e most is azt, a mit e Ház egyik oldalának egy része a delegátió helyébe állítani akar. Nekem tehát csak feltevésekről, lehetőségről lehet szólanom, s ezt kísértem meg.

Ha azon meggyőződésből indulunk ki, hogy bizonyos ügyeknek egyetértő elintézése Magyarország érdekében is kivánatos: gondoskodnunk kell valamely módról, a mely által ezen egyetértés eszközölhető. Ily elintézési mód pedig csak kettő lehet: vagy az alkotmányos tárgyalás, vagy az, hogy ezen ügyek elintézése a fejedelemre bízatik.

Az alkotmányosság szempontjából — mi tagadás benne — elismerem, hogy a delegátió intézménye azon követeléseknek, melyeket fontosabb kérdések constitutionális elintézésére nézve tenni szoktak, nem mindenben felel meg. Tudjuk valamennyien, mennyire ragaszkodtak államiságukhoz, még Washington korában, az egyes észak-amerikai államok, és mégis mindamellett azon tárgyakra nézve, melyeknek közös elintézését szükségesnek tartották, a congressus állíttatott fel; ugyanezt tették

Svájcz cantonjai; ugyanezt teszik északi Németország oly államai is, melyek között még personal unió sem létezik. Ha tehát az általános constitutionális fogalmakat veszszük, a mint azok in theoria felállíttatnak, kétségen kívül a delegátiók nem felelnek meg azoknak, mert ezeknek csak a central parlament felelne meg. De azt hiszem, hogy a t. Házban nem szükséges kifejtenem azon okokat, melyek miatt mi central parlament felállítását nem tartjuk czélszerűnek.

Marad tehát a másik mód, mely abból áll, hogy mind azon ügyeket, melyeknek egyértelmű elintézése hazánk érdekében szükséges, a fejedelem határozza el. Én méltánylom mindazon fontos okot és tekintetet, melyek a legutóbbi törvényhozás folyama alatt e Ház akkori kisebbségének nagy érdemű tagjait ennek indítványozására birták; de részemről ezen indítványt nem fogadhatom el. Nem fogadhatom el pedig két okból: először, mert nem tartom megegyeztethetőnek az alkotmányos elvekkel; másodszor, mert veszélyesnek tartom a monarchiai érdekek szempontjából nézve. Habár egész kiterjedésében elfogadom azon nézetet, melyet t. barátom, Debreczen város érdemes képviselője, vagy inkább ő és elvtársai az általuk benyujtott javaslatban előadtak, habár — mondom — egészen elfogadom azon nézetöket, hogy a fejedelmi hatalom kapocs, mely erősen összetart, de nem szorít: úgy vagyok meggyőződve, hogy ez csak épen azért van úgy, és csak addig maradhat úgy, míg a fejedelmi hatalom a parlamenti vitatkozások körén kívül áll és fontos érdekek végleges eldöntésére nem kényszeríttetik. Én részemről ezen elvet valamint alkotmányos tekintetben, úgy monarchikus tekintetben sem fogadhatom el semmi esetre sem.

Ezek után még csak a harmadik kérdés megfejtése marad fenn.

Bocsánatot kérek, ha fölötte hosszúra nyujtom beszédemet.

Következik, mondom, a harmadik kérdés: vajon a delegátiók intézménye maga után fogja-e vonni mindazon káros és veszélyes következményt, melyet némelyek tőle várnak?

A mennyire itt is — tömegesítve az egyes ellenvetéseket — kivehettem, ismét három veszély az, a melyet a delegátió intézményében rejleni vélnek.

Az első, melyet t. barátom, Vukovics Sebő képviselő előadott, az, hogy a delegátiók intézménye a magyar törvényhozást fontosságától megfosztja, mit azután Ludvigh képviselő úr azzal tetézett, hogy a delegátiók intézménye által a magyar országgyülés másodfokú választó testületté sülyedne le.

A második az, hogy hazánknak a delegátiók intézménye mellett semmi garantia sincs nyujtva arra nézve, hogy érdekei ott képviseltetni fognak, és hogy a legfontosabb ügyek nem fognak-e eldöntetni nemcsak a magyar törvényhozás nézetei ellenére, hanem olyanok által, kik utoljára nem is fiai a hazának; mert hisz csak egyet kell megnyerni a magyar delegátióból, és a legfontosabb ügy ellenünkre dől el.

A harmadik, mit ismét tisztelt Vukovics barátom mondott, az, hogy míg többi alkotmányos intézményeink olyanok, melyekhez a nemzet ragaszkodik, a delegátiók intézményéhez nem ragaszkodik senki, úgy, hogy az elfújható, a nélkül, hogy csak nyoma is maradna.

A mi az elsőt illeti, hogy a delegátiók által a magyar törvényhozás egy másodfokú választó testületté sülyedne le: nem akarok a kérdés tárgyalásába hosszasan bocsátkozni. Erre elő kellene sorolnom mindazon teendőket, melyek most is kizárólag a magyar országgyülést illetik; elő kellene sorolnom azt, mit a magyar országgyülés

az utolsó törvényhozás alatt tett, és azt, mit tőle a jelen ülésszak alatt várunk. Egyébiránt meg vagyok győződve, hogy t. barátom Vukovics, kinek alkotmányos érzelmeit már előbb ismertem, mielőtt a hazát elhagyta, ki azóta Európa legalkotmányosabb országában lakott, azt, hogy a magyar törvényhozás fontosságát elveszti, maga sem számítja a lehetőségek közé, mert oly törvényhozás, mely a nép ily széleskörű választásából lép ki, mely a népnek érzelmeit, meggyőződéseit képviseli, melynek körében a népnek minden óhajtása és minden kívánata nyilvánul, az ily törvényhozás csak akkor veszthetné el fontosságát, csak akkor sülyedhetne le, ha a képviselők és a nép egyiránt megfeledkeznének kötelességeikről. Nem az, mi a chartában a törvényhozás joga gyanánt felírva áll, hanem azon összeköttetés, melyben a törvényhozás a nemzettel áll, az, hogy a mi a törvényhozás körében kimondatott, a nép nyilatkozatának tekintetik, szerzi meg mindenekelőtt a törvényhozásnak fontosságát. Hogy pedig e részben a Ház másik oldalán ismét többen, — sőt úgy hiszem, sokan — velem egyetértenek, arra nézve hivatkozom a benyujtott válaszfeliratokra, hivatkozom több érdemes képviselőnek — közöttök Csernátony Lajos tisztelt képviselőtársunknak — nyilatkozatára, ki a külügyekről és a békéről szóló passusnak megváltoztatását épen azért tartja fontosnak és épen azért kívánja, mert meg van győződve, hogy egész Európában nem találkozik egy státusférfiú, egy ember sem, ki a magyar törvényhozásnak fontosságot ne tulajdonítana, és ki azt egy másodfokú választó testületnek tartaná.

A második ellenvetés az, hogy a delegátiókban nem birunk semmi garantiával arra nézve, hogy Magyarországnak érdekei kellőleg tekintetbe fognak vétetni. Hisz a delegátió 60 magyarból és 60 Lajtán-túli tagból

alakulván, ha a magyar tagok közül csak egy is megnyeretik, Magyarország érdekei ellen dönthet a többség. Felelhetném erre, hogy ugyanazon veszély talán a Lajtántúliakat szintúgy, sőt valamivel inkább fenyegeti; de elismerem, hogy ez nem vigasz. Szomorú volna, ha, midőn jogainkat veszélyeztetve látjuk, azzal kellene vigasztalni magunkat, hogy másoknak jogai szintén veszélyben forognak. Garantiák kellenek. És vajon nyujtanak-e a delegátiók ily garantiákat? El fogom sorolni a módot, mely szerint a delegátiók alakulnak. A magyar delegátió a magyar törvényhozás által választatik, nyilvánosan tanácskozik, és miután tanácskozott, tagjai visszalépnek azon helyre, melyet előbb elfoglaltak. Már kérdem, a merészségnek mily foka szükséges arra, hogy valaki a delegátiókban, ismerve hazájának érdekeit, ismerve a nemzet óhajtásait, saját hazájának érdeke ellen, az őt megbízó törvényhozás ismert akarata ellen szavazzon?

Elismerem, hogy az említett veszély ellen a főgarantiát csak a becsületben találjuk és emberi természetünknek azon tulajdonában, mely a bátorságot, melyet az erős meggyőződés ad, a szemtelenségtől megtagadta. De mondhatjuk-e, hogy oly institutió, melynek főgarantiája a becsületességben fekszik, a szükséges garantiákat nélkülözi? Mert végre nem ez képezi-e alapját egész parlamentáris rendszerünknek, s vele minden alkotmányosságnak, mely azonnal lehetetlenné válik, ha a bizalom, melyet egyesek becsületességébe helyezünk, garantiául el nem fogadtatik? A nemzet megválasztja képviselőit, megválasztja azon meggyőződésben, hogy kötelességüket fogják teljesíteni, és mindenben a nemzet érdekeit fogják szem előtt tartani.

De vajon nem tartozik-e a lehetőségek közé, hogy e képviselők a bennük helyezett bizalomnak nem felelnek

az utolsó törvényhozás alatt tett, és azt, mit tőle a jelen ülésszak alatt várunk. Egyébiránt meg vagyok győződve, hogy t. barátom Vukovics, kinek alkotmányos érzelmeit már előbb ismertem, mielőtt a hazát elhagyta, ki azóta Európa legalkotmányosabb országában lakott, azt, hogy a magyar törvényhozás fontosságát elveszti, maga sem számítja a lehetőségek közé, mert oly törvényhozás, mely a nép ily széleskörű választásából lép ki, mely a népnek érzelmeit, meggyőződéseit képviseli, melynek körében a népnek minden óhajtása és minden kívánata nyilvánul, az ily törvényhozás csak akkor veszthetné el fontosságát, csak akkor sülyedhetne le, ha a képviselők és a nép egyiránt megfeledkeznének kötelességeikről. Nem az, mi a chartában a törvényhozás joga gyanánt felírva áll, hanem azon összeköttetés, melyben a törvényhozás a nemzettel áll, az, hogy a mi a törvényhozás körében kimondatott, a nép nyilatkozatának tekintetik, szerzi meg mindenekelőtt a törvényhozásnak fontosságát. Hogy pedig e részben a Ház másik oldalán ismét többen, — sőt úgy hiszem, sokan — velem egyetértenek, arra nézve hivatkozom a benyujtott válaszfeliratokra, hivatkozom több érdemes képviselőnek — közöttök Csernátony Lajos tisztelt képviselőtársunknak — nyilatkozatára, ki a külügyekről és a békéről szóló passusnak megváltoztatását épen azért tartja fontosnak és épen azért kívánja, mert meg van győződve, hogy egész Európában nem találkozik egy státusférfiú, egy ember sem, ki a magyar törvényhozásnak fontosságot ne tulajdonítana, és ki azt egy másodfokú választó testületnek tartaná.

A második ellenvetés az, hogy a delegátiókban nem birunk semmi garantiával arra nézve, hogy Magyarországnak érdekei kellőleg tekintetbe fognak vétetni. Hisz a delegátió 60 magyarból és 60 Lajtán-túli tagból

alakulván, ha a magyar tagok közül csak egy is megnyeretik, Magyarország érdekei ellen dönthet a többség. Felelhetném erre, hogy ugyanazon veszély talán a Lajtántúliakat szintúgy, sőt valamivel inkább fenyegeti; de elismerem, hogy ez nem vigasz. Szomorú volna, ha, midőn jogainkat veszélyeztetve látjuk, azzal kellene vigasztalni magunkat, hogy másoknak jogai szintén veszélyben forognak. Garantiák kellenek. És vajon nyujtanak-e a delegátiók ily garantiákat? El fogom sorolni a módot, mely szerint a delegátiók alakulnak. A magyar delegátió a magyar törvényhozás által választatik, nyilvánosan tanácskozik, és miután tanácskozott, tagjai visszalépnek azon helyre, melyet előbb elfoglaltak. Már kérdem, a merészségnek mily foka szükséges arra, hogy valaki a delegátiókban, ismerve hazájának érdekeit, ismerve a nemzet óhajtásait, saját hazájának érdeke ellen, az őt megbízó törvényhozás ismert akarata ellen szavazzon?

Elismerem, hogy az említett veszély ellen a főgarantiát csak a becsületben találjuk és emberi természetünknek azon tulajdonában, mely a bátorságot, melyet az erős meggyőződés ad, a szemtelenségtől megtagadta. De mondhatjuk-e, hogy oly institutió, melynek főgarantiája a becsületességben fekszik, a szükséges garantiákat nélkülözi? Mert végre nem ez képezi-e alapját egész parlamentáris rendszerünknek, s vele minden alkotmányosságnak, mely azonnal lehetetlenné válik, ha a bizalom, melyet egyesek becsületességébe helyezünk, garantiául el nem fogadtatik? A nemzet megválasztja képviselőit, megválasztja azon meggyőződésben, hogy kötelességüket fogják teljesíteni, és mindenben a nemzet érdekeit fogják szem előtt tartani.

De vajon nem tartozik-e a lehetőségek közé, hogy e képviselők a bennük helyezett bizalomnak nem felelnek

meg? és vajon az egész képviselői rendszer nem nyujt-e semmi garantiát azért, mert annak tulajdonképen utolsó garantiája szintén a becsületesség és semmi más?

Még egy ellenvetést emelt a delegátió ellen Vukovics Sebő t. barátom, ki azt állítá, hogy a delegátió intézménye nem népszerű, hogy az a nemzet életébe nem ment át, hogy míg más intézményeink mind olyanok, melyekhez a nemzet ragaszkodik, így például a megyei rendszer, az országgyűlés: a delegátiók még nem vertek gyökeret a nemzet alkotmányos meggyőződésében. Tökéletesen áll t. barátomnak ezen észrevétele; de ezen észrevétel végre csak azt bizonyítja, hogy institutiók, mielőtt a nép által soká gyakoroltattak volna, két rövid év alatt a nép életével nem forrhatnak össze; és ezen ellenvetés áll jóformán minden újabb institutióról, minden reformról. Én legalább meg vagyok győződve, hogy ha például azon időben, midőn elődeink — még akkor csak a nemesség — a Rákoson összegyűltek, és azután magok helyett csak követeket küldöttek az országgyűlésre, ha valaki azt mondta volna, hogy ezen institutió még a nép életébe nem ment át: alkalmasint az új rendszer megkísértése után két esztendővel akkor is helyesen mondhatta volna, hogy csak egy szó kell, hogy a nemesség ismét összességében gyűljön össze a Rákoson és ne szóljon senki arról, hogy egy megye két vagy több követet küldjön az országgyűlésre.

Ki vagyok fáradva és félek, még inkább kifárasztottam a t. Házat.

Csak még egyről kell szólanom.

Mondatott, hogy a közös ügyekre nézve hozott törvények a nemzet jövőjét veszélyeztetik. Én részemről mélyen tisztelem azon hazafiúi aggodalmat, mely mindenekelőtt a haza jövőjéről gondoskodik. A ki oly ügyben, mely a haza jövőjével összeköttetésben van,

vagy csak lehet is, személyes hiuságát vagy érdekeit veszi tekintetbe, nem érdemli meg, hogy e körben üljön. És ha a magyar nemzet a lehetőleg legkedvezőtlenebb helyzetben századokon át föntartotta magát; ha az utolsó szomorú idők alatt, midőn a fergeteg után még kínosabb szélcsend következett be, a magyar nemzet fentartotta életerejét: azt annak köszönjük, mert azon vádat, hogy legfontosabb érdekeinket a jövőnek feláldozzuk, nem vettük semmibe. Biztosítani kell a jövőt: ez első, legszentebb kötelességünk. De mikép fogjuk biztosítani a jövőt? Mindenekelőtt úgy, ha tekintetbe véve helyzetünket, erőnkről nem teszünk fel többet, mint a mi attól kitelik. Másodszor, ha nem feledjük el, hogy — miután, mint Irányi képviselőtársunk tapasztalásai nyomán elmondá, a magasabb polcz, melyre más nemzetek emelkedtek, műveltségöknek, tudományuknak, munkájoknak és mindenekelőtt polgári szabadságuknak eredménye — első kötelességünk arra törekedni, hogy nemzetünk mind e tekintetben velök egy fokra emelkedjék. De vajon ezt az által fogjuk-e elérni, ha a helyett, hogy munkához fognánk, ismét és ismét politikai vitatkozásokkal foglaljuk el időnket, míg végre elértük, hogy egy czikkelylyel több legyen törvénykönyvünkben, mely jogainkat állitólag biztosítja, míg a nemzet megakadályoztatva haladásában, nélkülözi mindazt, mi arra szükséges lenne, hogy létét és jövőjét valósággal biztosítva láthassuk? Erős megyőződésem, hogy nemzetünket jelenleg kevesebb veszély fenyegeti, mint előbb. Nézetem szerint oly nemzet, mely parlamentáris kormánynyal és alkotmánynyal bir, s melynek törvényhozása nem kiváltságokra, hanem az egész népre támaszkodik, egy oly nemzetnek alkotmányos jövője veszélyeknek kitéve nincs, habár alkotmányos szervezetében némely hiányok fordulnának elő.

De vannak más veszélyek, veszélyek, melyek e hazát csakugyan fenyegetik. Irányi t. képviselő-társunk felhozta azokat, melyek a hazát a határaink közt lakó különböző nemzetiségek részéről fenyegethetnék. Én részemről e veszélyektől nem félek, nem félek pedig azért, mert visszatekintve multunkba, megnyugvást látok ezen nemzetiségeknek mind ekkoráig tanusított magoktartásában, és mert érzem magamban, és meg vagyok győződve a képviselőház minden tagjának azon elhatározásáról, hogy hazánkban lakó minden polgárnak meg fogják adni mindazon szabadságot, mely arra szükséges, hogy magát erősen kötve érezze e hazához.

Nem félek én a forradalamtól sem. Azt gondolom, ismerem e nemzetet, ismerem multját, és azért tudom, hogy e nemzet nem olyan, mely ok nélkül forradalomra hagyná magát ragadtatni, és tudom, hogy a forradalomra ok nem fog adatni; azért teljesen meg vagyok győződve, hogy midőn tegnap Irányi képviselő úr azon meggyőződését fejezte ki, hogy e hazában senki nem forradalmi, csakugyan nagy igazságot mondott.

De vannak más veszélyek is, külső veszélyek s habár bizonyos tekintetben helyeslem és mindenesetre irígylem t. képviselőtársunknak, Irányi Dániel úrnak, azon meggyőződését, hogy egy 15 millióból álló nemzet mindennek ellenállhat: részemről azonban nem vagyok egészen meggyőződve arról, hogy azon erőmegfeszítés, mely arra szükséges, hogy egy 15 millióból álló nemzet egy 60 millióból álló ellenségnek ellentálljon, hogy ezen erőmegfeszités örökké tarthasson, és épen azért tartom szükségesnek, hogy ezen eshetőségek ellen magunkat máskép is biztosítsuk; és ámbár t. barátomnak, Komárom város érdemes képviselőjének, azon nézetében is osztozom, hogy Magyarország egy maga épen oly jól meg tudná magát védelmezni minden külellenség ellen, mint ő

felségének Lajtán-túli országai: meg vagyok győződve arról is, hogy azt együtt még sokkal jobban tehetjük, s hogy azért mindkettőnknek érdekében fekszik, hogy együtt védelmezzük magunkat.

Ebben fekszik oka, miért tartom én szükségesnek, hogy a mult országgyülés által eszközölt közjogi kérdések megoldásához ragaszkodva, ezen kérdéseknek újból való feszegetésétől tartózkodjunk.

A nemzetnek jövője főként magától a nemzettől függ, függ azon erélytől és határozottságtól, melylyel a polgári szabadság és művelődés ösvényén előbbre halad; és így jövőjéről, meggyőződésem szerint, azok gondoskodnak legjobban, kik őt ebben elősegítik s mindent, mi haladásának akadályául szolgálhatna, elhárítanak, nem pedig azok, kik azt hirdetve, hogy hiszen úgyis minden el van már veszve, a nemzetnek bizalmát önmagához és törvényhozásához megrontják s a helyett, hogy a nemzetet munkára intenék, azt oly célok elérésével kecsegtetik, melyeknek elérhetéséről ők, legalább hosszú ideig, magok is kételkedtek.

XXX.

A NAPIREND ÜGYÉBEN.

Némi tekintetben félreértések forognak fenn ez egész kérdés mostani tárgyalásánál. Kétséget nem szenved, hogy ha a Ház egy részének, legyen az a többség vagy a kisebbség, valamely törvényjavaslat ellen bizonyos kifogásai vannak, ha azt tárgyalni nem akarja, a Háznak egy részét, sőt egyes képviselőt sem lehet kizárni azon jogának gyakorlatából, hogy valamely kérdésről nézeteit előadja. De kérdem: vajon ha mi szigorúan a Ház szabályaihoz ragaszkodunk, lehetetlenné van-e téve bárkinek is, hogy a kérdésnek ezen oldalát megvitassa? Mi az általános vita természete? Az általános vita természete az, hogy a mint az első kérdés kitűzetik: elfogadja-e a Ház a törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául; egy rész, mely azt helyesnek tartja, elfogadja, a másik rész nem fogja elfogadni, s az indokokat, miért nem fogadja el, épen az általános vitánál fogja elmondani. Ez indokok közt kétségkívül legfontosabb az, hogy p. o. valamely kérdést nem tart tárgyalhatónak addig, míg egy másik kérdés felől a kormánynak vagy a többségnek nézeteit nem ismeri, vagy hogy általában véve e kérdést nem tartja tárgyalhatónak, ha azzal együtt egy más kérdés nem tárgyaltatik. Ha tehát az által,

hogy szigorúan ragaszkodunk a házszabályokhoz, a Háznak egy része, sőt legkisebb része is ki volna abból zárva, hogy nézeteit előadja s a kérdésnek ez oldalát is felvilágosítsa, akkor én azt mondom, még erőt vehetnénk a házszabályokon, mert ez természetes joga a parlamentarismusnak.

De miután az által, hogy a Ház szabályaihoz ragaszkodunk, és az általános tárgyalásba belemegyünk, senki — Komárom városa érdemes képviselője ép oly kevéssé, mint bárki más — abban akadályozva nem lesz, hogy érveit felhozza, sőt miután meg vagyunk győződve, hogy épen a vitának legnagyobb része épen e körül fog forogni: én teljességgel át nem látom, miért vitatkozunk e kérdés fölött itt ilyen hévvel, s miért nem megyünk bele az általános tárgyalásba, miután épen az által, ha az általános tárgyalásba beleereszkedünk, Komárom városa képviselőjének nézete leginkább és legelsőbben van elérve, oly annyira, hogy én, a ki akkor, midőn ő beszédét megkezdé, nem voltam szerencsés a teremben lenni, és később jövén be, argumentatióját hallottam, meg voltam győződve, hogy ő már az általános tárgyalásba beléereszkedett és az általános tárgyalásnál a törvényjavaslat ellen épen ezen legerősebb érvekkel lépett fel.

XXXI.

A BIRÓI HATALOM GYAKORLÁSÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT ÜGYÉBEN.

Mindenekelőtt kijelentem, hogy én az előttünk fekvő törvényjavaslatot részletes tárgyalás alapjául elfogadom, mert azon okoknál fogva, a melyeket az igazságügyminister tegnap előadott, ez ügyek törvény által való elrendezését elodázhatlannak tartom, és mert a törvényjavaslat egyes részeivel egyetértek. Nem fogok egyébiránt az egyes részek tárgyalásába beleereszkedni, mert, meggyőződésem szerint, e tárgy oly nagy, hogy azt egyszerre tárgyalni nem lehet. Föntartom azonban magamnak, hogy az egyes pontokra nézve akkor adjam elő nézeteimet, mikor az ügy a részletes tárgyalás alá kerül.

Többen az eddig szólók közül a jelen törvényjavaslatot részletes tárgyalás alapjául nem fogadják el különböző okoknál fogva, de a fő és legfontosabb ok, felfogásom szerint, ugyanaz, mely tegnap t. barátomat, Komárom városa érdemes képviselőjét, indítványának előterjesztésére birta, és mely egyszerűen formulázva abban áll, hogy a birói hatalom szervezésének kérdése a megyék rendezésének kérdésével oly szoros kapcsolatban van, hogy az külön nem is tárgyalható.

Meggyőződtem Várady Gábor t. képviselőtársam előadásából, hogy a fényes szónoklatot némelyek nem kedvelik, mert az ilyen szemkápráztató hatást idézhetvén elő, a tárgyak nyugodt és higgadt megitélését nehezíti. Én tehát, t. Ház, szárazan és egészen a tárgyhoz tartván magamat, oly előadással fogok fellépni, a mely bizonyosan a leggyengébb szemeket sem fogja elkápráztatni.

Mondatott, hogy a birói hatalom szervezésének kérdését mind addig nem lehet tárgyalni, míg a kormány a megyék rendezéséről szóló törvényjavaslatát a Ház asztalára le nem teszi, és így a kormánynak szándékai ezen fontos kérdésre nézve ismeretlenek. Én ezen állításban egy kis — vagy inkább egy igen nagy — anachronismust látok. Ha 1848 előtt a törvényhozás addig nem akart egyes kérdések tárgyalásába ereszkedni, míg a kormánynak szándékát más kérdések felől nem ismerte; ha minden egyes concessiótól őrizkedett, a míg biztosságot nem szerzett magának a felől, hogy egy más concessióra számolhat; ha 1832-ben hónapokig vitatkoztunk — vagyis inkább vitatkoztak, mert akkor még szerencsére csak mint az országgyűlési ifjúság tagja vettem részt a vitatkozásokban — ha, mondom, 1832-ben hónapokig vitatkozott a törvényhozás azon kérdés fölött: a sok haladási kérdés közül melyiket vegye fel előbb, és egyáltalában a junctimok és az előleges tárgyalások kérdései a magyar parlamenti életnek egyik leglényegesebb részét képezték: ez tökéletesen indokolva volt akkori viszonyaink által. Olyan viszonyok között, midőn a kormány a törvényhozáson kivül s tőle egészen függetlenül állt, oly országban, hol a parlamentáris rendszer nem létezik, az előleges tárgyalások és a junctimok kérdése a dolog természeténél fogva nagy fontossággal bir.

De, t. Ház, nem fogja senki tagadni, hogy ezen helyzet tökéletesen megváltozott, és bármennyire megtisztelve érezzük magunkat azon érdek által, melyet képviselőtársaink a Ház ezen oldalán a kormánynak szándékai iránt mutatnak, mégis bátor vagyok azon meggyőződésemet kifejezni, hogy ha t. képviselő-társaink a kormány szándékait a megyei kérdésre nézve az utolsóig ismernék is, ez kétségkívül nem fogná módosítani azon szavazatokat, melyeket a birói kérdés tárgyában a Ház ezen oldaláról várhatunk.

És miért? Nézetem szerint igen helyesen; mert bármik legyenek a kormánynak kivánatai, óhajtásai és szándékai, mindezek csak annyiban birnak fontossággal, a mennyiben a Ház többségének szándékaival találkoznak.

Oly törvényhozás mellett, mely által a törvényhozásnak, a képviselőknek többségétől függ, hogy a kormány által a Ház asztalára letett törvényjavaslatot akár részenkint, akár egészben módosítsa, visszavesse s helyébe mást alkosson, nem a kormánynak, hanem csak a Háznak szándékai birhatnak értékkel; mert csak a Ház szándékainak ismerete lehetne befolyással a birói szervezet kérdésének miként való eldöntésére.

Már most, ha ez áll, lehet-e a törvényhozásnak kinyilatkoztatni azt, hogy egy bizonyos törvényt mind addig nem tárgyalhat, míg nincs biztosítva az iránt, mily szándékok léteznek egy más kérdésben? Kinél? Természetesen annál, a kinek szándékai a kérdések elhatározásánál döntők. Azaz, hogy a törvényhozás kimondja: bizonyos tárgyban nem határozhat, míg a törvényhozásnak szándékait, e szerint saját szándékait, nem ismeri, úgy, hogy ezen egész okoskodás, mely látszólag a kormány iránt bizalmatlanságot fejez ki, semmi más nem volna, mint bizalmatlansági szavazat, melyet a Ház

saját szándékai iránt kimondana, oly valami, a mi a parlamentek történetében valóságos unicum lenne.

Ezt csak mellékesen jegyeztem meg, és átmegyek már most a tárgyra.

Hogy a birói hatalom szervezése nemcsak kivánatos, hanem szükséges, azt elismerjük valamennyien; sőt azt hiszem, valamennyien elismerjük e tárgynak sürgősségét is. De legyen szabad megjegyeznem, hogy a mennyiben e tárgyat sürgősnek tartjuk, e kérdések megoldását nem fogjuk az által gyorsítani, ha ezen ügyet egy más, épen oly fontos és hasonló terjedelmű ügygyel öszekötjük; legalább a tapasztalás azt mutatja, hogy minden reformnak, mely valaha inditványoztatott, nem volt nagyobb akadálya, mint azok, kik a reformot ellenezték, azaz nem üdvösségét vonták kétségbe, hanem mindig azt állitották, hogy ezen reformot addig nem lehet behozni, míg egy más reform előbb keresztül nem megy, s hogy ezen reform a legnagyobb veszélyeket idézhetné elő, ha az más reformok előtt tárgyaltatnék.

Egy franczia közmondás azt tartja, hogy a pokol csupa jó szándékkal van kikövezve. Még igazabban lehetne mondani, hogy azon tér, melyen a megrögzött conservativismustól a reactióig mindazok, kik a reformot ellenzik, legjobban érzik magokat, junctimokkal és az előlegesség kérdéseivel van szőnyegezve. A reactio sehol nem érzi magát kényelmesebben, mint ily téren, épen azért, mert ezen szőnyegen a lépések, melyekkel előre haladnak, nem hallatszanak.

Távol legyen tőlem, hogy ezen szándékot valakiben feltegyem, de csak a dolog szükséges következményeire akartam figyelmeztetni. Hogy pedig a dolognak szükséges következménye e kérdésnek elhalasztása, ez az én meggyőződésem szerint nem szenved semmi kétséget.

És most legyen szabad még egyre figyelmeztetnem a

t. Házat. Ha az 1848-iki törvényhozás, melyre tisztelettel és büszkén tekintünk vissza, ezen útat követte volna, melyet Komárom városa tisztelt képviselője ajánl, akkor mindazon törvények, melyekre most öntudattal hivatkozunk, nem léteznének, nem léteznék legalább semmi esetre a parlamentáris kormányról alkotott törvény, mely kétségkívül a megyei kérdéssel még sokkal szorosabb összeköttetésben áll, mint a birói kérdés. Ezeket előrebocsátva, átmegyek magára a tárgyra. Mondatik, hogy a birói hatalom és a megyék szervezésének kérdése csak együtt tárgyalható, mert e kérdések a legszorosabb kapcsolatban állanak egymással, úgy hogy nem is különíthetők el a nélkül, hogy ez a megoldás czélszerüségének ne ártana.

Hogy e két kérdés összeköttetésben áll egymással, az nem szenved kétséget. Egyáltalában nincs fontosabb politikai kérdés, mely egymással összeköttetésben ne állna; sőt az államszervezetnek minden egyes része közt oly összefüggés létezik, hogy minden hiány, mely a szervezet egy részében mutatkozik, szükségkép hat minden többire is; a mi szükséges következése annak, hogy az állam nem életnélküli gépezet, hanem élő organismus. Helyes tehát azon állítás, hogy a birói hatalom és a megye szervezésének kérdése összeköttetésben állnak. Kétségbevonhatatlan még azon állítás is, hogy ezen összeköttetés Magyarországban, hol a birói hatalom a megyék körében jelenleg nagyobb, mint bárhol, — sőt még tovább megyek és megengedem, hogy e két kérdés más országokban is — hajdan szorosabb összeköttetésben állott egymással, mint más kérdések.

Mind az, a ki a helyhatóságok kérdését tanulmányozta s az alkotmányos államok fejlődésének történetét ismeri, tudja, hogy a birói és helyhatósági hatalom-

nak egyesítése nem valami Magyarország által feltalált intézkedés, hanem hogy az hajdan mindenütt létezett. A XVIII. századig a birói hatalom mindenütt a hatóságnak kiegészítő részéül tekintetett, és úgy rendeztetett el; ez így volt mindenütt és mindaddig, míg azon elv, melyet a tudomány fölállított, hogy: a szabadságnak legfőbb garantiája a hatalomnak elosztásában keresendő, míg ezen elv, melyet szabatosan először Montesquieu formulázott, a practikus életben el nem fogadtatott, azaz, míg az újabb alkotmányos állam eszméjét nem fogadják el, mindazokra nézve, a kik a régi hatósági rendszerhez ragaszkodnak, e két kérdés csakugyan elválaszthatlan kapcsolatban áll egymással.

A régi államnak feladata: biztosítani az egyeseknek hatalmát bizonyos körben, és mert a hatalmat semmi által nem lehet annyira biztosítani, mint a különböző hatalmak egyesítése által, a középkori állam pártolói egészen helyesen járnak el, ha a birói hatalomnak a hatóságok köréből való elvonását veszélyesnek állítják.

De ugyanazon okok, melyek, ha a régi állam eszméjéhez ragaszkodunk, szükségessé teszik, hogy a két nagy fontosságú ügyet egymással összekössük és együtt tárgyaljuk, ugyanazon okok, vagy legalább ép oly fontos okok teszik tanácsossá azt, hogy ha az újabb kor értelmében alkotmányos államot akarunk megállapítani vagy biztosítani, e két kérdést egymástól elválaszszuk.

Még sokkal világosabban kitünik ez, ha a kérdést közelebbről tekintve, kissé gyakorlatibb oldaláról nézzük, mert az előbbiek talán nagyon is doctrinálisnak látszanak.

Mily czélra törekszik a törvényhozás a birói hatalom szervezésénél, — és mi a törvényhozásnak közvetlen czélja a helyhatóságok, különösen a megyék szervezésénél?

A birói hatalom szervezésénél a czél, melyet a tör-

vényhozásnak követni kell, az, hogy a törvények általános rendeletei minden egyes előforduló esetben gyorsan, pontosan és igazságosan alkalmaztassanak. Ez az egyik feladata.

A másik az, hogy az igazságszolgáltatás az egész országban egy és ugyanaz legyen.

Senki, a ki a birói hatalom miként való szervezéséről parlamentáris testületekben valaha szólott, nem vonta még kétségbe azon elvet, hogy minden nemzet, mely egy bizonyos körben jogosítva van a törvényhozásra, jogosítva van arra is, hogy az oly pereket, melyek saját törvényeinek alapján kezdettek meg, saját törvényszékei által ítéltesse el. Ezen elv oly általános, hogy még Amerikában is az alkotmány világosan kimondja, hogy minden oly kérdés, a mely az unio által alkotott valamely törvény következésében támad, csak az unio bíróságai által ítélhető el, ámbár az unióban nem egyes törvényhatóságok, hanem valóságos államok állnak az unióval szemközt. Mert az amerikai polgárok, bármennyire ragaszkodjanak is egyes államaiknak nemcsak autonomiájához, hanem egy bizonyos pontig souverainitásához is: mégis átlátják azt, hogy az unio, mint egységes állam, megszünnék létezni azon pillanatban, melyben a birói hatalom egysége az unióban nem léteznék.

Valamint a törvényhozó hatalomnak egysége szükséges corollárium a nemzet egységének: úgy a birói hatalom egysége szükséges corollárium a törvényhozói hatalom egységének, már azért is, mert a birói hatalom semmi más, mint szükséges garantia, hogy a törvények végre fognak hajtatni.

Épen azért a czél, melyet a törvényhozás a birói hatalom alakításánál követ, egészen más, mint az, melyet a helyhatóságok szervezésénél kell követnie.

A birói hatalomnál a czél az, hogy a birói hatalom országos legyen, hogy egysége és egyenlő eljárása biztosíttassék, s a törvényszékek csak a törvénytől függvén, minden egyes helyi vagy osztályi befolyáson kívül álljanak.

A helyhatósági szervezetnek alkotásánál a feladat, melyet a törvényhozásnak követnie kell, egészen más. A helyhatósági szervezetnek feladata, hogy általa a közigazgatás a lehetőségig az egyes helyhatóságok lakóinak érdekében vezettessék, hogy benne az egyes vidékek vágyai, óhajtásai, szükségei érvényre jussanak.

A birói hatalom szervezésénél a birónak függetlensége, a helyhatósági szervezetnél a tisztviselők felelőssége képezi a főtekintetet, melyet a törvényhozónak szem elől tévesztenie nem szabad. És semmi nem különbözik inkább, mint azon tulajdonok, melyeket a bíróban s a helyhatósági tisztviselőben keresünk.

A bíró csak úgy felelhet meg hivatásának, ha azon körnek, melyben magas functióit gyakorolja, külön érdekein túlteszi magát; holott a helyhatósági tisztviselőtől méltán azt követeljük, hogy saját helyhatóságának érdekeit képviselje mindenek előtt, s osztozva azon körnek nézeteiben és irányában, semmi iránt ne lelkesüljön inkább, mint saját törvényhatóságának jóléte és gyarapodása iránt.

Már most kérdem: ha a birói hatalom organisátiójánál fő kellék az, hogy a birói hatalom országos legyen, és ha a helyhatóságok szerkezete rendezésénél arra kell törekednünk, hogy minden egyes helyhatóságnak az ott nyilatkozó kívánságok, óhajtások és szükségek kifejezésre találjanak; ha ennek következtében egészen különbözők az eszközök is, melyek által a kitüzött czél elérhető; ha például a birói hatalom organisatiójánál igen kevesen óhajtják a hivataloknak

választás által való betöltését, s ezek is a választási jog gyakorlatát ez esetben megszorítják, s bizonyos qualificatiók felállítását tartják szükségesnek, vagy csak a kijelölési jogot veszik igénybe, a birák elmozdíthatlanságát pedig mindenki föltétlenül szükségesnek ismeri, míg ellenben a helyhatósági szerkezetnél senkinek sem fog eszébe jutni, hogy a választást a hivatalok betöltésénél veszélyesnek állítsa, vagy épen azt követelje, hogy a helyhatósági tisztviselő elmozdíthatlan legyen; ha, mondom, ennyire különbözik közvetlen czélja ezen két institutiónak, — nem mondom, hogy végczélja, mert minden intézménynek végczélja ugyanaz, — de ha annyira különbözik a közvetlen czél, ha annyira különböznek az eszközök, melyeket a czél elérésére egyik és másik esetben használni kell: vajon czélirányos-e, avagy csak tanácsos-e, hogy e két ügyet együttesen tárgyaljuk, miután ennek nem lehet más következése, mint az, hogy vagy a bírói hatalom szükségeit tartván mindenek fölött szem előtt, subordináljuk ennek a helyhatóságok czélszerű szervezését, vagy a helyhatóságok érdekeit oltalmazva, ezeknek subordináljuk a bírói hatalom czélszerű rendezését, és így oly institutiókat alkotunk, melyek sem az egyik, sem a másik czélnak tökéletesen nem felelnek meg, oly institutiókat, melyek mellett a bírói hatalom nem lesz országos és a helyhatóságok szervezete nem lesz olyan, hogy azok az egyes helyhatóságok érdekeit valósággal biztosítsák és az önkormányzat elvének megfeleljenek.

Ez oknál fogva nem tartom czélszerűnek, hogy e két nagy fontosságú kérdés együtt tárgyaltassék.

De én azt hiszem, hogy tulajdonképen nem is a két tárgynak rokonsága és összefüggése azon fő ok, melyért azoknak együttes tárgyalása kivántatik, s egészen más

indokok azok, melyek e kivánatnak alapját képezik, és ezek röviden elmondva a következők.

A bírói hatalom eddig a megyei szerkezet egyik fő és lényeges részét képezte. Ha már most a bírói hatalmat külön szervezzük, ez által a megyék elvesztik fontosságukat és ezen úton a megyék institutiója veszélyeztetik, azon institutió, melynek köszönjük alkotmányunknak a múltban fennmaradását, és a melytől várjuk a jövőben az önkormányzat és vele a szabadság biztosítását.

Én, t. Ház, elismerem ezen ok fontosságát, elismerem azt is, hogy az előzmények, melyekből ezen okoskodás kiindul, helyesek. Nem szenved kétséget, hogy a bírói hatalom elvétetvén a megyéktől, sok hivatal, a melynek fontossága eddig épen abban állt, hogy a közigazgatási és bírói functiókat magában egyesítette, elveszti tekintélyét, és megengedem, félni lehet, hogy a hivatalok fontosságával egyesek előtt tán a megye is el fogja veszteni érdekességét, mondom, egyesek előtt. Az is áll, hogy a XIX. században a bírói hatalomnak oly organisátióját, a mely által a megyék hatalomköre szűkebbre ne szoríttatnék, én magamnak képzelni sem tudom. Csak a következtetéseknél, melyeket ebből vonnak, térnek el nézeteink.

Volt idő, nem rég, midőn a magyar nemzet összes nyilvános élete, egész nemzeti politikánk a megye körében folyt le. Szükséges következése volt ez azon szerencsétlen viszonyoknak, melyek alatt hazánk fővárosa a törökök kezében levén, az országnak nem volt központja, és azért minden megyének magának kellett magáról gondoskodnia. E szerencsétlen epocha után egy másik következett, mely alatt alkotmányunk folytonos megtámadásoknak levén kitéve, nemzetünk nem gondolhatott a haladásra, hanem minden erejét alkotmányának megóvására központosította, és így, miután a

megyei szerkezet erre a legalkalmatosabb eszköznek mutatkozott, igen természetes, hogy minden közigazgatási, minden bírói tiszt, és végre még a törvényhozásnak legfontosabb részei is, a megye körében összpontosíttattak. De ennek szükséges következése az volt, hogy haladás nem történhetvén változás nélkül, nem haladhatunk semmi téren a nélkül, hogy minden lépéssel, melylyel haladtunk, a megyék hatásköre csorbát ne szenvedjen.

A legnagyobb csorbát szenvedte megyei szerkezetünk kétségkívül 1848-ban, midőn a parlamenti kormány behozatván és megállapíttatván azon képviseleti rendszer, melynek következtében mi itt ülünk, a megyék, melyek utasítási joguk által a törvényhozás tényezői voltak, ezen hatáskörüket elvesztették. De kérdem: vajon azon tekintet, hogy a megyéknek hatásköre ez által szenvedni fog, visszatartóztatta-e a törvényhozást, hogy 1848-ban azt tegye, a mit szükségesnek tartott, és behozza a törvényhozásnak azon rendszerét, a mely nélkül a XIX. században a haladás és szabadság egyiránt lehetetlen? És vajon, kérdem, mi, kik itt vagyunk, fogjuk-e magunkat visszatartóztatni hasonló tekintet által akkor, ha majd a község rendezésének kérdése kerül szőnyegre, ámbár minden kétségen kívül a megyéknek hatáskörét semmi nem szorítja meg inkább, mint épen a községek rendezése? Nekünk feladatunk nem az, hogy a megyét, hanem az, hogy a hazát tartsuk meg; nekünk nem az feladatunk, hogy egyes osztályok befolyását biztosítsuk institutiók által, hanem az, hogy institutiók által biztosítsuk az egész magyar nép szabadságát.

Azért még azon esetben is, ha meg volnék győződve arról, hogy e törvényjavaslat, mely előttünk fekszik, a megyei institutiót minden befolyásától megfosztja,

miután meg vagyok győződve, hogy a bírói hatalom czélszerű szervezése haladásunk érdekében szükséges, és hogy a törvényjavaslat egyes rendelései azon elvek szükséges következményeinek tekinthetők, melyeket 1848-ban kimondottunk: én ezen törvényjavaslat mellett szavaznék.

De nem vagyok erről meggyőződve, sőt az ellenkezőt hiszem.

Nem szenved semmi kétséget, hogy midőn valamely nemzet alkotmánya oly átalakuláson megy keresztül, mint 1848-ban a mienk, midőn a rendi szerkezet helyébe egyszerre a népképviselet elve állíttatik fel, akkor ezen nemzetnek institutiói között nincs olyan, sőt nem is képzelhető, mely nagy átalakuláson nem menne keresztül. Ez történt a megyékkel is; és én hivatkozom azokra, a kik megyei szerkezetünk működését újabb időben sokkal éberebb figyelemmel kisérték, mint én: nem fogják-e bevallani, hogy a megye jelenleg egészen más, mint 1848-ig volt? Ez fog történni ezentúl is azon mértékben, melyben az 1848-iki törvények minden következésökben alkalmazva lesznek és életbe léptettetnek. De ebből mi következik? Az, hogy valamint minden institutió, úgy a megyei institutió is oly országban, a melynek törvényhozása a népképviseletre van alapítva, a mely parlamentáris kormánynyal bir, és a mely haladni akar, hogy, mondom, ily országban a megyei institutió nem lehet ugyanaz, mely ugyanazon országban czélszerűnek, sőt szükségesnek mutatkozott akkor, midőn az országnak törvényhozása tisztán a privilegiumra volt alapítva, midőn annak parlamentáris kormánya nem volt, midőn az nem haladni akart, hanem csak conserválni azt, a mit birt. Következik tehát ebből, hogy a megyei rendszer ezentúl nem lehet többé az, a mi eddig volt; következik, hogy a

megyei rendszernek befolyását és biztosságát sem kereshetjük abban, a miben a megyerendszer hatalmát és befolyását 1848 előtt kerestük; de nem következik az, hogy a megyerendszer azért el fogja veszteni fontosságát.

Igen nagy, nézetem szerint, azok csalódása, a kik azt hiszik, hogy valamely institutiót az által lehet erősíteni, ha a legkülönbözőbb hatalmak egy institutió körébe összehalmoztatnak. A monarchia barátai megkisértették ezt az előbbi századokban, és mindazon hatalom összehalmozásának, mely a monarchia érdekében megkisértetett, az volt következése, hogy még ezen legerősebb institutió sem birta el a rá fektetett terheket, és mind azon veszélyek, melyek a monarchiát a XVIII. században egyes országokban környezték, csak annak következései, hogy a monarchikus hatalom oly körökre terjesztetett ki, melyek természetes feladatán kívül fekszenek.

Ez történik minden institutióval, és én részemről mindig meg voltam győződve, hogy megyei szerkezetünket semmi sem fenyegeti nagyobb veszélylyel, mint épen annyi különböző és nem együvé való functiónak összehalmozása oly kezekben, melyek azoknak viselésére nem képesek; mert a megye, mondjunk akármit, szóljunk róla akármily költőileg, helyhatósági szerkezet, nem más, és mint minden helyhatósági szerkezet, csak annyiban és addig erős és biztos, a meddig saját körében marad, a meddig tisztán az önkormányzat elvét valósítja.

Ha ezen institutiónak körét oly terekre terjesztjük ki, hol ezen institutió nem működhetik üdvösen, akkor ez által az institutiót magát csak gyengítjük, mert minden hatáskör, melyet valamely institutiónak, vagy valamely embernek adunk, csak annyiban növeli annak hatalmát, a mennyiben ezen functiót jól képes teljesíteni; és ismét hivatkozom azokra, a kik a megyék működését nemcsak most, hanem az előbbi időkből nálamnál

jobban ismerik: vajon nem épen annak tulajdoníthatjuk-e azt, hogy a megye, épen mint helyhatósági szerkezet, felelt meg legkevésbbé feladatának? Nemcsak a mostani korról szólok, hanem szólok az 1848-at megelőzött időkről, midőn a panaszok talán nem voltak oly sűrűk, mint most, de panaszok léteztek épen úgy, mint jelenleg.

És ha a municipális szerkezetnek legbuzgóbb barátai is elismerik azt, hogy megyéink 1848 előtt is, épen mint helyhatósági szerkezet feleltek meg legkevésbbé czéljoknak, hogy azok a megye lakóinak külön érdekeit nem biztosították eléggé, hogy az administratiót nem kezelték úgy, mint az kívánni lehetett: ennek egyedüli okát épen csak abban kereshetjük, hogy megyéink, elfoglalva más érdekek által, nem voltak képesek arra, hogy azon functiókat kellőleg teljesítsék, melyek tulajdonképen hivatásukat képezték.

Ebben fekszik, felfogásom szerint, a legnagyobb veszély, mely a megyéket fenyegetheti. És ezen veszélynek elkerülése az, a mire mindazoknak törekedniök kell, kik a megyei rendszernek valóságos barátai.

Mert mondatik ugyan, hogy a megyei szerkezet végtelenül népszerű, hogy a nemzet geniusával össze van forrva, s hogy a nemzetnek ezen intézményhez való ragaszkodását senki ki nem irthatja kebléből; de ne ámítsuk magunkat! Én is hiszem, hogy ezen intézmény végtelenül népszerű mindazok előtt, kik ismerik; de ezen népszerüség bizonyosan nem terjed ki azokra, kik ezen intézménynek 1848-ig csak passiv részesei voltak; ezek előtt, kik a nemzet többségét képezik, a megyei rendszernek népszerűségét csak ezentúl kell megszereznünk. Meg fogja pedig szerezni a megyei intézmény általános népszerűségét az által, ha az önkormányzat eszméjének megfelelve, azt teljesen valósítja.

És valóban rosszul gondoskodnak a megyei rendszer népszerűsítéséről azok, kik azt kivánják, hogy a birói szervezetnek kérdése odáztassék el akkorra, mikor majd a megyei kérdés is szőnyegre kerülhet, mert ez által csak ürügyet szolgáltatnak a megyei rendszer ellenségeinek, hogy azt mondhassák: ime, ez új példa is azt mutatja, hogy míg a megyei rendszer létezni fog, a haladás minden téren lehetetlen; ime, a legszükségesebb, az ország, sőt az egész világ által elodázhatlannak ismert reformkérdés nem haladhat, mert ott van a megye, mely áthághatatlan gátul szolgál.

T. Ház! Nem merítettem ki e tárgyat, mert oly nagy, hogy azt egy beszédben kimeríteni nem lehet. Hisz körülbelül mind azon okok, melyek a birói és közigazgatósági hatóságoknak elkülönítése mellett szólnak, szólnak azoknak véleménye ellen is, kik e két kérdést együtt akarják tárgyalni; de végre is, azt hiszem, eleget mondottam annak indokolására, miért fogadom el tisztelt barátom, az igazságügyminister úr által a Ház asztalára tett törvényjavaslatot.

Csak még néhány szót szólok.

Ha azon tárgyalásokon végig tekintek, melyek eddig folytak, ha visszagondolok azon benyomásokra, melyeket egyes szónokok előadása közben észrevettem, én úgy vagyok meggyőződve, hogy azon kivánatnak, mely szerint a megyék és a birói hatalom szervezésének kérdése együtt tárgyaltassék, alapját tulajdonkép azon aggodalmak képezik, melyek a kormány szándékára nézve a t. Ház másik oldalának egyes képviselői között támadtak. Miután azok, miket t. barátom, az igazságügyminister, előadott, az aggodalmakat nem oszlatták el, érzem, hogy nem volnék képes szónoklatom által valakinek ilyféle aggodalmait megnyugtatni.

De legyen szabad a t. Házat figyelmeztetnem, hogy

ez esetben a kormánynak nemcsak nyilatkozataira, hanem a kormány tetteire is hivatkozhatunk. Egy nagy fontosságú reformkérdés ment át a törvényhozáson, a mióta a kormány padjait elfoglaljuk: a népnevelés rendezésének kérdése. E kérdés általános fontosságát nem szükséges felemlítenem, de e kérdés fontossággal bir ez esetben azért is, mert a kormánynak szándékai az önkormányzat elve iránt semmiből nem itélhetők meg biztosabban, mint azon irányból, melyet azon kérdésben követett. Mindazok, kik az önkormányzat kérdésével foglalkoztak, kik, mint a Ház másik oldalán ülő képviselő társaink, a helyhatósági szerkezet kifejlődését alaposan tanulmányozták, tudják, hogy a jelenleg létező helyhatósági szerkezet nem a régi római municipiumok, nem is a középkori municipális szerkezet maradványa, hanem hogy az egész selfgovernement elve, mint ez jelenleg alkalmaztatik, az egész most fennálló helyhatósági szervezet nem más, mint természetes kifejlődése azon szerkezetnek, melyek egyes protestáns egyházaknál, főkép Amerikában, az iskolára és egyházra nézve fennállottak. Mindenütt, — s ezt kivétel nélkül mondom, és nem hiszem, hogy valaki megczáfoljon — mindenütt, hol az iskola és egyház az önkormányzat elvének alapján van szervezve, az önkormányzat végre még az absolutismus alatt is gyökereket vert; alkotmányos formák alatt pedig az önkormányzat mindig elterjed az államélet minden részében ott, hol ezen elvet a nevelés és egyház körében alkalmazva találjuk. Az iskola, köznevelés és egyházi szerkezet autonomiája mindenütt megelőzője az önkormányzat elvének, megelőzője pedig annyira, hogy e téren nincs kivétel, nem hozhatunk fel példát, hogy az egyház és iskola autonom szervezete nem vonta volna maga után az autonomiát az államélet más köreiben is.

És valóban rosszul gondoskodnak a megyei rendszer népszerűsítéséről azok, kik azt kivánják, hogy a birói szervezetnek kérdése odáztassék el akkorra, mikor majd a megyei kérdés is szőnyegre kerülhet, mert ez által csak ürügyet szolgáltatnak a megyei rendszer ellenségeinek, hogy azt mondhassák: ime, ez új példa is azt mutatja, hogy míg a megyei rendszer létezni fog, a haladás minden téren lehetetlen; ime, a legszükségesebb, az ország, sőt az egész világ által elodázhatlannak ismert reformkérdés nem haladhat, mert ott van a megye, mely áthághatatlan gátul szolgál.

T. Ház! Nem merítettem ki e tárgyat, mert oly nagy, hogy azt egy beszédben kimeríteni nem lehet. Hisz körülbelül mind azon okok, melyek a birói és közigazgatósági hatóságoknak elkülönitése mellett szólnak, szólnak azoknak véleménye ellen is, kik e két kérdést együtt akarják tárgyalni; de végre is, azt hiszem, eleget mondottam annak indokolására, miért fogadom el tisztelt barátom, az igazságügyminister úr által a Ház asztalára tett törvényjavaslatot.

Csak még néhány szót szólok.

Ha azon tárgyalásokon végig tekintek, melyek eddig folytak, ha visszagondolok azon benyomásokra, melyeket egyes szónokok előadása közben észrevettem, én úgy vagyok meggyőződve, hogy azon kivánatnak, mely szerint a megyék és a birói hatalom szervezésének kérdése együtt tárgyaltassék, alapját tulajdonkép azon aggodalmak képezik, melyek a kormány szándékára nézve a t. Ház másik oldalának egyes képviselői között támadtak. Miután azok, miket t. barátom, az igazságügyminister, előadott, az aggodalmakat nem oszlatták el, érzem, hogy nem volnék képes szónoklatom által valakinek ilyféle aggodalmait megnyugtatni.

De legyen szabad a t. Házat figyelmeztetnem, hogy

ez esetben a kormánynak nemcsak nyilatkozataira, hanem a kormány tetteire is hivatkozhatunk. Egy nagy fontosságú reformkérdés ment át a törvényhozáson, a mióta a kormány padjait elfoglaljuk: a népnevelés rendezésének kérdése. E kérdés általános fontosságát nem szükséges felemlítenem, de e kérdés fontossággal bir ez esetben azért is, mert a kormánynak szándékai az önkormányzat elve iránt semmiből nem itélhetők meg biztosabban, mint azon irányból, melyet azon kérdésben követett. Mindazok, kik az önkormányzat kérdésével foglalkoztak, kik, mint a Ház másik oldalán ülő képviselő társaink, a helyhatósági szerkezet kifejlődését alaposan tanulmányozták, tudják, hogy a jelenleg létező helyhatósági szerkezet nem a régi római municipiumok, nem is a középkori municipális szerkezet maradványa, hanem hogy az egész selfgovernement elve, mint ez jelenleg alkalmaztatik, az egész most fennálló helyhatósági szervezet nem más, mint természetes kifejlődése azon szerkezetnek, melyek egyes protestáns egyházaknál, főkép Amerikában, az iskolára és egyházra nézve fennállottak. Mindenütt, — s ezt kivétel nélkül mondom, és nem hiszem, hogy valaki megczáfoljon — mindenütt, hol az iskola és egyház az önkormányzat elvének alapján van szervezve, az önkormányzat végre még az absolutismus alatt is gyökereket vert; alkotmányos formák alatt pedig az önkormányzat mindig elterjed az államélet minden részében ott, hol ezen elvet a nevelés és egyház körében alkalmazva találjuk. Az iskola, köznevelés és egyházi szerkezet autonomiája mindenütt megelőzője az önkormányzat elvének, megelőzője pedig annyira, hogy e téren nincs kivétel, nem hozhatunk fel példát, hogy az egyház és iskola autonom szervezete nem vonta volna maga után az autonomiát az államélet más köreiben is.

Ha ez áll, akkor a Ház másik oldalán ülő t. képviselő-társaink be fogják vallani, hogy ha a kormánynak csakugyan szándéka a merev centralisátió: legalább gondoskodott arról, hogy szándékai soha ne létesüljenek, és ez talán a Ház másik oldalán ülő t. képviselő-társaimat nem fogja megnyugtatni, de megnyugtat engem, mert teljes meggyőződésem szerint, a kormányt a jövő nem egyesek gyanitásai szerint, hanem azok szerint fogja megitélni, a miket e kormány valósággal tett.

XXXII.

A PESTI VAKOK-INTÉZETÉRŐL.

A nagy érdeknél fogva, melylyel az egész ország méltán viseltetik a vakok-intézete iránt, engedje meg a t. Ház, hogy ezen interpellátióra azonnal válaszoljak.

A mennyiben t. képviselő úr azon kérdést intézte volna hozzám: szándékozik-e a ministerium még ezen ülés folyama alatt egy országos vakok-intézetének, sőt több országos vakok-intézetének fölállítására nézve törvényjavaslatot terjeszteni a Ház elé, ezen kérdésre igennel felelhettem volna. A vakok sorsa minden kétségen kívül a legszomorúbb, és így minden érző emberben rokonérzetet gerjeszt. Az állapot, melyben a vakok nálunk az országban léteznek, a legszánandóbb. A most létező vakok-intézete már csak azért is, mert az országban létező vakok számának elfogadására elégtelen, nem felel meg a szükségnek; és így kötelességeim közé számítottam és számítom ily intézetnek czélszerű fölállítására nézve törvényjavaslatot terjeszteni a t. Háznak tanácskozása alá. Hogy ezt tehessem — mert teljes meggyőződésem szerint egy vakok-intézetének fölállítása Magyarország szükségeinek nem felel meg, — hogy ezt tehessem, tudva levő dolog lévén, hogy minden országban a vakok az országnak egy vidékén sokkal

nagyobb számmal fordulnak elő, mint más vidékén, — én már a közelebbi esztendő alatt megtettem a szüséges lépéseket, hogy magamnak az illető számarányokat az illetőkre nézve megszerezhessem. Ezeknek egy része már bejött; mihelyt tehát az előmunkálatokkal elkészülök, mint hiszem, már ezen ülésszak alatt, bátor leszek e tárgyban a Ház asztalára egy kimerítő törvényjavaslatot letenni.

A mi magát a kérdést illeti, melyet t. barátom hozzám intézett, arra, fájdalom, nem felelhetek igennel. A vakok-intézete József főherczeg nádor ő fensége buzgósága által alapíttatott egyesek által mint magán intézet, s Pest vármegyének főfelügyelete alá helyeztetett. Bármik voltak a nádor herczegnek törekvései ezen intézet országossá változtatása tekintetében, ezen intézet ezen régi jellemét tényleg még most is megtartotta, azaz privát-intézet, mely Pest vármegyének főfelügyelete alatt áll. Ily intézetnek országosítására nézve, magának az intézetnek kérése nélkül, a legislatió elé törvényjavaslatot terjeszteni én magamat feljogosítottnak nem tartom. Úgyszintén a magán intézetek természetéből és azon autonomiából, melylyel minden ilyen intézet bir, következik az, hogy a tanítási rendszernek megváltoztatása nem a cultus-ministeriumtól függ. Én semmit sem tartok óhajtandóbbnak, mint azt, hogy az intézetet kormányzó bizottság, mint annak valóságos organuma, azon kivánatát fejezze ki akár a törvényhozás, akár a ministerium előtt, hogy ezen intézet országosíttassék, mert akkor én azon helyzetben leszek, hogy az intézet országosítása iránt törvényjavaslatot terjeszthetek a Ház elé. Míg azonban ez nem történik, nem vagyok ezen helyzetben.

A mi az igazgatónak előbb felfüggesztését, később pedig elbocsátását illeti, az igazgató úr szeptember 12-én

tudósított engem ezen körülményekről, és én Pestmegye első alispánjához, mint a hitbizomány elnökéhez, azonnal kérdést intéztem ez ügy mibenlétére nézve. Erre az alispán úr az igazgató folyamodványának közlését kivánta. Ezen folyamodvány közöltetett vele, ha nem csalódom, még szeptember 30-án. Azóta még nem kaptam választ, minélfogva október 19-én a választ ismét megsürgettem; ez azonban mai napig sincs kezemben, és így erre nézve nem vagyok azon helyzetben, hogy a t. Háznak felvilágosítást adhassak. Úgy vagyok azonban értesülve, hogy tán még a napokban, holnap vagy holnapután, választ fogok ez ügyben nyerhetni; ha pedig nem, újra meg fogom sürgetni.

XXXIII.

AZ EGRI NÉPISKOLÁKRÓL.

E napokban Eger városának nagyérdemű képviselője a vallás- és közoktatási ministeriumhoz négy kérdést intézet, ú. m.:

1-ször. Hazánknak melyik törvénye az, mely neki a törvény rendeleteinek végrehajtása helyett annak végrehajtása megakadályozására jogot adott?

2-szor. Melyik ismét az, mely a kormányférfiakat az enyém és tied fölött rendelet útján való rendelkezésre és a törvény világos szavainak tetszés szerinti félremagyarázására felhatalmazza?

3-szor. Mely törvényekre alapítja a kormány azon intézkedéseket, melyeket Eger városában a községi és felekezeti iskolák között támadt surlódások elintézésére tett?

4-szer. Mik szándékai a kormánynak arra nézve, hogy a kedélyek megnyugtattassanak, és hogy a közoktatás és népnevelés ügyének haladása ezentúl biztosíttassék?

A mi az igen t. képviselő úr két első kérdését illeti, a mennyiben ezen kérdések csakugyan azért intéztettek hozzám, hogy azokra feleljek, kénytelen vagyok megvallani, hogy az igen tisztelt képviselő úrnak felelettel nem szolgálhatok, mert ha ismernék oly törvényt, mely

a kormánynak vagy bárkinek a törvények végrehajtásának megakadályozására jogot ad, vagy a kormányférfiakat felhatalmazza arra, hogy az enyém és tied fölött rendeletek által határozzanak, első kötelességemnek ismerném ily törvénynek megszüntetését vagy eltörlését azonnal indítványba hozni. A mennyiben a tisztelt képviselő úr azért intézte hozzám az első két kérdést, hogy azokra feleljek, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy erre képes nem vagyok.

A mi a harmadik kérdést, azaz a kormánynak Eger városában az említett alkalommal tett intézkedéseit illeti, megbocsátja az igen tisztelt képviselő úr, ha kérdésénél valamivel tovább megyek, és a t. Házat értesítem azon elvekről, melyeket a kormány nemcsak ezen esetben, hanem több analog esetben, melyek az utóbbi időben előfordultak, követett.

Miután, a mint a t. Ház tudja, Magyarországon a népnevelésről alkotott legutóbbi törvény előtt csaknem kizárólag felekezeti iskolák léteztek, és miután ezen felekezeti iskolák főleg nagyobb községekben nagy részben a községek adományaiból és hozzájárulása által tartattak fenn: igen természetes, hogy miután az 1868: XXXVIII. t.-czikk minden községnek jogot adott arra, hogy községi iskolákat állítson fel, és a községi adózást tisztán ezen községi iskolák felszerelésére szentelje: több helyen előfordult azon eset, hogy a felekezeti iskolák fennállása pillanatnyilag veszélyeztetve volt, vagy legalább nehézségekbe jutott az által, hogy a község, mely eddig ily felekezeti iskolákat segélyezett, ezen segélyezést azoktól elvonta. Ezen nehézségek között első helyen állottak a községi épületek, melyek a felekezeti iskoláknak helyéül szolgáltak és hasonló eset az utóbbi időben a helyiségre nézve három fordult elő: Nagy-Váradon, Egerben és Ó-Budán.

Az 1868-iki törvény minden községnek jogot adott községi iskolának felállítására, feljogosította a községeket arra, hogy mint eddig, ezentúl is segítsék a felekezeteket, de azon feltét alatt, hogy a segély minden felekezet között igazságos arány szerint legyen felosztva; ennélfogva felhatalmazta a községeket arra is, hogy ha felekezetet segélyezni nem akarnak, és az összes községi vagyont a községi iskola fentartására akarják szentelni, ez teljesen szabadságukban álljon. A községi vagyon közé tartoznak kétségen kívül a községi épületek is, minden községnek, mely eddig községi épületet felekezeti iskolának átadott, kétségkívül jogában állott ezen épületét ezentúl községi iskolának szentelni, és annak használatát a felekezettől elvonni.

A határozó erre nézve az, kit illet az épület tulajdona, a tulajdonjogot pedig a kormány előtt, mely a jogi kérdéseknek bővebb vitatásába nem bocsátkozhatik, nem határozhatja meg más, mint a telekkönyv. E szerint a három fenforgó esetben a kormány azon alapelvből indult ki, hogy ott, hol az épület, melyben felekezeti iskola tartatott, községi épületnek van a telekkönyvbe bevezetve, ezen épületnek tulajdona kétségkívül a községé, ott, hol a telekkönyvben községi tanodának van bevezetve, a községnek tartozik jogai közé azon tanodából pl. korcsmát csinálni; de a községnek teljes joga van azon tanodát, habár előbb felekezeti tanodául használtatott, községivé átváltoztatni. Ott azonban, hol a telekkönyvben valamely tanoda felekezeti intézetnek van bevezetve, azon intézet felekezeti intézetnek tekintendő, és arra nézve másként, mint a törvény értelmében épen a felekezetnek beleegyezésével, intézkedni nem lehet.

A fenforgó három eset közül a nagyváradiban azon

épület, melyben a felekezeti katholikus praeparandia tartatott, a telekkönyvbe községi épületnek van bevezetve, minden megjegyzés nélkül.

Erre nézve elhatároztatott, hogy a katholikus praeparandia keressen magának más szállást, és ezen épület a községnek mint községi épület adassék által. Az ó-budai esetben az iskolai épület a telekkönyvben római katholikus iskolának van bevezetve, ennélfogva római katholikus népiskolának tekintendő. Egerben az eset complicáltabb; ott eddig hat népiskola létezett, négy a külvárosokban, egy a püspöki lyceumban, egy az angol szűzek zárdájában. A négy külvárosi népiskola épülete községi népiskolának van a telekkönyvbe bevezetve, ennélfogva, meggyőződésem szerint, Eger városát nem illeti azon jog, hogy ezen tanodákat péld. korcsmákká változtassa át, és ha ezt tenni akarná, én mint oktatási minister azokat, mint a népnevelés tulajdonát, reclamálnám. Egyébként pedig Eger városának világos jogai közé tartozik ezen tanodákat, habár előbb felekezetiek voltak is, községi tanodákul használni. A lyceumi épület a telekkönyvben mint az érseki vagyon egy része van bekeblezve, és a zárda szintén tisztán kath. intézet. Ennélfogva azon két iskola, melyek egyike, a leányiskola, a zárdában tartatik, a második, az elemi iskola, pedig a lyceumban, a felekezet beleegyezése nélkül, meggyőződésem szerint, községi iskolának nem nyilvánítható. Igaz, hogy a lyceumi épületre nézve a város követeléseket formál egy 1797-ben kötött szerződés következtében, melynél fogva a város azon esetre, ha a lyceumban elemi iskola nem tartatnék, 65,000 frtnyi kárpótlást követelhet az érsektől, ellenben az érsek és a káptalan azon elvből indulva ki, hogy ezen külvárosi iskolák közül három vagy négy különösen oktatási czélokra ajándékoztatott püspökök és kanonokok által,

ezen épületeket mint felekezetieket reclamálják. Ez egyébiránt teljes meggyőződésem szerint csak a bíró által határoztathatik el és semmi esetre sem közigazgatási úton.

Eger városa igen t. képviselőjének azon kérdésére tehát: mily törvényre alapította az oktatásügyi minister eljárását? azzal felelek, hogy alapította először az 1868. XXXVIII. t.-czikkre, mely minden felekezetet jogaiban és népnevelési szabadságában tökéletesen föntartott; alapította másodszor azon alkotmányos elvre, melyet száz törvény biztosít, és mely szerint közigazgatási úton az enyém- és tiedről rendelkezni nem szabad, és a kormány e tekintetben sértené első kötelességét, ha más tekintetet venne figyelembe, mint a telekkönyvet, mely reá nézve mindaddig határozó, míg a maga útján, azaz törvényes úton, megváltoztatva nem lesz.

A mi végre a 4-ik kérdést illeti: mik szándékai a kormánynak, mily lépéseket akar tenni arra nézve, hogy a felizgatott kedélyek megnyugtattassanak és a népnevelés ügye előbbre haladhasson, erre igen röviden felelhetek. A kormánynak e tekintetben csak egy szándéka van, és nem is lehet más szándéka, és ez: az 1868. XXXVIII. törvénynek szellemében és betűjében való szigorú végrehajtása.

Megvallom, meglepő, ha meggondolom, hogy miután a sokszor említett XXXVIII. törvény minden felekezetnek teljes szabadságát biztosította; miután egyáltalában nem egy bizonyos elvnek keresztülvitelét tűzte ki magának czélul, hanem azt, hogy a lehetőleg legrövidebb idő alatt jó népiskolákat kapjunk: találkoznak olyanok, kik minden lépést, mely egyesektől a felekezeti iskoláknak javítására vagy fentartására történik, egyenesen a törvénynyel ellenkezőnek akarnak feltüntetni. Nem kevésbbé bámulatos az is, hogy miután a

XXXVIII. t.-cz. a vallásoktatást a tantárgyak közé első helyen jelölte ki, miután a vallásoktatást egyenesen az egyes hitfelekezetekre bízta: találkozhatnak olyanok, kik ezen törvényt a vallás- és felekezeti érdekkel ellentétben állónak tüntetik fel a nép előtt és ez által e törvény ellen felgerjedést idéznek elő. Sajnos, hogy ilyenek történhetnek, sajnos azért, mert a felgerjedés kétségkívül károsan hat vissza a népnevelés ügyére, azon ügyre, mely az országban minden ügyek között legfontosabb. Mert ily agitátiók csak arra céloznak, hogy a népnevelésnek szent helyei küzdelmek tereivé változtattassanak át, melyeknek épen azon helyeknek kellene lenniök, hol minden párt, minden felekezet egyesített erővel kezet fog a haza jövője alapjainak lerakására.

De legyünk meggyőződve, hogy ezen — megengedem, némely részről jó szándékból is, és csak ferde felfogásból eredő — törekvések sem a kormányt, sem a nemzetet nem fogják kötelességének teljesítésében akadályoztatni. Mindezen izgatások meggátlásának legjobb módja a XXXVIII. t.-czikkelynek pontos és szigorú teljesítése, teljesítése az által, hogy a kormány kötelességének ismerje megvédeni minden egyest, minden felekezetet a neki törvények által adott jogokban, és nem tűrni, hogy valaki azon jogokat, melyeket neki a törvény adott, és melyek abban állanak, hogy mindenki a legnagyobb szabadsággal nevelhessen, ezen jogoknak ürügye alatt arra használja, hogy a nevelést akadályoztassa. Ez az, mit a kormány magának föladatul kitüzött és miben a t. Háznak és minden jó hazafinak támogatására számít.

XXXIV.

A VALLÁSSZABADSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT ÜGYÉBEN.

Két beszéd.

1.

Igen rövid leszek. A mennyire én felfogtam, a központi bizottság véleménye és Tisza Kálmán t. barátom inditványa között tulajdonképen csak egy különbséget látok: azt, hogy a mit a központi bizottság határozat formájában akar kimondatni, azt Tisza Kálmán t. barátom azonnal törvényjavaslatba akarja foglaltatni. Mert a központi bizottság egész kiterjedésében elfogadván a vallások közti egyenlőség, a teljes szabadság és viszonosság elvét, utasítja a ministeriumot, hogy ezen elveknek gyakorlati alkalmazására nézve minél előbb törvényjavaslatokat terjeszszen a Ház elé; t. barátom ugyanezen elveket mondja ki külön törvényjavaslat formájában, de ugyanakkor maga is átlátja, hogy ezen elveknek puszta kimondása által semmi sincsen nyerve, és a ministeriumnak ezentúl is kötelessége, hogy ezen elveknek alkalmazása iránt törvényjavaslatokat terjeszszen a Ház elé.

Lehetnének és vannak körülmények, midőn bizonyos elveknek törvény által való ünnepélyes kimondása is

nagy fontosságú lehet. Általán fogva én csak oly törvényeknek alkotását tartom czélszerűnek, melyeket azonnal végre lehet hajtani. Egyszerű elveknek kimondása pedig oly törvényt képez, mit azonnal practice kivinni nem lehet.

Ha osztozhatnám t. barátom azon nézetében, hogy — mert ezen elv nem törvényben, hanem csak határozatilag mondatik ki, — a világ azt fogja gondolni, hogy a magyar törvényhozás el akarja odázni ezen kérdésnek megoldását, és azt következtetné, mintha a magyar törvényhozás többsége nem a legtökéletesebb vallásegyenlőség és szabadság elvei mellett nyilatkoznék; ha feltehetném, hogy valaki a magyar törvényhozást ezzel komolyan vádolhatná: akkor nem ellenzeném azt, hogy ezen elveket már törvényben is kimondjuk. De miután a törvényhozás nézeteinek kifejezésére a határozat tökéletesen elég, miután e határozatnak általában semmi más következése nem lehet, és ugyanazon következései lesznek, mint a tisztelt barátom által inditványozott törvénynek, tudniillik az, hogy kötelességévé tétetik a kormánynak, hogy ezen tárgyakra nézve részletes törvényjavaslatot terjeszszen elő: én részemről azt hiszem, sokkal czélszerűbben járnak el, ha a központi bizottság által inditványozott határozata javaslatot fogadják el.

2.

Bocsánatot kérek, hogy a tárgyalás ezen stádiumában felszólalok. Nem volt szándékom szót emelni, azonban azok után, a miket előttem szólott t. képviselőtársunk elmondott, és egyenesen hozzám intézett, természetesnek fogják találni, hogy nem hallgatok.

Az igen t. képviselő úr egészen új vádat és panaszt

emelt ellenem, azt, hogy nem szóltam eleget, hogy nem ereszkedtem a kérdés részletes tárgyalásába, szóval, hogy a vallásszabadságról és vallásegyenlőségről nem szónokoltam. Ezen vád mindenesetre új. Igazolásomra csak azt mondhatom, hogy én a vallások szabadsága, egyenlősége és viszonossága mellett szóltam 1839-től kezdve egész életemen át mindig. Én ezen elvekért küzdöttem szóval és írásban akkor, mikor az, hogy fölszólaltam, például az izraeliták emancipátiója mellett, még sokkal több ellenszenvre talált és vádra adott alkalmat, mint most az, hogy hallgatok. Ezért nem tartottam szükségesnek, hogy személyes meggyőződésemet kifejezzem, s nem tartottam czélszerűnek a tisztelt Házat hangzatos phrásisokkal oly elvekről capacitálni, melyekre nézve itt e Házban, úgy hiszem, véleménykülönbség nem létezik. Ez annak oka, hogy bővebben nem szóltam a tárgyról.

Második vádja a t. képviselő úrnak az volt: miért nem nyugtattam meg a Házat az iránt, hogy e tárgyban törvényjavaslat még a jelen törvényhozási időszak alatt fog a Ház elé terjesztetni? Én, mint alkotmányos minister, ez irányban megnyugtatásnak szükségét nem láttam; mert ha a Ház ezen határozatot megbozta, én ezen határozat teljesitésére, ha annak ellent nem mondtam, kötelezve fogom magamat érezni.

XXXV.

A DALMÁTIAI FÖLKELÉSRŐL.

Két beszéd.

1.

Simonyi Ernő képviselőtársunk kérdést intézett a kormányhoz az iránt: mi felvilágosítást adhat a kormány a képviselőháznak a Dalmátiában tényleg létező fegyveres föllkelésről, annak okáról; mi intézkedések tétettek a Dalmátországban megzavart alkotmányos szabadság biztosítása és mielőbbi helyreállítása érdekében; s igaz-e azon hír, mely szerint lépések tétettek volna a közös külügyministerium részéről, hogy Dalmátországban a béke helyreállítása czéljából oda küldött, vagy ezentúl küldendő hadi erők a török birodalom területén átvonulhassanak?

Bátor leszek e kérdésekre felelni.

A mi az első kérdést illeti, a kormány azon felvilágosítást adhatja, hogy a fegyveres föllkelés, mely Dalmátiában tényleg létezik, még nincs ugyan elnyomva, de az a tartománynak csak egy kisebb részére szorítva, a kitörésnek első színhelyén túl eddig sehol nem terjeszkedett, s hogy minden intézkedés megtétetett arra nézve, hogy e zavargások localisálva maradjanak, s

Dalmátia békés polgárai az alkotmányos rend ezen megzavarásának káros következményeitől megoltalmaztassanak.

A mi e zavargásoknak okát illeti, erre nézve a kormány csak annyit mondhat, hogy ez ellenszegülés a védtörvény végrehajtása ellen történt, s hogy ennélfogva jelenleg csak ez tekinthető a fölkelés okául, mindennek ez használtatott ürügyéül; a mennyiben más okok is léteznek, melyeknek e zavarok előidézése tulajdonítható, az csak az azoknak elnyomása után teendő vizsgálatokból tűnhetik ki.

A harmadik kérdésre nézve a kormány kijelenti, hogy a Dalmátiában létező zavargások eddig nem öltöttek oly alakot, mely a közös külügyministeriumot arra indíthatta volna, hogy a Dalmátországban megzavart béke helyreállítása czéljából a török határ átléphetésére a török kormánynál lépéseket tegyen; s miután meg vagyunk győződve, hogy a török kormány megteendi mindazon intézkedéseket, melyeket ily esetben mind saját nyugalma, mind a szomszéd barátságos hatalom érdeke megkiván, a kormány hiszi, hogy erre ezentúl is alig lesz szükség.

2.

E hó 25-én a dalmát ügyeket illetőleg több interpellátió intéztetett a ministeriumhoz. Mellőzve azokat, vagy inkább föntartva a ministeriumnak, hogy azokra, mik ezen interpellátiókban nem szorosan ezen tárgyra vonatkoznak, később adja meg válaszát, most kizárólag azokra akarok válaszolni, mik ezen ügyet illetik.

Zichy Nándor gr. képviselőtársam megnyugtatást kiván a felől, hogy a birodalom, a kormány és a véderő tekintélye, valamint politikai és kormányzati érdekeink

megóvása czéljából minő sikeres intézkedések foganatosíttattak?

Vukovics Sebő és Miletics Szvetozár képviselő urak azon kérdést intézik a ministeriumhoz: vajon az, hogy a dalmátiai zavarok elnyomására részben magyar ezredek is alkalmaztatnak, a magyar ministerium tudtával történik-e? — kifejezvén aggályukat a fölött, hogy ezen előzményből oly következések vonathatnak, melyek Magyarország alkotmányos szabadságát veszélyeztetik.

A mi Zichy Nándor gr. óhajtását illeti — ismerve tisztelt képviselőtársunknak jártasságát a parlamentáris eljárásban, — nem tehetjük föl, hogy óhajtása odáig terjedne, hogy a ministerium azon egyes intézkedéseket közölje a Házzal, melyek a fegyveres ellenszegülés elnyomására Dalmátiában tétetnek. Nincsen alkotmányos ország, melynek törvényhozása hasonló esetben a kormánytól egyes intézkedéseinek közlését kivánná, minek következése tanácskozásaink nyilvánossága mellett csak az lehetne, hogy mindezen intézkedések sikere meghiúsul, vagy legalább tetemesen nehezíttetik.

T. képviselőtársunk tehát nem kivánt, nem kivánhatott más megnyugtatást, mint azt, mely a kormány nyilatkozatában fekszik, t. i. ez minden intézkedést megtesz, hogy a megzavart béke minél előbb helyreállittassék, s ezen megnyugtatást bátran adhatom.

A kormány ismeri azon nagy érdekeket, melyeknek védelme első sorban reá bízatott, és bizonyosan semmit nem fog elmulasztani, hogy azok megvédessenek.

A mi Vukovics Sebő és Miletics Szvetozár képviselőtársaink kérdését illeti: vajon az, hogy a dalmátiai fölkelés elnyomására működő hadsereg soraiban magyar ezredek is harczolnak, a ministerium tudtával történik-e? rövid válaszom: hogy a hadsereg magyar ezredeinek ezen alkalmazása tudtunkkal történik, s én nem

hallgathatom el bámulatomat azon aggályok fölött, melyeket Vukovics Sebő t. barátom a magyar sorezredeknek ily alkalmazása miatt alkotmányos szempontból kifejezett.

Miután senki nincs, ki a pragmatica sanctiót, mely a felséges uralkodóház fejedelmi hatalma alatt álló minden ország és tartomány kölcsönös biztosságának föntartására köttetett, alaptörvényünk egyikének el nem ismerné; miután az 1867-iki XII. törvényczikk a közös biztonságnak együttes erővel leendő védelmét és fentartását oly közös és viszonyos kötelességeknek ismeri el, mely egyenesen a pragmatica sanctióból foly; és miután az 1868-iki XL. törvényczikk 7-ik §-a az egész hadsereg hivatásául ő felsége összes birodalma mindkét állama területének külellenségek ellen való megvédését, s a belső rend és biztonság föntartását jelöli ki: tisztelt képviselőtársunknak a magyar ezredeknek Dalmátiában alkalmazása ellen csak azon esetben lehetnének a törvényes szempontból ellenvetései, ha azon nézetből indulna ki, hogy azon fegyveres ellenállás által, mely Dalmátia egy részében a védtörvény ellen kitört, a belső rend és biztonság megzavarva nincsenek; és én nem teszem föl, hogy ezt bárki állítaná, legkevésbbé tisztelt barátom, ki, miután hosszú éveken át a politikai mozgalmakat figyelemmel kisérte, igen jól tudja, hogy ha a birodalom határain kitört zavarok komoly aggodalomra okot nem nyujtanak, ezt annak köszönhetjük, mert a magyar-osztrák birodalom ellenei tudják, miként minden megtámadás, mely bárki által, a birodalom bármely része ellen irányoztatik, a birodalom mindkét államterületének összes erejével fog találkozni.

S ennyiben Miletics Szvetozár képviselő úrnak aggodalma, hogy a jelen eset praecedenst fog alkotni, csak-

ugyan alapos. A praecedens abban áll, hogy valamint a jelen esetben, midőn a birodalom oly részében, mely tényleg annak Lajtán-túli államterületéhez tartozik, magyar ezredek működnek, s ott azok, kik talán a sértett nemzetiség ürügye alatt elcsábítva, a törvényeknek ellenszegülnek, magyar ezredekkel is találkoznak: úgy hasonló esetben mi ugyanezt követeljük a birodalom másik felétől is, mely minden esetben, midőn Magyarország területének épsége vagy alkotmánya bárki által megtámadtatott, annak védelmére épen úgy kötelezve van, mint a jelen esetben Magyarország, s mely e kötelességet ép úgy fogja teljesíteni; de én úgy vagyok meggyőződve, hogy ebben azok, kik Magyarország területi épségét és alkotmányos szabadságát fönn akarják tartani, kik közé Miletics Szvetozár képviselőtársunkat is számítom, aggályokra okot nem fognak találni.

T. barátom, Vukovics Sebő beszédében, melylyel interpellátióját indokolta, még azon aggodalmat fejezte ki, hogy a magyar ezredeknek ily módon való fölhasználása által a magyar nemzetiség iránti gyűlölet gerjesztetik. Egyetértek t. barátommal, miként léteznek emberek, kik csakugyan czéljokúl tűzték ki, hogy a magyar nemzet ellen gyűlöletet terjeszszenek, s hogy a vitézség, melylyel honfitársaink itt is harczolnak, e körben kétségen kívül nem fogja nevelni népszerűségünket. De t. barátom is bizonyosan egyetért velem, hogy léteznek körök, melyekben a magyar nemzet csak akkor teheti magát kedveltté, ha megfeledkezve legfontosabb érdekeiről, önmaga saját megsemmisítésén dolgozik, és hogy a népszerűségnek azon neme, melyet csak az által lehetne elérni, ha törvényesen elvállalt kötelességeinket nem teljesítenők, a magyar nemzetre nézve már jelleménél fogva, mindig elérhetetlen fog maradni.

XXXVI.

A GÖRÖG-SZERB CONGRESSUS ÜGYÉBEN.

Miletics Szvetozár képviselő úr f. é. november 25-én interpellátiót intézet a cultusministeriumhoz, melyben előadván, hogy az 1868 : IX. törvényczikk értelmében összehivott görög-szerb congressus a patriarcha által eloszlattatott; előadván, hogy a congressus kisebbsége az ellen akkor óvást nyujtott be, és ezen ügyben a ministeriumnál is eljárt, kivánván, hogy a congressus folytatását határozza el; előadván, hogy később a congressus csak elnapoltnak declaráltatván, a *Budapesti Közlöny* szerint október 15-ére rendeltetett összehivatni; előadván, hogy ennek daczára össze nem hivatott, azon kérdéseket intézi a cultusministeriumhoz:

1-ször. Jóváhagyta-e a szerb patriarcha azon tettét, hogy a congressust f. é. julius 14-ik napján szétoszlatta és mily alapon?

2-szor. Adott-e ki oly határozatot, melynek folytán a congressusnak csak elhalasztottnak kellene tekintetni, s melynek következtében a szerb patriarchia a congressust ismét és minél hamarább, s ugyancsak a *Budapesti Közlöny* szerint f. é. október 15-ére egybehivni tartozott volna?

3-szor. Van-e tudomása, hogy később egy más leg-

felsőbb határozat valakinek befolyása folytán adatott volna ki, mely szerint a szerb patriárchának azon jog tulajdoníttatnék vagy adatnék, hogy a congressust kedve szerint eloszlathatja s új választásokat más congressusra rendelhet meg; s mily egyházi vagy állami törvényen alapul e hatalom elismerése vagy adása?

4-szer. Végre kérdi: melyek a ministerium szándékai a congressusra nézve?

Hogy ez interpellátióra felelhessek, szükséges, hogy hivatkozzam az 1868: IX. törvényczikkre, mely a dolog természeténél fogva a ministerium eljárásának szabályául szolgál. E törvényczikk 3-ik szakaszában a görög-keleti egyházhoz tartozó két metropolia hiveinek jog adatik, egyházi és iskolai ügyeiket az illető metropoliták által ő felségének teendő előleges bejelentés mellett egybehivandó congressusokban önállóan intézni; a 4-ik §-ban kimondatik, hogy mindkét metropolia híveinek joguk van, a legfelsőbb jóváhagyási jog fenntartása mellett, egyházi gyülekezeteiket szervezni; az 5-ik §-ban kimondatott, hogy az első szerb congressus — mielőtt az önálló szervezkedés megtörténnék — álljon a főpásztorokon kivül 25 egyházi, 50 világi és ezek között 25 határőrvidéki követből; végre a 7-ik szakaszban az mondatik, hogy az első congressusnak első teendője — nem egyetlen, de első teendője — lesz a congressus szervezete fölött legfelsőbb jóváhagyás mellett — határozni.

E törvényben a ministerium kötelességévé tétetett, hogy a congressus mihamarabbi összehívását eszközölje: ez megtörtént; hogy a congressus a metropolita által hivassék össze, és ez összehívás bejelentessék: ez szintén teljesíttetett; és a mennyiben a két metropoliának elválása következtében egyes választókerületek képviselőket nem küldhettek, mert azok a román metropoliához

csatoltattak, ezen hiányzó szavazatoknak elosztása magára a congressusra bizatott, mely azt meg is tette; végre a dolog természeténél fogva a törvény úgy rendelkezett, hogy a congressus csak egyházi és iskolai tárgyakkal foglalkozzék: a törvénynek ezen rendelete is mindezekre nézve megtartatván, így a törvény mind ezekben végrehajtatott.

A congressusnak elnapolására és feloszlatására nézve a törvény nem rendelkezett, miután maga a congressus elnapolásának és eloszlatásának módjára nézve még határozatot nem hozott, mert ha ily határozatot hozott és az legfelsőbb helyen helybenhagyatott volna, a congressus elnapolása- és feloszlatására nézve kétségkivül azon rendeletek volnának irányadók, melyek így állapíttatnak meg.

Ez azonban nem történvén, a ministeriumnak a congressus elnapoltatására nézve csak két lehetősége volt: vagy azon nézetből kelle kiindulnia, hogy, miután a congressus összehivása a metropolitára bizatott, és a kormány részére a congressus összehivására nézve a törvény által semmi más nem követeltetik, mint hogy az bejelentessék: ugyanezen szabályt alkalmazza a congressus elnapolása és feloszlatására nézve is, mint az közönségesen mindenütt történik, hol a törvény máskép nem rendelkezett; vagy pedig követnie kellett volna az előbb létezett eljárást, mely szerint a feloszlatás és elnapolás a kormány által mondatott ki és eszközöltetett. Miután a kormány előbb az összehivás jogát is gyakorolta, ezt azonban a törvényhozás megváltoztatta: a kormány czélszerűnek tartotta követni azon ösvényt, a melyet az újabb törvény kijelölt, azaz olyannak tekinteni az elnapolás és feloszlatás jogát, mely mindaddig, míg a felől maga a congressus újabb szabályok által, melyek legfelső helyen helybenhagyan-

dók, máskép nem rendelkezik, ép úgy, mint az összehivási jog, a metropolitát illeti és annak részéről nem fog követelni mást, mint hogy az elnapolást és feloszlatást is legfelsőbb helyen bejelentse.

Ez azon eljárás, melyet a kormány ezen ügyben követett, és ennélfogva a képviselő úrnak kérdéseire csak azt válaszolhatom, hogy a kormány semmi rendeletet, melynél fogva a congressus akár elnapoltatott, akár feloszlattatott volna, nem adott ki, és pedig azért nem, mert a törvény által arra felhíva és jogosítva nincs.

Én tehát azt hiszem, ha t. képviselőtársunk a kormánynak eljárásával nem elégszik meg, s a szerb egyház érdekében czélszerűbbnek tartja, ha a congressusok elnapolása vagy feloszlatása a kormányra bízatik, erre nézve nem interpellátióval kell fellépnie, hanem új törvényjavaslatot kell letennie a Ház asztalára; és én nunc pro tunc már most is mondhatom, hogy ilyen törvényjavaslatot pártolni nem fogok. Oly országban, t. Ház, hol különböző vallások léteznek, és a törvény ezen vallások közt az egyenlőségnek elvét állította föl, csak két út van, melyet a törvényhozásnak követnie lehet. Vagy hasonló hatalmat kell gyakorolnia minden vallásfelekezetre nézve, egyszersmind gondoskodván azoknak felekezeti szükségeiről is; vagy pedig föntartva magának a főfelügyeleti jogot, teljes és tökéletes szabadságot kell engednie minden vallásfelekezetnek. Miután Magyarországban honfitársaink egy része, t. i. a protestánsok, századokon át küzdöttek az autonomiáért, és azt kivívták; miután újabb törvényeink értelmében ezen autonomia a görög keleti egyháznak és izraelita polgártársainknak is megadatott; miután e hon katholikusainak törekvései is oda vannak irányozva, hogy magoknak autonom egyházszerkezetet biztosítsanak: én részemről nem hiszem, hogy Miletics képviselőtársunknak, ha

ilyenféle indítványnyal fellépne, sok támogatója lenne a Házban; én részemről nem tartoznám azok közé, és kinyilatkoztatom, hogy a vallásegyenlőség keresztülvitelét és megalapítását más úton, mint a legtökéletesebb szabadság útján, sohasem fognám pártolni.

Nem fognám pártolni pedig azért, mert először, a hol az állam egyes vallások belügyeibe avatkozik, a tökéletes vallásegyenlőséget helyre állítani teljes lehetetlen, s ha ez valami csoda által lehetséges volna is, azon felekezetek, melyek kisebbségben vannak, ez eljárást soha nem fognák elismerni igazságosnak.

Nem fognám pártolni ilyféle megoldását az egyenlőség elvének másodszor azért sem, mert semmit sem tartok az alkotmányos szabadságra nézve veszélyesebbnek, mint ha az alkotmány a szabadság elvét, melyre maga alapítva van, más körökben elismerni nem akarja, és a polgárok minden egyes érdekeit az államnak alávetve, ez által a polgárokat arra szoktatja, hogy magokat minden ügyben kormányoztassák, míg végre a szabadságnak érzékét is elvesztik.

Részemről az autonomia megállapítását minden vallásfelekezetre nézve nemcsak az egyes felekezetek, hanem magának a szabad államnak egyik legfőbb és legfontosabb érdekének tekintem.

Annak tekintem először azért, mert ha kétségtelen az, hogy az önkormányzat elvének gyakorlata képezi az alkotmányos szabadságnak legfontosabb garantiáját, bizonyos, hogy magát az önkormányzatot semmi által nem lehet inkább biztosítani, mint ha az önkormányzat elvét a lehető legtágabb kiterjedésben behozzuk, vagy létesítni engedjük az egyes felekezetekben is; mert a tapasztalás is azt bizonyítja, hogy az önkormányzat elve sehol sem áll biztosan, a hol az egyház és vallás körében az önkormányzat biztosítva nincs. Ez az egyik ok.

A másik ok, hogy miután századunkban a vallásszabadság az egyénre nézve tényleg úgy is létezik — és a civilisátió mai fokán bizonyosan erőszakot gyakorlatilag a maga lelkiismeretében senki sem szenved — én a vallásszabadság s egyenlőség elvének törvényes kimondását csak akkor tartom fontosnak, ha azt nem csak az egyénre, hanem egész egyházakra alkalmazzuk, kimondva azt, hogy semmiféle egyháznak — álljon az milliók — százezrek, — vagy csak ezrekből — több vagy kevesebb joga ne legyen, mint a másiknak; ez pedig csak úgy lehetséges, ha kimondatik, hogy mindeniknek egyenlő szabadsága lesz, mert csak a szabadság egyenlő, a jog soha.

A mi végre némelyeknek azon aggodalmát illeti, hogy az egyházaknak ily szabadsága az államra nézve veszélyes lehet, a mennyiben ezen egyes egyházak ezen szabadsággal az állam ellen vissza is élhetnek, kijelentem, hogy ezen veszélynek óvszere az én meggyőződésem szerint épen az autonomiában fekszik; fekszik abban, hogy az egyháznak jogait nem egy osztály, hanem azon polgárok összege gyakorolja, a kik azon egyházhoz tartoznak. Ezen veszélyek pedig, meggyőződésem szerint, annyival csekélyebbek lesznek, mennyivel több szabadság engedtetik minden egyes vallásfelekezetnek, és mennyivel inkább elmozdíttatnak ez által azon surlódások okai, a melyek az állam és egyes egyház közt támadhatnak. Én részemről megengedem — mert hisz a történet is mutatja, — hogy egyes egyházak az államra nézve veszélyesek lehetnek; de, teljes meggyőződésem szerint, valóban szabad egyházak a szabad államnak soha sem lesznek ellenségei.

Mindezen okoknál fogva a kormánynak feladata nem lehet az, hogy a létező autonomiát korlátozza, vagy hogy ott, hol a törvény egyes egyházakra nézve azok

autonomiáját elismerte, azt korlátozza, hanem a kormánynak feladata inkább abban áll, hogy minden törekvést, mely az autonomiának szilárdítására, erősítésére és kiterjesztésére vezet, támogasson.

Midőn a kormány a fennforgó esetben ezen elvet követte s a törvényt úgy értelmezte, mint az az autonomiának legkedvezőbb: én azon reménynyel kecsegtetem magamat, hogy a kormány e részben azon irányt követte, melyet neki a törvényhozás minden tanácskozásában kijelölt.

XXXVII.

A KÖLTSÉGVETÉS TÁRGYALÁSAKOR.

Negyven beszéd.

1.

Bocsánatot kérek, ha felszólalok; de már másodszor hallom felhozni azon kitételt, hogy a budgetnek nyakra-főre való tárgyalása kivántatik. Ez oly állítás, melyet igazolni lehetne, ha bárki azt indítványozta volna, hogy a t. Háznak bizonyos napon készen kell lennie a tárgyalással. Ezt senki sem indítványozta, nem is indítványozhatta. A kérdés tehát csak az: mikor fogjunk törvényhozói kötelességünk teljesítéséhez és miként járjunk el ebben? azaz: félbenszakasztás nélkül tárgyalva mindaddig a lehető legnagyobb kiterjedésben, de tárgyalva folyvást. Ha csak azt kivánja valaki, hogy fogjunk hozzá a tárgyaláshoz minél előbb, de a határidőt nem jelöli ki, mikor fejezzük be: annak azon szemrehányást tenni, hogy nyakra-főre akarjuk tárgyaltatni, meggyőződésem szerint, nem lehet. Én tehát csak ezen kitételre nézve akartam ellenmondani a magam és azon igen t. pártnak nevében, melyhez én is számitom magamat.

2.

Csak t. barátom kérdésére érzem magamat fölhíva felelni. A törvényhozás, alkotmányos fogalmak szerint, mindenható; de ez csak annyit jelent, hogy a lehetőségek körében mindenható. Abból tehát, hogy a budget tüzetesen és részletesen tárgyaltatván, annak tárgyalása talán nem fog bevégeztetni új esztendeig, s talán január végeig fog tartani, nem következik semmi, csak az, hogy a képviselőház a lehetetlent nem tehette lehetővé: de ebből ismét nem következik, hogy nem kell elkövetni mindent, mi a lehetőségek körébe tartozik, hanem következik, hogy minden perczet arra kell fordítani, hogy, ha csak lehet, a törvényt tökéletesen teljesítsük. Ha kitűnik, hogy minden iparkodásunk mellett, a reá fordított minden szorgalom és erő daczára, a törvény nem volt teljesíthető: jót állok t. barátomnak, nem lesz Magyarországon senki, a ki a törvényhozó-testületnek ezért szemrehányást tegyen.

3.

Én csak Nyáry Pál barátom egy nyilatkozatára akarok észrevételt tenni, a mennyiben t. barátom azt méltóztatott mondani, hogy azon minister, ki bizonyos sommát kérvén a Háztól, abból valami levonást enged, nem parlamentáris, nem alkotmányos minister. Ezen elvet így felállítva én nem fogadhatom el.

A minister teljes meggyőződése szerint terjeszti a t. Ház elé budgetjét, tekintetbe véve a szükségletet, tekintetbe véve, hogy a szükségletek miként pótolhatók; ha a Ház valamely egyes egyes kiadásra nézve úgy van meggyőződve, hogy az általán véve nem szükséges, s

a Ház azt a költséget kitörölteti a budgetből, ekkor azon költség nem fog teljesíttetni, és a minister azért épen oly alkotmányos marad, mint annakelőtte volt.

Azonkívül minden minister a maga tárczájából, igen természetesen, a lehetőségig nagy eredményeket szeretne előmutatni, s a dolgok természeténél fogva főkép a maga tárczáját tartja szem előtt, míg a t. Ház nem csak egy tárczára, hanem az összes államköltségre fordítja figyelmét, és ennek következtében oly kiadást, melyet a minister szükségesnek tart, olyannak tekinthet, a mely elhalasztható; s ennélfogva lejebb szállíttatván budgetje, a minister folytathatja tárczáját, a nélkül, hogy azért alkotmányos minister lenni megszünne.

Végre még azon esetre is, ha valamely költséget vagy befektetést a minister szükségesnek tart, s a Ház ezen nézetben osztozik, de a szükségnek pótlására nézve gazdaságosabb módokat tud feltalálni, én nem látom át, hogy a minister azt miért ne fogadhatná el, miután ugyanazon egy szükséget pótolni lehet talán oly módon, mely kevésbbé költséges, és a melyet a minister maga nem talált fel, de a Ház bölcsessége feltalált, és melyet a minister nagy örömmel elfogadhat, a nélkül, hogy megszünne alkotmányos minister lenni.

Csak azért, mert annyi fontosságot tulajdonítok t. barátom szavainak, tartottam szükségesnek ezt megjegyezni.

4.

Megengedi a t. Ház, hogy ezen interpellátióra azonnal feleljek? Budgetem tárgyalása a napokban úgy is bekövetkezvén, szükséges, hogy arra nézve a kellő felvilágositást már most megadjam.

Az 1868-ik évi XXXVIII. törvényczikk dispositiói

közt alig ismerek czélszerűbbet, mint azt, mely a közoktatási ministernek kötelességévé teszi, hogy a törvényhozást évről-évre a népnevelés s általában a közoktatás állapotáról kimeritő tudósitások által értesítse; mert a dolog természeténél fogva csak ily értesitések szolgálhatnak a törvényhozásnak alapúl minden további lépésnél, melyet szükségesnek tart; csak ily kimutatások képezik a közoktatási budget valódi alapját. Annálfogva kötelességemnek tartottam elkövetni mindent, hogy a törvény értelmében már 1869-ben kimeritő jelentést tehessek le a Ház asztalára; de minden törekvésem sikeretlennek mutatkozott, miután azon nagy számú adatok összeállitása, sőt még beszerzése is a kellő időben lehetetlen volt, úgy, hogy olyan jelentést, minőt a t. Ház tőlem joggal megkivánhat, azaz egy nem igazolatlan állitásokra, hanem adatokra fektetett jelentést a Ház asztalára április előtt letenni képes nem vagyok magától értődvén, hogy a budgettárgyalás alkalmával mindazon fölvilágositásokat meg fogom adni, melyek tőlem kivántatnak.

A tisztelt képviselő úr, ki engem interpellált, s különösen a népnevelésnek ügyeit a hazában igen jól ismeri, ismerni fogja azon nehézségeket is, melyek i nemű jelentés kidolgozásának útjában állanak, főkép már azért is, mert a népnevelés ügyére eddig a ha ban semmi figyelem nem fordittatott, és így n nehézségekkel jár, mely arra szükséges, hogy azok egyes helyiségekben kellőleg s úgy töltessenek be, h használhatókká váljanak.

5.

Csak egy szót vagyok bátor felelni a képviselő úr válaszára.

Ha azt hinném, hogy kötelességemnek eleget teszek azzal, ha a t. Háznak »olyan a milyen« jelentést nyujtok be, akkor már benyujtottam volna a jelentést, mert semmi sem könnyebb, mint jelentést készíteni, melynek alapja nincs. Miután azonban első kötelességemnek azt tartottam, hogy a Ház elé terjesztendő jelentés tökéletesen megfeleljen a czélnak, azért czélszerűbbnek tartottam, hogy ezen első jelentés olyan legyen, mely minden későbbi jelentésnek alapúl szolgáljon, azaz lehetőleg kimerítő.

6.

T. barátom, Ludvigh János, előre bocsátotta, hogy szorosan az általa tett inditvány mellett fog maradni, és minden más elvi kérdést a lehetőségig elkerül. Én ezen szabályt részemről elfogadom, sőt követni is fogom.

Az intercalaris jövedelmek nem fordulnak elő a pénzügyi ministerium budgetjében, hanem előfordulnak a vallásalapról tett zárszámadások 7-ik lapján, hol minden egyes javadalomnak intercalaris jövedelme ki van mutatva.

A kérdés, melyet t. barátom fölállított, az: miért vétettek föl ezen jövedelmek, — melyek fölfogása szerint a törvény és szokás értelmében a kincstárhoz tartoznak, — a vallásalap számadásába, és miért nem fordulnak elő a pénzügyminister költségvetésében? Inditványa pedig az: hogy ezen jövedelmek tétessenek át a pénzügyminister költségvetésébe.

Az első kérdés tehát az: mennyiben helyes t. barátom azon állítása, hogy az intercalaris jövedelmeknek a vallás-

alapra való fordítása a törvénynyel és törvényes szokással ellenkezik.

A mi a törvényt illeti, arra nézve azt hiszem, hogy egész Corpus Jurisunkban nem fordul elő törvény, mely az intercalaris jövedelmekről rendelkeznék. Az első rész 10-ik címe, mely világosan a fejedelmet állítja föl minden püspökök successorául, ekkép szól: »Praeterea cunctorum quoque Dominorum praelatorum et virorum ecclesiasticorum Princeps ipse noster verus pariter et legitimus successor est. Non quantum ad bonorum et jurium possessionariorum, ab ecclesia ablationem et sequestrationem, sed quantum alteri ad gubernandum cum ecclesia collationem,« stb.

Ez, mint látjuk, nem rendelkezik különösen az intercalaris jövedelmekről. Úgyszintén az I. rész 11. címében, melyet a magyar egyház magna chartájának lehet nevezni annyiban, a mennyiben ott a magyar koronának a katholikus egyház körében való jogai, melyek minden más államok jogainál nagyobbak, világosan elősoroltatnak, itt sem fordul elő semmi az intercalaris jövedelmekről. Az 1715-iki XVI. törvényczikk, melyben a *Conventio Kolonichiánának* egy része törvényesíttetik, szintén csak a főpapok successiójáról szól, de az intercalaris jövedelmekről nem tesz említést. Így volt ez a legújabb időkig és bátran merem állítani, mikép az intercalaris jövedelmeknek hova fordításáról törvényeink általában hallgatnak. E tekintetben tehát törvényre hivatkozni nem lehet. Ez így levén, kérdés, hova forditandók ezen jövedelmek?

E kérdés tárgyalásánál három szempontot kell fölfogásom szerint követnünk.

Az első ezen javaknak természete.

A második törvényeinknek analog esetekben való rendeleteiből vont következések.

A harmadik az usus.

A mi az elsőt illeti, a jószágok természetét, melyekből az intercalaris jövedelmek folynak, úgy hiszem, senki sem vonja kétségbe, s mindenki elismeri, hogy ezen jószágok és javadalmak a kath. egyházat illetik.

A mi a másodikat, t. i. a törvénynek más tárgyakra nézve hozott rendeleteiből vont analogiát illeti, ily analog eset az, melyről az 1548-iki XII. törvényczikk, s ha jól emlékszem, az 1550-iki XIX. törvényczikk szól, midőn rendeli, hogy az elhagyatott abbatiák és praepositurák jövedelmei parochusok tartására és iskolákra, így tehát szintén nem az állam javára fordíttassanak.

E szerint tehát, ha *Corpus Juris*unkban azon számtalan más törvényről, melyekben az mondatik ki, hogy az egyházi javak jövedelmei egyházi czélokra fordíttassanak, s ne másra, — ha mondom, ezen törvényekről nem szólok is, a törvényekből vont analogia azt fogja mutatni, hogy ezen jószágok jövedelmei egyházi czélokra fordítandók.

Hibás kitételt használt tehát tisztelt barátom, midőn a törvényre hivatkozott; itt nem a törvényre, hanem az ususra lehet hivatkozni.

A kérdés most az, mi volt az usus? Mert tagadhatatlan, hogy törvény nem létében, főképen a mi történelmi alapokon kifejlett országunkban — az usus a törvénynyel majdnem egyenlő érvénynyel bir. A mi az usust illeti, a mohácsi vész előtti régi ususra nem hivatkozom; előfordul ott több törvény, így pl. Albert alatt hozatott 1435-ben törvény, hogy ne tartassanak sokáig üresedésben az egyházi beneficiumok. Ezen törvényekről, — mondom — nem szólok, hanem szólok a mohácsi vész utáni időkről. Ismeri mindenki az országnak akkori állapotát, tudja, hogy akkor nemcsak a fejedelmek, hanem egyesek is beleültek az egyházi

javadalmakba és használták azokat. Vegye kezébe tisztelt barátom a *Corpus Jurist*, nézze végig és ott fogja találni az eseteknek egész sorozatát, melyekben az intercalaris jövedelmeket nemcsak a királyi kincstár, hanem magánosok is, kik az egyház fölött patronatust gyakoroltak, hosszas ideig élvezték, úgy, hogy én tagadni merem azon állítást, hogy azon egész idő alatt a *Conventio Kolonichiánáig* valami oly következetes gyakorlatot tudna nekem kimutatni tisztelt barátom, mely törvényes ususnak, olyannak jellegét viselné magán, melyre valamit alapítani lehet. Az első a *Conventio Kolonichiána*, mely 1703-ban köttetett. Ennek 4-ik pontja azt mondja, hogy az üresedésbe jött intercalaris jövedelmeket három hónapig használja a fejedelem, titulo juris patronatus; három hónap után használja annak felét a fejedelem, másik felét az egyház. Ha szabad egy megjegyzést koczkáztatnom, maga a *Conventio Kolonichiána* — melynek a törvényhozás ellent nem mondott — bizonyítja, hogy az összes intercalaris jövedelmek a királyi kincstár birtokában soha nem voltak; mert ha ez így lett volna, ha az intercalaris jövedelmek a kincstárnak lettek volna tulajdonai: a törvényhozás a *Conventio Kolonichiánát*, mely a kincstárnak ezen jogát tetemesen megszorította, semmi esetre sem hagyta volna szó nélkül és nem fogadta volna el.

Hogy a *Conventio Kolonichiánának* azon része, mely az intercalaris jövedelmekről szól, a törvény által nem szentesíttetett, arról meggyőződést szerezhet magának t. barátom, fölnyitván az 1715-iki XVI-ik törvényczikket, a melyben a *Conventio Kolonichiánának* a successiókra vonatkozó határozatai világosan helybenhagyatnak, de az intercalaris jövedelmekről szóló 4-ik pontról említés sem tétetik.

Hogy a *Conventio Kolonichiána* után is ezen intercalaris jövedelmek a lehető legnagyobb rendetlenséggel használtattak, az szintén nem szenved kétséget; mert például nehéz volna bebizonyítani, hogy a *Conventio Kolonichiánának* azon határozata, hogy az intercalaris jövedelmeket 3 hónapig használja maga a fejedelem, azután osztassék el a fejedelem és az egyház között, az egyiknek az egyik fele adatván, a másiknak a másik, csak valaha teljesült. Így ment a dolog József császár azon rendeletéig, melynek következtében az intercalaris jövedelmek a vallás-alaphoz csatoltattak. Ez történt 1783-ban. A vallásalaphoz csatolva maradtak ezen intercalaris jövedelmek egész 1793-ig, tehát József császár halála után akkor is, mikor az 1790/1. országgyűlés épen ily természetű tárgyakat bőven megvitatott. Hiszi-e t. barátom, hogy ha a törvény, vagy a régi usus oly világosan azt bizonyította volna, hogy az intercalaris jövedelmek a kincstárnak tulajdonai, hiszi-e, mondom, t. barátom, hogy akkor az ország rendei 1790-ben nem szólaltak volna föl a mellett, hogy ezen jövedelmek, melyek nem törvény, hanem egy oly fejedelemnek rendelete által adattak át a vallásalapnak, kinek egyéb rendeletei nem tartattak fönn, ismét visszacsatoltassanak? Meggyőződésem szerint az 1790-iki országgyűlés ezen hallgatását ily fontos s mindenki által ismert tárgyban igen nagy bizonyítványnak tartom arra nézve, hogy az intercalaris jövedelmeknek a kincstárhoz való tartozását akkor senki nem tartotta törvényes állapotnak.

1793-ban Ferencz császár, hivatkozva a *Conventio Kolonichiánára* és a kánonokra, azt határozta, hogy az összes jövedelmek ezentúl a kincstár által kezeltessenek, azonban főleg egyházi czélokra, templomok, paplakok fölállítására és egyházi személyeknek segélyezésére s

más ilynemü czélokra használtassanak. Így maradt a dolog 1855-ig, midőn ezen jövedelmek a vallásalaphoz visszacsatoltattak, azon kötelezettséggel, hogy azon egyházi czélú kiadások, melyek előbb a kincstár által fizettettek, ezen vallásalapba vétessenek át, így pl. azon úgynevezett Ferdinandeus 15 ezer frt, így azon 26,250 frt, a mely fizettetik egyes dézsmavesztett szegényebb beneficiumok fölsegélyezésére és másra. Ha tehát az usust veszszük föl kiindulási pontul, nézetem szerint az intercalaris jövedelmeknek a kincstárba folyására nézve consequens usus, azaz olyan, mely törvényt pótolhatna, nem létezik; ha létezik usus, és ha az ususból lehet valamit bebizonyítani, ez az, hogy a fejedelem tituló juris patronatus ezen jövedelmeket mindig oda fordította, a hová akarta és az, hogy fejedelmeink ezen intercalaris jövedelmeket kevés kivétellel mindig egyházi czélokra fordították, vagy legalább azt tűzték ki ezen jövedelmeknek czéljául. Én tehát részemről úgy vagyok meggyőződve, hogy midőn az intercalaris jövedelmek a vallás-alaphoz csatoltatnak, azok csak oda csatoltattak, a hová valók. Miután azonban épen t. barátom előadásából is látom, hogy erre nézve különböző nézetek léteznek, miután csakugyan az usus változatlan nem volt, miután végre ezen kérdés, mely magában véve anyagilag csekélynek látszik, igen nagy fontosságú kérdésekkel függ össze, én az időközi jövedelmeknek hová fordítására nézve törvényjavaslatot fogok benyujtani a t. Háznak, melynek tárgyalásánál ezen kérdésről, a mint ily fontos kérdéshez méltó, kimeritőleg tanácskozhatunk, mely alkalommal a t. Ház e kérdés fölött határozhat.

7.

Annyi tárgy hozatott föl az eddig folytatott vitatkozások folyamában, hogy alig fogja valaki követelhetni, hogy mindezekre kimerítőleg feleljek; azért csak néhány észrevételre érzem magamat fölhíva válaszolni, különösen azokra, melyek a tegnapi tárgyalás alkalmával tétettek.

Komárom városa képviselője beszéde kezdetén bocsánatot kért a Háztól, hogy oly tárgyat hoz szőnyegre, mely szorosan véve nem a discussió tárgyát képezi, de mely arra a legnagyobb befolyással bir, és ezalatt az autonomiát értette.

Én nem csak osztozom t. barátom nézetében, sőt tovább megyek, s azt hiszem, hogy az autonomia azon kérdésekre, melyeket tárgyalunk, nem csak fontos befolyással bir, hanem azoknak sarkkövét képezi, és hogy — amennyiben t. barátom és én köztem egyes kérdésekre nézve, a mint látszik, nagy véleménykülönbség létezik, — ezen véleménykülönbségnek alapja épen azon egészen különböző nézetben található, melyben Komárom városa t. képviselője és én az autonomia kérdésére nézve vagyunk.

T. barátom az autonomiát oly valaminek tekinti, mi tán egyhamar nem fog létesülni, és minek még akkor is, ha létesül, különösen örülni nincs okunk. Komárom városa igen t. képviselőjének nézete szerint azon egyházi autonomtanács, habár abban a katholikus világiak többséggel fognának is birni, mindig a hierarchiának befolyása alatt marad, és azért a hierarchia érdekében fog működni. Én ellenkezőleg vagyok meggyőződve, és az autonomia megalapításában egy új, erős támaszát látom nem a hierarchiának, hanem hazánk alkotmányos létének és szabadságának.

Mily okok indíthatták Komárom város t. képviselőjét azon meggyőződésre, hogy Magyarország világi katholikusai a szabadság élvezetére képtelenek, azt én nem tudom. Én részemről saját véleményem támogatására hivatkozom az egész világ példájára, hol minden egyházak azon arányban, a melyben szabadok, az alkotmányos szabadság támaszai; hivatkozom saját hazánk történetére, hol azon vallásfelekezetek, melyek teljes autonomiával birtak, az alkotmányt nemcsak nem veszélyeztették, hanem a szabadság erős támaszai voltak. Hivatkozom végre ezen nézetem támogatására a dolgok jelen állására. Én részemről a katholikus vallás teljes autonomiáját hazánk jelen alkotmányos állása szükséges következményének tekintem.

Az állam és egyház közti viszonynak meghatározásában csak két rendszert lehet követni alkotmányos országban, a hol az egyenlőség elvéből kell kiindulni mindenben: vagy azt, hogy az állam egyenlő befolyást gyakorol valamennyi felekezetre, vagy azt, hogy valamennyi felekezet tökéletesen szabad. Az első rendszernek is vannak barátai, és ezen rendszert azon elvek következtében, melyek 1789-ben Francziaországban fölállíttattak, soká az egyetlen helyes és valósággal alkotmányos rendszernek tartották. A másik rendszer a szabadság rendszere, melyet Amerikában látunk, melyet látunk Svájczban, és mely napjainkban azon arányban, melyben a való szabadság gyökeret ver, gyökeret fog verni a világ minden országaiban. Mert kérdem, föntartható-e oly állapot, hogy egy alkotmányos országban a polgároknak nagy része egyházi dolgaira nézve tökéletesen független legyen, egy felekezet pedig ezen szabadságot ne birja? Ez más szavakkal nem egyéb, mint hogy ily országban vagy államvallás létezik, vagy pedig elnyomott vallás, alkotmányos országban pedig mindkettő lehetetlen.

Ezért én az autonomia fölállítását jelen viszonyaink között szükségesnek, sőt elkerülhetetlennek tartom, és ki magam is katholikus vagyok, meg vagyok győződve arról, hogy e hazának katholikus polgárai autonom jogokkal ép úgy, ép oly jól fognak élni, mint éltek azok, a kik ez autonomiát már századokig birták. Azon gondolatot, hogy hazánkba a franczia rendszert hozzuk be, azaz minden felekezetet az államnak vessünk alá, valósággal lehetetlennek tartom; mert oly országban, hol a szabadság az ország egy része által élveztetett, a XIX. században a szabadság terjed ki a többiekre is, és nem az elnyomás ezen kevesekre.

Én tehát részemről, a mi az autonomia kérdését illeti, az autonomia megalapítását nemcsak szükségesnek tartom, hanem benne látom alkotmányunknak újabb garantiáját. Mert az alkotmánynak valóságos garantiája abban fekszik, hogy a szabadság elve kiterjedjen mindenre, hogy senki sehol ne találjon oly kört, hol magát szabadnak s hozzászólásra jogosítottnak ne érezhesse.

Miután az autonomiára nézve nézeteim t. barátom nézeteitől annyira eltérnek, eltérnek azon veszélyekre nézve is, melyeket tegnapi beszédében az autonomia következéseiképen jelezett; t. i. más nézetem van azon veszélyekre nézve, melyek abból következnének, ha a katholikusok autonom testülete a kath. iskolákra befolyást gyakorolna. T. barátom azt mondá, hogy barátja ugyan a községi iskoláknak, és abban tökéletesen egyetértünk; de elfogadja azon elvet is, hogy a községi iskolák felekezetiek legyenek. Föl fogom szavait olvasni. »Hogy a szervezendő katholikus egyháztanácsok kezelésük alá vegyék, intézkedésök körébe vonják a templomok, az egyházközségek vagyonát, és azon alapitványokat, a melyek egyenesen vallási és hazai czélokra vannak rendelve, ez ellen nincs észrevételem, ezt helyesnek tartom

magam is, s habár az elemi oktatást első sorban községügynek és kötelességnek tekintvén, a községi közös elemi iskolák föltétlen pártolója vagyok, nem szólok mégis az ellen sem, hogy ott, hol a községi elemi iskola ez idő szerint nem állítható föl, a kath. felekezeti elemi iskolák fölügyelete az illető egyháztanácsoknak adassék át.«

Tehát a községi, azaz elemi iskolára nézve legalább elvben a lehetőséget nem tagadja t. barátom, hogy felekezeti legyen és maradjon. A felsőbb tanintézetekre nézve a felelősséget minden tekintet alatt helytelennek tartja és nem alkalmazhatónak, előadván azon veszélyeket, a melyek bekövetkezhetnének, ha az összes kath. fiatalság az egyházférfiak és a jezsuiták nevelésére bizatnék.

Nézetem szerint e kérdés eldöntése attól függ, vajon a tisztelt Ház az oktatási szabadságnak elvét a felsőbb tanintézeteknél meg fogja-e szüntetni, vagy nem, mi iránt akkor fog a t. Ház nyilatkozni, ha majd a felsőbb tanintézetekről szóló törvényjavaslatot, remélem legközelebb, a Ház asztalára leteszem.

Én azonban azon elvben, melyet t. barátom már biztosan fölállított, hogy itt hazánkban a felsőbb tanintézeteknél az oktatási szabadság elve ne alkalmaztassék, hogy minden felsőbb tanintézetek, ide értve a középiskolákat s akadémiákat, melyek eddig a felekezetek vezetése alatt álltak, szüntettessenek meg, és tisztán és kizárólag állami iskolák állíttassanak föl, erre nézve t. barátom nézetében nem osztozom: mert én részemről a közoktatásnak jobb elvét, mint a szabadságot, nem ismerem.

Ha valaki attól fél, hogy kath. fiatalságunk kizárólag egyházférfiak, vagy épen jezsuiták által fog neveltetni, az ellen biztosabb óvszer, mint az oktatási szabadság, nem létezhetik, és én e részben meg vagyok győződve,

— talán szerénytelenség, hanem én meg vagyok győződve, — hogy a t. Háznak nagy többsége velem e részben egy véleményben van, és nyilatkozni fog minden monopolium ellen a felsőbb tanintézetekben és a népiskolában, gyakoroltassék az bárki által, mert minden monopolium az oktatás terén, meggyőződésem szerint, káros, a mire nézve csak Francziaország példájára kell hivatkoznom, mely nagy eszközeivel, a melyekkel bir, roppant és jól szervezettt központi kormányzatával a közoktatás mezején sohasem emelkedett oda, a hol más nemzeteket látunk, melyeknél a teljes oktatási szabadság életbe van léptetve.

Erre nézve tehát ismét nem vagyunk egy véleményben,

A mi az alapokat illeti, a melyeknek a kath. autonomia által leendő kezelésétől Komárom városa t. képviselője fél, én részemről nagy figyelemmel hallgattam beszédét, gondolkoztam fölötte, s ma újra elolvastam; de nem tudtam kivenni belőle, mi birhatta t. képviselőtársamat azon állításra, hogy cultusminister szándéka ezen alapokat a Ház minden megkérdezése nélkül egyszerüen átadni. Tisztelt barátom igen kegyesen nyilatkozott alkotmányos érzületemről, remélem, nem adtam okot arra, hogy akár alkotmányi érzületemen, akár azon kételkedhetnék valaki, hogy az alkotmányosság alapföltételeit és kötelességeit ismerem.

Kérdem már most, miután az alapoknak kezelése az 1848. III. törvény által a ministeriumnak adatott át törvény által, érezheti-e magát bármely ministerium, ha alkotmányos érzülete nem volna is igen erős, érezheti-e magát bármely ministerium följogosítva arra, hogy egy neki törvény által átadott alapot valakinek átadjon új törvény fölhatalmazása nélkül? Hogy tehát ezen alapok átadása fölött kétségkívül első helyen a

Ház, végkép pedig a törvényhozás fog határozni, az nézetem szerint oly világos, hogy nem foghatom meg, hogyan kételkedhetik rajta valaki.

És vajon melyek azon okok, melyek annak kimutatására fölhozattak, hogy a cultusministeriumnak csakugyan ily szándékai vannak?

Először fölhozattak a zárszámadások, az t. i., hogy ezen zárszámadásokat, melyeket a Ház határozatának következtében a törvényhozás elébe kellett volna terjesztenem, nem tettem le a Ház asztalára. Bevallom, vétkes mulasztást követtem el ez által. És ha a t. képviselő úr emlékező tehetségemet vonta volna kétségbe, vagy pontosságomat, tökéletesen jogosítva volna nézete; de a zárszámadások nyomtatása csak az ünnepek előtt készülvén el, akkor a pénzügyi bizottságnak beküldettek, és elosztattak valamennyi képviselő közt.

A zárszámadásoknak rövid bevezetése így hangzik: »A budai m. kir. központi állampénztár által kezelt magyarországi és a kolozsvári magy. kir. vám- és adóhivatal által kezelt erdélyi közalapítványi alapok vagyona és jövedelmi állapota érdemében f. é. nov. 15-én kelt előterjesztésem kapcsán van szerencsém a mélyen t. képviselőháznak az ezen alapokról 1868-ik évre szerkesztett zárszámadásokat mellékletben azon hozzáadással tisztelettel benyujtani, hogy az egyetemi alap 1868-ik évi zárszámadását az ezen alap vagyonállapotáról tett külön előterjesztésemmel bemutattam.«

Tehát teljesen megengedem, hogy vétkes mulasztást követtem el az által, hogy elfelejtettem ezen zárszámadásokat itt a Ház asztalára letenni; ha azonban abból, mi ezen pár sorban, mely bevezetésül szolgál a zárszámadásokhoz, előfordul, valaki azt következtethetné, hogy én a zárszámadásokat a Ház asztalára bizonyos utógondolat miatt nem akartam letenni, azt, bocsásson

meg t. képviselőtársam, talán ő maga sem fogja helyesnek találni.

Én részemről az alapok átadására nézve követendő utat világosan látom kijelölve, ez pedig a következő. Ha a kath. autonomia megalakul, és a katholikusok vagyonának átadását kivánja — mert természet szerint csak a kath. vagyonról van szó — miután a ministerium a törvény által rábizott alapokat máskép, mint törvény következtében, senkinek nem adhatja át, a törvényhozás fogja elhatározni, hogy ezen alapok a katholikusok önkezelésére adassanak-e át; akkor a dolgok természeténél fogva a kérdés minden egyes alapra nézve, t. i. mely alap kath. alap, tisztába fog hozatni a Ház és a kath. autonom-testület által, és akkor, ha ezen kérdés tisztába hozatott, fognak ezen alapok átadatni; előbb semmi esetre.

A törvényhozás ilyen rendelkezése nélkül a ministerium magát arra sem fölhatalmazva, sem jogosítva nem érzi, hogy ily tisztán jogi kérdést administrativ úton intézzen el.

Ezek azok, miket képviselőtársunknak röviden válaszolni szükségesnek tartottam.

Nem tudom, válaszoljak-e még azon más panaszokra is, melyek a közoktatásügyi ministerium ellen a közoktatás körében követett eljárása miatt fölhozattak?

Schvarcz Gyula képviselő úr már többször előadta a Ház előtt azon statistikai adatokat, melyek azon virágzó állapotról szólnak, melyre a közoktatásügy más országokban emelkedett. Én igen érdekeseknek tartom ezen adatokat és mindig igen üdvösnek tartom, hogy oly fontos ügyben, minő a népoktatás, a honpolgárok ismerjék azon állapotot is, melyre más, magasra fejlett népek a közoktatás terén emelkedtek; csak egyet sajnálok, hogy az igen t. képviselő úr nem adta elő egyszers-

mind azon utat, melyen ezen nemzeteknél a közoktatási ügy ily magas állásra jutott; mert ha ezt tette volna, akkor kétségkívül fölfejtette volna a Ház előtt azon akadályokat, a melyekkel a népnevelés az első pillanatban mindenütt küzdött, és mely akadályok közt kétségtelenül nem a legnagyobb a budget.

Oly országban, hol a népnevelés ügyében még eddig kevés történt, vannak más, vannak sokkal nagyobb, majdnem legyőzhetetlen akadályok, melyek a nevelés ügyének sebes haladását akadályozzák. Ily akadályok: a tanerőknek hiánya, hiánya a szükséges taneszközöknek, hiánya a szükséges helyiségeknek az iskolák fölállítására, hiánya végre főkép azon közszellemnek, mely szükséges arra, hogy a népnevelés valamely országban virágzásra juthasson; mert a népnevelés valóságosan virágzó állapotba sehol sem juthat, a hol a nép nagy többsége nincs arról meggyőződve, hogy a népnevelés szükséges.

Ez az első és legnagyobb akadály.

Ha t. Schvarcz képviselő úr, ki a közoktatásnak nemcsak statistikáját ismeri, hanem ismeri kétségkívül historiáját is, azon országok népnevelése történetére visszatekint, hol most a népnevelés legmagasabban áll, például Poroszországra, akkor át fogja látni, hogy azon idő óta, mióta Nagy Frigyes a nevelésügyre figyelmet fordított, és akkor — más iskolamesterek nem levén — a kiszolgált altiszteket küldötte az iskolákba tanítóknak, mondom, hogy azon idő óta mostanig egy század folyt le. Az 1808-iki törvény az, mely tulajdonképen az új rendszert megállapította, és ime most jelent meg Gneisttól egy irat, melyet kétségkívül a képviselő úr is ismer, és melyben az mondatik, hogy ezen 1808-ban hozott törvény még jelenleg sincs tökéletesen végrehajtva.

Méltóztassék más országok népnevelési történetére fordítani figyelmét; méltóztassek nézni Svécziát vagy Angliát, vagy magát Svájczot: és át fogja látni, hogy a mi ott történt, nem egy nap műve volt.

Forduljon Francziaország felé és nézze ott az 1834-iki törvény végrehajtását. A francziaországi kormány már 1834-ben a centralisatiónak oly hatalmas eszközeivel birt, minővel semmi más kormány. A franczia nemzet el volt akkor határozva, hogy mindent el fog követni, hogy a nép nevelését emelje. Azon minister, ki a törvényt behozta, később éveken át kormányelnöke volt Francziaországnak, és mindent elkövetett, hogy a maga törvényének minél több sikert szerezzen, és mégis az 1834-iki törvény jelenleg sincs tökéletesen végrehajtva.

Ha tehát 15 hónappal vagy másfél évvel a törvény elkészülte után, az 1868-iki törvény még tökéletesen végrehajtva nincs, ez, meggyőződésem szerint, baj és szerencsétlenség, de mindenesetre nem olyan, melyre nézve a felelősség a kormányt, vagy még magát a nemzetet is érhetné; mert a törvénynek ezen időszak alatti teljes végrehajtása a lehetetlenségek közé tartozik.

Ha egyébiránt a t. képviselő úr azt akarja mondani, hogy a népnevelés terén az 1868-iki törvény megalkotása óta haladás nem történt, akkor, teljes meggyőződésem szerint, t. képviselő úr nagy csalódásban van.

Részemről fölöslegesnek tartom elsorolni azon egyes intézkedések sorát, melyeket a ministerium tett, hogy ezen törvény végrehajtassék. Azon akadályok között, melyek nálunk a népnevelés keresztülvitelének útjában állnak, nincs egy, mely a kormány figyelmét elkerülte volna. A mi a tanerők kimüvelését illeti: a kormány külföldre küldött huszonnégy fiatal embert, hogy azokból praeparandia-tanárok váljanak; három hónapra harminczhat kitünőbb iskolamestert küldött ki, hogy ezen idő alatt más

országokban járván, az ott tett tapasztalatokat itt fölhasználhassák; egyes helyeken rendezett és rendezni fog vándortanításokat a népoktatók számára, kiknek nagy része jelenleg nincs eléggé kiképezve, hogy magas hivatásuknak megfeleljenek. Végre a kormány, ámbár a budgetben csak egy praeparandia volt tervezve, segítve lelkes hazafiak, különböző vidékek és intézetek támogatása által, öt, jelenleg már működő praeparandiát állított föl, és teljes biztossággal mondhatja a ministerium, hogy az 1870-iki esztendőben ez öthöz még nyolcz új praeparandia fog felállíttatni. Az egyes iskolamesterek segélyezését illetőleg 1868-ban 1076 iskolamester segíttetett, nagyon szegényül ugyan 100—80 és 60 frttal, de, a mint mondom, 1076 segíttetett. Körülbelül 110—115 helyen az iskolára segély adatott a községeknek, hogy nagyon szűk iskoláikat megnagyobbíthassák. A ministerium részéről tehát történt annyi, a mennyit a ministerium tenni képes volt.

Egyébiránt a haladás nem ennek köszönhető. A haladást tisztán és egyedül azon lendület eszközölte, melyet a törvény alkotása a közszellemnek adott. Ennek, és csak ennek köszönheti azt, hogy nincs az országnak vidéke, hol az iskolába járó gyermekek száma nem szaporodott volna; sőt sok helyen megkétszereződött.

Ha a népnevelési törvény eredményét látni akarjuk, felfogásom szerint, nemcsak a községi iskolákra kell fordítani figyelmünket, hanem általában még azon javításokra is, melyek a népnevelés körében a felekezetek részéről is történtek; és e haladások oly tetemesek, hogy ha valaha a törvényhozás meg lehet elégedve valamely törvényének egy évi eredményeivel, meg lehet elégedve a népnevelési törvény első évi resultátumaival.

De ebből nem következik, hogy megállhatunk; sőt ebből az következik, hogy az eredményeket szemünk

előtt látva, még nagyobb lelkesedéssel iparkodjunk ez ügyet elősegíteni, mely teljes meggyőződésem szerint a nemzet egész jövőjét biztosítja.

Megengedem, t. Ház, hogy ha a közoktatásügyi ministerium más utat követ, talán szembeszökőbb, látszólag örvendetesebb eredményeket idézhetett volna elő. Egy pár tudományos intézet a fővárosban, egyes mintaiskolák az egyes megyékben, egy csillagda fölállítása, melyre nézve Schvarcz Gyula képviselő úr interpellátiót intézett hozzám — vagy a kensingtonihoz hasonló intézet, vagy hasonló intézetek fölállítása talán fényesebb bizonyságot adott volna arról, hogy nemzetünk a tudományok iránt lelkesedik; de nekem úgy látszott, föladatunk nem az, hogy a tudományok iránti lelkesültségünket egyes fényes intézetek fölállítása által bebizonyítsuk, hanem, hogy jövő kifejlődésünknek alapját rakjuk le. Meggyőződésem az volt, hogy nem czélunk már jelenleg versenyezni a műveltség ösvényén Európa első sorban járó nemzeteivel, hanem a verseny útját a magyar nemzet számára jövőre lehetőleg egyengetni. Részemről meg vagyok győződve, hogy ezen czélt épen csak azon úton érhetjük el, ha nem a feltünő, hanem a szükséges teendőket végezzük.

E tekintetben azon három év, melyet e helyen mint közoktatásügyi minister töltöttem, kétségtelenül el van veszve reám nézve; mert én részemről nem alapítottam semmit, mi nevem emlékét föntarthatná; de nincs elveszve a nemzetre nézve, és ez elég.

Hígye el a t. képviselő úr, ha ő vágygyal tekint más nemzetek tudományos műveltségére és azon fényes helyre, melyet azok a műveltség körében elfoglalnak, én nem kevesebb vágygyal, nem kisebb fájdalomérzettel teszem azt. Életem minden tehetségét arra szántam s arra szánom, hogy a magyar nemzetet műveltség tekin-

tetében is oda állítva lássam, a hol annak állnia kell; de meg vagyok győződve, hogy e czélt nem fogjuk elérni úgy, ha hiúságunknak engedve, csarnokokat építünk és fényes palotákat a tudománynak, s nem fogja elérni a nemzet óhajtásait, ha a magyar cultusminister II. Katalin ministerének példáját követi, ki, mint tudva van, midőn a hatalmas császárné Krimben járt, festett falvakat állított, szépen fedett házakkal, szépen öltözött néppel környeztette, kerteket szép kerítésekkel, úgy, hogy míg a császárné átutazott, magát művelt, boldog országban láthatta, oly boldogság és műveltség közepett, mely azonnal megszűnt, mihelyt a császári kocsi tovább robogott, és a minek semmi más nyoma nem maradt, mint azon hiány, mit a költségek a pénztárban okoztak. Azt mondják, Katalin császárné igen kellemesen volt meglepetve ezen jelenség által, és azután még több kegyességgel tekintette ministerét, és megengedem, ha Schvarcz Gyula képviselő úrnak a közoktatási minister hasonló kellemes meglepetéseket okozna, tán ő is kegyesebben nyilatkoznék róla.

A közművelődés mezején minden intézkedésnek két módja van: vagy egyes pontokra vonja össze a kormány az országnak összes erejét, és akkor roppant eredményeket mutat fel, vagy pedig a kormány, vagy az, ki a nevelést intézi, működését kiterjeszti sok felé, s ekkor a dolog természeténél fogva, a működésnek nyomai első pillanatban nem tűnnek fel, és néha évek kellenek, míg azok valósággal észrevehetők. Az egyiknek példáját látjuk Oroszországban, hol a pétervári akadémia s az egyetemek oly fokon állanak, hogy bármily európai intézetekkel versenyezhetnek; a másik példát látjuk Észak-Amerikában, hol a népnevelés igen magas állása mellett a kitűnőbb nagyobb intézetek még mostanig sem állnak, tán a bostoni egyetem kivételével, azon

fokon, hogy hasonló európai intézetekkel versenyezhessenek. De én a két rendszer közt a másikat, az amerikai rendszert választom, mely a népnevelésre és annak nem látszólagos hatásaira fekteti egész figyelmét.

Részemről, t. Ház, jól tudom, hogy a ki a közoktatás vezetését oly viszonyok alatt, minők hazánkban léteztek és léteznek, átveszi, annak el kell készülve lennie arra, hogy nemcsak az elismerésről, hanem még azon reményről is lemondjon, hogy tevékenységének eredményeit önmaga fogja látni; el kell készülve lennie arra, hogy a miért dolgozott, mint a mag, melyet a vető elhintett, talán nem fog észrevétetni egyesek által, s ha észrevétetik is, lábbal fog gázoltatni. De azt hiszem, mindezekért bő jutalmat ad azon öntudat, hogy ha bár észrevétlen, de a jövőnek dolgozunk, és ha Schvarcz Gyula t. képviselő úr működésem eredményeit s általában tevékenységem nyomait nem veszi észre, egygyel vigasztalom magamat: hogy évek múlva, ha nem is oly kitűnő férfiak mint Schvarcz Gyula, hanem szerény iskolamesterek, majdan észre fogják venni működésem nyomait, észre fogják venni, hogy az ő érdekökben, a jövő érdekében dolgoztam én is.

8.

Nem akarok azokra felelni, miket előttem szólott t. barátom igen elmésen előadott, mert miután a cultusministerium költségvetése olyan természetű, hogy abban az a, b, c-től kezdve a mathematikáig, és a legegyszerűbb családi viszonyon kezdve az örök üdvösségig mindenről lehet beszélni, én részemről, mondom, nem vagyok elkészülve, nem is érzek magamban erőt arra, hogy mindazon tárgyakat kimerítőleg tárgyalhassam a Ház

körében, melyeket t. képviselőtársaim egyike vagy másika a cultusministerium költségvetésével bizonyára szoros összeköttetésben felhoz.

Ha a t. Ház az egyes kérdésekről, melyek itt előhozattak, és csakugyan mind fontosak, mert mindeddig egyetlen oly tárgy sem hozatott elő, mely nem volna fontos, mondom, ha mindezen kérdésekről csak itt, a költségvetés tárgyalása alkalmával lehetne szólani, akkor nem mondom, hogy sikerülne, hanem elkövetnék mindent, hogy minden egyes tárgyról oly jól és oly kimerítőleg szóljak, a mint csak birok. De miután a t. képviselők mindegyikének jogában áll, bármily egyes tárgyról, ha szükségesnek tartja, határozati javaslatot tenni a Ház asztalára, akár positiv határozati javaslatot, akár olyant, melyben a ministerium felszólíttatik, hogy valamely egyes tárgyról törvényjavaslatot terjeszszen elő; miután minden képviselőnek jogában áll, minden egyes tárgyról, pl. a zsidó autonomia kérdéséről, a congressus kérdéséről, szóval mindenről törvényjavaslatot terjeszteni a Ház elé, és e szerint a tárgynak tüzetes, méltó tárgyalását előidézni: megvallom, nem tartom czélszerűnek, hogy itt főkép oly fontos dolgok tárgyalásába ereszkedjünk, melyeket czélszerűen tárgyalnunk nem lehet, mert az egyik képviselő egy tárgyról szól, a másik másról, és így mindenféle eszmék pendíttetnek meg, de kimeríteni, határozni egy tárgyról sem lehet.

Volt idő, t. Ház, — fájdalom, hogy a politikában már akkor is részt vettem, mert ez jele, hogy kicsit elvénültem, — volt idő, midőn az, hogy fontos tárgyakról, ha azok nem állottak is épen szoros összeköttetésben, a képviselőház tanácskozzék, igen czélszerű volt, mert az eszmecserének és az eszmék terjesztésének más eszköze nem vala. Tudjuk az állapotot, melyben akkor a sajtó volt, tudjuk végre azt, hogy nem csak időszaki

sajtó úgyszólván nem létezett akkor, hanem még a sajtó is oly nyűg alatt szenvedett, hogy még vastag könyvekben sem mondhatta el senki meggyőződését: akkor, mondom, az, hogy minden alkalmat megragadott a képviselőház, azon egyetlen hatalom, mely szabadon szólhatott, igen czélszerű, igen helyes volt. De a jelen pillanatban, meggyőződésem szerint, számos kérdésnek ilyen mellékes tárgyalása, az eszmecserének ilyféle előidézése nem a t. Házat illeti, hanem első sorban az időszaki sajtót.

Most ilyen eszmecsere itt, teljes meggyőződésem szerint, nem szükséges, és ép azért, mert nem szükséges, azért, felfogásom szerint, a Ház legjobban és legczélszerűbben járna el — természetesen csak saját nézetemet mondom el — ha csak olyan tárgyakat vitatna meg, melyekben határozni akar, és nem olyanokat, a melyeknél csak eszmecserét akar előidézni.

Ezt csak mellékesen mondom, mert Jókai t. barátom előadásában némely tényeket akarok rectificálni.

A zsidó congressus összehívása hozatott itt többször szóba; egy részről rosszalták ott a congressus összehívását, más részről ugyanezért megdícsértek. Én, t. Ház, sem a dícséretet, sem a rosszalást nem érdemlem, mert a zsidó congressus összehivása szükséges következése volt állomásomnak és azon viszonyoknak, melyeket a törvény, midőn zsidó polgártársainkat minden többiekkel tökéletesen egyenjogosította, előidézett.

Tudja mindenki a zavart, melyben a zsidók ügyei az országban voltak; tudja mindenki, hogy ők a legnagyobb gyámkodás alatt állottak; tudja mindenki, hogy azért épen ők óhajtották, hogy végre az ő ügyeik is rendeztessenek. Minden oldalról ily kivánatok terjesztettek hozzám — nem mondom, hogy az orthodoxok is azt kivánták — de miután e hazában több, mint 400,000 izraelita él, és köztök sok orthodox is lehet,

én azokat, kik nem szólottak, természet szerint tekintetbe nem vehettem, hanem csak azokat tekinthettem, kik nyilatkoztak, és a kik ügyeik rendezését óhajtották.

Kérdem t. Ház, vajon miután izraelita polgártársaink tökéletes egyenjogusítása már kimondatott, érezhette-e magát a kormány feljogosítva arra, hogy mint más országokban, az izraelitákra egy egész communális, administrativ és nevelési rendszert octroyáljon? Teljes meggyőződésem szerint nem volt erre jogosítva. Kimondván az ország az egyenjoguságot, el kellett ismerni azon elvet is, hogy az izraeliták a magok ügyeit függetlenül és önmagok rendezzék. E czélra, miután ős gyülésben a 400 ezer együtt nem tanácskozhatott, szükséges volt egy képviselőtestületet összehívni.

A képviselőtestület összehívására nézve, miután, a mint látom, t. barátom Jókai Mór nekem rossz néven veszi, hogy az első választási törvény octroyáltatott, igen lekötelezne, ha közölni méltóztatnék velem a módot, mely szerint egy nemzetnek vagy felekezetnek választási módját máskép lehet meghatározni, mint octroyált módon, oly nemzetét vagy felekezetét, mely ezredekig jogokkal egyáltalában nem birt.

Ez, megvallom, nekem eszembe nem juthatott.

Egyébiránt a választási mód meghatározásában és főképen a kerületek felosztásában nem járhattam el magam, hanem különböző vidékekről oly izraelita vallású férfiakat hívtam össze, kikről azt hittem, hogy a közbizalmat birják, és ezeket szólítottam fel, dolgoznának ki egy választási szabályt, én részemről csak azt kötvén ki, hogy a választási szabály legyen a lehető legszabadabb, hogy az egészen a vote universal-ig menjen, hogy arra minden jogosítható csakugyan joggal birjon. Így dolgozták ők ki ezen szabályokat, és ezen szabályok alapján hivatott össze a congressus, mely a dolog

természeténél fogva e választási szabályokat megváltoztathatta, a mint meg is változtatta, és mely általában nem örök időkre tartó törvényeket alkotott, hanem csak oly törvényeket, melyeket ismét a congressus minden perczben, ha újra összehivatik, megváltoztathat, épen úgy, mint minden más törvényhozó testület a maga körében legitim módon megváltoztathatja már hozott határozatait.

9.

A t. Ház nem várja tőlem, hogy a tanácskozások ezen stádiumában azon egyes állítások czáfolatába ereszkedjem, melyeket a tárgyalás folyama alatt több t. szónok előadott, bármennyire érezzem azoknak fontosságát, épen azért, mert fontosságukról meg vagyok győződve, valamint arról is, hogy ezen észrevételek a budgetnek részletes tárgyalása alkalmával ismét szőnyegre fognak kerülni, és akkor alkalmam lesz azokra felelni. Jelen fölszólalásomnak oka csak az, hogy — miután több t. szónok kiemelte, hogy Komárom város t. képviselőjének beszédében előadottak egy részére nem válaszoltam, s miután több oldalról az a kivánat fejeztetett ki, hogy arra is válaszoljak — teljesíteni akarom e kivánatot, annyival inkább, mert többször olvasva ezen t. képviselő úrnak beszédét, magam is meggyőződtem, hogy annak épen azon részét válasz nélkül hagynom nem lehet.

A t. képviselő úr főkép két okból rosszalja a vallás- és közoktatásügyi ministerium eljárását: először azon állásnál fogva, melyet e ministerium a kath. autonomia kérdésében elfoglal; másodszor azért, mert a vallás- és közoktatási ministerium több, — magokban véve

igen fontos — tárgyra nézve rendelkezett a nélkül, hogy azokra nézve előbb a Háznak, s törvényhozásnak beleegyezését kikérte volna.

Megengedi a t. Ház, hogy mind e két tárgyra nézve a lehetőségig röviden, de előre engedelmet kérve, ha nagyon rövid nem lehetek — válaszoljak?

A mi először a katholikus autonomiában követett eljárást illeti, mindenekelőtt helyességének megitélésére kettő szükséges: először tisztába kell jönni a tényállásra nézve, másodszor tisztába kell jönni a jogi kérdéssel.

Mi a tényállás?

A katholikusok, látva az autonomiának hasznait más vallásfelekezeteknél, látva, hogy miután a katholikus egyház uralkodó egyház lenni megszünt, helyzete megváltozott: szintén autonom szervezet alakítását tartották kivánatosnak és szükségesnek. E fölött tanácskozásokat tartottak, melyeknél e haza katholikusainak igen tisztelt férfiai összegyülekeztek. E tanácskozások eredménye az volt, hogy a tanácskozás kimondá: ő maga-magát arra, hogy bármit végezzen, e kérdésben competensnek nem érezheti, s e czélból, azaz az autonomiai szervezet megállapítására, az ország minden katholikusaiból egy nagy gyülekezetet kell összehivni a képviseleti rendszer alapján. Ezt határozván el, kidolgozta a választási szabályokat és ezen választási szabályokat ő felségének, mint a katholikus egyház főpatronusának helybenhagyás végett előterjesztette. Ő felsége ezen szabályokat helybenhagyta és én azokat contrasignáltam.

Ez a tényállás.

A jogi kérdés megitélése ismét három kérdéstől függ: Először, sérti-e a törvényt az, hogy az ország katholikusai saját egyházi szerkezetöknek az autonomia alapján való rendezését tűzték ki czélul? másodszor,

vajon az által, hogy a választási szabályokat ő felsége elébe terjesztették, sértették-e a törvényt? és harmadszor, foglaltatik-e ezen helybenhagyott választási szabályokban valami, mi a törvénynyel összeütközésben volna?

A mi az első kérdést illeti: úgy hiszem, nincs senki e Házban, ki e haza katholikusainak azon jogát kétségbe vonná, hogy saját ügyeiknek mikép való rendezéséről magok között tanácskozhassanak. Ez minden alkotmányos szabadság első természetes következése; ez Magyarországban még valóságos törvényen is alapszik, mert miután az 1848-iki törvény minden bevett vallásfelekezetnek tökéletes egyenlőségét és viszonosságát kimondotta, a katholikusoktól, kik már 1848 előtt is az ország bevett felekezetei közé tartoztak, kétségkívül senki azon jogot meg nem tagadhatja, hogy azon joggal éljenek, melylyel e hazának más bevett vallásfelekezetekhez tartozó polgárai szintén élnek. Végre a mi még Magyarország katholikusainak ezen jogát még inkább igazolja, az a mult története; mert ha Ludwigh János t. barátom azt mondja, hogy keresi a katholikus autonomiát, de azt nem találja sehol széles e világon, sem Rómában, sem máshol, még Amerikában sem: egyetértek vele; csak egyet sajnálok, hogy t. barátom messze körültekintvén, nem nézett valamivel közelebbre, mert ha közelebb nézett volna, feltalálta volna a kath. autonomiát, mely századokig Magyarország egy részében, azaz Erdélyországban létezett; létezett akkor, midőn a kath. egyház Erdélyben az uralkodó egyház nem volt, és azért szabadságának és jogainak támaszát épen abban kereste, a miben azt a protestánsok Magyarországban feltalálták. Így tehát a katholikusok akkor, midőn az autonom szervezetnek alkotására összegyültek, törvénytelenséget nem követtek

el, és az által, hogy a választási szabályokat ő felsége elé, mint a legfőbb patronus elé terjesztették, szintén nem követtek el törvénytelenséget, és hogy ezen szabályokban szintén semmi törvénytelenség nem foglaltatik, az magában világos, és így meg vagyok győződve, hogy a vallás- és közoktatási minister a kath. autonomia kérdésében nem csak semmi különös állást nem foglalt el, hanem hogy t. barátom, Vukovics Sebő, kinek alkotmányos érzelmeit ismerem, igen különösnek fogta volna találni, ha akár a cultusminister, akár az összes ministerium, a katholikusok ily gyülekezetét megakadályozni akarta volna, vagy a szabályok helybenhagyására nézve legkisebb akadályt gördített volna az útba. Ebből a dolgok természete szerint nem következik az, hogy bármikép alakuljon azon autonomia, bármit határozzon az, akár a kormányt, akár bárki mást följogosíthatna arra, hogy valamit, a mit a törvény meghatározott, megváltoztasson, és így, hogy a kormány azon alapítványokat, melyek reá törvény értelmében bizattak, bárkinek kiadja, mielőtt erről új törvény rendelkezik, mely neki ezt meghagyja.

Ennyit az első, azaz az autonomia kérdéséről.

A második kérdés azt illeti, a mit a vallás- és közoktatási ministerium tett, a nélkül, hogy a törvényhozásnak helybenhagyását előre kikérte volna.

Itt is szükséges, hogy mindenekelőtt a tényállást constatáljuk.

Tény az, hogy a vallás- és közoktatási ministerium a nevelés körében, a középnevelés körében tetemes, nagyfontosságu rendeléseket tett, melyekre nézve a t. Háznak és a törvényhozásnak beleegyezését előre nem kérte ki. Fölemlitette Komárom város igen érdemes képviselője a győri jogakadémiát, fölemlitette az aradi lyceumot, fölemlitette a tanárok fizetésének emelését,

fölemlitette a tanrendszerben történt bizonyos módosításokat; végre egy pár dolgot még elfelejtett, melyeket azért hozok fel, nehogy hallgatásomból később épen úgy alkotmányos következések vonassanak, mint pl. abból, hogy a magyar egyetemet Pázmán Péter által tett alapítványnak neveztem, vagy abból, hogy a vallásalapot III. Ferdinánd által történt alapítványnak neveztem és nem említém, hogy alapításához mások is járultak, nagyfontosságú következések vonattak. Megemlítem tehát azt is, a mit a t. képviselő úr elfelejtett, és ez az, hogy 6 négy osztályú gymnásium hat osztályú gymnásiummá emeltetett, hogy Trsztinában új gymnásium állíttatott fel, hogy az ösztöndíjak száma 169-el megszaporíttatott. A t. Ház mindenre nézve, a mit bármely minister kezel, fölvilágosításokat kivánhat, és miután a ministerium eljárásának jogosultsága ezen ügyekben kétségbe vonatott, kötelességemnek érzem az egyes pontokra vonatkozólag a Ház előtt számot adni.

A mi először a győri jogakadémiát illeti, melyre nézve megvallom, igen nagyon bámulom, hogy Komárom városa t. képviselője annak viszonyait közelebbről nem ismeri, erre nézve előadásom rövid lesz. A győri jogakadémiát Dallos, Sennyei, Draskovics, Zichy püspökök és a győri káptalan alapították. A mint valamennyien tudjuk és kétségkívül Komárom városa t. képviselője figyelmét sem kerülte ki, a győri akadémia 1849-ben megszüntettetett, és az ezután következett egész idő alatt bezárva maradt, daczára annak, hogy az egész vidék e jogakadémiának fölállítását szorgalmazta, kivánta, sürgette. A jogakadémiát megillető külön alapítványok a tanulmányi alaphoz csatoltattak. Miután ministeriumomat átvettem, ugyanazon vidék s különösen Győr városa azon kérelemmel járult ő felségéhez, hogy e jogakadémia, melynek alapítványai megvannak, ismét állíttassék

helyre; és én kötelességemnek tartottam ezen kérvényt támogatni ő felségénél, s kötelességemnek tartottam akkor, midőn az akadémia helyreállítása ő felsége által elhatároztatott, az akadémiának helyreállításában eljárni, és azon alapítványokat, melyek külön specialis czélra tétettek, azon czélra használni, mely czélra az alapítványok tétettek.

Ez eljárásom a győri akadémiára nézve.

Az aradi lyceumra nézve a tárgy talán kevésbbé ismeretes. Erre nézve tehát el kell mondanom, hogy még a múlt században e honnak egy lelkes leánya, Domján Margit, Bibics Jakabnak özvegye, 1774-ben deczember 31-én tett végrendelete által összes vagyonát egy Sz.-Annán, Arad mellett, fölállítandó convictusra szentelte, meghagyván, hogy azok, a kik a convictusba járnak, egyszersmind a sz.-annai gymnásiumban tanittassanak, mely gymnásiumot 1750-ben az ő boldogult férje alapított, de csak négy osztálylyal, s mely gymnásiumot ő maga külön alapítványából emelt, úgy, hogy belőle felső hat osztályú gymnásium alakult. Bibics Margit végrendeletének 10-ik pontjában világosan kimondja, hogy azon esetre, ha háború, közinség vagy más okoknál fogva a sz.-annai iskola megszünnék és így az ő alapítványának ottan haszonnal való kezelése lehetetlenné válna, az alapítvány nevelési czélokra ott kezeltessék, a hol az ország érdeke azt leginkább kivánja, fentartván minden esetre azt, hogy az alapítványnak főképen Arad, Csanád és Csongrád vármegyék lakói legyenek élvezői. Sz.-Anna helysége, mint azok, kik a vidéken ismeretesebbek, tudják, elvesztette előbbi fontosságát. Az ottani gymnásium megszünt, később Temesvárra tétetett át, majd Bibics Margitnak egész alapítványa convictus helyett ösztöndíjakra, melyek egyes ösztöndíjazottaknak fizettettek, fordíttatott. Végre hosszú

időig az ösztöndíjak sem fizettettek ki. De nem akarom az egész történet elmondásával untatni a t. Házat, melyet tán már az eddigiekkel is untattam. Mondom, egy ideig nem fizettettek ki az ösztöndíjak, aztán egyesíttetett ezen alapítvány a nagy-váradi Alapi-féle alapítványnyal. Így sem használtatván az alapítvány tökéletesen, ekkép történt, hogy az alapítvány, mely kezdetben csak 200,000 forintra ment, most tetemesen meghaladja a 600,000 frtot. Erre Aradmegye, mely a végrendeletnek végrehajtója, és mely a végrendelet szerint azokat is kijelölte, kik a convictusba fölveendők, valamint később azokat is, kiknek az ösztöndíjak fizettettek, folyamodott ő felségéhez, hogy miután az alapítók szándéka az volt, hogy középtanoda állíttassék föl, miután kivánata az volt, hogy abban fiatal emberek neveltessenek, és pedig olyanok, kik főleg Arad, Csanád és Csongrádmegyékbe valók: engedje meg ő felsége az alapnak egyszerű módosítását, hogy miután a sz.-annai gymnásium megszünt, Aradon, mint Sz.-Annához legközelebb eső és folyton gyarapodó helyen állíttassék föl egy jó középtanoda; hogy pedig az alapítónak még azon szándéka is valósuljon, miszerint szegény fiatal emberek segélyeztessenek, ő felsége negyven fiatal embernek ösztöndíját 200 forintjával, melyet élvezhetnek, hagyja meg, és ezek azután az aradi gymnásiumban neveltessenek. Én részemről Aradmegyének ebbeli kivánatát oly tökéletesen megegyezőnek találtam és találom az alapítónak szándékával, főkép, miután az alapítványnak 10-ik §-ában világosan kimondatik az, hogy azon esetre, ha Sz.-Annán a convictus megszünnék és ott az alapítvány haszonnal alkalmazható nem lenne, tétessék át ez oly helyre, melyen az ország és kivált Arad, Csongrád és Csanád lakóinak leginkább használhat, hogy Aradmegyének e kivánatát ő felségénél

szintén támogattam, és miután ő felsége azt elfogadta, a rendeletet, melynek következtében ez történt, ellenjegyeztem.

A harmadik volt a fizetések fölebbemelése. Én úgy vagyok meggyőződve, hogy az álláspont, melyet — fölfogásom szerint — e tárgyban el kell foglalnom, nem lehet más, mint az, a mit az 1791 : XXIII. törvényczikk világosan kimond, t. i. hogy a különböző alapítványokat ő felsége az egyes alapítók szándéka szerint fogja kezeltetni. Mi történt az 1848-iki törvény következtében? Az, hogy ő felsége ezen alapítványokat nem kezeltetheti másképen, mint felelős ministere által, és épen azért e Háznak jogában, sőt bizonyos pontig kötelességében áll, nemcsak fölügyelni arra, hogy ezen alapítványok becsületesen kezeltessenek, hanem fölügyelni arra is, vajon ezen alapítványok az alapítók szándékának megfelelőleg kezeltetnek-e? És épen azért tartottam szükségesnek ily bőven előadni a kérdésben levő egyes alapítványok történetét.

A mi a stipendiumok kérdését illeti, midőn ministeriumomat átvettem, természetesen kötelességem volt tájékozni magamat az iránt, a mi ezekre nézve eddig történt, és figyelembe venni a dolgok jelenlegi állását. Midőn ezt tettem, annak jöttem nyomára, hogy a stipendiális alapok közt alig van egy, melyben nem volna tetemes összegű megtakarítás, oly nagy megtakarítás, hogy az évi jövedelmek megtakarításának egész összege 29,450 frtra megy. Ez így levén, részemről kötelességemnek tartottam minden egyes alapítványnál újabb stipendiumokat állítani föl, mert teljes meggyőződésem szerint ezen stipendiumok nem arra alapíttattak, hogy tőkésíttessenek, hanem hogy adassanak oly szegény fiatal embereknek, kik a haza jövőjének biztosítására a különböző tanintézetekben nevelkednek. Ezért harminczkét

300 frtos, harminczhat 210 frtos, harminczhárom 150 frtos, negyvenhárom 120 frtos, tizenhét 100 frtos és nyolcz 60 frtos új stipendiumot alapíťottam. Az utóbbi 60 frtos stipendiumok azért alapíttattak, mert a dolog természeténél fogva minden stipendiumnak külön czélja levén, az egyes stipendiumokat, ámbár az egyes stipendiális fundusok együtt kezeltettek, külön kellett osztani, úgy, hogy minden egyes alapító nevére annyi stipendium alapíttassék, a mennyi az általa alapított tőkéből megtakaríttatott.

A tanulmányi alap jogi természetéről a törvényhozás, látva az okmányokat, bölcseséggel és igazságszeretettel itélni fog; azon kérdésnek eldöntése azonban, hogy kié a tanulmányi alap, hová tartozik: illethet mindenkit, de a cultusministert semmi esetre sem. A közoktatási ministernek kötelessége az, hogy miután az 1848-iki törvény ez alapítványok kezelését reá bizta, ő ezen alapokat azon czélokra kezelje, melyekre azok eddig kezeltettek. Tovább és másra a ministernek ebbeli kötelessége semmi esetre sem terjedhet. Látva, hogy ezen alapnak jövedelmei a kezelés módja következtében növekedtek, kötelességemnek tartottam először ott, hol a különböző vidékek igényei azt kivánták, egyes intézeteket, melyek eddig négy osztályú gymnásiumok voltak, hat osztályúakká emelni, mert a négy osztályú gymnásiumok, úgy, a mint eddigelé alakítva voltak, az egyes vidékek gyermekeinek oly nevelést nem adhatnak, hogy azokból kilépve, valami életpályát kezdhetnének. Trsztenán gymnásiumot állítottam fel, melyet azon egész vidék régen óhajtott, mert három megyében nincsen gymnásium. — És végre kötelességemnek tartottam emelni a tanárok fizetéseit. Kötelességemnek tartottam ezt azért, mert először e hazában nem csak az elismerést, de a jutalmat is, senki inkább nem érdemli, mint

azok, a kik a neveléssel foglalkoznak; és másodszor, mert mindezen intézetek tanárai úgy voltak fizetve, hogy általában nem is élhettek meg; és meg lehetünk győződve, hogy ha amaz előbbi fizetések megmaradnak, azok, kiknek csak út nyilik, el fognak menni.

T. Ház! Miután a ministerium eljárása ezen egyes tárgyakra nézve szóba hozatott; miután — meggyőződésem szerint — a törvény értelmében a ministerium a Háznak számolni tartozik arról, hogy a reá bízott alapítványokat az alapítók szándéka szerint kezeli-e: kötelességemnek tartottam ezeket fölemlíteni azért, hogy megmutassam, hogy eljárásomban semmi sincs, mi az alkotmányt legkevésbbé sértené.

De nem is ebben találja Komárom városa t. képviselője a törvénysértést. Találja abban, hogy a minister mindezeket a Háznak megegyezése, megkérdezése nélkül tette, és így ő ez ellen szólal föl. »Nem az egyes intézkedések ellen — úgymond, — én csak azon omnipotentia ellen akarok fölszólalni, melylyel minister úr mindezeket — meglehet ő felsége beleegyezésével és hozzájárulásával — de az országgyűlés tudta, beleegyezése és megkérdezése nélkül tette.«

Ezt mondván a t. képviselő úr, azon elvből kelle kiindulnia, hogy a minister még azon esetben is, ha törvény szerint saját körében jár el, de valamely fontosabb dolgot végez, a nélkül, hogy a Házat erről előre tudósította volna, a nélkül, hogy a Háznak beleegyezését előre kikérte volna, törvénytelenséget követ el, és oly omnipotentiát gyakorol, melynek következtében az alkotmány veszélyeztetve van.

Én részemről ezen elvnek ellenmondok. Ellenmondok ezen elvnek azért, mert a ministeri felelősséget áthelyezi a Házra, mert lehetetlenné tesz minden administrátiót, mert lehetetlenné tesz minden törvényhozást, mert az

ismert világ minden országaiban, hol parlamentáris kormány és parlamentáris állam létezik, ezen elv sehol sem fogadtatik el, s mert végre ezen elv magával a parlamentáris kormánynak és parlamentáris alkotmánymánynak alapelvével ellenkezik.

Én a parlamentáris kormányformát tartom a legtökéletesebbnek, a melyet eddig emberi bölcseség föltalált, tartom azon egyetlenegy lehető kormányformának, mely szerint nagy nemzetek a szabadságot élvezhetik, s nagy országokban a törvényhozás jogai fentarthatók, a nélkül, hogy a közigazgatás és administrátió a rend és a szükséges pontosság kellékeit elvesztené. Az alapelvek, melyeken minden parlamentáris kormány nyugszik: először a népképviselet elve, másodszor a felelősség. A népképviselet elve azért, mert általa válik lehetővé, hogy egy nagy országnak milliói tökéletes egyenlőséggel gyakorolják azon befolyásukat az államra, mely máskép gyakorolhatlan volna; a felelősség elve azért, mert ha felelősség nem léteznék, azaz, ha a kormánynak minden eljárása a törvényhozásnak itélőszéke elé nem vonathatnék a képviselet által, egyenesen kellene következni vagy annak, hogy a kormány szabadon rendelkezhetik, a mint neki tetszik, és akkor veszélyeztetve lenne a szabadság, vagy pedig annak, hogy maga a képviselőtestület, maga a törvényhozás kormányozzon, hogy maga legyen a végrehajtó, hogy maga administráljon. Már pedig, t. Ház, én ez utóbbit nem tartom lehetségesnek, nem tartom kivihetőnek. Semmi sincs, semmi sem lehet, a mit a minister tesz, hogy róla a képviselőháznak felelettel ne tartoznék; de a mely perczben a t. Ház vagy a törvényhozás kimondja, hogy a ministerium nem járhat el semmiben a nélkül, hogy a Háznak beleegyezését előre ki ne kérje, azon perczben a ministerium exequál, de nem administrál többé; az administrátió

tisztán a Ház kötelességévé válik; azon arányban pedig, a melyben az administrátió a Ház által kezeltetik, nem képes teljesíteni a Ház azon nagyobb, sokkal fontosabb kötelességeit, melyek abban állanak, hogy általános szabályokat állitson föl, törvényeket alkosson, melyekhez minden egyes ministernek magát tartania kell, hogy végre ne csak egy, hanem valamennyi minister eljárása fölött folyvást őrködjék, vajon teljesítik- és követik-e a törvényt azon értelemben, melyben hozatott?

T. Ház! Látszólag azon elv, melyet Ghyczy Kálmán képviselőtársunk fölállított, növeli a képviselőház hatalmát és befolyását és ez által növeli a nép szabadságának legfőbb garantiáját, de csak látszólag; mert a mely arányban a képviselőház administrativ kérdésekkel elfoglaltatik, azon arányban kizáratik és elvétetik tőle az idő törvényhozási teendőinek teljesítésére. Így oda jutnánk, hogy épen mert mindent akarunk tenni, azt nem teszszük, mi a törvényhozási hatalomnak legfőbb föladata. Ennek pedig — teljes meggyőződésem szerint — senki sem örülhetne inkább, mint azok, kik általán véve ellenségei a parlamenti rendszernek, és kik azon tant állítják föl, hogy a parlamentáris rendszer mellett reformálni nem lehet. Örömére szolgálna ez azoknak, a kik, miután haladásunk elé akadályokat gördíteni nem képesek, örülnek annak, ha magunk emelünk akadályokat; örömére szolgálna azoknak, kik nem kivánnak mást tőlünk, mint hogy csak beszéljünk minél többet, de tegyünk minél kevesebbet. Mert ha a világtörténetben van példa arra, hogy valamely nagy munka azért nem fejeztethetett be, mert a munkások egymással nem beszélhettek — a Bábel tornyánál — igen sok példája van annak, hogy sok, nagy, hasznos munka azért nem fejeztethetett be, mert a munkások igen sokat beszéltek.

10.

Azon igen csodálatos helyzetben vagyok, hogy tulajdonképen nem tudom, mire feleljek, mert az előttem szólott t. szónokok annyi különböző és oly fontos tárgyakat említettek föl, és oly oldalról, hogy azokra nem felelni igen nehéz; ha pedig felelek, szükségkép vissza kell mennem az általános tárgyalásra.

Én részemről egyszer mindenkorra kimondom, hogy — a mint már százszor kimondottam életemben — a magyar nemzet jövőjét tisztán cultura-kérdésnek tartom, ennélfogva a nevelési ügyet, a közoktatási ügyet a nemzet legfontosabb ügyének tekintem; mindent, mit ez ügy előmozdítására tehetek, úgy tekintek, mint legfontosabb teendőt, melyet elmulasztva, a nemzetnek jövőjét koczkáztatom.

Én tehát elismerem azon kötelességet: el kell követnem mindent, hogy ezen ügyet nem csak sikeresen, hanem a lehetőségig rövid idő alatt előmozdítsam. S erre nézve meg vagyok győződve a t. Ház támogatásáról, meg vagyok győződve, hogy a t. Ház általában mindabban, a mit a nemzet művelődési czéljai kívánnak, nem fog fukarkodni, mert hiszen végre a képviselőháznak feladata megtartani a hazát a jövőnek, a jövőt pedig más úton nem tartjuk meg.

Egyébiránt, t. Ház, bármilyen lelkesedéssel induljunk, ezen ügynek vannak bizonyos akadályai, melyek legyőzhetlenek, s ilyen az idő. Hogy mi, a mint itt vagyunk, a magyar nemzetet már most Európa legműveltebb nemzetei sorában akarnók látni, az természetes; hogy mi készek vagyunk minden áldozatra e téren, az is természetes; de ne hígyék azért, hogy bármennyit áldozunk is, azt, mit a mult elhanyagolt, egy év alatt helyrehozhatjuk.

A nevelés előmozdításának lehet nagy akadálya a költségvetés, de hazánkban ezen akadályt nem ismerem, mert, a mint mondám, meg vagyok győződve, hogy a nemzet és a nemzet képviselői készek minden áldozatra; de épen azért, mert készek minden áldozatra, kötelessége a kormánynak és annak, ki a közoktatás ügyét vezeti, nem kivánni a nemzettől semmi áldozatot, melyről nincs meggyőződve előre, hogy azt haszonnal és fructificálva használhatja fel, és épen ezért, valamint a nevelésben magában csak fokonkint haladhatunk elő, fokonkint fogunk haladni azon költségekben is, melyeket a népoktatásra fordítunk.

Említtetett, hogy a tanerők hiányának oka tisztán a tanárok rossz fizetésében rejlik, és abban, hogy épen mert a tanárok kellőleg jutalmazva nincsenek, elég számú és képzett egyéniségek a tanári pályára magokat nem szánják. Ez tökéletesen áll, és épen azért kötelességemnek tartottam azon körben, melyben lehetséges volt, a tanárok fizetését bizonyos fokig növelni.

Egyébiránt fölszólítom az igen t. Schvarcz képviselő urat, ki valamint az egész ügyet tanulmányozta, úgy ismeri kétségkívül a külföldi középtanodák tanárainak fizetését is, és el fogja ismerni, hogy külföldön, jelesen Poroszországban, a középtanodák tanárainak legnagyobb része egy cseppel sincs jobban fizetve, mint fognak nálunk fizettetni az új rendszer szerint.

Én részemről úgy tekintem a dolgot, hogy tanerőket csak úgy nyerhetünk, ha a lehetőségig sok fiatal képzett embert küldünk ki a külföldre és műveltetjük őket, főképen azért, hogy itten a tanitóképezdék fölállítására szükséges erőket nyerjünk; mert mielőtt tanitóképezdéket nem állíthatunk kellő számmal, addig a népnevelést bizonyára nem emelhetjük a kellő fokra. A kik a tanügygyel foglalkoznak, tudják, hogy alig van az országnak

fogom a t. Ház figyelmét sokszor, és bőkezűségét épen annyiszor fölkérni, épen azért szükségesnek tartom, hogy a tisztelt Ház alaposan informálva legyen, ne csak egyes phrásisok által, arról, hogy ennyi iskolai könyvet szereztem be, ennyi földabroszt osztottam szét, ennyi globust vásároltam, és ennyi iskolaház födelét igazíttattam meg, hanem valóságos és oly adatokkal, melyek nyomán a törvényhozás eljárhat; épen mert ezt akartam, és mert — fel nem említve az akadályok nagy tömkelegét, melyek miatt kötelességemet eddig nem teljesíthettem, — mondom, épen mert oly kimerítő előterjesztést akartam adni, mely statistikai táblázatokon alapul, épen azért nem adtam ily általános expositiót, hogy ennyi iskolát épitettünk, ennyi iskolamester kapott magasb fizetést stb., hanem fel fogok lépni valóságos, alapos kimutatással; és meg vagyok győződve, hogy a mennyire én a nemzetet ismerem, tiszta, világos képe annak, hogy hol állunk a népnevelés tárgyában, sokkal nagyobb lelkesedésre fogja buzdítani, mint ha én itt elmondom, mily roppant haladást tettünk az utóbbi időben.

Bocsánatot kérek, hogy e dolgok felhozatván, általam szó nélkül nem hagyathattak, habár nem tartoznak ide.

A mi magát illeti, mely tanácskozásunkat képezi, igen rö k.

Hogy a mi nak személyzete nagynak tartatik, és lehet talán pár személy- nagyobb is, mint a leg szükség kivá megengedem; de mélt meggondol ulás nehézségét, és ha a ekintetbe ve a t. Ház elé jesztett zár omat, és előterjesztése- át fogj hogy ahl t, mit tőlem kivánn tisztvise n nyugszanak n. Ho terium kor tekintettel

a szabadságot biztosítsuk, hogy a hazában a szabadságot, az egyenlőséget biztosítsuk, haszontalanok, ha azon egyenlőséget nem tudjuk előállítani, mely a műveltség egyenlősége. Az egyenlőség nem jog, hanem tény; az egyenlőség pedig tény ott, hol az a műveltség egyenlősége.

Én tehát részemről azt hiszem, nem csalódtam, midőn azt mondám, hogy a kellő lelkesedés hiánya legnagyobb akadálya a népnevelésnek, és hogy ezen lelkesedés a jelen pillanatban még nem létezik, hogy azt a jelen pillanatig előidézni képes nem voltam; erre nézve hivatkozom tényekre, hivatkozom arra, hogy meg levén győződve, hogy a népnevelés ügye oly nagyfontosságú ügy, és oly óriási mű, melyet sem a kormány, sem a törvényhozás maga nem teljesíthet, hanem hogy azt csak maga az összes nemzet eszközölheti: alig vevém át tárczámat, elkövettem mindent, hogy népnevelési egyleteket alapítsak, írva ezer meg ezer levelet, hivatkozva azon példákra, melyek külföldön léteznek, azon országokban, melyek mostani állásukat a népnevelés terén tisztán az egyleti működésnek köszönhetik, mint például Hollandia. És mi volt az eredmény? Alig van az országban néhány egylet, és alig ismerek olyat, mely működrék. Ha tehát azt mondám, hogy a népnevelés haladásának legnagyobb akadálya a kellő lelkesültségnek, kellő érdeknek hiánya, akkor tényt mondottam.

Hogy pedig ezen meggyőződésem ellentétben nem áll azzal, a mit tettem, azaz nem áll ellentétben azzal, hogy a t. Ház előtt azon roppant haladásokról, melyeket eddig tettünk, panegyrissel nem léptem föl, hogy lelkesítsem a népet: ezt azért nem tettem, mert, teljes meggyőződésem szerint, épen mert a népnevelés ügye a legfontosabb, épen mert ezen ügynek előmozdítására

fogom a t. Ház figyelmét sokszor, és bőkezűségét épen annyiszor fölkérni, épen azért szükségesnek tartom, hogy a tisztelt Ház alaposan informálva legyen, ne csak egyes phrásisok által, arról, hogy ennyi iskolai könyvet szereztem be, ennyi földabroszt osztottam szét, ennyi globust vásároltam, és ennyi iskolaház födelét igazíttattam meg, hanem valóságos és oly adatokkal, melyek nyomán a törvényhozás eljárhat; épen mert ezt akartam, és mert — fel nem említve az akadályok nagy tömkelegét, melyek miatt kötelességemet eddig nem teljesíthettem, — mondom, épen mert oly kimerítő előterjesztést akartam adni, mely statistikai táblázatokon alapul, épen azért nem adtam ily általános expositiót, hogy ennyi iskolát épitettünk, ennyi iskolamester kapott magasb fizetést stb., hanem fel fogok lépni valóságos, alapos kimutatással; és meg vagyok győződve, hogy a mennyire én a nemzetet ismerem, tiszta, világos képe annak, hogy hol állunk a népnevelés tárgyában, sokkal nagyobb lelkesedésre fogja buzdítani, mint ha én itt elmondom, mily roppant haladást tettünk az utóbbi időben.

Bocsánatot kérek, hogy e dolgok felhozatván, általam szó nélkül nem hagyathattak, habár nem tartoznak ide.

A mi magát a tárgyat illeti, mely tanácskozásunkat képezi, igen rövid leszek.

Hogy a ministeriumnak személyzete nagynak tartatik, és lehet, hogy talán pár személylyel nagyobb is, mint a legnagyobb szükség kivánja, azt megengedem; de méltóztassanak meggondolni az alakulás nehézségét, és ha a t. Ház tekintetbe veszi csak a t. Ház elé terjesztett zárszámadásomat, és a többi előterjesztésemet: át fogják látni, hogy ahhoz képest, mit tőlem jövőre kivánnak, bizony tisztviselőim nem nyugszanak rózsákon. Hogy a ministerium alakulásakor tekintettel

kellett lenni a különböző vallásokra és különböző nemzetiségekre, azt egyesek hibának tekinthetik; és bár meg vagyok győződve, hogy a nemzetiségek közül a legtöbben sokkal nemesebben gondolkoznak és sokkal mélyebb belátásúak, semhogy a nemzetiségi kérdést, mint némelyek, csak épen egyes hivatalok betöltésében találnák: mégis az én tárczám — a mit már azért is szeretek hinni, mert a t. Ház annyi figyelmet fordít rá — kivételes tárcza levén, szükséges, hogy a lehetőségig ne csak igazságosan, helyesen és törvényesen járjak el, hanem hogy bizonyos pontig bizodalmat is gerjeszszek azokban, kik e ministeriumhoz fordulnak. Mert ne feledjük, vallási kérdésekről van szó, és vallási kérdésekben, legalább az emberek nagy része, igen féltékeny szokott lenni.

Én tehát azt, hogy a ministerium első rendezésénél tekintet volt a különböző vallásokra, és tekintet volt a különböző nemzetiségekre, teljes meggyőződésem szerint, nemcsak hibának nem tartom, hanem tartom olyannak, mit, ha ma újra kellene kezdeni a dolgot, újra ismételnénk.

Most a t. Ház maga előtt látva a budgetet, csak számát látja a tisztviselőknek, s a pár ezer forintot, melyet talán, de csak talán, meg lehetett volna gazdálkodni; de mindazon következéseket nem méltóztatnak látni, melyek akkor fordultak volna elő, ha e hazának különböző vallásfelekezetei, különböző nemzetiségei egy oly vallás- és közoktatásügyi ministeriumot láttak volna maguk előtt, melyben olyanok, a kik képviselnék, nincsenek, melyben tehát nincsenek olyanok alkalmazva, kikről fölteszik, hogy ügyeiket kellően értik, s a kikről tudják, hogy legalább a nyelveket, melyeken az ő beadványaik történnek, tökéletesen ismerik.

Én tehát ezt hibának nem tartom.

Az előbbi országgyülés már 1868-ban, az 1869-iki budget tárgyalása alkalmával, kimondta, hogy nyolcz tanácsoson fölül a többi ideiglenesnek tekintessék, s oly hivatalok, melyek üresedésbe jönnek, ne töltessenek be. Ezen rendelethez tartva magamat, megüresedvén egy tanácsosi és egy titkári állomás, ezen két állomás nem is töltetett be, és így jelenleg egy tanácsossal és egy titkárral már úgy is kevesebb van, mint 1869-ben volt.

Ez válaszom, s kérem méltóztassanak ezen czímet megszavazni.

11.

Nagy részben helyeslem azon elveket, melyeket Nyáry Pál képviselő úr beszédében előadott; s részemről én is óhajtom, hogy mielőbb jöjjön el az idő, midőn a törvényhozás a vallási ügyekről és mindenről, a mi a vallással összefügg, utólszor fog tanácskozni.

Tudja mindenki, hogy a különböző felekezetek s az állam közti viszony két alapon rendezhető; egyik azon alap, a mely szerint az állam gondoskodik minden felekezet szükségeiről, és ezen elvet akarta az 1848-iki törvényhozás követni; a másik alap az, hogy az állam egyáltalában nem ismer vallásfelekezeteket, hanem minden vallásfelekezet gondoskodik önmagáról, mint Amerikában. Hogy én ezen két rendszer közül a másodikat sokkal tökéletesebbnek tartom, sőt csak azt tartom tökéletesnek, ezt már életemben sokszor elmondtam, és abban, reménylem, nem kételkedik senki; mert az első rendszer mellett a vallások szabadsága, azaz az autonomia teljesen lehetetlenné válik, és mert a szabad államnak egyáltalában nincs érdekében, hogy az egyház férfiai

az állam tisztviselőivé váljanak. Én tehát kétségkívül az amerikai rendszert, azaz a vallási szükségleteknek tökéletes ignorálását tartom a legczélszerűbbnek.

De méltóztassanak tekintetbe venni, épen mert Amerikára hivatkoztunk, nem csak az eredményeket és a törvényeket, hanem azokat a praemissákat is, melyek ezen törvényes állásnak létezését lehetségessé teszik.

Azt nem fogja senki sem tagadni, hogy az egyes vallásfelekezetek valóságos culturai missiót gyakorolnak; egyes helyeken az egyház és vallásnak képviselője a pap, az egyetem egy ötöde repraesentánsa nem csak a vallásnak, hanem egyszersmind a műveltségnek is, és hogy oly országban, a melynek népe a műveltségnek oly fokára emelkedett, hogy minden egyes vallásfelekezethez tartozó egyének a maguk egyházi szükségeik tökéletes fedezésére képesek, ott az állam az egyes egyházfelekezeteknek semmit sem ad, az nagyon természetes.

De azt, hogy ha valamely országban egyes vallásfelekezetek léteznek, a melyeknek hívei minden buzgóság és lelkesedés mellett sem képesek a magok egyházi szükségeiről gondoskodni, az állam az ilyféle egyházi szükségeknek pótlására, — nem egész viselésére, hanem pótlására — valamit adjon, azt én természetesnek, sőt szükségesnek tartom. Szükségesnek tartom tökéletesen elvonatkozva vallási érdekektől, de szükségesnek tartom azért, mert, ismétlem, a vallásfelekezetek még hazánkban igen sok helyen a culturának missióját teljesítik maiglan is; azért kérem a t. képviselőházat, méltóztassék ez összeget a rendes szükséglet rovatában bennehagyni.

12.

Megvallom, t. Ház, nagyon bámulom, hogy a t. képviselő úr, ki a tanügy jelen állapotát Magyarországon ismeri, és ismeri a középtanodák szervezetét is, ezen kérdést intézte hozzám.

Részemről azt hiszem, valamint a népnevelés tekintetében sok hiány létezik, úgy kétségenkívül a középtanodák jelen állapotával senki nem fog megelégedni. Valamint a népoktatásnál szükséges volt egy kimerítő törvény arra, hogy a népoktatás terén a haladás lehetségessé váljon, mert alkotmányos országban — fölfogásom szerint — első alapja minden reformnak egy oly törvény, mely az irányt kijelölje: úgy hasonló törvény alkotása szükséges a középtanodákra és az egyetemre nézve is. Ezen törvényjavaslatomat bátor leszek a t. Ház asztalára letenni, mely jövőben a középtanodákat, ide értve természetesen úgy azokat, melyek classikus neveléssel foglalkoznak, mint a reáliskolákat, szabályozza, és akkor, a dolgok természeténél fogva, azon felügyeleti rendszer, mely e gymnásiumokra nézve most létezik, meg fog szűnni, és a törvény, valamint a gymnasiális új szervezetet, úgy meg fogja határozni a felügyeleti módozatokat is, melyek arra szükségesek, hogy a törvény végrehajtassék. Hogy azonban addig, míg a jelen — bármily hiányos — rendszer fönnáll, valami felügyeletre szintén szükség van, hogy azon ötven és néhány középtanoda nem maradhat minden felügyelet nélkül, hogy addig pl., míg a vizsgálatokra nézve új rendszer behozva nincs, és pl. az érettségi vizsgálatok helyett fölvételi vizsgák hozatnának be, addig, míg az érettségi vizsgálatok léteznek, kell lenni valakinek, ki az állam részéről felügyeljen, hogy ezen érettségi vizsgálatok kellőleg tartassanak meg: az előttem

tökéletesen világos. Addig tehát, míg a közoktatási rendszer törvény által megváltoztatva nem lesz, addig, míg a mostani rendszer minden kellékeivel létezik, ide értve az érettségi vizsgákat is, addig — fölfogásom szerint — ezen felügyelőket szükséges föntartani.

Azon perczben, melyben a t. Ház a középtanodákra nézve új törvényt fog alkotni, azon perczben ezen hivatal, valamint az egész előbbi rendszer, meg fog szünni.

13.

Megvallom, meg voltam lepetve Hoffmann képviselő úrnak mai fölszólalása által, nem azért, hogy a budget-tárgyalások alkalmával ezen kérdésről is szólott, mert hiszen a mint már mondám, budgetem tárgyalása alkalmával mindenről lehet szólani, de hogy épen ő ily fontos tárgyról épen csak így mellékesen, oly módon szólott, hogy fölszólalásának valami formulázott alakot, mely határozatnak alapját képezhetné, nem adott.

Kegyes volt a t. képviselő úr föltenni, hogy én a fényüzésről szólva, az egyetemet a fényüzési czikkek közé nem számítom. Köszönöm, hogy ezt méltóztatott föltenni; de miután az, hogy minapi beszédemre reflectált, mégis oda látszik mutatni, hogy a mit a minap a tudománynak bizonyos fényüzési czikkeiről mondottam, némelyek szerint talán az egyetemre is vonható volna, újra kinyilatkoztatom, hogy én akkor sem mondtam és most sem mondok mást, mint azt, hogy én mindenek közt, bármennyire tisztelem a magasabb tudományokat, bármennyire meg legyek győződve arról, hogy magasabb népmüvelődés lehetetlen oly országban, hol tudomány nem létezik, most is azt mondom, fő és első teendő a népnevelés; mert teljes

meggyőződésem, hogy a magasabb tudomány kifejlődése csak ott lehetséges, hol ezen magasabb tudomány egy művelt népnek egészséges talaján nyugszik. Nem akarom, hogy a tudomány Magyarországon karácsonyfa módra állíttassék föl, fölékesítve mindenféle csecsebecsékkel, különben pedig arra teremtve, hogy elszáradjon; én azt akarom, hogy a fa gyökereket verjen a hazában, s erre nézve mindenek előtt szükséges, hogy a talaj legyen előkészítve. Én tehát, a mit akkor mondottam, ismétlem most: Első és legfőbb kötelességemnek tartottam mindenek előtt a népnevelésre fordítani figyelmemet, először azért, mert legszükségesebbnek és legsürgősebbnek tartottam, de másodszor azért is, mert a népnevelés oly tér, a melyen kezdetben is már bizonyos eredményeket lehet elérni. Igaz, a törvény, vagy egyes szabályok, melyek a népnevelés körében kiadatnak, a a népnevelést az országban egyszerrre megjavítani nem fogják; de minden szabály, minden törvény, mely czélszerű, már kezdetben is, az ország egyes kisebb köreiben, egyes kisebb községeiben, a népnevelésre nézve — nem mondom általánosan, hanem egyes helyeket tekintve, — már annyi előkészületet teremtett, hogy itt eredményt lehet fölmutatni.

A mi az egyetemet illeti, e részben, megvallom, bámulatomat kell kifejeznem előttem szólott t. képselő úr nyilatkozata fölött.

Az egyetemnek reformját megalkotni, mint a t. képviselő úr is jól fogja tudni, nem oly mű, melyet egy pár nap alatt, vagy egy két év alatt véghez lehetne vinni; egy egyetemnek reorganizálása igen soktól függ, azt hamar senki nem reorganizálhatja inkább, mint maguk az egyes tanárok, mert a hol egyes kitünő tanárok vannak, ott van hires, kitünő egyetem is.

A t. képviselő úr egy kis számadási tévedést is tett,

még saját facultására, a jogi karra nézve is, azt mondva, hogy ott nyolcz tanár van. Engedelmet kérek, a jogi karban most is tizenegy tanár van a budgetbe fölvéve.

Azonkívül az egyetem létezésének, és annak, hogy az egyetem a mai időben czéljának megfeleljen, kellékét utóvégre is nem a czélszerű ministeri rendelet adja meg, mert ámbár a ministeri omnipotentiát sokszor hallottam említtetni, úgy hiszem, mégis senki, a ki a ministeri omnipotentiától fél, bizony nem teszi föl, hogy ez a ministeri omnipotentia annyira terjedjen, hogy kitünő egyetemet alkothasson. Kitünő egyetem alkotására a szükséges tanerőkön kívül, melyekre nézve mi magyarok sokkal szűkebb körre vagyunk szorítva, mint bárki más, mert a külföldről kitünő férfiakat nem hozhatunk be, s így csak azokat alkalmazhatjuk, a kik magukat hazánkban az egyes tudományos szakokra vetették, tudjuk pedig, hogy az utolsó húsz év folyamában, nem látván a magyar fiatal ember kilátást a tudományos téren, szorosan tudományos szakra igen kevesen képezték magokat, — a tanerőkön kívül vannak még anyagi kellékei is minden egyetem létezésének és annak, hogy az egyetem czéljának a mai időben megfeleljen.

Nem is szólok most sem a természettudományi, sem az orvosi karról, mely, mint minden ember tudja, a mai időben nem áll azon álláspontón, mint valaha, midőn a chemiai tanár vagy más természettudós nem szorult másra, mint egy fekete táblára és krétara, azzal fölirván formuláit és megelégedvén azzal, hogy azokat tanítványai megtanulták; mai időben nem csak auditoriumra, hanem laboratoriumra is van szükség. Mai időben a természettudományok, melyek minden egyetem főágát képezik, nem művelhetők bizonyos helyiségek, készletek és tanszerek nélkül. De mondom, nem szólok

a természettudományokról, sem az orvosi karról, csak a jogi karról szólok, és itt ismét bámulom képviselőtársamat, a ki sajnálkozását fejezte ki a fölött, hogy annyi kitünő fiatal ember kénytelen volt a külföldre menni és ott folytatni tanulmányait, és hogy sajnálkozásának ezen okát az összes jogi karnak hiányaiban kereste. Ezt, fölfogásom szerint, csak az mondhatná, a ki egyetemi épületünkben soha nem volt, a ki nem tudja, hogy egyetemünk jogi karának egyik legnagyobb hiánya az, hogy tantermei akkor készültek, midőn az egyetem frequentiája kilenczszáz, legfölebb ezer fiatal emberből állott, mely azonban azóta 2100-ra emelkedett, és hogy épen a jogi kar tud 1100 hallgatót fölmutatni, — úgy, hogy lehető, hogy még azon esetben is, ha a legkitünőbb tanerők, Európa legelső tanárai ülnének az egyetem tanszékein, a magyar fiatal embereknek egy része mégis kénytelen volna elvándorolni, azon egyszerű oknál fogva, mert nem fér meg az auditoriumban.

Hogy az egyetem állapotának javitására nem történt annyi, a mennyit a t. képviselő úr óhajtott, és félig sem annyi, a mennyit én óhajtottam volna, ez nem szenved semmi kétséget; de fölfogásom szerint igazságtalanság azt mondani, hogy épen semmi sem történt, mert az egyetem jelen állapotának javitására legalább annyiban, a mennyiben a lokális körülmények, a helyiség és a physikai lehetőség azt engedték, mégis tetemes történt; így például a belgyógyászati intézetben egy czélszerű auditorium készíttetett el, a honnan a növendékek a beteget láthatják; a belkóroda 10 ágygyal szaporíttatott, egy sebészeti kórtanoda szintén 10 ágygyal, physiologiai intézet, egy kórboncztani intézet, egy összehasonlitó boncztani laboratorium állíttatott föl, a tanársegédek száma szaporíttatott négygyel; végre a rigorosumra nézve új rendszer hozatott be, mi szintén

nagyfontosságú dolog. Hogy pedig oly nagy hátrány nem lehet, annak egyik bizonyítványa az, hogy épen 1869-ben november 30-án ismertetett el a pesti egyetem orvosi diplomáinak egyenjogúsága a bécsivel. Ha a hanyatlás oly nagy lett volna, akkor ezen elismerés bizonyára nem következik be most, hanem bekövetkezett volna a prosperitás azon korában, a melyre a t. képviselő emlékeztetett.

E tárgy sokkal fontosabb, hogy sem azt így mellékesen lehetne vitatni.

Az egyetem reorganizátiója, teljes meggyőződésem szerint, a törvényhozás gondoskodását kettős irányban igényli: először törvény alkotása által, mely az egyetem jövőjét szabályozni fogja; másodszor az által, hogy az egyetem helyiségeinek fölépítésére, helyreállítására tetemes pénzösszegek lesznek szükségesek, melyek a budgetben — mint én hiszem — kölcsön útján lesznek a Ház által megszavazandók. Erre nézve a budget-tárgyalás befejeztével szintén bátor leszek a Ház elé indítványt terjeszteni.

Most bocsánatot kérek, hogy fölszólaltam és egy ideig elfoglaltam figyelmöket; de azt hiszem, az egyetem forogván szóban, még sem hagyhattam szó nélkül.

14.

A homoeopathia- és allopathiáról szólni talán nem vagyunk illetékesek; de végre a kénytelenség úgy hozza magával, hogy erről is szóljunk.

Én részemről azt hiszem, hogy kissé téves Szathmáry Károly t. képviselőtársunk azon fölfogása, hogy a homoeopathiát és allopathiát az orvosi tudomány két külön álló rendszerének tekinti. Az orvosi tudomány

csak egy. Az orvosi tudomány egy kis része maga a gyógyitás, s a gyógymódra nézve különböznek egymástól az úgynevezett homoeopathák és allopathák; egyébiránt egyik épen olyan orvos, mint a másik; tehát nem egészen ellenkező két tudomány a homoeopathia és allopathia, hanem a tudomány egyik ágának két külön rendszere. De még ezzel nincs eléggé praecisirozva a dolog. A homoeopathia bizonyos elvet állít föl, melyet a homoeopathiának nagy megalkotója 60 év előtt kimondott, és ezen elvhez ragaszkodik: similia similibus. Az allopathia, be kell vallanom, elvtelen tudomány, az allopathiának nincs elve; az allopathia, tudományának elvét, melyet a homoeopathia, meggyőződése szerint, már megtalált, csak keresi, és ennek következtében azon arányban, melyben a természettudományok haladnak, nagy átalakulásokon ment keresztül épen az utolsó 50 év alatt. Az allopathia mind inkább és inkább változtatta és mindig nagyobb sebességgel változtatta rendszerét, úgy hogy, ha a rendszerhez való hű ragaszkodás és a rendszernek változtatása képezi a nagyobb vagy kisebb bizalomnak fokát, a homoeopathia kétség kívül sokkal nagyobb bizalmat érdemel, mert a maga rendszerénél megmaradt, mig az allopathia a szerint, a mint a chemia vagy physika vagy physiologia terén új tanulmányok tétettek, rendszerét és gyógymódját megváltoztatta.

Ez levén tehát a különbség a két rendszer között, az állás, melyet a homoeopathia az orvosi tudományban elfoglal — engedje meg t. képviselőtársam — nem olyan, mint új és más tudomány, hanem bizonyos tudományban, bizonyos tudomány körében bizonyos rendszer. A homoeopathia úgy különbözik az allopathiától, mint pl. különbözik a cartesianus a hegelianustól vagy kantianustól, mint egyik philosophiai rendszer a

másiktól. Ez a különbség. És ha ez áll, akkor ugyanezen jognál fogva, melynél fogva t. képviselőtársunk a homoeopathia számára külön tanszéket kivánt az egyetem körében, azon jognál fogva követelhetne külön tanszéket a hegelianus, kantianus vagy cartesianus és így rendre az egyes philosophiai iskolák híve is.

Más volna, ha az egyetemen a gyógyításra nézve akármily rendszer volna kitűzve, ha ki volna mondva, hogy ezen belgyógyászati kathedrának tanára ezen rendszer szerint fog tanítani; de ez nem így van. Kineveztetik a tanár, és azon tanár taníthat úgy, a mint akar, és a mint jónak látja. Ha a tanár ma megváltoztatja meggyőződését és homoeopathává válik, azon tanárt az egyetemen senkisem fogja akadályoztatni, hogy ő a homoeopathiát tanítsa. De hogy valaki csak azért neveztessék ki tanárnak, mert bizonyos rendszert követ, és nem azért, mert a tudományban bizonyos helyet foglal el: azt a tudomány követelményeivel megegyeztetni nem tudom.

Azt mondá igen t. képviselőtársunk, hogy nem lehet a tudománytól megtagadni a szabadságot, hogy a tudomány a szabadság útján haladjon. Tökéletesen áll, és ezen ok meggyőző lenne, ha fel tudnám fogni, miként alkalmaztassuk a homoeopathiára. Kérdem, hol akadályoztatik a homoeopathia szabadsága? Minden orvos, ki az orvosi tudomány körében képesnek mutatta magát, azaz orvosi diplomát szerzett, gyógyíthat homoeopathice vagy allopathice, a mint neki tetszik.

A magán-docenturára nézve pedig megjegyzem, hogy az egyetemen a magán-docentura a homoeopathiának meg van nyitva; semmi más nem kivántatik, mint a vizsga, még pedig ki van mondva a habilitatiói szabályok közt, hogy a gyógymódról, magáról a gyógyításról, a habilitátiónál kérdezősködni nem szabad, hanem kérde-

zősködni kell és szabad arról, mi a homoeopathák és az allopatháknál közös, azaz az összes természettudományokról és az emberi test ismeretéről. Már, hogy mindenkit magán-docensül lehessen az egyetemnél alkalmazni, ki e tudományokat harmincz év előtt tanulta és végezte, azért mert doctor, azt én nem foghatom föl.

Azonkívül azt mondá a t. képviselő úr, — ez pedig sillogismus cornutus, csakhogy három szarva van — hogy a homoeopathia vagy hasznos, vagy ártalmas, vagy sem hasznos, sem ártalmas. Ha hasznos, úgymond, tanítani kell — mert hiszen tanítani most is lehet — tanítani kell, az az kathedrát kell számára fölállítani az egyetemen. Már ha t. képviselőtársunk mindenre, a mi hasznos, kathedrát akar fölállítani az egyetemen, akkor nem hiszem, hogy a t. Ház képes lesz őt bőkezűségében követni.

Másodszor azt mondja, ha ártalmas, akkor tiltassék el. Erre nézve egy véleményben vagyunk.

De hogy akkor is, ha sem hasznos, sem ártalmas, tiltassék el, ez ellenkezésben állana az alkotmányos elvvel, mert azt a mi sem hasznos, sem ártalmas, eltiltani nem szabad. Ha t. képviselőtársunk azon elvet állítja föl, hogy oly gyógyítási rendszert, mely sem hasznos, sem ártalmas, el kell tiltani, ennek logikája nem volna más, mint hogy minden embernek gyógyíttatnia kell magát, pedig végre is minden embernek joga van magát nem gyógyíttatni. Ha tehát valaki azt az elvet állítja föl, hogy azt, a mi sem hasznos, sem ártalmas, el kell tiltani: akkor utoljára tovább kell menni egy lépéssel és azt kell mondani: policialiter meg kell parancsolni mindenkinek, hogy gyógyíttassa magát, és pedig bizonyos rendszer szerint. Szerintem tehát megvallom, azon okok, melyek engem arra birnak, hogy homoeopathai tanszék

fölállítását szükségesnek ne tartsam, t. képviselőtársunknak előadása által nem czáfoltattak meg.

Megnyugtatására, a tudományok haladását illetőleg, csak azt mondhatom neki, hogy semmi nagy igazságnak, mely a tudomány bármely körében fölmerül, főkép ha annak oly szabadság engedtetik, mint a homoeopathiának hazánkban, azaz, hogy mindenütt fölléphet, mindenütt taníthat, mindent kinyomathat, — semmi nagy igazságnak, mondom, kathedrára nincs szüksége, hogy magát kivívja. Harley tana számára a vércirculátióról sehol nem volt szükséges kathedrát állítani, hogy átlássa a világon mindenki, hogy az való, és hogy nagy találmány. És így, ha a homoeopathia csakugyan oly tudomány, melynek jövője van, az kathedra fölállítása nélkül is érvényt fog magának szerezni.

Másrészről, bocsánatot kérek, azt hiszem, ép oly jó hazafi vagyok, mint bárki más, és megbocsát nekem t. képviselőtársam, ha oly tudománynál, mely ugyanezen kérelemmel mindenütt föllépett, föllépett 1865-ben Francziaországban, hol a hires Dumas tartá a senátusban erről a rapportot, föllépett Angliában, föllépett Németországban és föllépett mindenütt, azt látom, hogy mindenütt épen azon férfiak, kik a természettudományok körében első sorban állanak, a homoeopathák ezen kivánatát megtagadják: ez, megvallom, előttem roppant nagy súlylyal bir, épen mert a természettudományról van szó, azaz oly tudományról, melynek körében magamat illetékes birónak nem tartom.

Én tehát az indítványt nem fogadhatom el.

15.

Csak egy pár megjegyzést kívánok tenni.

Azt méltóztatott mondani, hogy én tegnapi beszédemben elismertem, hogy a homoeopathia tudomány: ezt kell rectificálnom.

Én sem azt nem mondám, hogy tudomány, sem azt nem mondám, hogy nem tudomány, mert én ezen kérdésre nézve absolute nem érzem magamat competensnek. Azt mondtam, hogy az összes orvosi tudománynak egy ága a gyógyítás tana, és az orvosi tudomány ezen ágára nézve vannak különböző nézetek, melyeknek egyikét a homoeopathia képviseli. Mást nem mondottam; tehát hogy én positiv tudománynak ismertem volna el a homoeopathiát, azt tagadnom kell, mert arra magamat competensnek nem érzem.

A másik, a mit rectificálnom kell, t. barátom nézete a docenturáról. A docentura annyira nem sem nem hús, sem nem hal és oly lényeges része a tanszabadságra alapított egyetemi szervezésnek, hogy sok helyen privát docensek, a mennyiben néha kitünőbbek a rendes tanároknál, kitünőbb helyet is foglalnak el ugyanazon egyetemen a rendes tanároknál. Az épen a tanszabadság nagy áldása, hogy a privát docenturák által az egyetemi tanszékek meg vannak nyitva úgyszólván az egész világ előtt; mert a privát docenturák habilitátiója úgy van megállapítva, hogy minden valósággal tudományos férfiú a privát docenturákra habilitáltathatja magát, és a privát docenturák által történtek Németországban is a legnagyobb és leglényegesebb előhaladások, pl. hogy többet ne említsek: Mommsen, midőn hirét megalapította, privát docens volt.

16.

Azon számtalan akadály és nehézség között, melyek itt a pesti egyetemnek fölvirágzását akadályozzák, kétségenkívül egyik legnagyobb a kórodáknak nemléte és oly szűk állapota, hogy általán véve lehetetlen az orvosi tudományokat ott úgy előadni, mint egy rendes egyetemen elő kellene adni. Azért, teljes meggyőződésem szerint, ha itt egyetemet akarunk, ha mi azt akarjuk, hogy orvosi karunk megfeleljen hivatásának, első dolog, hogy gondoskodjunk klinikákról. Részemről mindent elkövettem, hogy a kórodákat szaporítsam, annyira a mennyire lehetséges volt a jelen viszonyok közt, az által, hogy az egyik orvosi épületből az orvosok számára való tanácskozási termeket és a könyvtárt kórodává alakíttattam át, és így a belgyógyászati kórodát tíz ágygyal, a sebészeti kórodát szintén tíz ágygyal növeltem. De ez, mint t. barátom helyesen mondja, nem elég. Ezenkívül ezen épületek, méltóztassék elhinni, olyanok, hogy épen ellentétei a jó kórodának, mert ezen épületek nem kórodának épültek, és mindaz, a mi ezerekbe került változtatás történt, nem elégséges arra, hogy oly épületet, mely nem kórodának épült, jó kórodává változtasson; mert sem a kellő vízvezeték, sem a betegre nézve oly fontos ventilátiók, sem pedig az nincs meg, a mi klinikában oly szükséges, hogy a betegek a tanterembe hozassanak úgy, hogy az nekik ne ártson. Mind erről nincs gondoskodva. Tantermet állítottam a belgyógyászatra, mely amphiteatrális modorban van építve, úgy, hogy minden hallgató a maga helyéről megláthassa a beteget a nélkül, hogy kénytelen legyen ennek ágyához tódulni, a mi a betegre igen rossz hatást gyakorol.

De mindezen akadályok elháríthatlanok, ha a t. Ház

nem fogja elhatározni, hogy egyetemi épület állíttassék föl. Épen azért, midőn első budgetem tárgyaltatott, az egyetemi budgetbe fölvettem a rendkívüli kiadásokba egyes nagyobb tételeket, melyek szükségesek voltak a legégetőbb kiadások fedezésére. Akkor a pénzügyi bizottság, melynek véleményét a Ház elfogadta, azt határozta, hogy mindaddig, míg az egyetemnek jelleme eldöntve nem lesz, míg azon kérdés nincs tökéletesen tisztázva, micsoda viszonyban állnak a kath. alapítványok az országos alapítványokhoz, addig ezen kérdésbe nem bocsátkozik.

Mihelyt a költségvetések tárgyalásának vége lesz, törvényjavaslatot fogok a Ház elé terjeszteni az egyetem szervezésére nézve, mert a törvényes alak, fölfogásom szerint, az első. Azonkívül, ha ama törvényjavaslat elfogadtatik, azon kéréssel fogok a Ház elé lépni: méltóztassék bizonyos számú tagokból álló bizottságot alakítani, mely elé beterjeszthessem azon építési tervezeteket, melyek nélkül a hazában felső nevelésről, de csak középtanodákról is szó nem lehet.

Itt van az egyetem, itt van a polytechnikum, mely jelen állapotában szintén nem maradhat; itt van a hazában a reál-iskolák roppant szüksége: mert hiába állítunk polytechnikumot, ha nem állítunk jó reáliskolákat. Mindezekhez hely kell, hol a tanítás folyhasson, mert tanintézetet megfelelő helyiség nélkül képzelni nem lehet.

Addig pedig fölkérem a t. Házat, hogy egy pár tétel megváltoztatásába méltóztassék beleegyezni. Így például az elméleti és gyakorlati oktatás állandó szükségleteinek összege a kórodák részére szükségelt szerek és eszközök jó karban tartása, kiegészítése miatt változik, valamint egyáltalában mindazon összegek, melyek a kórodára vonatkoznak, a dolog természete szerint változnak, mert

most húsz ágygyal több van. Van még egy
melynek megszavazását fogom kérni a t. Házt
füvész-kertben fölállítandó vízvezeték számára,
a füvész-kertben vízvezetékről nem gondoskodu
minden haladás absolute lehetetlen, mert van
akármennyi, és mégis igen sokszor annyi víz
mennyi a legégetőbb szükség fedezésére szük
talaj úgy sem nagyon jó, ha ehhez még a víz
járul, tarthatunk ott növényeket, de ezek nem
adni a valóságos növényeknek képét, hanem c
morékok lesznek. Kérem tehát a t. Házat, mél
ezen tételeket megszavazni. Ezen tételeknél vá
az összeg először a házbérekre nézve, mely
többlet 2500 frtot tesz, azután a kórodák nagy
folytán az ezek részére szükségelt szerek jó ka
tására és kiegészítésére nézve.

17.

Örömmel elfogadnám ezen indítványt.

Egyébiránt, minthogy a könyvtár kérdése szó
tott, és mert a budget-tárgyalásnak végre azo
is van, hogy a t. Ház lehetőleg tisztában legy
dolgok állapotával: én először az egyetem kö
nak állapotáról akarok néhány szót elmondan

Az egyetem könyvtárának legnagyobb baja
jelenleg, hogy könyveket nem vehet, hanem az
könyvtár, illetőleg azon épület, mely annak r
roskadozó félben van; úgy, hogy mióta én hiv
léptem, nem mult el egy nap a legnagyobb a
nélkül, míg végre oly módon készítettük el
tári épületet, hogy az egy pár évig, addig, m
könyvtári épület elkészül, utóvégre fön fog

Én ez okból azt hiszem, a könyvtárra szánandó nagyobb költségek tulajdonképen akkorra valók, mikor az épületünk meglesz, s így én ezen 5000 frtot inkább kérném ezen pillanatban nem az egyetemi könyvtárnak, hanem vagy a muzeumi, vagy az akadémiai könyvtárnak.

Úgy is, miután Magyarországban három országos könyvtárunk van: az akadémiáé, a muzeumé és az egyetemé, és ezen könyvtáraknak természete mind olyan, hogy külön rendeltetésöknél fogva nem egyesíthetők, hanem három könyvtárnak kell maradnia: ha complett könyvtárt akarunk, a mint az tulajdonképen minden országban szükséges, erre csak két mód volna: vagy kiegészíteni mind a három könyvtárt, a mi roppant költségbe kerülne; vagy pedig úgy rendezni a könyvtárakat, hogy ezek egyike a másikat complettirozza az által, hogy mindenike ezen könyvtáraknak a tudománynak különös ágait foglalja magában, hogy így a három országos könyvtár mégis egy egészet képezzen.

Természet szerint az egyetemi könyvtárnak ezenkívül még vannak külön feladatai is, t. i., hogy szolgáljon a tanulóknak. Egy egyetemi könyvtárnak tehát szükségkép van oly része is, melyben bizonyos könyvek nem egy, hanem ötven-hatvan, sőt száz példányban fordulnak elő, például egyes jogi-könyvek, corpus jurisok, a miből hacsak egy van, a könyvtár nem használ senkinek, mert ily könyvtár föladata, hogy hasznára legyen a tanuló fiatalságnak.

Egyébiránt ez is egyike azon tárgyaknak, melyekre nézve a t. Ház elé egy általános tervet fogok terjeszteni, mert az ily dispositió, t. i. ezen három könyvtárnak együtt való kezelése egy könyvtárnok által, ki mind a három könyvtárt felügyelete alatt tartsa, teljes lehetetlen.

Arra nézve tehát méltóztassanak a határozathozatalt

szintén akkorra halasztani, ha majd ebben a tárgyban törvényjavaslattal fogok föllépni a Ház előtt, addig pedig méltóztassanak tisztelt barátom Henszlmann indítványát elfogadni, de azt az 5000 frtot inkább vagy a muzeumi vagy az akadémiai könyvtárnak szánni, hol a könyveket fölállíttathatom úgy, hogy azok azonnal használhatók legyenek, mit az egyetemi könyvtárban nem tehetnék.

18.

A mi az indítványnak első részét illeti, erre nézve csak azt válaszolhatom, hogy azt tárgyalni sem kell, miután az indítvány, a mint én fölfogtam, azt foglalja magában: hagyassék meg a közoktatási ministernek, hogy terjeszszen törvényjavaslatot a műegyetemre nézve a Ház elé. A törvényjavaslat készen van, és csak azért nem terjesztettem eddig a Ház elé, mert a budgetet tárgyaljuk.

A mi a műegyetem helyét illeti, erre nézve igen szivesen válaszolok.

Én a műegyetem hova és mikép leendő építésének kérdését — mert a műegyetemnek építése képezi természetesen az első kérdést, a mennyiben localitás nélkül lehetetlen ilyféle intézet, — mondom, én e kérdést régen tanulmányozásom tárgyává tettem. Annyi áll, hogy a műegyetem fönn Budán a várban nem lehet, mert ott hozzáférni a fiatal embereknek téli időben majdnem lehetetlen, és azonkívül a szükséges helyiséget sem lehet ott előteremteni, mert arra valami 2000 vagy legalább 1800 □-öl volna szükséges. Kerestem ennélfogva helyet, s e czélból fölszólítottam Pestet és Budát. Pest városa a műegyetem helyiségeül kijelölte azon helyet, mely előbb már a klinikára volt jelölve,

azaz a Duna mellett a sóházat, melyet én is legczélszerűbbnek tartottam klinikának. Buda városa pedig fölajánlotta a Krisztinavárosban a Horváth-kertet, mint sajátját, mely 3400 □-ölnyi. Miután én e helyet czélszerűnek tartom, ide óhajtanám fölépíttetni a műegyetemet. Ez azonban csak személyes nézetem, mert azon kérdés: hol állíttassék föl egy oly intézet, mely körülbelől két millió forintba kerül, Pesten-e vagy Budán, ez oly nagy fontosságú kérdés, melyet nem én, hanem a t. Ház fog elhatározni.

A mi általában a műegyetemet magát illeti, t. barátom igen jól fogja tudni, hogy oly tanintézetre nézve, mely nem elméletekkel foglalkozik, hanem szemléltető előadásokat tart, a helyiség még sokkal nagyobb fontosságú, mint péld. az egyetemnél, mert a jogi vagy bölcsészeti kar lehet akárhol, de a műegyetemnek úgy kell felépittetni, hogy czéljának megfeleljen. Én nem tartom czélszerűnek, hogy most, Ivánka Imre képviselő úr véleménye szerint, oly ideiglenes helyiség megvásárlására 7—8 vagy 900,000 frtot adjunk ki, melynek kétségkívül megvan azon előnye, hogy sok benne az ablak, de azt, hogy ezen világosság olyan lesz-e, hogy vele a tudományt lehessen megvilágosítani, nem tudom.

Azt hiszem, a műegyetem kérdésére nézve egyelőre elég, ha a reá vonatkozó törvényjavaslat a t. Ház elé kerülvén, a költségek előállításáról gondoskodunk, hogy egyáltalában rendes épületet állíthassunk föl; addig pedig segítsünk magunkon, a mint lehet, mert két év alatt sokra úgy sem mehetünk.

Én részemről e tekintetben is nem a magam, hanem tisztán a műegyetemi tanárok véleménye szerint indulva, tettem annyit, a mennyit tehettem: nagyobbítottam a műegyetem helyiségeit az által, hogy a szomszéd házat kibéreltem, növeltem a rendes tanszékek számát hattal,

szintén akkorra halasztani, ha majd ebben a tárgyban törvényjavaslattal fogok föllépni a Ház előtt, addig pedig méltóztassanak tisztelt barátom Henszlmann indítványát elfogadni, de azt az 5000 frtot inkább vagy a muzeumi vagy az akadémiai könyvtárnak szánni, hol a könyveket fölállíttathatom úgy, hogy azok azonnal használhatók legyenek, mit az egyetemi könyvtárban nem tehetnék.

18.

A mi az indítványnak első részét illeti, erre nézve csak azt válaszolhatom, hogy azt tárgyalni sem kell, miután az indítvány, a mint én fölfogtam, azt foglalja magában: hagyassék meg a közoktatási ministernek, hogy terjeszszen törvényjavaslatot a műegyetemre nézve a Ház elé. A törvényjavaslat készen van, és csak azért nem terjesztettem eddig a Ház elé, mert a budgetet tárgyaljuk.

A mi a műegyetem helyét illeti, erre nézve igen szivesen válaszolok.

Én a műegyetem hova és mikép leendő építésének kérdését — mert a műegyetemnek építése képezi természetesen az első kérdést, a mennyiben localitás nélkül lehetetlen ilyféle intézet, — mondom, én e kérdést régen tanulmányozásom tárgyává tettem. Annyi áll, hogy a műegyetem fönn Budán a várban nem lehet, mert ott hozzáférni a fiatal embereknek téli időben majdnem lehetetlen, és azonkívül a szükséges helyiséget sem lehet ott előteremteni, mert arra valami 2000 vagy legalább 1800 □-öl volna szükséges. Kerestem ennélfogva helyet, s e czélból fölszólítottam Pestet és Budát. Pest városa a műegyetem helyiségeül kijelölte azon helyet, mely előbb már a klinikára volt jelölve,

azaz a Duna mellett a sóházat, melyet én is legczélszerűbbnek tartottam klinikának. Buda városa pedig fölajánlotta a Krisztinavárosban a Horváth-kertet, mint sajátját, mely 3400 □-ölnyi. Miután én e helyet czélszerűnek tartom, ide óhajtanám fölépíttetni a műegyetemet. Ez azonban csak személyes nézetem, mert azon kérdés: hol állíttassék föl egy oly intézet, mely körülbelől két millió forintba kerül, Pesten-e vagy Budán, ez oly nagy fontosságú kérdés, melyet nem én, hanem a t. Ház fog elhatározni.

A mi általában a műegyetemet magát illeti, t. barátom igen jól fogja tudni, hogy oly tanintézetre nézve, mely nem elméletekkel foglalkozik, hanem szemléltető előadásokat tart, a helyiség még sokkal nagyobb fontosságú, mint péld. az egyetemnél, mert a jogi vagy bölcsészeti kar lehet akárhol, de a műegyetemnek úgy kell felépittetni, hogy czéljának megfeleljen. Én nem tartom czélszerűnek, hogy most, Ivánka Imre képviselő úr véleménye szerint, oly ideiglenes helyiség megvásárlására 7—8 vagy 900,000 frtot adjunk ki, melynek kétségkívül megvan azon előnye, hogy sok benne az ablak, de azt, hogy ezen világosság olyan lesz-e, hogy vele a tudományt lehessen megvilágosítani, nem tudom.

Azt hiszem, a műegyetem kérdésére nézve egyelőre elég, ha a reá vonatkozó törvényjavaslat a t. Ház elé kerülvén, a költségek előállításáról gondoskodunk, hogy egyáltalában rendes épületet állíthassunk föl; addig pedig segítsünk magunkon, a mint lehet, mert két év alatt sokra úgy sem mehetünk.

Én részemről e tekintetben is nem a magam, hanem tisztán a műegyetemi tanárok véleménye szerint indulva, tettem annyit, a mennyit tehettem: nagyobbítottam a műegyetem helyiségeit az által, hogy a szomszéd házat kibéreltem, növeltem a rendes tanszékek számát hattal,

növeltem a tanársegédek számát öttel, használhatóvá tettem a könyvtárt a mennyire lehet, és behoztam a szaktanítást épen a mérnökökre nézve, a kik már most úgy oktattatnak, hogy az intézet mérnököknek csakugyan okleveleket adhat ki, és szigorlatok mérnökök számára úgy tartatnak, mint akármely más műegyetemen. A többi szakosztályt helyreállítani egyelőre teljes lehetetlen, mert a szakrendszert sem a vegyészeti, sem a gépészeti osztályban behozni nem lehet; a mérnökökre nézve azonban a szaktanítás- és oklevélkiadás már megvan.

19.

Csak röviden akarok válaszolni. Már más alkalommal volt szerencsém értesíteni a t. Házat, hogy én a középtanodák ujjászervezésére nézve törvényjavaslatot fogok a Ház asztalára letenni. A középtanodai oktatás jelen állapotában nem maradhat, a középtanodai oktatás nagy, roppant költségekkel járó újabb intézkedéseket fog igényelni; ezek közé tartozik, hogy a kellő helyeken új gymnásiumok állíttassanak. De én nem tartván czélirányosnak az ide vágó kérdést, azt, valamint mindent, minek a középtanodák ügyében történni kell, akkorra halasztottam el, ha majd a Ház a középtanodákról törvényt fog alkotni, akkor határozván el azt is: mely vidéken, és mely helyen szükséges új gymnásiumok felállítása. Hogy ezen tanodák felállításánál a t. Ház kétségkívül tekintettel lesz a nemzetiségi ügyben hozott törvényre, hogy azon törvényben foglalt igéretet teljesíteni fogja: arról felfogásom szerint kétkedni nem is lehet. Én tehát azt hiszem, hogy ez inditványnak tárgyalása akkorra lenne halasztandó, midőn a középtanodákról szóló törvényjavaslat a Ház tanácskozása alá kerül.

20.

Mindenekelőtt nem tartom helyesnek Berzenczey képviselő úrnak azon kitételét, hogy a »magyarok,« »németek,« vagy »románok« részére állítunk tanintézeteket. Az ország fölállít tanintézeteket nem magyarok, németek, vagy románok számára, hanem Magyarország összes polgárai számára. Ha vannak külön román és szerb alapítványok, azok az egyes nemzetiségek számára alapíttattak, de a mit az ország alapít, azt nem az egyes nemzetiségek, hanem az ország összes lakosai számára alapítja. Azt nem fogja senki föltenni a közoktatási ministerről — akár rólam, akár bárki másról, ki e hivatalt viselni fogja, — hogy Erdélyben ne akarjon több reáltanodát fölállítani, hanem csak egy alreáltanodát. De a budgetbe nem létező intézeteket, vagy olyanokat, melyeket nem lehet még ez évben létesíteni, nem szokás fölvenni, és így azon reáltanodákat, melyek Erdélyben ezután fognak fölállíttatni, csak akkor vehetjük föl a budgetbe, ha azok már fölállíttattak, vagy fölállításuk már foganatba vétetik.

Igen jól tudja a képviselő úr, a ki Erdélyből való, hogy Erdélyben több hely jelöltetett ki reáltanodák fölállítására, hogy több erdélyi törvényhatósággal és egyesekkel már tárgyalások is folynak ez ügyben, úgy, hogy nincs oka kételkedni a felől, hogy a ministerium megteszi e részben kötelességét.

21.

A mi a képezdék fölállítását illeti, erre az országnak oly nagy, oly égető szüksége van, hogy végre tökéletes intézeteket, és olyanokat, melyeket kizárólag az állam szervezzen, ily rövid idő alatt fölállítani nem lehet.

Én tehát e tekintetben azon eljárást követem, hogy segítve amint lehet, egyes helyeken, a hol e részben ajánlat tétetett, az illető nem egészen czélszerű intézet országossá tételét, bizonyos föltételek alatt, elfogadtam, és bizonyos subventió nyujtása mellett állami tanintézetté alakítottam. Ilyen van Patakon, Csurgón, Losonczon, és kilátásom van, hogy több helyen is meg fog ez történhetni. Ennek következtében képes vagyok több képezdét fölállítani, kevesebb költséggel, az országnak nagy hasznára. Igen természetesen, körülbelül egy esztendő alatt, tájékozni fogom magamat aziránt, hol van kilátás ily képezde fölállítására, hol akarják a képezdét föntartani az egyes felekezetek; akkor azután egy törvényjavaslattal fogok föllépni, hogy oly helyeken, a hol ily módon képezdéket nem állíthatunk föl, tisztán országos képezdét állítsunk föl, de azoknak költsége tetemesen nagyobb lesz; mert ne méltóztassék gondolni, hogy oly képezdét, mintatanodával kapcsolatban, 30,000 frtból föl lehetne állítani. A költségvetésből magából át méltóztatnak látni, hogy csak oly képezdékről lehet itt szó, hol az egyes honfiak, egyes felekezetek, egyes városoknak hazafisága által támogatva, az ország arra, hogy országos képezdét állíthasson föl, tetemes segélyt nyert, vagy a felekezet, vagy a helység részéről.

A mi a kisdedóvó-képezdét illeti, azt hiszem, a kisdedóvás mesterségének, bizonyos pontig, már minden képezdében is kell taníttatnia. Fog-e a t. Ház általában véve törvényt alkotni a kisdedóvásra nézve, az más kérdés. Fölszólítva a Ház által, ilyféle törvényjavaslatot a Ház asztalára le fogok tenni; de csak ha a t. Ház meghozandja a kisdedóvókra vonatkozó törvényt, csak akkor lehet szó arról, hogy a kisdedóvók számára képezdét állítsunk föl. Azt hiszem tehát, hogy ezen kérdés tárgyalását akkorra lehet halasztani.

22.

Erre nézve vagyok bátor megjegyezni, hogy például Erdélyben is több oly helység van, hol fölfogásom szerint, a képezdékben a leendő tanítókat csak egy nyelven taníttatni nem lenne czélszerű; mert a nagy városok például többnyire olyanok, hogy nem tisztán magyarok, vagy románok lakják, és azért ott párhuzamos tanfolyamok fölállításáról is gondoskodtam és munkában is van már ily praeparandia fölállítása. Egyébiránt a nemzetiségi törvény világosan azt mondja, hogy a különböző nyelvű és nemzetiségű honpolgároknak neveléséről gondoskodni kell, nem csak az elemi, hanem a felsőbb oktatásban is. Ezt mondja ki a törvény és e törvény természetesen teljesíttetni is fog.

23.

Indítványokat tettek Kállay és Irányi képviselőtársaink. Az egyik oly czélból, hogy a népnevelés szükségleteire a budgetben praeliminált 250,000 frtnyi összeg egy millióra emeltessék; a másik, hogy a népnevelési intézetek fölállításakor kiváló tekintet fordíttassék az ország azon vidékeire, hol ily figyelem még szükségesebb, mint másutt.

Mi az első indítványt illeti, részemről nem csak hogy elfogadom azt, hanem örömmel is fogadom el. Az indítvány minden esetre a pénzügyi bizottsághoz fog utasíttatni, a pénzügyi bizottság tanácskozni fog a fedezetről, és akkor fog ismét ez ügy a Ház határozata elé kerülni. Hogy a praeliminált összeg nem nagyobb, annak oka kétség kívül a fedezet hiánya volt, mert hogy a hazában nem csak 250,000 vagy 1.000,000 frtot

lehet haszonnal investiálni és bizonyos tekintetben azonnal értékesíteni, arról kétség nincs, mert mindenütt nagy hiány mutatkozik.

Mellékesen emlékezetébe hozom t. Irányi képviselőtársamnak, hogy Francziaországban csakugyan roppant haladások történtek az utolsó 10 év alatt; de ne felejtse el t. barátom, hogy a népnevelési törvény, melynek alapján ezen haladások az utolsó 10 évben történtek, már 1834-ben megszavaztatott, és épen azért mondám egy alkalommal: igen jól tudom és tudtam, hogy mindaz, a mit teszek, hogy minden fáradozásaimnak eredményei a jelen pillanatban nem fognak meglátszani, hanem annak gyümölcsei talán 10 év mulva, vagy még később lesznek élvezhetők, s valamint Francziaországban csak 1850 után kezdették élvezni az 1834-iki törvényt, úgy azon törvény, a mely legközelebb itt alkottatott, áldásaiban, jótéteményeiben csak bizonyos évsor után lesz észrevehető; mert, a mint mondám, az első, a legnagyobb akadálya a népnevelésnek nem a budget hiányában, hanem a népnevelési eszközök hiányában keresendő, melyeket a népnevelésnél általában tapasztalhatunk.

Hogy Magyarországban a népnevelés ne oly mérvben fejlődjék, mint Poroszországban, hanem oda, hol például Francziaországban áll, Magyarországnak jelenleg legalább 25—26,000 néptanítóra volna szüksége, és méltóztassanak körültekinteni, méltóztassanak figyelembe venni, hogy hány van azon 14—15 ezer tanító között, ki a jelen pillanatban valóban képesnek nevezhető, és méltóztassanak elhatározni, hogy lehetséges-e egy a czélnak valóban megfelelő, valóban eredményes rendszert behozni.

Ismerem a t. Háznak lelkesedését a népnevelés iránt; tudom, hogy e Házban nincs senki, ki a népnevelés

ügyét nem tartaná a haza legnagyobb, legégetőbb szükségének; meg vagyok győződve, hogy ha a népnevelést egyszerre magas fokra emelhetnők, vagy csak tetemesebben magasabbra, mint a mostani képviselő urak, nem kimélnék a milliókat és készek volnának mindenre; de még e mellett is lehetetlen lenne egy bizonyos idő lefolyása előtt a népnevelés ügyét egy bizonyos pontra fölemelni.

Van egy kiadás, mely, ha a t. Ház a budgetben meg fogja szavazni, azonnal hasznos eredményeket teremt és ez azon kiadás, a mely az iskolaépületekre fordíttatik.

Meghoztuk a törvényt, melynek értelmében gyermekét tanköteles korában minden szülő az iskolába küldeni tartozik. Véghetlenül kevés Magyarországon azon hely, a hol a most létező iskolákba a tanköteles gyermekek száma beleférne, — mellőzve azt, hogy ezen iskolák mily rosszak, valamint azt, hogy bár nem 150, hanem 80 gyermeket küldünk egy iskolába, még akkor is, mondom, kevés hely van, a hol a helyiségekbe a tanköteles tanulók két harmada beleférne. Így tehát, a mi az iskolahelyiségeket illeti, minden, a mi történik, azonnal gyümölcsözni fog; egyébiránt bátor leszek e tekintetben is egy törvényjavaslatot terjeszteni a t. Ház elé, ha lehet, még ez ülésszak alatt — mondom, ha lehet, mert nem rajtam fog mulni, hanem attól függ, vajon a Háznak lesz-e ideje annak tárgyalására — egy törvényjavaslatot, melyben tervet fogok előadni, mely szerint az egyes községek az épületekről gondoskodván, az ország részéről csak az erre tett költségek biztosítása lesz szükséges. Mert az, hogy az állam építsen iskolákat az egész országban, — méltóztassanak elhinni, — tökéletesen lehetetlen. Ez nem csak a mi költségeinket merítené ki, de kimerítené más ország

költségeit is két oknál fogva; először, mert az iskolaépületnek, melyet az állam épít, másfélének kell lenni, mint azon épületnek, melyet valamely falu épít. A falu által fölállított iskolaépületeknél nem szükséges másra tekinteni, mint épen a legszorosabb szükségletre, az állam által állított iskolaépületnek bizonyos külső díszszel kell birniok. Az állam nem építhet úgy, mint egyes helység. Másodszor: nem szenved kétséget, hogy ha gondoskodunk arról, hogy egyes községek olcsó kölcsönt kapjanak az iskolák építésére és azok, hozzájárulva közreműködésünkkel, minden módon segítenek, akkor az iskolák gyorsabban és sokkal olcsóbban is föl fognak állíttatni, mint ha azok fölállítását az ország vállalná magára.

A mi t. képviselőtársamnak azon indítványát illeti, hogy a népnevelési költségekre nézve legyünk tekintettel egyes vidékekre, ez indítványt nem fogadhatnám el, mert méltóztassanak elhinni, a dolog természeténél fogva nem vidékekről lehet szó, hanem csak egyes helységekről és a dolgok természete úgy hozza magával, hogy mindenekelőtt azon helységekről kell gondoskodni, a hol iskolák nem léteznek; de egy különös vidéket jelölni ki a jelen pillanatban, azért nem tartom czélszerűnek, mert egész Magyarországon nincs oly vidék, hol a népnevelés ügyében igen sokat ne kellene tenni, úgy hogy első időben tevékenységünket úgyszólván mindenüvé ki kell terjesztenünk.

24.

Csak egyre kell válaszolnom, mit a t. képviselő úr mondott. Ugyanis azt állította, mintha én a Ház előtt azt nyilvánítottam volna, hogy nekem statistikai adatok nem állanak rendelkezésemre. Bocsánatot kérek, egészen

hibásan méltóztatott fölfogni szavaimat. Én, midőn fölszólítottak, miért nem terjesztem a Ház elé a törvény értelmében évenkint elkészítendő jelentést, azt válaszoltam, hogy a statistikai adatok kezembe oly későn kerültek, — sőt azok egy része még most sem küldetett be, — hogy én tökéletesen kimerítő jelentést, olyant, milyennel a Ház elé léphetek, még nem terjeszthetek a Ház elé. Hanem azt, hogy kezemben statistikai adatok nincsenek, soha nem mondtam és nem is mondhattam, mert akkor utoljára valósággal vétkesen elhanyagoltam volna kötelességemet. Én azt nem mondtam, hogy nincsenek statistikai adatok kezemnél; hanem azt, hogy nem voltam képes még azokat úgy összeállítani, hogy azokból kimerítő, a Ház méltóságához illő jelentést tehessek, mely alapjául szolgálhatna a Ház intézkedésének. Ezt mondtam a statistikai adatokra nézve.

A második pontot illetőleg, én részemről sokkal czélszerűbbnek tartom t. barátom, Tisza Kálmán úrnak indítványát, mint Kállay Ödön t. képviselőtársam indítványát; czélszerűbbnek tartom pedig azért, mert itt egy elv mondatik ki, kimondatik azon elv, hogy a Ház mindazt, a mi haszonnal már befektethető, még kölcsön útján is kész előállítani, mert ez nem foglal magában bizonyos meghatározott összeget, bizonyos meghatározott összeg kimondása pedig most teljességgel lehetetlen is.

Hogy egy millió nem lesz elég, arról a t. Házat előre is biztosíthatom; egyébiránt ez csak póthitel útján lesz eszközölhető; ha egyszer tisztába jövünk arra nézve, hogy mely községek azok, melyeknek nincs az állam segélyezésére szükségök, hogy ők maguk építhessenek iskolát, és mely községek azok, hol ez nem történhetik, hanem hol az államnak valósággal magának kell iskolát állítani. Én tehát, t. Ház, bátor vagyok kérni, méltóztatnék Tisza Kálmán képviselőtársunk indítványát elfogadni.

25.

Épen nem szükséges, hogy a tisztelt Ház azon okoknak megvizsgálására, melyekért én budgetembe ezen rovatot fölvettem, egy külön bizottságot nevezzen ki, a mely előtt én azon magasabb politikai okokat fölfejtsem, melyekből az ide való angol-nők zárdájában létező női tanító-képezdének fölsegélésére 4000 frtot vettem föl budgetembe.

Senki sincs inkább meggyőződve, mint én, hogy mindazon intézeteknek, melyeket az állam föntart, Magyarországban felekezeti jellemök nem lehet. Én egyáltalában a felekezetiességnek elvét sem e Házban, sem máshol soha nem pártoltam. Szükségesnek tartom, hogy az ország részéről mennél több, nem csak férfi-, hanem főkép női praeparandia állíttassék föl, mert — az én meggyőződésem szerint — a női képezdék fölállítása talán még szükségesebb, mint a férfiaké. Szükségesebb azért, mert egy iskolamesternek alkalmazható egyéniséget könnyebben találhatnánk, vagy rövid idő alatt képezhetnénk olyanból is, a ki az egész képezdei cursuson nem ment keresztül; nőknél ellenben, ha azokat e téren használni akarjuk, okvetlen szükséges, hogy azok a rendes képezdei tanfolyamot elvégezzék.

Én tehát a nőképezdéket véghetlenül fontosaknak tartom; de épen azért, mert fontosaknak tartom, azt hiszem, hogy sem az ország érdekében nem fekszik, sem kétségkívül a t. Háznak nincs szándékában, hogy egy létező intézet, a mely nem is zárda, hanem egy Pesten létező nyilvános és valóságos képezde, az egyetlen női praeparandia, mely itt az ország fővárosában létezik, ezen 4000 forintnak megtagadása miatt megszüntettessék.

Én akkor, mikor ezen 4000 frtot budgetembe fölvettem, nem felejtkeztem meg semmiről sem; de eszem-

ben tartottam azt, hogy a t. Ház számtalanszor kimondta, hogy midőn a népnevelésnek érdekei forognak kérdésben, nem mereven az elvi kérdéseket, hanem mindenek előtt a dolognak gyakorlati oldalát is szem előtt tartja; és meg vagyok győződve, hogy akkor, midőn arról van szó, hogy száz vagy majdnem száz nő Pest városában fölneveltessék és kiképeztessék, annyira, hogy habár csak felekezeti népiskolákban is, alkalmazható legyen, a t. Ház e 4000 frtot nem fogja megtagadni.

26.

Úgy látszik, t. képviselőtársam nem tudja, hogy a mit lehetséges volt eddig ezen szükség pótlására tennem, megtettem a magam részéről az által, hogy Budán egy női tanitóképezde felállíttatott. Hogy azonban ez nem oly házban létezik, mely arra tulajdonkép alkalmatos volna, és hogy ennélfogva az intézet nem is lehet oly állapotban, milyenben annak lennie kell: annak oka az, mert a háznak fölépítése több időbe fog kerülni, én pedig az eddig is lefolyó két évet nem akartam eredménytelenül elveszteni, ennélfogva egy bérelt házba helyeztettem be a női képezdét, melyet t. képviselőtársam bármikor megnézhet.

27.

Én azt akartam mondani, hogy miután épen csak elvi kérdésről van szó, méltóztassék talán az által segíteni, hogy ez is, — mint több más ilyféle tétellel történt, — a rendkívüli szükségletbe tétessék át és ott szerepeljen mindaddig, míg szükséges.

28.

Fölvilágosítással tartozom. A budgetnek 23-ik tétele alatt ez áll: »A pesti angol-hölgyek intézetének, valamint az ottani nő-tanképezdének fentartása.« Ez a 4000 frt olyan, hogy annak egy részéből csakugyan nyolcz ösztöndíj fizettetik, és mint ilyen adatik a hölgy-intézetnek; a többi a nőtanitó-képezde fentartására fordíttatik. Ezért van tehát így felvéve, mert végre nyolcz ösztöndíjra sok is volna 4000 frt. Minthogy tehát egy része oda fordíttatik, természetes, hogy a budgetbe nem úgy vétetett föl, hogy az tisztán az ottani nőtanitó-képezdének, hanem úgy, hogy az angol-hölgyek intézetének is adatik.

29.

Csak egy szót kérek.

Azt említette fel Csernátony képviselőtársam, hogy ezen 4000 frtnak a budgetbe való fölvétele ellentétben áll azon elvekkel, melyek az 1868. XXXVIII. t.-czikkben foglaltatnak. Részemről azt hiszem, minden felekezeti iskola vagy felekezeti tanintézet nem tekinthető másnak, mint magántanintézetnek; miután pedig az említett törvénynek 21-ik szakasza így szól: »A viszonyoknál fogva kiválóan szükséges és kitünő magántanintézeteknek a kormány erkölcsi és anyagi támogatást nyujthat:« én azt hiszem, hogy ha ezen intézetnek addig, míg az szükségesnek találtatik, segélyt nyujtunk, legkevésbbé sem jöhetünk összeütközésbe azon elvekkel, melyek az 1868-iki törvényben foglaltatnak.

30.

Köszönettel tartozom a t. képviselő úrnak, hogy e nagy fontosságú tárgyat itt a Házban szóba hozta, mert csakugyan, ha hazánkban a felnőtt személyek nevelésére s oktatására nem fogunk figyelmet fordítani, sokkal lassabban fogunk haladni a műveltségben, mint az nem csak kivánatos, de szükséges is; és ezért én t. képviselő társunknak indítványát, a mennyiben abban általában csak a felnőttek oktatásának eszközlése czéloztatik, elfogadom.

Egyébiránt én most is kénytelennek érzem magamat kinyilatkoztatni, hogy részemről, főkép a jelen pillanatban, ezen ügyet másként, mint társadalmi úton, elősegíteni nem tudom. Ha a ministerium s a kormány kezében egy bizonyos összeg van azon meghagyással, hogy ily természetü társulatokat segélyezzen, a mennyiben azok czélszerűen működnek, teljes meggyőződésem szerint, sokkal többet fogunk elérni, mint ha ugyanazon összeget egyenesen, hivatalos úton akarnók alkalmazni. A Háznak egyik legczélszerűbbb rendelkezése az volna, ha a kormánynak lehetővé tétetnék, hogy egyes, ily culturális társulatokat elősegítsen, mind a gyermekek, mind a felnőttek nevelése érdekéből.

Egyébiránt azt hiszem, ezen indítvány is akkor lesz legczélszerűbben tárgyalható, midőn majd az illető póthitelt fogom kérni.

31.

Úgy látszik, hogy a t. képviselő úr engem félreértett. Én hálámat fejeztem ki az iránt, hogy képviselőtársunk e nagy fontosságú ügyet itt szóba hozta; miután azonban ma indítvány tétetett és elfogadtatott, hogy mind-

azon költségek, melyek a népnevelés előmozdítására jelenleg haszonnal fordíthatók, a Ház által később póthitel útján meg fognak szavaztatni; és miután e költségek közé tartozik kétségkívül a felnőttek oktatása is, azt hiszem, hogy erre nézve most itt nem határozhatunk; hanem, bár az indítványt, mint már ismételtem, szivesen elfogadom, annak gyakorlati kiviteléről akkor szóljunk, midőn az összes népnevelés már lehetséges haladásáról meg fogunk győződni.

32.

Ha a mult évi határozat ismételtetik, nekem ez ellen kifogásom nincs, miután annak, hogy a határozat nem teljesíttetett, fő oka azon nehézség, melylyel egy ilyféle határozat teljesítése jár, főképen olyan helyen, hol különböző természetű alapítványok vannak összeállítva az intézetnek föntartására. Ide tartozik a báttaszéki uradalom, mely a magyar fundátiót képezi; ide a zweteli apátság Ausztriában, s egy pár más egyházi javadalom szintén Ausztriában; ide tartoznak a Lajtán-túli részről több magán alapítványok, ide szintén több magyarországi magán alapítvány is, milyenek például a gr. Csáky Petronelláé. Mindezen alapítványok jogi természetét megállapítani és egyáltalán az intézetnek mimódon való átalakítását vagy föloszlatását eszközölni nem oly könnyű ügy, melyet azonnal egy pár hó alatt teljesíteni lehetne. Hogy a legégetőbb szükségnek meg legyen felelve, gondoskodtam és intézkedtem az iránt, hogy a mennyiben magyar ifjak neveltetnek a Theréziánumban, a gymnásiumi oktatás alatt a magyar nyelv, a magyar történelem és a magyar földrajz kimerítőleg taníttassék,

nem úgy, mint az elmult időkben taníttatott, hanem, mint a magyar gymnásiumokban, kötelezett tantárgyként; azonkívül intézkedtem az iránt is, hogy a Theréziánum azon magyar növendékei, kik a jogi pályáig feljutottak, az utolsó két jogi évet ne Bécsben töltsék, hanem itt Pesten, és e két esztendő alatt ellátásukat stipendiumok alakjában kapják meg, hogy itt folytathassák tanulmányaikat.

Ez volt, mit eddig legszükségesebb intézkedésképen tehettem.

33.

T. képviselőtársunk azt kérdi, miért soroltatnak itt elő azon egyes pontozatok, melyekből a 22,650 frt összeg alakul, mely pótlékul fizettetik. Erdélyországban egymásután következő több fejedelem részint a tizedekből, részint más fiscális jövedelmekből, egyes felekezeti intézetek számára alapítványokat tett, s ezen alapítványok a Leopoldi diploma által olyanokul ismertettek el, melyeken változás többé nem történhetik. Ilyféle alapítványt tett Mária Therézia is, midőn tudniilik a Theréziánumot alapítá: először 7500 köböl életet adományozott, valamint a házassági dijakból, sorsjátékokból, tartományi alapítványokból, továbbá 2000 köböl életváltság díjából is tétettek alapítványok. Így alakult ezen alapítvány, melynek egyébiránt nagy részét mágnások is adták össze, úgy hogy ezen alapítvány ép oly valóságos alapítvány, mint az erdélyi alapítványok nagy része. Hogy ez szász tulajdon lett volna valaha, arról szó nem lehet, mert ehhez a szász nemzet épen a legkevesebbet adott. Ezen alapítványok közt, a mennyire én tudom, alig fog valami előfordulni, a mi szászoktól eredne. Ez is azon esetek közé tartozik

tehát, melyekben, mielőtt valamit határozni lehetne, előbb s mindenekelőtt a jogviszonyokat kell tökéletesen tisztába hozni, a mi itt annyival inkább szükséges, mert ez tisztán felekezeti intézet lévén, mint olyan, csak a jogviszonyok által határozható meg: vajon úgy szervezhető-e, hogy az minden felekezetnek egyaránt szolgáljon. A mit tenni lehetett, azt ott is megtettem, s ez abban áll, hogy meggyőződvén arról, hogy a növendékek majdnem kizárólag székely fiúk, annyira, hogy az egész intézetben mindössze két gyermeket találtam, ki nem tud magyarul, s hogy midössze hat vagy hét fiatal gyermek van, ki jobban tud németül, mint magyarul, a többi nagy részben székelyekből került oda, én azonnal a német nyelv helyett, mely ez intézetben az oktatás nyelve volt, a magyar nyelvet hoztam be. Egyébiránt azt mondhatom a t. Háznak, hogy ezen intézet a maga körében valóban igen nagyon jótékony, mert mintegy háromszáz árva gyermeket tart el, úgy, hogy ezen intézeten valamit mozgatni addig, míg helyébe — és pedig rögtön — más intézetet nem állíthatunk föl, általában a lehető legveszélyesebb dolognak tartanám, mivel ez által több száz szegény gyermek nevelése lenne veszélyeztetve. Kérem tehát a t. Házat, ne méltóztassék ezen egyelőre változást tenni.

34.

A mi először is képviselőtársunk indítványát és nézetét illeti, hogy a muzeumnak különböző doublettei eladás által értékesíttessenek, részemről nem tartom czélirányosnak. Nézetem szerint a muzeum készletéből csak olyak adhatók el, melyek sehol semmi tudományos intézetben nem használhatók. Azon doubletteket, melye-

ket máshol sehol sem találhatni, sokkal inkább értékesíthetni az által, ha azokat más magyarországi intézetek kapják meg; ha az országnak ezen tudományos kincsét más hazai intézetnek elküldheti, ez által sokkal nagyobb hasznot teendünk az ügynek, mint ha egy pár száz forintot kapnánk ezen doublettekért. Értem a valódi doubletteket, mert sok olyan is tartatik doublettnek, a mi nem az.

A mi az Eszterházy-féle képtárt illeti, erre nézve lesz szerencsém némi felvilágosítást adni. Kétséget nem szenved, hogy az országnak érdekében fekszik, hogy ezen képgyüjteményt, mely már együtt van és itt az országban tartatik, és az ország által használtatik, ne vigyék a külföldre. Érdekünkben fekszik tehát, hogy ezen képtár az országnak megszereztessék; de abból nem következik, hogy az ország az Eszterházy-képtárt meg fogja venni minden áron. Abból nem következik semmi más, mint hogy az ország nem kimélve áldozatot, ezen képtárért meg fogja adni azt, a mit ér. Hogy tehát e tekintetben a törvényhozás elé tervvel léphessünk és ajánlatot tehessünk, első szükség az volt, hogy a képtárt megbecsültessük. A képtárt megbecsültettük különböző egyéniségek által, kik azt mind körülbelől egyenlő magasságra becsülték, és én még ezzel sem elégedvén meg, a Louvre egyik becslőjét hozattam ide, ki minden egyes képet külön katalogizált, és így az egész képtár becsét meghatározta. Ezen becslésért, mellesleg mondva, fizettem 4000 francot, és ezen összeg azok közé fog tartozni, melyekre nézve a t. Háztól póthitelt fogok kérni, mert ezen kiadás az én budgetemet terheli. Méltóztassék tehát meggyőződve lenni, hogy mi e tekintetben nem mulasztottunk el semmit; de kötelességünknek tartjuk a képtárért csak azt adni meg, a mit ér, s nem többet.

A mi azt illeti, hogy ha az országban művészi kincsek vannak, azok az országnak csak akkor gyümölcsözhetnek valóban, ha rajz- és szobrászati iskolákról gondoskodunk: ez annyira az én meggyőződésem is, hogy már jelenleg négy fiatal embert küldöttem ki Németország legkitünőbb intézeteibe azon czélból, hogy azután itt mint rajzmesterek alkalmaztassanak; mert meggyőződésem szerint én a jó, tökéletes és a czélnak megfelelő rajz- és minta-iskolákat sokkal fontosabbnak tartom, mint az úgynevezett művészeti akadémiák fölállítását. Az úgynevezett művészeti akadémiák külsőleg imponálnak ugyan, de miután a régiségi kincseket a külföld elragadta előttünk, mi a legnagyobb áldozatokkal sem lennénk képesek oly művészeti akadémiát fölállítani, a milyen például Párisban vagy Rómában létezik. Ha mi itt jó rajz- és minta-iskolát állitunk föl és hozzá ösztöndíjakat alapítunk azok számára, kik magokat a rajz-iskolában kiképezték, és valódi tehetség jeleit adták, ösztöndíjakat azon czélból, hogy valamely létező külföldi akadémiára mehessenek: ez által sokkal sebesebben és czélirányosabban fogunk haladni, mint egy akadémia fölállítása által.

35.

Csalódik t. képviselőtársam. Én az egyetemi költségeknél egyes tételek emelését voltam bátor indítványba hozni, a mi meg is szavaztatott. Azon idő közt azonban, melyben én ezt indítványoztam és a mostani idő közt kelt a Háznak azon határozata, mely Tisza Kálmán képviselő úr indítványára hozatott. Fölfogásom szerint első kötelességem magamat ezen határozathoz tartani. Ha tehát akkor, midőn az egyetemi költségek egyes tételeit emelni kivántam, szabályszerűleg

jártam el, mert azt tettem, a mi az előbbi budgetnél már történt, fölfogásom szerint most ismét szabályszerűleg jártam el, a midőn a Házat figyelmessé tettem iménti hozott határozatára. A különbség az előbbi és mostani eljárásom közt csakis a Ház határozatában leli indokát.

36.

Az indítványból is, de főképen képviselőtársunk előadásából azt látom, hogy budgetemet nem igen méltatta figyelmére, miután azt méltóztatott mondani, hogy a budgetemben előforduló tételek közt 18—20-ad rész specificus magyar czélokra, sajátlag magyar érdekekre van szánva.

Én, bármennyire gondolkoztam rajta, nem tudok oly tételt találni, mely Magyarország minden lakosa érdekének, bármily nemzetiségű legyen az, vagyis éljen bármely nyelvvel, egyiránt meg ne felelne. Ott van mindenek előtt a Nemzeti Muzeum. Miből áll a muzeum? Régiségtárból, könyvtárból, természettudományi gyüjteményből és képtárból.

Furcsa volna azt állítani, hogy az nem ép úgy érdekli a hazának román lakóit, mint a magyarokat. A ki azt állítja, meggyőződésem szerint, oly valamit állít, a mit tagadok, mert sértő a román nemzetre nézve, minthogy más szavakkal azt állítaná, hogy ahhoz, a mi speciális művelődési czél, habár egész Magyarországot illeti, a románoknak nincs közük. Az ily állításnak ellentmondok. Ezt a muzeumra vonatkozólag.

Következik az Erdélyi Muzeum. Mi foglaltatik az Erdélyi Muzeumban? Ismét ilynemű tárgyak; és miután román ajkú polgártársaink nem ismernek más történelmi multat, mint a miénket, miután egy évezred óta együtt

élünk, miután e haza épen úgy az ő hazájok, mint a miénk: szeretném tudni, hogy a Magyarországban talált régiségek, vagy a Magyarországban található természeti kincsek miért érdekelnék kevésbbé azon honfiainkat, a kik románul beszélnek, mint azt, a ki magyarul beszél? Mert a t. képviselő úr nem fog nekem a budgetben egyetlen egy tételt sem mutatni, a mely sajátlag magyar érdekű lenne. Előfordul itt a meteorologiai intézet. Soha nem hallottam, hogy a kegyes ég a magyarnak és románnak különböző időt adott volna; hogy ne essék ugyanakkor a románnak, mikor a magyarnak esik.

Itt van a magyar akadémiának könyvtára. Méltóztassék minket szerencséltetni e könyvtárban, s méltóztassék végig menni a könyvtáron: vajon csak magyar könyvekből áll-e az? Vajon lehet-e azt mondani oly könyvtárról, a mely mindenkinek nyitva áll, a melyet mindenki, ki itt az ország fővárosában tartózkodik s tudománynyal foglalkozik, egyiránt használhat, melynek nagyobb része nem magyar, hanem más nyelven irott könyvekből áll; — ha a román könyvek száma csekélyebb, mint a franczia vagy angol könyveké, annak az oka csak a román irodalom, és nem azok, kik ezen könyvtárt összeszerezték; — vajon lehet-e azt mondani egy oly könyvtárról, hogy az sajátlag magyar könyvtár? Én tehát ellentmondok t. képviselőtársunk ezen állításának, s azt mondom, hogy ezen tételek, a mint itt foglaltatnak, az elsőtől az utolsóig egyáltalán nem nemzetiségi, nem nyelvi czéluak, hanem tisztán általános tudományos czéluak.

Mindazt, a mi tisztán a nyelv műveléséhez tartozik, a mi tehát sajátlag e haza magyar, szláv, román, vagy német nemzetiségű polgárainak különleges érdeke lehetne, azt hagyjuk az egyes nemzetiségekre. — Itt nem foglaltatnak más tételek, mint olyanok, melyek a haza minden nemzetiségét egyiránt érdeklik.

37.

Én részemről igen czélszerűnek tartom magam is, hogy a kormánynak bizonyos összegek rendelkezésére álljanak tudományos intézetek fölsegélyezésére; az indítvány azon kitétele azután magától értődik, hogy ez nemzetiségi tekintet nélkül történjék, mert mihelyt egyszer ki van mondva, hogy az összeg tudományos társulatok vagy egyesületek fölsegélyezésére szolgáljon, már magában ki van mondva az is, hogy közönyös: bármely nyelven működnek azok, csak tudományos értékűek legyenek.

38.

Néhány megjegyzést kell tennem. Jókai képviselő úr indítványában általában oly dolgokról van szó, a melyeket illetőleg, kisebb vagy nagyobb mértékben, mindnyájan egy véleményben vagyunk, és kell, hogy egy véleményben legyünk. Mindnyájunknak óhajtanunk kell, hogy a tudomány és művelődés, főkép pedig a tudomány mennél tágabb körökben és mennél gyorsabban terjedjen az országban. Mindent lehet centralisálni, a tudományt nem; a tudomány egyáltalában csak akkor haladhat, ha azt nem csak kitünő emberek, hanem különböző helyeken művelik.

Ez oka például azon nagy különbségnek, mely Német- és Francziaország közt létezik. Miért termel Németország e részben aránylag sokkal többet, mint Francziaország, ámbár Francziaországnak igen jeles tudósai vannak? Azért, mert Francziaországban a tudomány centralisálva van, Németországban pedig általában el van terjedve.

Ha mi a tudomány felvirágzását akarjuk, nekünk azt

kell óhajtanunk, hogy a tudomány különböző ágaival, az ország különböző részeiben mennél több egyén, mennél több társulat foglalkozzék.

Midőn tehát Jókai képviselő úr indítványa úgy van fölállítva, a mint én azt értettem, hogy a kormánynak bizonyos összeg rendelkezése alá adatik tudományos társulatoknak elősegítésére: én azt hiszem, ezen indítványt, a mennyiben pénzbeli nehézséget nem okoz, két kézzel elfogadhatjuk. Midőn általában a tudományos társulatról van szó, már annak természeténél fogva ki van mondva, hogy itt a fődolog a tudomány; hogy a tudomány azután magyar, német, vagy román nyelven műveltetik e, az tökéletesen mindegy; az egyik vidéken a tudományosan működő társulatnak fő nyelve lesz a szláv, a másiké lesz német, a harmadiké lesz román, de azért ezen különböző nyelveken művelt tudománynyal gazdagodni fog az összes tudományosság kincse.

Ily értelemben véve tehát, én az indítványt örömmel elfogadom.

39.

T. képviselőtársam tökéletesen félreértvén előadásomat, kénytelen vagyok azt helyreigazítani.

Jókai indítványa nem foglal magában mást, mint azt, hogy a tudományos intézetek és társulatok támogattassanak. Arra én azt mondám, hogy miután minden ily társulatnál a fő dolog a tudomány, a nyelv pedig csak az eszköz: minden tekintet nélkül a nyelvre, az ilyféle társulatok és intézetek támogattatni fognak, és ezáltal egyáltalában nem jövünk ellentétbe előbbi határozatunkkal. Teljes meggyőződésem szerint a tudomány levén a fő dolog, a nyelv nem más, mint eszköz.

40.

Kétségen kívül a műemlékeknek nem csak birása, hanem bizonyos pontig föntartása is mintegy kötelességét képezi az országnak. Kettős kötelesség az. Először kötelessége maga iránt, hogy múltjának emlékeit föntartsa, másodszor kötelesség az általános tudományosság érdekében, mert minden művelt nép a maga körében tudományos missiót teljesít és a maga határai közt az általános tudományt segíti elő az által, hogy azon tudományos anyagokat, melyek határai közt találtatnak, maga dolgozza föl és maga teszi ez által lehetővé az általános tudománynak, hogy az egyes országokban létező részeket az összes elveknek és tudományos igazságok föltalálásának eszközeiül fölhasználhassa, és így kétségen kívül a tudományos emlékek birása és föntartása a törvényhozásnak egy igen fontos teendőjét képezi.

Én azonban azt hiszem, t. Ház, hogy e tekintetben czélszerűen csak úgy járhatunk el, ha a történelmi és műemlékek föntartásának módozatáról egy külön törvényt alkotunk. Törvény alkotása nélkül, melyben egy bizonyos organismus állíttatik föl azokra nézve, kik ezen műemlékekre felügyelnek, s melyben egyszersmind bizonyos kötelességek jelöltetnek ki azokra nézve, kiknek határában ily műemlékek találtatnak, — következetesen és sikerrel előhaladni nem lehet.

Én tehát részemről e tekintetben is bátor leszek a t. Háznak a műemlékek föntartásáról és leirásáról kimerítő törvényjavaslatot benyujtani, és ennélfogva azt hiszem, hogy ezen igen fontos ügy tárgyalását akkorra lehetne talán halasztani.

Most épen azért tettem ki e czélra aránylag oly kis összeget, mert czélszerűen az egész dolgot 16 vagy

20 ezer frttal sem lehetne elintézni mindaddig, míg azon felügyelő-közegről nem gondoskodunk és míg a törvényhozás bizonyos alapelveket nem tett le, melyeket föntebb jelezni szerencsém volt.

Mi a régészetet művelő szemináriumot illeti: ez ismét oly kérdés, mely véghetetlen fontossággal bir, és mely szintén nem mellékesen, hanem egy külön, az egyetemmel összekötendő szemináriummal lesz megállapítandó.

XXXVIII.

A FELEKEZETI ISKOLÁK FÖLÖTT VALÓ RENDELKEZÉSRŐL.

Egy interpellatióra kívánok felelni.

Máramaros-Sziget érdemes képviselője interpellatiót intézett hozzám egy körrendelet tárgyában, mely a cultusministerium részéről október 10-én adatott ki. E rendelet fogalmazása olyan — mint magam is tapasztaltam, — hogy azt némely tanfelügyelő félreértette. Én rögtön, november 11-én, egy új magyarázó körrendeletet bocsátottam ki, melyet föl fogok olvasni:

»Tudomásomra jutott, hogy az 1868-iki XXXVIII. törvényczikk 25. és 26. §-ainak végrehajtására vonatkozólag f. évi október 10-én 17,663. sz. a. kibocsátott köriratomat némelyek a törvény ugyanazon §§-ainak végrehajtására eddig kibocsátott utasitásaimtól és rendeleteimtől eltérő értelemben magyarázzák, különösen pedig azon tételét értelmezik tévesen, hogy a felekezeti iskolák felekezeti jellegét megváltoztatni csak az illető felekezet van jogosítva; továbbá szintén arról is értesültem, hogy több tanfelügyelő úr nincsen tisztában az iránt, hogy említett körrendeletem ezen kifejezésében: »a felekezeti iskolák községivé átalakitása az illető egyházi hatóság belegyezésével eszközölhető« minő egyházhatóság értendő?

»Bármely félreértés elkerülése végett, említett kör-

rendeletem idézett tételeit illetőleg, a következő, — minden eddigi, ezen tárgyra vonatkozó intézkedésemben is kifejezett — elvekre figyelmeztetem:

»A népiskolai törvény 25. és 26. §§-ainak végrehajtásánál mindig az szolgálhat általános és kivételt nem tűrő alapelvül, hogy a létező felekezeti népiskolának községivé átalakitása, vagy felekezeti intézetül föntartása fölött határozni mindig azon iskola tulajdonosa van jogosítva. Ha a tulajdonos a polgári község, úgy ezen község, ha pedig a tulajdonos a felekezet vagy valamely felekezeti hatóság, úgy ezen felekezeti hatóság rendelkezik az iskola felekezeti vagy községi minősége fölött. Ezen elv alapján intézkedtem az ó-budai, nagy-váradi és egri ismeretes ügyekben is.« — A következő sorokat nem olvasom, mert nem ide valók; hanem alább ezt mondom:

»Ha az illető iskola a polgári község tulajdona, annak felekezeti tanintézetül meghagyása vagy átalakitása fölött kizárólag a polgári község intézkedhetik, minden más testület vagy egyén megkérdezése nélkül. Ha pedig az illető iskola valamely hitfelekezet tulajdona és a község ezt csak segélyezte, akkor a polgári község csupán a fölött határozhat, hogy a segélyt továbbra is adja-e mint felekezeti intézetnek, vagy pedig azt tőle megvonva községi iskola állitására fordítsa? De a hitfelekezet tulajdonát képező iskola minősége fölött mindig maga az illető hitfelekezet határoz, és csak az ő akaratával alakitható át az iskola községivé«.

Továbbá: »Felekezeti iskolának községivé átalakitásához a felekezet megkérdezése és beleegyezése szükséges; a községben létező felekezetnek, azaz az egyházközségnek s az egyházközségi hatóságnak van joga ezen ügyben határozni«.

Én azt hiszem, hogy miután az októberi rendelet félremagyaráztatván, ezen rendeletet novemberben adtam ki, ez t. barátomnak megnyugtatására szolgál.

XXXIX.

AZ ARADI LYCEUMRÓL.

Ezen interpellatióra azonnal felelhetek. Igen t. barátom Arad városának viszonyait sokkal jobban ismeri, mint én; ismeri az egész ügyet és ismeri az okokat, melyeknél fogva ezen lyceumi épület ott jelöltetett ki. A helyiséget nem én kerestem ki, hanem Arad városa, Arad vármegye, melyek mind, kivéve valami 150 aláírót, kik a lyceumi épületet egy mellékutczában akarták volna fölállítani, ezen helyet jelölték ki. Én magam mentem oda, hogy meggyőződjem a felől, vajon a helyiség alkalmatos-e? Kérdezősködvén főképen az iránt, vajon azon helyiség nincs-e kitéve a kiöntéseknek, — mi a dolog természeténél fogva nagyon hátrányos lett volna, — ott azon tudomást nyertem, hogy ez a város egyik magasabb részén fekszik, az áradásoknak kevésbbé van kitéve, mint más helyiség. Miután az egy nagy szabad tér, miután a város s a megyének nagy része ezen tért jelölte ki a lyceumi épületre, én semmi okot nem találtam, hogy ezen térséget el ne fogadjam. Annál fogva ott kezdettem meg a lyceumi épület fölépítését. Egyébiránt én újból fogok vizsgálatot rendelni; de meg vagyok győződve, hogy alkalmasint bármely tudósításokat fogok kérni, azok körülbelől ugyanazok lesznek, a mely tudósítások alapján a lyceumi épület ott fölépíttetni határoztatott.

XL.

TÁRCZÁJÁHOZ TARTOZÓ NÉHÁNY TÖRVÉNYJAVASLAT BEADÁSAKOR.

A husvéti szünnapok előtt kivántam még a t. Ház asztalára néhány törvényjavaslatot letenni. Az első törvényjavaslat a vallás szabad gyakorlatáról és a vallásfelekezetek egyenjoguságáról szól.

A törvényhozás 1868-ban törvény által gondoskodott a népnevelésről. A felsőbb oktatás rendezéséről eddig törvényesen gondoskodva nincs, és nem szenved kétséget, hogy e tekintetben haladást nem tehetünk a nélkül, hogy a törvényhozás azon alapelveket a törvényben ki ne mondja, melyeket a felsőbb oktatásnál követni kell. Ennek eszközlésére törvényjavaslatot terjesztek a t. Ház elé: először a pesti magyar kir. egyetem újra szervezése tárgyában; másodszor törvényjavaslatot a kolozsvári országos egyetem fölállítása tárgyában; harmadszor törvényjavaslatot a József műegyetem újra szervezése tárgyában; negyedszer törvényjavaslatot a középtanodai oktatásról és a középtanodákhoz kapcsolható szakiskolákról.

A t. képviselőház több interpellatió következtében azon kivánságát fejezte ki, hogy a kisdedóvodákról, mint a népnevelés egyik kiegészítő részéről, törvény

által gondoskodva legyen; ennélfogva tehát bátor vagyok a kisdedóvodák föladata és fölállítása iránt szintén egy törvényjavaslatot terjeszteni a Ház elé.

Ezen törvényjavaslatok, noha ezek egyenkint tárgyalhatók, mégis egészben véve egész középoktatásunk és felsőbb oktatásunk rendszerét foglalják magukban. Valamint tehát a t. képviselőház akkor, mikor a népnevelés fölött rendelkező törvény tanácskozása alá került, czélszerűnek tartotta egy nagyobb bizottságnak választását, a mely ezen törvény fölött, még mielőtt az az osztályokhoz kerülne, tanácskozzék: ugyanezt tartom czélszerűnek, sőt szükségesnek a felsőbb oktatásra nézve is; azért bátor vagyok egyszersmind egy határozati javaslatot terjeszteni a t. Ház elé, mely által a Ház kimondja, hogy a közép és a felsőbb oktatással foglalkozó törvényeknek előleges tárgyalására nézve bizottság küldessék ki. Ezen határozati javaslatot szintén szerencsés vagyok benyujtani.

Végre a közoktatásügyi ministerium budgetjének tárgyalása alkalmával a mélyen t. Ház azon határozott szándékát mondta ki, hogy a nevelés körében, nem csak a népnevelés körében, hanem az egyetem és műegyetem körében is, mindazon javításokat, a melyek kivihetők, már jelenleg sem akarja továbbra elhalasztani, és meghagyta a közoktatásügyi ministernek, hogy ezen javítás által szükségessé lett költségek pótlására nézve póthitelt kérjen. Ezen póthitelről szóló törvényt, a póthitelül kért összeg indokolásához hozzá tett számítással, azonkívül minden egyes tételnek indokolását, szintén bátor vagyok a Ház asztalára letenni.

XLI.

A HOMOEOPATHIAI TANSZÉK ÉS KÓRODA FŐLÁLLÍTÁSA KÉRDÉSÉBEN.

Két beszéd.

1.

Két indítvány fekszik előttünk. Az elsőt, t. i. koronaőr ő excellentiájának indítványát, csak a képviselőház által elfogadott elvek következésének és corollárriumának tekintem. Miután a képviselőház elég fontosnak tekinté a homoeopathiát arra, hogy számára az egyetemen tanszék állíttassék fel, igen természetes, hogy ezen tanszék hivatásának nem felelelhet meg, ha azzal kóroda nincs összekötve, annál inkább, miután a homoeopathia, legalább az én csekély felfogásom szerint, sokkal inkább praxis, mint tudomány. Erre nézve tehát az egész kérdés, ha tárgyaltatni fog a képviselőház által, kétségkívül pénzügyi szempontból fog tárgyaltatni, miután egy kórodának felállítása, az első felállítási költségeket nem is számítva, évenként az egyetemnek kiadásait legalább 20—25,000 frttal fogná szaporítani.

Ez tehát, mint mondám, pénzügyi kérdés; hozzá még azt kell megjegyeznem, hogy a kórodának fel-

állítása a jelen pillanatban egyszerűen lehetetlen; az egyetemnek más kórodái is olyannyira meg vannak szorítva, hogy csaknem minden félév alatt előfordul azon nehézség, hogy ismét új meg új helyiségeket kell találnunk: a belgyógyászat harmincz ágygyal bir s épen ennyi ágygyal rendelkezik a sebészet, a mi egy egyetem klinikájának kétsegkívül nem elégséges.

Én tehát a koronaőr ő excellentiájának indítványát magát teljesen helyesnek és olyannak tartom, mely mintegy szükséges következménye azon indítványnak, mely a tanszék felállítására nézve a képviselőházban elfogadtatott.

Kénytelennek érzem azonban magamat némelyekre válaszolni, melyekkel Aponyi György gr. ő excellentiája a maga indítványát támogatta.

Első pillanatban, olvasva a pótindítványt, megvallom, nem értettem; mert a törvényhozás egyenjoguságot mondhat ki a jog terén, de egyenjoguságot kimondani különböző tudományok közt — felfogásom szerint — nem tartozik a törvényhozás illetékességéhez. A törvényhozásnak kötelessége egyenlő szabadságot biztosítani minden tudománynak; azon esetre tehát, ha a homoeopathiára nézve teljes szabadság, épen oly szabadság, mint minden más tudományra nézve, nem léteznék az országban: kétségkívül kötelessége volna a törvényhozásnak, valamint a tudomány minden ágát és rendszereit, úgy a homoeopathiát is oltalma alá venni.

Egyébiránt, megvallom, azon feltevést, melynél fogva ő excellentiája a homoeopathiára nézve állította, hogy az a hazában elnyomott állapotban létezik, nem vagyok képes felfogni.

Miben áll a különböző gyógyrendszereknek egyenjogusága? Abban, hogy azokat, kik e gyógymód szerint gyógyítanak, a gyógyítás jogában sehol és senki ne

akadályozza. És kérdem, mondhat-e excellentiád egy példát, hogy e hazában valakit azért, mert homoeopathia szerint gyógyított, a gyógyítási jogban valaki akadályozott volna? Egy különbség létezik az allopathia és homoeopathia közt, s e különbség az, hogy az allopathák magok nem tarthatnak gyógyszertárt, és így a magok rendelvényeit a rendőrségi felügyelet alatt álló gyógyszertárakban kénytelenek készíttetni, a homoeopathák legnagyobb része pedig azon öndispensátióval él, hogy maga készíti gyógyszereit; ez tehát semmi esetre sem hátrány a homoeopathiára, hanem inkább oly előny, mely ellen az allopathák tehetnének kifogást. Hátrány a homoeopathiára nézve kétségkívül létezik, — de miben áll e hátrány? Tisztán abban, hogy eddig az orvosok kisebb száma nyilatkozott e rendszer mellett. Mert mint Zólyommegyének előttem szólott t. főispánja igen helyesen jegyzé meg, a homoeopathia nem külön tudomány, ez az összes orvosi tudománynak csak egy ága, a gyógyítás bizonyos rendszere. Valamint sem Brown, sem Brousset korában, midőn ezen férfiak rendszerei Franciaországban leginkább pártoltattak és legáltalánosabban voltak elfogadva, senkinek, és a törvényhozásnak legkevésbbé, nem jutott eszébe, hogy a brownismus vagy a Brousset-theoria számára külön tanszék állíttassék fel Párisban az Ecole de médecineben: úgy a homoeopathiára nézve szintén nem létezik ok, mely azt különösen kivánná.

A törvényhozás oly fontosságot tulajdoníthat ennek is, hogy ezt elrendelheti, de azért, mert ez eddig nem létezett, mert elrendelve nem volt, azt állítani, hogy a homoeopathia különös elnyomás alatt lett volna, az ellen nekem tiltakoznom kell.

Elnyomásról itt szó sem volt; a homoeopathiának mint tudománynak jövője, — ha csakugyan tudomány,

— szintén nem e magas Ház határozatától fog függeni. Teljes meggyőződésem, hogy a tudománynak soha protectióra nincs szüksége. A tudományok előtt a törvényhozásnak úgynevezett omnipotentiája megsemmisül.

A tudomány alkotja és teremti önmagát a törvényhozás segedelme nélkül, sőt a törvényhozás segedelme ellen is. Mert valamint a vér forgásának helyességét, és valamint egyetlen nagy igazságot, melyet a tudósok bármely korban feltaláltak, a törvényhozás sehol pártolása alá nem vett: úgy a homoeopathiának, ha csakugyan tisztán pártolásra szorul, hogy jövője legyen, én részemről nagy jövőt nem igérek. Mert a tudomány oly hatalom, mely nemcsak pártolásra nem szorul, hanem még az üldöztetést is igen könnyen eltűri. Én legalább meg vagyok győződve, hogy a világon egy nagy tudományos igazság sem mondatott még ki, mely bármiként üldöztetett, azért mert üldöztetett, csak egy évvel is később fogadtatott volna el. Ennélfogva, mint mondám, épen, mert ez a nézetem, gróf Apponyi ő nagyméltóságának pótinditványát nem fogadhatom el; a koronaőr ő nagyméltóságának inditványában ellenben csak a képviselőház által elfogadott elveknek corollá-riumát látom.

2.

Apponyi gróf ő excáját bátor volnék felkérni, méltóztassék máskép formulázni inditványát, mert én, megvallom, az ő előadásából úgy fogtam fel a dolgot, hogy csakugyan teljes orvosi kart kiván, azt mondván, hogy tökéletesen ellenkező nézetekben lévén a két rendszer, mi fog akkor történni, ha p. o. olyan fiatal embert, a ki a hasonszenvészeti rendszer szerint oktattatik, olyanok fognak megvizsgálni, a kik más rendszert követnek és

a kik azt vagy nem értik, vagy nem akarják érteni? Én részemről tehát főkép azért nem tartom ő excája pótinditványát elfogadhatónak, mert nem tartom eléggé világosan formulázottnak.

Miben áll az egyenjogúság?

Az egyenjogúság állhat egyenlő szabadságban, állhat abban is, hogy tökéletesen egyenlő állapotba helyeztessék a kétféle tudomány, azaz a homoeopathia és az allopathia; ez pedig már csak azért sem lehetséges, mert a homoeopatháknak száma sokkal kisebb, mint az allopatháké. Méltóztatott fölhozni a gyógyszertárak megvizsgálását is, és figyelmeztetni, hogy a homoeopathikus gyógyszertárak megvizsgálása allopatha orvosokra nem bizható. Itt, kérem, a dolgok természetében fekszik a lehetetlenség. Egy allopatha gyógyszertárt meg lehet vizsgálni, miután azon nevek, melyek abban foglaltatnak, a chemia és a physica törvényei szerint megismerhetők; reagentiák használtatnak és minden szerre nézve a legnagyobb biztossággal meg lehet mondani, hogy a gyógyszerész kötelességének eleget tesz-e vagy sem, hogy a szer, mely azon gyógyszertárban találtatik, jó-e vagy nem jó? Homoeopatikus gyógyszertárakra nézve azonban, miután a homoeopathikus gyógyszer sem physicai, sem chemiai hatást nem idéz elő, ilyféle felügyeletnek gyakorlata tökéletesen lehetetlen. Ennélfogva az egyenjoguságot két oly tényező közt felállítani, a mely tökéletesen különböző, nem lehet.

Én tehát arra kérném ő excáját, méltóztassék inditványát szabatosabbá tenni.

JEGYZETEK.

E kötet az 1861—71 közt mondott politikai beszédeket foglalja magában, melyeket Eötvös legnagyobbrészt a képviselőházban tartott. Jelentéktelen szóviták elhagyásával összes ez időközi politikai beszédeinek gyűjteménye e kötet.

I. *A felirati javaslat ügyében.* 1861 május 17-én, a képviselőházban. Napirenden van Deák Ferencz felirati törvényjavaslatának tárgyalása. Lásd a következő két beszédet is.

II. *A nemzetiségi kérdésről.* Két beszéd, 1861 junius 8-án és 10-én, a képviselőházban. Folyamatban van a felirati javaslat pontonkénti tárgyalása. A 8. szakasznál gr. Károlyi Ede azt kívánja, hogy e szavak helyébe: „nem magyar szempontból, nem magyar érdekek szerint" ezek illesztessenek: „nem hazai szempontból, nem hazai érdekek szerint".

A 2. beszédre Popovics Zsigmond módosítványa adott okot, a 3. szakaszt így kívánja módosíttatni: „Törvény által kimondatni akarjuk, hogy e hazában, valamint kiváltságos osztály, úgy kiváltságos nemzet ne legyen; legyen mindenik egyenlő, hogy egyenlően szerethesse a hazát mindenik. A mi tehát törvényeink közül az egyenlőséggel ellenkezik, azt eltörölni, s megadni akarunk minden nemzetiségnek mindent, mi a közös haza integritásával nem ellenkezik".

E módosítást pártolja Faur János, kijelentvén, hogy a románok nem kívánnak privilegiumokat, hanem egyenjoguságot.

III. *Deák Ferencz üdvözlésekor.* 1863 márczius 28-án, az Angol királynő szálloda nagytermében, midőn átnyújtották neki az 1861-iki országgyűlés felső és alsó háza tagjainak arczképalbumát.

IV. *Képviselővválasztáskor.* Programmbeszédje; tartotta Buda első kerületének választói előtt, a kiket 1861-ben is képviselt; 1863 okt. 1-én.

V. *Képviselő-igazolások ügyében.* Két beszéd; az első 1866 jan. 19-én, a képviselőházban. Zsoldos Imre, Borsodmegye dédesi kerületi képviselőjének választását az osztály meg akarja semmisíteni, mert a szavazás két helyen történt, s az elnök mindkét helyen jegyzőket helyettesített. A 2. 1866 jan. 20-án, a képviselőházban. Hertelendy György szent-gróti választását illetőleg az osztály vizsgálatot, Semsey Albert megsemmisítést indítványoz, Somsich Pál pedig igazolást.

VI. *Felirati javaslat ügyében.* 1866 február 16. Tárgyalás alatt van a trónbeszédre adandó válaszfelirat javaslata, mely az 1848-iki törvények I. és II. czikkelye szerint a parlamentáris kormány helyreállítását követeli, elismerve a monarchia két állama közt fennálló közös viszonyokat; s ezek megállapítására és kezelésére nézve igéri is a szükséges javaslatok kidolgozását, az 1848-iki törvények egyes pontjainak revisióját, de csak, ha ő felsége a törvényjavaslatokat törvényes magyar ministerei által terjeszti elő.

VII. *Az inség ügyében.* 1866 junius 14-én a képviselőházban. A bizottság feliratot javasol, mely kéri ő felségét, hogy az alkotmány visszaállításáig is intézkedjék az inség elhárítása dolgában; a Ház szívesen látja rendkívüli eszközök alkalmazását is a törvény értelmében. Minthogy azonban ő felsége már intézkedett, Deák az indítvány tartalmát végzés alakjában óhajtja kimondani. Kállay Ödön és Halász Boldizsár feliratban kívánják javasolni az adónak részint elengedését, részint behajtása felfüggesztését, országos munkák kezdését s fizetési haladékot.

VIII. *Felirati indítványok ügyében.* A képviselőházban, 1866. decz. 1. Napirenden Deák Ferencz és Tisza Kálmán felirati indítványai. Tisza szerint a királyi leiratra a Ház oly felirattal válaszoljon, melyben hangsúlyozza többször kifejezett ragaszkodását a jogfolytonossághoz, s azon elhatározást, hogy mivel a Ház az alkotmány visszaállításának vártában kezdte meg tanácskozásait, mit most a leirat csak a további munkásság sikerétől teszen függővé, az országgyűlés a jogfolytonosság megsértése nélkül tovább nem haladhat; kérje tehát a Ház az alkotmány visszaállítását. Ezzel szemben Deák indítványa ez: Minthogy az ország jogos kívánatai most sem teljesültek, intéztessék újabb felirat ő felségéhez, mely hivatkozva az eddigi feliratok alapján bőven kifejtett jogszerű okokra, kérje és sürgesse azonnal visszaállítását alkotmányunknak. A legmagasb királyi leirat megemlíti azon javaslatot is, melyet a közös érdekekből származó viszonyokra nézve a hatvanhét tagból álló bizottságnak tizenöt tagú albizottsága készített és e munkálatra

némely észrevételeket tesz. Ez észrevételek tárgyalásába a Ház nem bocsátkozhatván, a feliratban kijelentendő, hogy a képviselőház még f. év márczius első napján választott saját kebeléből egy hatvanhét tagból álló bizottságot a végett, hogy az készítsen javaslatot azon viszonyoknak, melyek Magyarországot a közös fejedelem uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik, megalapítására és miként kezelésére nézve. E bizottság javaslatát még a Házhoz nem adta be: a kir. leiratban foglalt észrevételeket tehát a képviselőház az említett bizottság javaslatának tárgyalásakor veendi tisztelettel s kellő figyelemmel fontolóra. A Háznak az eddigi feliratokban is kijelentett azon határozata, mely a hatvanhetes bizottságot egy javaslat készítésével megbízta, teljes erejében fentartandó és helyettesítendő, azon bizottság tehát az országgyűlés elnapolása által félbeszakasztott munkálkodását mielőbb folytassa.

IX. *A közös viszonyok ügyében.* 1867 jan. 29-én, a hatvanhetes bizottság ülésében, mely a közös viszonyok dolgában tanácskozott. Azelőtt Magyarországnak a birodalom egyéb országaival közös ügyeiben a magyar országgyülés és magyar király intézkedtek; s az utóbbi, mint többi országainak absolut fejedelme, teendőikről és érdekeikről önkényesen határozott. Minthogy azonban ő felsége alkotmánynyal ruházta föl többi országait is, többé azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti. A trónbeszéd e kijelentése adott okot Eötvös felszólalásán.

X. *A közös viszonyokról.* 1867 márczius 21-én, a képviselőházban, a hatvanhetes bizottság javaslatának általános tárgyalásánál. A beszéd vége felé, e szavaknál „a birodalom hatalmi állása" — Nyáry Pál közbe kiáltott: — „Micsoda birodalom?" — Erre fejti ki Eötvös bővebben szavainak értelmét.

XI. *A kormány-hivatalokra kinevezett tisztviselők ujra megválasztatásáról.* 1867 ápr. 8.-án, a képviselőházban. Eötvös maga és ministertársai nevében uj választás alá bocsátja mandátumaikat.

XII. *A horvát ügyben.* 1867 április 9-én, a képviselőházban. Tárgyalás alatt Deák F. határozati javaslata, mely szerint azon közjogi alapelv, hogy Horvát-, Dalmát-, Tótországok a magyar koronához tartoznak, az említett országok gyülése által elismertetvén, a magyar országgyülés ezt közös megállapodásnak kívánja tekinteni. Így szükséges, hogy ő felsége ugyanazon egy koronával, ugyanazon egy időben, ugyanazon egy koronázási tény által koronáztassék meg Magyarország és a társországok királyává; a hitlevelet a közös országgyülés készítse el, de az aláírt hitlevél minden országnak külön példányban adassék ki; szükséges továbbá,

hogy azon esetekben, midőn a magyar korona országai mások irányában egyetemesen képviselendők, az említett országok ez egységhez tartozzanak. E szerint a társországok is a magyar delegációban legyenek képviselve. Hogy pedig e mindkét részről elfogadott alapelv életbe léphessen, a magyar országgyűlés felszólítja a társországok gyűlését, küldjön a legközelebb történendő koronázáshoz, a magyar országgyűlésre arányos számban követeket, kik a társországokat a koronázási hitlevél elkészítésénél s ő felsége többi országaival közös ügyeink elintézésénél képviselhessék. Ezzel azonban a magyar országgyűlés nem akarja korlátozni azon tág autonomiát, melyet a horvát küldöttség kíván; a területet illetőleg azonban ragaszkodik saját küldöttségének nézeteihez.

XIII. *A hevesi ügyben.* Öt beszéd a képviselőházban. Az 1—3. 1867 okt. 30-án. A belügyminister előadja, hogy Eger városa bizalmi nyilatkozatot intézett Kossuth Lajoshoz a váczi választókhoz írt levele alkalmából, mely az uralkodó és hazánk önállásának összeférhetetlenségét hirdette. A kormány Eger város végzésének megsemmisítésével Heves-vármegyét bízta meg, de az védelmébe vette a város eljárását. Igy a kormány határozatának végrehajtását királyi biztosra bízta, kinek eljárásáért a kormányt terheli a felelősség. Mihelyt ez küldetését bevégzi, visszahívatik s Heves-vármegye visszanyeri önkormányzati jogát. — Almásy Sándor nem elégszik meg a minister tájékoztatásával s fenntartja magának a jogot, hogy ez ügyben indítványt nyújthasson be. Be is adta azt okt. 31-én, javasolva, hogy a kormány Heves-megye irányában követett eljárásáért vád alá helyeztessék. Ugyanakkor Tisza Kálmán indítványozza, hogy a Ház a kormány eljárására nem helyeslését mondja ki. Ekkor tartja Eötvös 4. beszédjét. Az 5.-et 1867. nov. 2-án. V. ö. erre nézve a *Reform* jegyzetét.

XIV. *Az államadóssági törvényjavaslatról.* 1867 decz. 7., a képviselőházban. Várady Gábor beszédje után. A 2-at 1867 decz. 11-én mondotta.

XV. *A görögkeleti vallásuakról szóló törvényjavaslat ügyében.* Hét beszéd a képviselőházban. Az 1. 1868 május 6-án, az ő általa benyújtott törvényjavaslat megvilágosításául. — A 2. május 7-én, feleletül Branovácsky István kifogásaira. A 3—6. május 8-án, a 7. május 9-én.

XVI. *A dohányjövedéki törvényjavaslatról.* A képviselőházban, 1868 jun. 22-én.

XVII. *Az egyházak és iskolák segélyezése ügyében.* A képviselőházban, 1868 jun. 23-án, feleletül b. Simonyi Lajos interpelaltiójára.

XVIII. *A vallási jogegyenlőség ügyében.* A képviselőházban, 1868 jun. 24-én; feleletül Csanády Sándor interpellatiójára.

XIX. *A véderőről szóló törvényjavaslat ügyében.* A képviselőházban, 1868 aug. 5-én. Napirend a véderőről szóló törvényjavaslat részletes tárgyalása. Az előtte szóló Nyáry Pál volt.

XX. *A népiskolai törvényjavaslatról.* Nyolcz beszéd. Az 1. 1868 nov. 19-én, a képviselőházban. Napirenden van a népiskolai törvényjavaslat. Debreczennek itt említett képviselője: Tisza Kálmán. — A 2. 1868 nov. 20-án, ugyanott, Schwarcz Gyula ezen módosítása ellen: „Oly községekben, hol a hitfelekezetek nem tartanak fenn a jelen törvény rendeleteinek megfelelő népiskolát, valamint az ezen törvényben kijelölt egyéb esetekben is, a község köteles a szükséges népoktatási tanintézeteket felállítani, a közoktatási minister utasíttatván, hogy a szükséges népoktatási tanintézetek felállításának határidejéről, valamint oly községek ellen, melyek a törvény ezen rendeleteit nem teljesítik, kényszereszközökről a legközelebbi országgyűlés elé törvényjavaslatot terjeszszen. A 3. nov. 20-án Madarász József beszédére; a 4. 21-én Schwarcz Gyula újabb módosítása ügyében, a ki a képezdei tanárok fizetését emelni kivánná. Az 5. beszédet 1868 nov. 21-én mondotta Manojlovics Emil inditványa dolgában, a ki külön tan. kerületté kivánta emelni azon szab. kir. városokat, melyek népiskoláikat államsegély nélkül tartják fenn. A 6., 7., 8. beszédet szintén nov. 21-én mondta, a 8-at Tisza Kálmán indítványánál, hogy oklevelet még nem nyert, de a képezdei tanfolyamot elvégzett ifjú is lehessen segédtanító. V. ö. e kötetben a XXV. beszédet.

XXI. *A nemzetiségi törvényjavaslatról.* A képviselőházban, 1868 nov. 25-én. Tanácskozás alatt van a központi bizottság törvényjavaslata, mely a nemzetiségi kérdés megoldását az egyéni szabadság teljes biztosításában keresi. Néhány képviselő a megyéknek nemzetiség szerint való kikerekítését javasolja s az ország hivatalait, képviseletét s méltóságait a nemzetiség arányában kivánná elosztani. Deák a központi bizottság javaslatával a fő pontra nézve megegyez ugyan, de nem a logikai egymásutánra nézve s világosan kitüntetendőnek tartja, hogy az országgyűlés nyelve magyar. Végül Eötvös is Deák javaslatát fogadta el a szavazásnál.

XXII. *A vegyes házassági válóperekről.* A képviselőházban, 1868 nov. 30-án.

XXIII. *Az áttérésről.* Mindkét beszéd 1868 nov. 30-án, a képviselőházban. Tárgyalás alatt van a keresztyén vallásfelekezetek

viszonosságáról szóló törvényjavaslat 3. szakasza, mely azt rendeli, hogy az áttérő áttérési szándékát régi egyháza papjánál két tanú előtt köteles bejelenteni. A 2. Nyáry Pál indítványa után, ki azt kívánta kimondani, hogy a bizonyítványoknak az új vallásfelekezet lelkésze előtt való felmutatásával az áttérés be van fejezve.

XXIV. *A vegyes házasságból született gyermekek vallásbeli neveltetéséről.* A képviselőházban, 1868 nov. 30-án. Tárgyalás alatt a keresztyén vallásfelekezetek viszonosságáról szóló törvényjavaslat 12. pontja, melynek értelmében a fiúk apjuk, a leányok anyjuk vallását követik.

XXV. *A népiskolai törvényjavaslatról.* Mindkét beszéd a főrendeknél, 1868 decz. 1-én, az alsóházban elfogadott népiskolai törvényjavaslat tárgyalásánál. V. ö. e kötetben a XX. beszédet.

XXVI. *A képviselői összeférhetetlenségről.* A képviselőházban, 1868 decz. 7-én. A bizottság az incompatibilitás eszméjét elfogadván, javasolja, hogy a Ház ez ügyben rövid időn törvényt hozzon. Ezen országgyűlés hátralevő 3 napja alatt ez nem lévén lehetséges, a ministerium terjeszszen részletes törvényjavaslatot a közelebbi országgyűlés elébe.

XXVII. *A vegyes házasságok kihirdetéséről.* A képviselőházban, 1868 decz. 7-én. Napirenden a törvényesen bevett ker. vallásfelekezetek viszonosságáról szóló törvényjavaslat, melyen a főrendiház módosítani valót talált. A 9. szakasz így szólt: „A különböző keresztyén hitvallású egyének egybekeléséből származó vegyes házasságoknál a háromszori hirdetést egyik fél lelkésze sem tagadhatja meg. Ha azt valamelyik fél lelkésze mégis megtagadná, két tanúnak a felől adott bélyegmentes bizonyítványa mellett, hogy azon lelkész a kihirdetésre felszólíttatott, egyik fél lelkészének hirdetése is elégséges. A törvényes kötelességteljesítését ily módon megtagadó lelkész pedig 50 forinttól 200 forintig emelkedhető bírsággal büntettetik. A főrendiház a 3-ik szakasz kihagyása mellett volt.

XXVIII. *Képviselői programmbeszéd.* Tartotta Budán, 1869 márczius 7-én.

XXIX. *Válaszfelirat tárgyalásakor.* A képviselőházban, 1869 május 26-án. E beszéd az Austriával kötött kiegyezés védelme.

XXX. *A napirend ügyében.* A képviselőházban, 1869 junius 23-án. Tárgyalás alatt a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslat. Ghyczy Kálmán, Komáromnak itt s a szomszéd két beszédben emlegetett követe, a bizottság javaslatának felolvasása

előtt felszólalt, a tárgyalás elhalasztását kivánva és azt, hogy a Ház a törvényjavaslatot a törvényhatóságok rendszeréről szóló törvényjavaslattal kapcsolatosan tárgyalja. Az elnök a házszabályok 123. §-a értelmében kijelenti, hogy Ghyczy szavai csak az előadó nyilatkozata után vehetők figyelembe.

XXXI. *A bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslat ügyében.* A képviselőházban, 1869 junius 24-én.

XXXII. *A pesti vakok intézetéről.* A képviselőházban, 1869 okt. 27-én, válaszul Jókai interpellatiójára.

XXXIII. *Az egri népiskolákról.* 1869 okt. 29-én, a képviselőházban, Csiky Sándor interpellatiójára.

XXXIV. *A vallásszabadságról szóló törvényjavaslat ügyében.* Két beszéd, a képviselőházban. 1869 nov. 4. és 5-én. A központi bizottság utasítani kivánja a ministeriumot, hogy az általános és teljes vallásszabadság, egyenlőség és viszonosság dolgában törvényjavaslatot nyujtson be. Tisza Kálmán a következő törvényjavaslatot terjeszti elő: „1. §. A teljes vallás- és lelkiismereti szabadság mindenki részére biztosittatik. 2. §. A polgári és politikai jogok élvezésénél a hitvallás különbséget nem tesz; de viszont hitvallása senkit állampolgári kötelességek teljesítése alól föl nem old." Egyszersmind indítványozza Tisza, hogy a ministerium a hitfelekezetek közötti egyenlőséggel és viszonossággal ellenkező törvények megváltoztatásán javaslatot készítsen. A második beszéd felelet Irányi Dánielnek.

XXXV. *A dalmatiai fölkelésről.* Két beszéd a képviselőházban, 1869 nov. 8-án Simonyi Ernő, nov. 29-én gr. Zichy Nándor és Miletics Szvetozár interpellatióira. Mindkettőt a ministerelnök helyett tartotta.

XXXVI. *A görög-szerb congressus ügyében.* A képviselőházban, 1869 decz. 9-én, válaszul Miletics interpellátiójára.

XXXVII. *A költségvetés tárgyalásakor.* Negyven beszéd a képviselőházban. Az 1—2. 1869 decz. 14-én, a 2. feleletül Tisza László kérdésére. A 3. 1870 febr. 9-én; a 4. 1870. febr. 11-én Szilády Áron interpellatiójára, hogy szándékozik-e a minister a közoktatás ügyéről szóló évi jelentését az országgyülésnek megtenni. Szilády a válaszszal meg nem elégedvén, Eötvös az 5. beszéddel felelt ismét. A 6. tartatott 1870 febr. 15-én, Ludwigh János indítványánál a megürült főpapi méltóságok jövedelmeinek mikép kezeléséről. A 7. febr. 17-én, a 8. utána való napon Jókai után, a 9. és 10. febr. 23-án, utóbbiban Ghyczynek felel. A 10. és 11. febr. 24-én; a 12. ugyanakkor, Hoffmann Pál beszédére

válaszul, ki a tankerületi felügyelők intézményét fölöslegesnek tartja, s csak azon feltétel alatt szavazza meg tételüket, ha a minister igéretet tesz, hogy jövő évi költségvetésébe azt nem veszi fel. A 13. és 14. tartatott febr. 25-én; a 15—17. tartatott febr. 26-án, utóbbi azon alkalomból, hogy Henszlmann Imre a könyvtárakra 5000 forint helyett 10,000-et kivánna utalványozni. A 18-at február 26-án mondta, mikor Ivánka Imre a fölállítandó műegyetem költségvetésének előterjesztését s az ösztöndijak szaporítását sürgette. A 19. febr. 28-án, válasz Popovics Zsigmondnak, a ki indítványozza, hogy a kormány póthitel révén gondoskodjék oly tanintézetekről, melyeken a nemzetiségek ifjúsága anyanyelvén készülhessen elő az akadémiai képzésre. 20., 21. febr. 28-án, utóbbi Szathmáry Károly kérdésére, miért állíttatik csak 5 képezde és miért nem 8, s hol fognak ezek felépülni; lesz-e köztük kisdedóvó-képezde? A 22. ugyanaznap felelet Irányi felszólítására: nyilatkozzék a minister Hodosiu indítványára nézve, mely szerint a képezdékben vétessék tekintetbe a különböző nemzetiségek nyelve. 23., 24. márczius 1-én, utóbbi Simonyi Ernőnek válaszul. A 25. ugyanaznap; Majthényi Dezső törülni kivánja a költségvetésből a pesti angol hölgyek intézetének s az ottani tanítónőképezdének szánt 4000 frtot. A 26. ugyanakkor, Huszár Imre sürgetésére tanítónő-képezdék felállítása iránt. 27. Almásynak felelet, ki szintén az angol-hölgyek segélyezése ellen tesz szót. Ugyanakkor a 28., 29., előbbi Csiky Sándornak szól, szintén e 4000 frtról. A 30., 31. szintén márczius 1-én. Mindkettő Irányinak, a ki felnőttek oktatására 100,000 frtot kért. A 32. előtt márczius 2-án Várady Gábor indítványozta, hogy a bécsi Theresianum megüresedett alapítványait az országban használják fel.

A 33. márczius 2-án felelet Berzenczey László kérdésére, miért soroltatnak fel a nagyszebeni Theresiamun alapítványai részletesen, midőn ily részletezés máshol nem fordul elő a költségvetésben. A 34. és 35. ugyanaznap válasz Szathmáry Károlynak és Csernátony Lajosnak, a ki nem tartja szükségesnek, hogy Pulszky Ferencz javaslata, mely szerint a muzeum költségvetésében a 4-ik tétel 24000 frtról 34000-re emeltessék, a minister kivánsága szerint áttétessék a pénzügyi bizottsághoz, mit más esetben a minister maga nem helyeselt. A 36. és 37. márczius 2-án Hodosiu és Borlea indítványára szól, hogy az erdélyi irodalmi és népművelődési egyletnek, meg az aradi román népművelődési egyletnek egyenként 5000 frt adassék. Jókai Mór hazai tudományos társulatok segélyezésére kivánna felvenni a lehetőséghez mért összeget. Erre válaszol

a 38. beszéd. Hódosy Imre nyomban tiltakozik az ellen, hogy ha specifikus nemzeti intézet részére semmi sem szavaztatik meg, ettől a nem magyar ajku nemzetiségek kedvéért eltérjenek. Erre szól a 39-ik beszéd. Márczius 3-án a 40., Henszlmann Imre az országos műemlékek föntartására szánt összeget növelné, s régészeti seminariumot kivánna állítani.

XXXVIII. *A felekezeti iskolák fölött való rendelkezésről.* A képviselőházban, 1870 márczius 14-én, feleletül Szaplonczay József interpellatiójára.

XXXIX. *Az aradi lyceumról.* A képviselőházban, 1870 márcz. 31-én, báró Simonyi Lajos beszédére válaszul.

XL. *Tárczájához tartozó néhány törvényjavaslat beadásáról.* A képviselőházban, 1870 április 7-én.

XLI. *A homoepathiai tanszék és kóroda földállítása kérdésében* Két beszéd, a főrendiházban, 1870 május 9-én.

KIADÁSOK: Báró Eötvös József politikai beszédei először 1875-ben jelentek meg összegyűjtve, egy kötetben, Budapesten, Ráth Mórnál, e czím alatt: *Báró Eötvös József beszédei. I.* Ez a kötet második kiadást ért 1878-ban. A harmadik kiadás 1886-ban két kötetben látott napvilágot, 1840 febr.—1867 márcz.; 1867 ápr. —1870 május. 1894-ben Eötvös összes munkáinak tervbe vett kiadásában jelentek meg negyedszerre, két kötetben, megint Budapesten, Ráth Mórnál. — E kötet I. beszéde külön is megjelent 1861-ben, még pedig három izben, Lampel Róbertnél, Emich Gusztávnál és Wodianernél.

TARTALOM.

		Lap
I.	Felirati javaslat ügyében	1
II.	A nemzetiségi kérdésről. (1—2)	20
III.	Deák Ferencz üdvözlésekor	23
IV.	Képviselőválasztáskor	29
V.	Képviselő-igazolások ügyében. (1—2)	48
VI.	Felirati javaslat ügyében	51
VII.	Az inség ügyében	64
VIII.	Felirati indítványok ügyében	69
IX.	A közös viszonyok ügyében	80
X.	A közös viszonyokról	83
XI.	A kormány-hivatalokra kinevezett képviselők újra megválasztásáról	91
XII.	A horvát ügyben	93
XIII.	A hevesi ügyben. (1—5)	95
XIV.	Az államadóssági törvényjavaslatról. (1—2)	114
XV.	A görög-keleti vallásuakról szóló törvényjavaslat ügyében. (1—7)	137
XVI.	A dohányjövedéki törvényjavaslatról	146
XVII.	Az egyházak és a felekezeti iskolák segélyezése ügyében	150
XVIII.	A vallási jogegyenlőség ügyében	155
XIX.	A véderőről szóló törvényjavaslat ügyében a közös hadügyminisztérség fölállítása miatt	163
XX.	A népiskolai törvényjavaslatról. (1—8)	166
XXI.	A nemzetiségi törvényjavaslatról	177
XXII.	A vegyes házassági válóperekről	188
XXIII.	Az áttérésről. (1—2)	190